T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

TARİH

11. SINIF

Bu kitaba sığmayan daha neler var!

www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

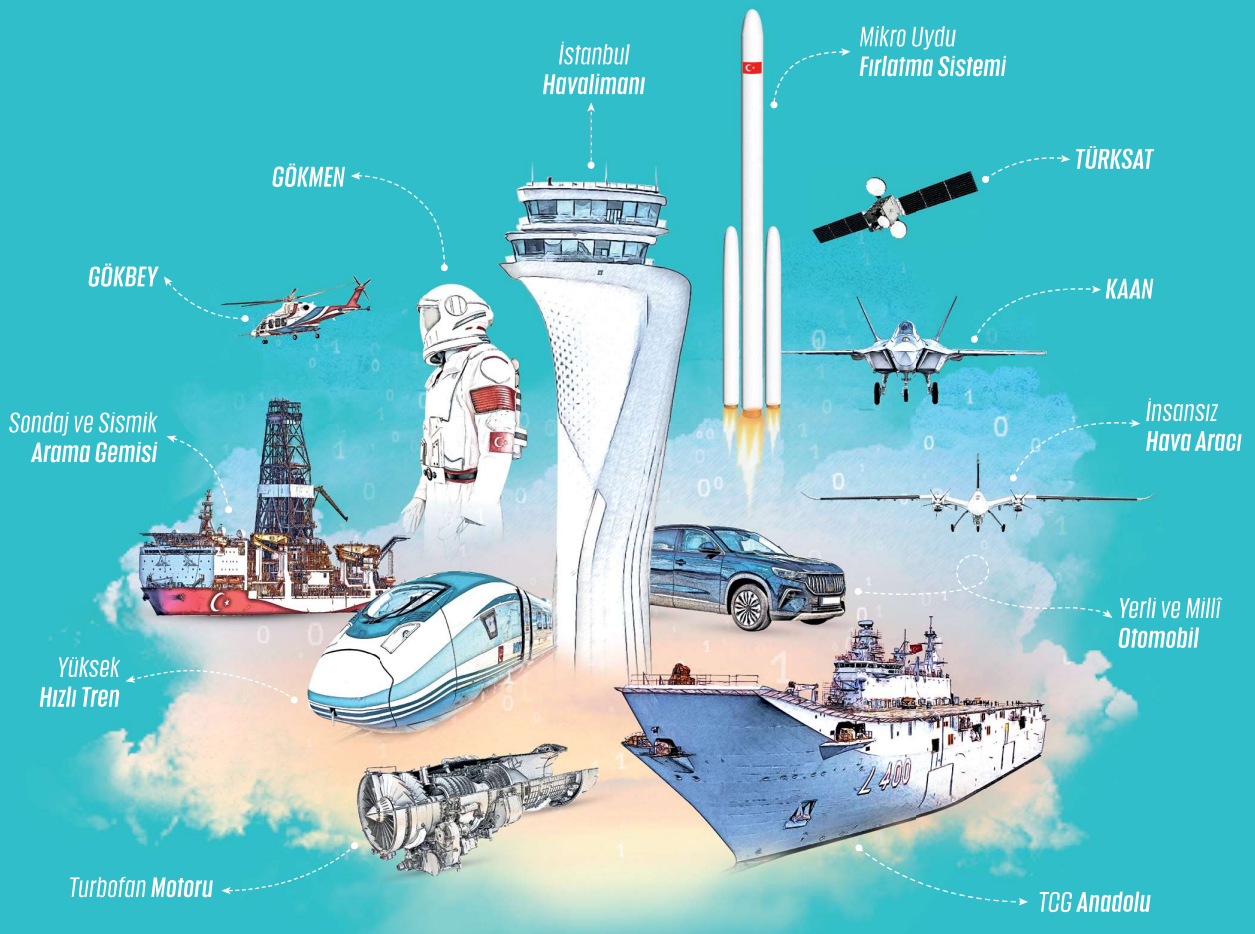

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM

TARİH

11. SINIF
DERS KİTABI

YAZARLAR

Dr. Timur KUMBAR

Cabir CAYMAZ

Cemil KISMET

Gülizar YILMAZ

Mustafa ALBAŞ

DEVLET KİTAPLARI

Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2025

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI ..... : 10138
DERS KİTAPLARI DİZİSİ/YARDIMCI VE KAYNAK KİTAP DİZİSİ ..... : 2171

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Cemal ATABAŞ
Yeliz KARATAŞ

Dil Uzmanı
Ömer ÖZBEY

Görsel Tasarımcılar
Berkant MUTLU
Yeşim Güzin ÇAKAN

Program Geliştirme Uzmanı
M. Hilmi AKBULUT

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanları
Sultan GÜL AHÇI
Şerife ÖNSÖZ

Rehberlik Uzmanları
Esan GÜL
Özlem ALKAYA

ISBN 978-975-11-8943-1

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 30.06.2025 tarih ve 135692266 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

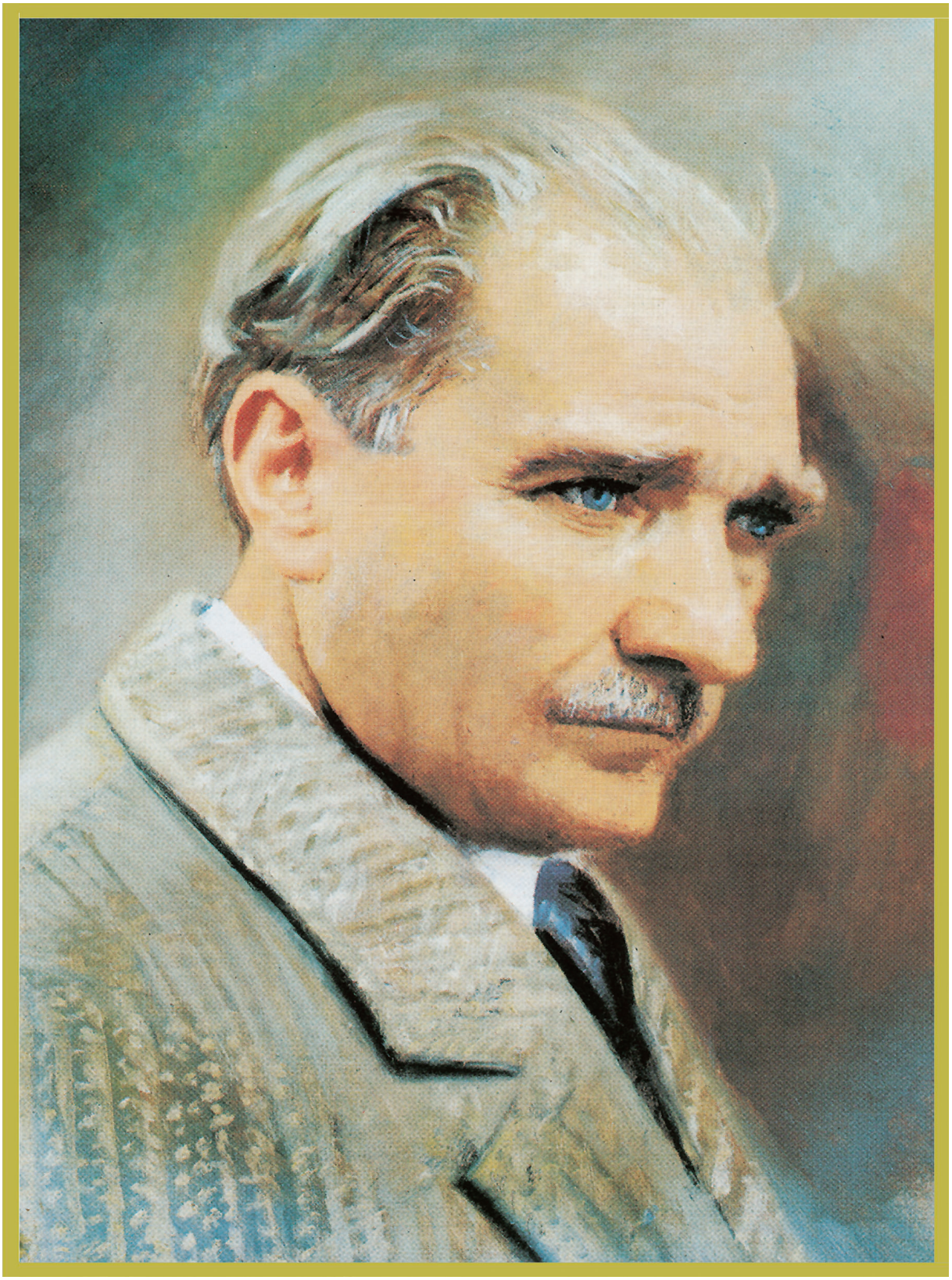

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

Kitabın Tanıtımı 9

1. ÜNİTE

DEĞİŞEN DÜNYA DENGELERİ KARŞISINDA OSMANLI SİYASETİ (1595-1774) .. 12
1.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ BAŞLICA SİYASİ GELİŞMELER 14
1.2. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN UYGULADIĞI POLİTİKALAR 16
1.3. İÇ DENİZLERDEN OKYANUSLARA: DEĞİŞEN DENİZ SİYASETİ 28
1.4. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN UYGULADIĞI POLİTİKALAR 33
1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları 42

2. ÜNİTE

DEĞİŞİM ÇAĞINDA AVRUPA VE OSMANLI 46
2.1. AVRUPA'DAKİ DEĞİŞİMİN ALTYAPISI 48
2.2. AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERİN ETKİSİYLE DEĞİŞEN OSMANLI DÜZENİ 59
2.3. DEVLET VE TOPLUM DÜZENİNDEKİ ÇÖZÜLMELER 66
2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları 77

3. ÜNİTE

DEVRİMLER ÇAĞINDA DEĞİŞEN DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ 82
3.1. FRANSIZ İHTİLALİ VE SANAYİ DEVRİMİ'NİN ETKİLERİ 84
3.2. SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİ VE KÜRESEL ETKİLERİ 95
3.3. MODERNLEŞEN ORDU VE ASKER YURTTAŞLAR 99
3.4. ULUS DEVLETLEŞME VE ENDÜSTRİLEŞME SÜREÇLERİNDE SOSYAL HAYAT 112
3. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları 127

4. ÜNİTE

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DENGE STRATEJİSİ (1774 -1914)..... 132
4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDAKİ BAŞLICA SİYASİ GELİŞMELER 134
4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI İÇ VE DIŞ TEHDİTLER 135
4.3. TANZİMAT FERMANI, ISLAHAT FERMANI VE KANUN-I ESASİ 168
4.4. 1876-1913 ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DARBELER 179
4. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları 191

5. ÜNİTE

XIX VE XX. YÜZYILDA DEĞİŞEN SOSYOEKONOMİK HAYAT 194
5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI 196
5.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE NÜFUS HAREKETLERİ 205
5.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞMENİN GÜNDELİK HAYATA YANSIMALARI 213
5. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları 218

SÖZLÜK 223
KAYNAKÇA 228
CEVAP ANAHTARLARI KAREKODU 236
GÖRSEL VE GENEL AĞ KAYNAKÇASI KAREKODU 236
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI 237
TÜRK DÜNYASI HARİTASI 238

KİTABIN TANITIMI

Ünitenin numarasını belirtir.

Ünitenin içeriğiyle ilgili görsel alanını gösterir.

Ünitenin kavramlarını içerir.

Ünite adını belirtir.

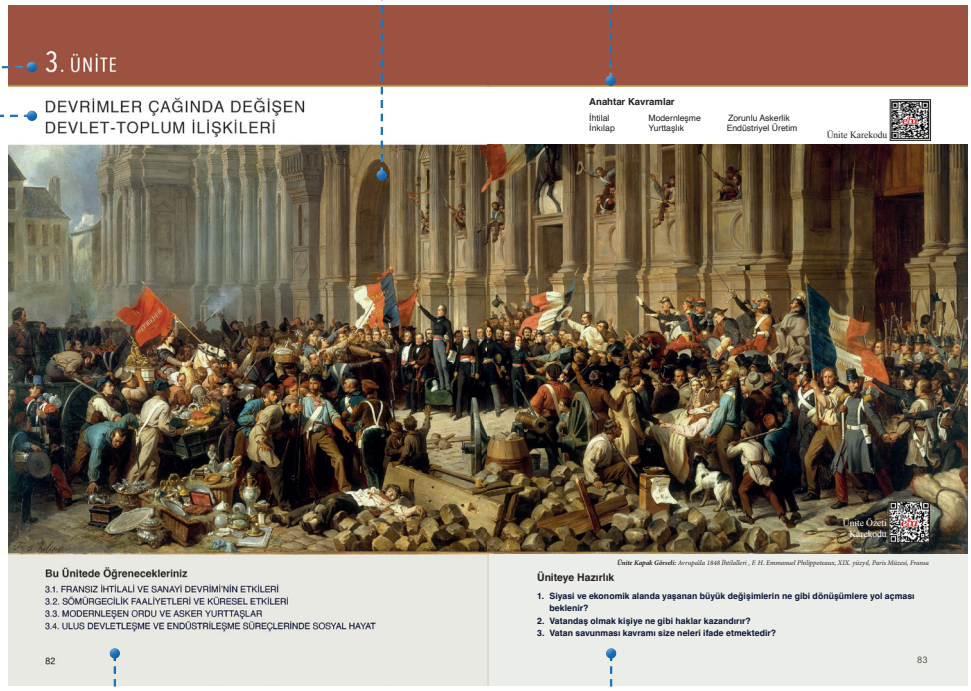

Ünite kazanımlarının işlendiği konuları belirtir.

Üniteyle ilgili hazırlık sorularını içerir.

Harita ve tarih şeridi ile desteklenerek konuya genel bir bakış kazandırmayı amaçlayan etkinliği içerir.

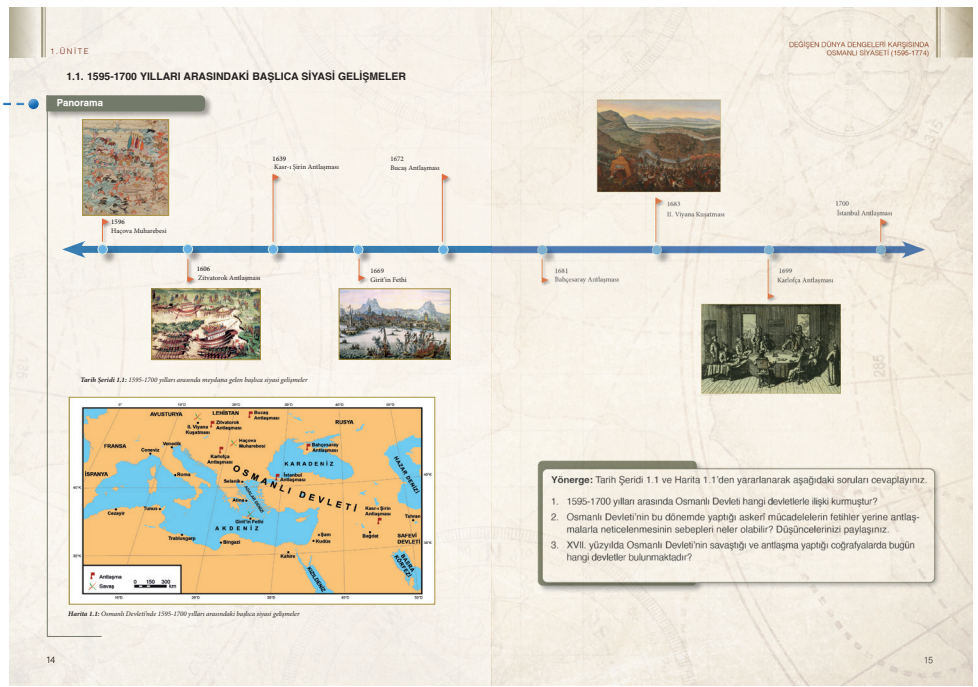

Konuya hazırlık niteliğinde olup öğrencilerin hazır bulunma düzeyini ölçmeye yönelik soruları içerir.

Beyin Fırtınası

Devletler için diplomatik ilişki kurmak bir zorunluluk mudur yoksa tercih midir? Tartışınız.

Öğrencilerin işlenen konuya odaklanmalarını ve farklı bakış açıları geliştirmelerini sağlayacak soruları içerir.

Bakış Açısı

Kraliçe Marie Antoinette için sonraları "Madame Deficit" (bayan bütçe açığı) yakıştırmasının yapılmasını kendisine yönelik kamuoyu algısı bakımından yorumlayınız.

Kavram yanılgısının önüne geçmeye ve kavramların disiplinler arası kullanımını sağlamaya yönelik tanım, açıklama ve soruları içerir.

Kavram Kutusu

Rejim: Bir hükûmetin yapısal işleyişini ve toplumla olan etkileşimlerini düzenleyen kurallar bütünü, hükûmet biçimi.

Tanımlanan kavramı kullanarak konu bağlamında tarihî anlamı olan bir cümle yazınız.

.....

Konu sonunda kazanımın öğrenme hedefine yönelik soruları içerir.

Sıra Sizde

Vakıf kültürünün Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda kurumsallaşan sosyal devlet anlayışına etkisini sorumluluk ve yardımseverlik açısından değerlendiriniz.

Öğrencilerin konu hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmaları ile akademik becerilerini geliştirmeye yönelik araştırma ve uygulama faaliyetlerini içerir.

Derinleşmek

Yönerge: Avrupa düşüncesinde meydana gelen değişimleri analiz etme konusunda derinleşmek için aşağıdaki adımları uygulayınız.

1. Max Weber'nın (Maks Viba) *Protestan Ahlakı* ve *Kapitalizmin Ruhu* adlı kitabındaki "Kapitalizmin Ruhu" ve "Luther'in Meslek Kavramı" başlıklı bölümleri okuyunuz.
2. Edindiğiniz bilgilere dayanarak Katoliklik ile Protestanlık arasındaki temel farkları sosyo-ekonomik açıdan karşılaştıran bir analiz tablosu hazırlayınız.
3. Analiz sonuçlarını kullanarak ortaya yeni çıkan Hristiyan mezheplerinin Avrupa'nın sosyoekonomik gelişimine etkisini değerlendiren bir metin yazınız.

Öğrencilerin tarihsel bilgi veren metinleri inceleyerek içerik, bağlam ve ana fikirleri değerlendirme becerisini geliştirmelerini amaçlayan soruları içerir.

Metin Analizi

Yönerge: İran tahtına geçen Nadir Şah'ın Osmanlı padişahı I. Mahmut'a gönderdiği mektuptan alınan metinden hareketle soruları cevaplayınız.

"Safevî Şâh İsmail'in başkaldırısının başlangıcından itibaren âfâkî [gereksiz] hükümler yüz gösterip taassub [bağnazlık] ve garazın [düşmanlığın] eseri olan bazı sözler, onun tarafından etrafa yayılarak Peygamberlerin efendisinin ümmeti ve Müslüman fırkalar arasında ayrılık ve kavganın çıkışına sebep olmuş" (Küreli, 2014, s. 28).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Nadir Şah'a göre geçmişte yaşanan Osmanlı-İran çatışmalarının temel sebebi nedir? Açıklayınız.
2. Mektuptaki ifadelerinden hareketle Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik nasıl bir politika izleyeceğini düşünüyorsunuz?

Öğrencilerin olayların yaşandıkları dönemde ve sonrasında taşıdıkları önemi kavrama, eleştirel düşünme ve yorumlama becerisini geliştirmelerini amaçlayan soruları içerir.

Tarihsel Önem Analizi

Yönerge: Karlofça Antlaşması'nı tarihsel önemi açısından değerlendiriniz.

Tarihsel Önem Kriterleri
Karlofça Antlaşması tarihsel olarak hangi açılardan önemlidir?
Karlofça Antlaşması'ndan antlaşmanın tarafı olan devletler nasıl etkilendi?

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 1.6: Kandiye (Girit) Kuşatması, Jan Peeters I, 1667, Christie's Koleksiyonu, ABD

Girit'in fethinin uzun sürmesinin sebepleri hakkında Görsel 1.6 ne gibi ipuçları vermektedir?

Öğrencilerin görsel ve harita okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye yönelik Görsel Analizi ve Harita Analizi sorularını içerir.

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Harita 1.10: Rus donanmasının Çeşme Limanı'na gelirken izlediği yol (1769-1770)

1. Haritada hangi yerler gösteriliyor?
2. Sizce Osmanlı Devleti'nin "Çeşme Baskını" mağlubiyetinde hangi ülkelerin doğrudan ve dolaylı etkisi olabilir?

Ünitede kazanılan bilgileri ölçmeye yönelik soruları içerir.

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1-2. sorulardaki analiz ve değerlendirme tablolarında boş bırakılan alanlara cevaplarınızı yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Karadeniz hâkimiyetinin zayıflamasını sebep ve sonuç açısından değerlendiriniz.

1. SEBEP (EYLEM)	2. SÜREÇ	3. SONUÇ (ETKİSİ)
Akdeniz ve Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasının sebeplerini açıklayınız.	Bu süreçte denizcilik alanında ortaya çıkan gelişmeleri yazınız.	Denizlerde Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasının ve denizcilik alanında yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne etkilerini açıklayınız.

Öğrencilerin tarihsel düşünmenin anahtar kavramlarını (değişim ve süreklilik, sebep ve etki) kullanarak konuyu analiz etmelerine yönelik soruları içerir.

Değişim ve Süreklilik Analizi

Yönerge: Osmanlı Devleti ve günümüz Türkiye'sinde ulaşım altyapısıyla ilgili faaliyetleri değişim ve süreklilik açısından mukayese ediniz.

Karakteristik Özellikler	Osmanlı Devleti	Türkiye Cumhuriyeti
Altyapı Yatırımlarının Gerekçesi		
Altyapı Yatırımları		
Altyapı Projelerini Gerçekleştirme Yöntemleri		

Öğrencilerin tarihsel olayları incelerken farklı bakış açılarını analiz etmelerine yönelik soruları içerir.

Bakış Açıları Analizi

Yönerge: Osmanlı Devleti'nde yazılan layihalardaki tarihî bakış açılarını analiz ediniz.

Bu ünitede öğrendiğiniz layiha yazarlarının farklı bakış açıları nelerdi?
Layiha yazarlarının toplumdaki konumu ve rolü neydi?
Geçmiş ve bugün karşılaştırıldığında geçmişte layiha yazarı için hangi koşullar (teknoloji, medya, ekonomi, din, aile hayatı, iletişim vb.) farklıydı?
Sizce bu farklı koşullar kişilerin düşüncelerini ve eylemlerini nasıl etkilemiştir?

13. **Osmanlı Devleti, zaferlerinden ve mağlubiyetlerinden nasıl dersler çıkarmalıydı? Metinlerdeki iki örnekten yola çıkarak değerlendiriniz.**

14. **Kırım'ın jeostratejik önemini göz önünde bulundurarak Osmanlı-Rus ilişkilerindeki yerini analiz ediniz.**

Etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

Öz Değerlendirme Anketi'ni doldurmak için karekodu okutunuz.

45

Etkileşimli bulmaca, sorulara ve öz değerlendirme anketine erişimi sağlayan karekodları gösterir.

1. ÜNİTE

DEĞİŞEN DÜNYA DENGELERİ KARŞISINDA OSMANLI SİYASETİ (1595-1774)

Bu Ünitede Öğrenecekleriniz

1.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ BAŞLICA SİYASİ GELİŞMELER
1.2. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN UYGULADIĞI POLİTİKALAR
1.3. İÇ DENİZLERDEN OKYANUSLARA: DEĞİŞEN DENİZ SİYASETİ
1.4. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN UYGULADIĞI POLİTİKALAR

Anahtar Kavramlar

Diplomasi
Kutsal İttifak
Mütekabiliyet
Stratejik tehdit

Ünite Karekodu

Ünite Özeti Karekodu

Ünite Kapak Görseli: *Sultan III. Ahmet'in yabancı elçileri kabulü, Jean Baptiste Vanmour, 1725, Rijks Müzesi, Hollanda*

Üniteye Hazırlık

1. **Devletler arası ilişkilerde karşılıklılık ilkesi neden gereklidir?**
2. **Ticaret yollarına hâkimiyetin siyasi açıdan önemi ne olabilir?**
3. **Devletler arası diplomatik zafer kazanmanın yolları neler olabilir?**

1.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ BAŞLICA SİYASİ GELİŞMELER

Panorama

1596
Haçova Muharebesi

1606
Zitvatorok Antlaşması

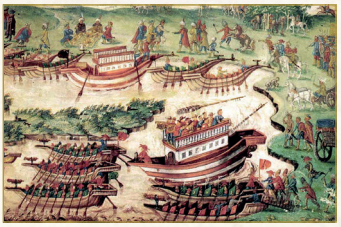

1639
Kasr-ı Şirin Antlaşması

1669
Girit'in Fethi

1672
Bucaş Antlaşması

Tarih Şeridi 1.1: *1595-1700 yılları arasında meydana gelen başlıca siyasi gelişmeler*

Harita 1.1: *Osmanlı Devleti'nde 1595-1700 yılları arasındaki başlıca siyasi gelişmeler*

1683
II. Viyana Kuşatması

1700
İstanbul Antlaşması

1681
Bahçesaray Antlaşması

1699
Karlofça Antlaşması

Yönerge: Tarih Şeridi 1.1 ve Harita 1.1'den yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. 1595-1700 yılları arasında Osmanlı Devleti hangi devletlerle ilişki kurmuştur?
2. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde yaptığı askerî mücadelelerin fetihler yerine antlaşmalarla neticelenmesinin sebepleri neler olabilir? Düşüncelerinizi paylaşınız.
3. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin savaştığı ve antlaşma yaptığı coğrafyalarda bugün hangi devletler bulunmaktadır?

1.2. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN UYGULADIĞI POLİTİKALAR

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 1.1: *Sultan III. Ahmet'in yabancı elçileri kabulü, Jean Baptiste Vanmour, 1725, Rijks Müzesi, Amsterdam*

1. Görsele göz atınız. Görselde ilk olarak neyi fark ettiniz?

   .....

2. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

3. Bu görseli özetleyen bir cümle yazınız.

   .....

4. Bu görselden, bildiklerinizden farklı ne öğrendiniz?

   .....

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaptığı savaşlarda çoğunlukla toprak kazanarak sınırlarını genişletmişti. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin fetih politikaları sona yaklaşıyordu. Batıda Avusturya'ya hâkim olan Habsburg ve doğuda İran'a hâkim olan Safevi hanedanları Osmanlı'nın ilerleyişine engel oluyordu. Kıbrıs'ın ve Tunus'un alınması dışında Akdeniz'deki ilerleyiş de durmuştu. Bu yüzyıldan itibaren Osmanlı sınırlarında belirmeye başlayan bir diğer rakip Rusya olmuştu. Rus tehdidini bertaraf etmek isteyen Osmanlı Devleti, Don-Volga Kanalı Projesi ile İç Asya'daki Müslümanlarla irtibat kurarak bu tehdidin önüne geçmeyi planlıyordu. Fakat Akdeniz'de yaşanan sorunlar ve Kıbrıs'ı fethetmek için yapılan hazırlıklar Osmanlı Devleti'nin Rus tehdidini bertaraf etmesine engel teşkil ediyordu. Bununla beraber yüzyılın son çeyreğine girmeden Kıbrıs'ı (1571) ve Tunus'u (1574) fetheden Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz'de başlayan hâkimiyetini Kuzey Afrika'nın batı ucuna kadar genişletmeyi başarmıştı.

Doğuda İran'la uzun süren savaşlar, Osmanlı Devleti'nin silah ihtiyacını artırmış ve yeni bir devletle diplomatik ilişkiler kurulmasını gerekli hâle getirmişti. İç savaşla meşgul olan Fransa, müttefiki Osmanlı Devleti'ne silah tedarik edemeyebilirdi. Osmanlı Devleti, bu şartlar altında İngiltere ile bir antlaşma imzalayarak hem bu ihtiyacını karşılayacak hem de Akdeniz hâkimiyetinde İspanya'ya ve Portekiz'e karşı yeni bir müttefik kazanmış olacaktı.

Diplomatik İlişkileri Değiştiren Osmanlı-Avusturya Savaşları

Beyin Fırtınası

Devletler için diplomatik ilişki kurmak bir zorunluluk mudur yoksa tercih midir? Tartışınız.

Osmanlı Devleti'nin Macaristan topraklarını geri alma niyetinde olması, Avusturya ile sınır anlaşmazlıklarına ve devamında uzun sürecek bir savaşın başlamasına yol açmıştı. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye ve Hollanda'ya kapitülasyonlar vererek onlarla müttefiklik kurması, Avrupa'nın geri kalan güçlerini Osmanlı karşısında Avusturya safında birleştirmişti. Tarihte "Kepçe Kazan Savaşı" olarak da anılan Haçova Muharebesi'nde (1596) Osmanlı'ya karşı Haçlı ittifakı kuran Avusturya'nın ordusunda Alman, Çek, İspanyol, Leh, Macar ve Papalık askerleri bulunmaktaydı. Bu ittifak karşısında Osmanlı Devleti zorlansa da üstünlük kurmayı başarmış ancak Avusturya ordusunu ortadan kaldıramamıştı.

Bakış Açısı

Sizce Haçova Meydan Muharebesi'ne neden "Kepçe Kazan Savaşı" denmiştir? Bu durumu vatanseverlik açısından değerlendiriniz.

Osmanlıların batıda sürdürdüğü mücadeleleri fırsat bilen İran, Osmanlı topraklarının doğu sınırında tehdit oluşturuyordu. Bu tehditle birlikte içeride meydana gelen Celâli İsyanları Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile bir antlaşma imzalamasını kaçınılmaz hâle getirmişti. İki taraf arasında imzalanan Zitvatorok Antlaşması (1606) ile Osmanlı Devleti bazı kazanımlar elde etmiş olsa da Avrupa'ya karşı psikolojik üstünlüğünü kaybetmişti.

Değişim ve Süreklilik Analizi

Yönerge: Metinden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Habsburglarla (Avusturya) yapılan savaşlar sonucunda imzalanan Zitvatorok Antlaşması Osmanlı Devleti açısından diplomaside bir kırılma noktasıdır. Bu antlaşma öncekilerin aksine padişahın bulunduğu İstanbul'da değil, savaş bölgesinde imzalanmıştı. Öte yandan eskiden antlaşma metni görüşmeleri daha çok Osmanlı tarafının isteklerinin yazıya geçirilmesi şeklinde yapılır ve buna Osmanlı tarafından bir ulak veya çavuş nezaret ederdi.

Görsel 1.2: *Zitvatorok'ta Barış Müzakereleri, 1606, Herman Otto Müzesi, Macaristan*

Zitvatorok görüşmeleri ise uzun müzakereler şeklinde gerçekleşmiş ve Osmanlı temsilcileri en az sancak beyi rütbesindeki üst düzey görevlilerden seçilmişti. Bunun yanında eski antlaşmalarda metnin içeriği genelde "karşı taraf antlaşmayı ihlal edinceye kadar" gibi her koşulda ve her zaman Osmanlı üstünlüğünü varsayan bir üslupla kaleme alınır ve çoğunlukla bu antlaşmalar kısa süreli olurdu. Böylesi ifadeler içermeyen Zitvatorok Antlaşması yirmi yıllık bir süre için imzalanmıştı. (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Zitvatorok Antlaşması'nın Osmanlı diplomasisinin değişimine etkileri neler olmuştur? Açıklayınız.

Bu antlaşma mütekabiliyet (devletler arası eşitlik) ilkesine uygun imzalanmıştır. Daha öncesinde Osmanlı sadrazamına denk sayılan Avusturya hükümdarına Viyana Beyi veya Nemçe Kralı gibi isimlerle hitap edilirdi. Zitvatorok Antlaşması'nda Avusturya hükümdarı "Kayzer" ünvanı ile anılmış ve Osmanlı padişahına denk sayılmıştır. XVI. yüzyılın sonuna kadarki süreçte askerî başarıların tescili olarak başvurulan **diplomasi**, Zitvatorok Antlaşması sonrasında statükonun korunması işleviyle ön plana çıkmaya başlamıştır.

Kavram Kutusu

Diplomasi: Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü ve yabancı bir ülkede ülkesini temsil etme işi ve sanatıdır.

Tanımlanan kavramı kullanarak bir haber başlığı yazınız.

.....

Metin Analizi

Yönerge: Metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti, 16. ve 17. yüzyıllarda dünya üzerindeki süper güçlerden biridir. Bu asırlarda imparatorluk, eski dünya kıtalarında evrensel bir Osmanlı Barışı (Pax Ottomana) tesis etmeye çalışmıştır. Osmanlıların dünya hâkimiyetini sağlamak konusunda en büyük rakibi Habsburglar olmuştur. Biri Madrid, öbürü Viyana merkezli iki kanattan oluşan bu hanedan, Avrupa'da Osmanlı ilerleyişini durdurmayı kendisine misyon edinmişti. Bu durum, o zamana kadar gerçekleşmesi zor ittifakların tesisine imkân vermişti. Bu iki imparatorluğun, birbirine karşıtlığı sadece siyasi, dini ve askeri boyutta değildi. Her iki devlet de kendisini Roma mirasının temsilcisi olarak görmekteydi. Habsburg hükümdarları, Kutsal Roma İmparatoru sıfatıyla bu mirasa sahip çıkmaya çalışmışlardır. Osmanlılar, Roma'nın son başkenti İstanbul'u kendi merkezleri yapmışlar ve Roma coğrafyasının önemli bir kısmını ele geçirmişlerdi. Bu durum her iki devletin de Kayzer, (Çaşar) gibi Roma'daki Sezar ve İmparatora denk unvanların kullanılmasını sağlamıştı. Osmanlı ile Habsburg arasındaki rekabet 16. yüzyılda başlamış ve bu rekabet içerisinde, diplomatik unvanların kullanımı çok büyük önem kazanmıştır (Gürcan, 2021, s. 182).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.
   .....
3. Zitvatorok Antlaşması'nın Osmanlı ve Habsburg rekabetindeki önemi nedir?
   .....
4. Metinden kendi çıkarımınızı yazınız.
   .....

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Siyaseti

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki dış politikasında kuzey siyaseti için önemli devletlerden biri Lehistan'dı. Lehistan, Osmanlı Devleti'ne bağlı Eflak ve Boğdan'ın iç işlerine müdahale etmekle kalmamış, kendi denetimindeki Kazakların Osmanlı sahillerine saldırmasına da göz yummuştu. Öte yandan Kırım hanı da Lehistan'a akınlar düzenlemekten geri durmadığı için Osmanlı-Lehistan gerginliği II. Osman Dönemi'nde Hotin Muharebesi'ne (1621) sebep oldu.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden ve metinden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 1.3: *Hotin Kalesi, Ukrayna*

Hotin Kalesi, günümüzde Ukrayna sınırlarında yer alan ve Osmanlı Devleti ile Lehistan ve Rusya arasında stratejik öneme sahip bir kaledir. Dinyester Nehri kıyısında bulunan kale, 1325 yılında inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılda kaleyi ele geçirerek tahkim etmiştir. 1621 yılında II. Osman Dönemi'nde yapılan Hotin Seferi'nde Osmanlı ordusu büyük bir direniş göstermiştir. IV. Mehmet Dönemi'nde de Osmanlı ordusu kaleyi uzun süre başarıyla savunmuştur. XVIII. yüzyılda Ruslarla mücadelelere sahne olan kale, 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması'yla Rusya'ya bırakılmıştı. (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Hotin Kalesi'nin jeostratejik konumunu askerî ve ticari açıdan değerlendiriniz.

Avrupa'da devam eden Otuz Yıl Savaşları, Osmanlı Devleti'ni Lehistan tehdidini ortadan kaldırmak konusunda cesaretlendirmişti. Hotin Kalesi (Görsel 1.3) yakınında cereyan eden muharebe Lehistan'ın barış isteğiyle neticelenmiş fakat savaş sonunda yalnızca mevcut sınırlar korunabilmişti. Leh ordusu tamamen bertaraf edilemediği için IV. Murat ve IV. Mehmet dönemlerinde de Lehistan sorun olmaya devam etmişti. IV. Mehmet'in bizzat katıldığı seferde Kamaniçe Kalesi ele geçirilmiş ve Lehistan'ın isteği üzerine 1672'de Bucaş Antlaşması imzalanarak Lehistan vergiye bağlanmıştı. Lehistan Meclisi antlaşmayı onaylamayınca iki taraf arasındaki

savaş devam etti. Bu sırada Fransa ve Prusya ile sorunları olan Lehistan tekrar barış önerisinde bulundu. Lehistan ile vergi borçları hariç Bucaş Antlaşması'yla neredeyse aynı şartlarla teyit edilerek imzalandı (1678). Lehistan ayrıca Fransa ve Prusya'ya karşı Osmanlı Devleti ile ittifak kurmayı da önermiş fakat bu isteği Osmanlı Devleti tarafından kabul görmemişti. Bu antlaşmayla batıdaki en geniş sınırlarına ulaşan (Harita1.2) Osmanlılar, geçmişteki fütuhat devirlerini hatırlamaya başlamıştı.

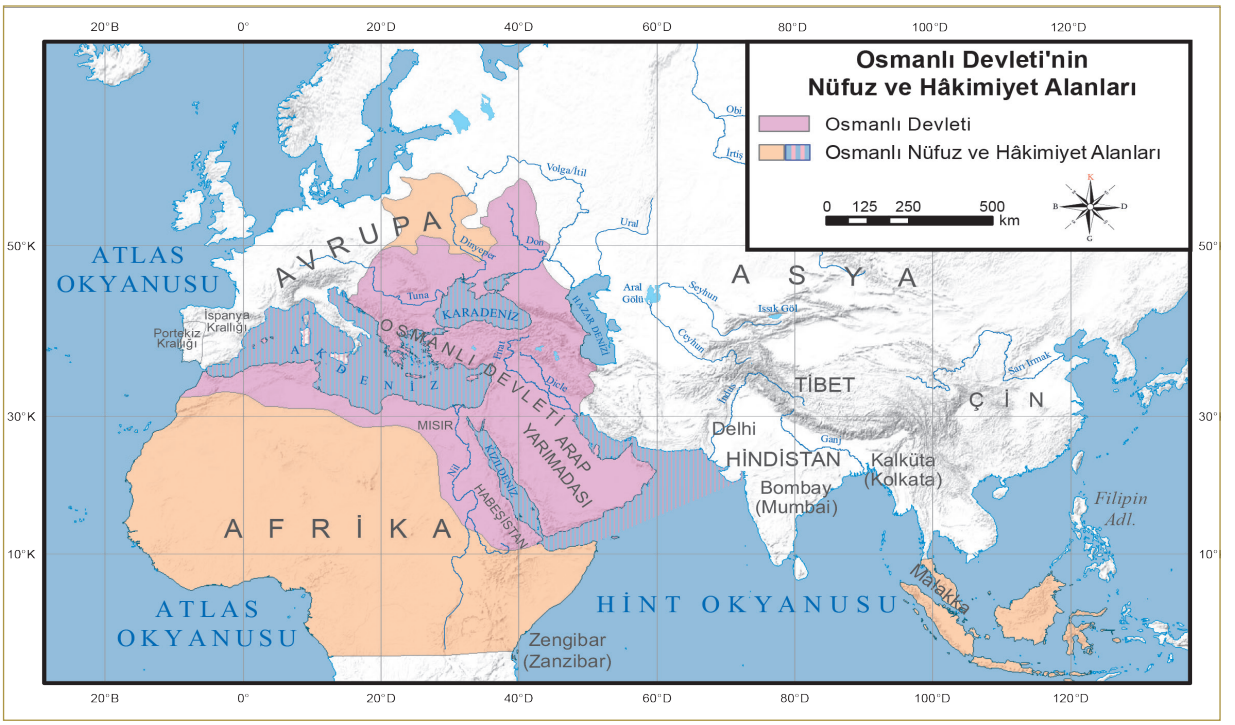

Harita 1.2: *Osmanlı Devleti'nin en geniş nüfuz ve hâkimiyet alanları (1683 öncesi)*

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılda karşı karşıya kaldığı stratejik tehditler nedeniyle geleneksel Doğu ve Batı siyasetinin yanında bir de Kuzey siyaseti izlemek zorunda kalmıştır. Bunun nedeni kuzeydeki sınırlarına saldıran Kazaklar ve Ruslardır. Bir müddet sonra Rus tehlikesi büyümüş, Osmanlı Devleti üç yüzyıl boyunca Ruslarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Ukrayna Kazakları, yalnızca Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde değil Osmanlı-Rus ilişkilerinde de etkili bir unsur olmuştu. Ukrayna Kazaklarının Rus çarına bağlılık bildirmesi üzerine Osmanlı ordusu, Ukrayna Kazaklarının geleneksel başkenti Çehrin'e sefere çıktı (1678). Ruslar, önce kaleyi terk etmiş sonrasında da daha büyük bir Osmanlı saldırısından çekindikleri için barış istemişlerdi. İlk Osmanlı-Rus antlaşması olan Bahçesaray Antlaşması (1681) ile Özi Nehri'nin batısında kalan Ukrayna topraklarındaki Osmanlı hâkimiyeti korunmuş, diğer Ukrayna toprakları için ise Ruslar, Kırım'a vergi ödemeyi kabul etmişti.

Sıra Sizde

Osmanlı Devleti'nin kuzey siyasetinde Kazak meselesinin rolünü analiz ediniz.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Siyaseti

Osmanlı-İran savaşları XVII. yüzyılın başından itibaren değişen siyasi rekabet içinde aralıklarla devam etmişti. IV. Murat'ın padişah olmasıyla birlikte bu rekabet tekrar kuvvetlendi. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki iç karışıklıkları fırsat bilen Safeviler, Bağdat'ı ele geçirdi (1623). Bunun üzerine yapılan ve uzun süren savaşlarda Osmanlı Devleti 1638'de Bağdat'ı geri almış olmasına rağmen sınır ihlallerinin önüne geçememişti. Safevilerin sınır ihlalleri ve bazı toprak talepleri üzerine Osmanlı ordusunun önemli bir bölümü İran topraklarına doğru harekete geçti. Safevi hükümdarının barış isteğini IV. Murat'ın kabul etmesiyle Osmanlı ve Safevi heyetleri 1639'da Kasr-ı Şirin yakınlarında antlaşma imzaladı. Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Azerbaycan ve Revan Safevilerde kalırken Basra, Musul, Kerkük, Bağdat, Van ve Diyarbakır kesin olarak Osmanlı egemenliğine bırakıldı.

Görsel 1.4: *Bağdat Köşkü, Topkapı Sarayı, İstanbul*

Bakış Açısı

Sizce IV. Murat'ın Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı köşke Bağdat Köşkü (Görsel 1.4) adını vermesi ne anlama gelmektedir?

Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Batı'daki saygınlığı ve otoritesi yeniden sağlanmıştı. Bu tarihten sonra Osmanlı-Safevi sınır anlaşmazlıkları Kasr-ı Şirin Antlaşması zemininde çözülmüştü. Osmanlı Devleti bu antlaşma sayesinde Irak başta olmak üzere doğu sınırlarını belirlemiş ve güvence altına almıştır. Bu durum Osmanlı ve İran topraklarındaki ticareti geliştirmiştir. Kasr-ı Şirin Antlaşması, Türkiye-İran sınırının geçerliliğini günümüze kadar büyük oranda korumuştur. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı ve İran, birbirine karşı savaşmaktan kaçınmışlardır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, batı ve kuzeydeki tehditlerle mücadele ettiği dönemlerde doğudaki İran tehlikesini yok saymamıştır.

Harita Analizi

Yönerge: Görselden ve haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

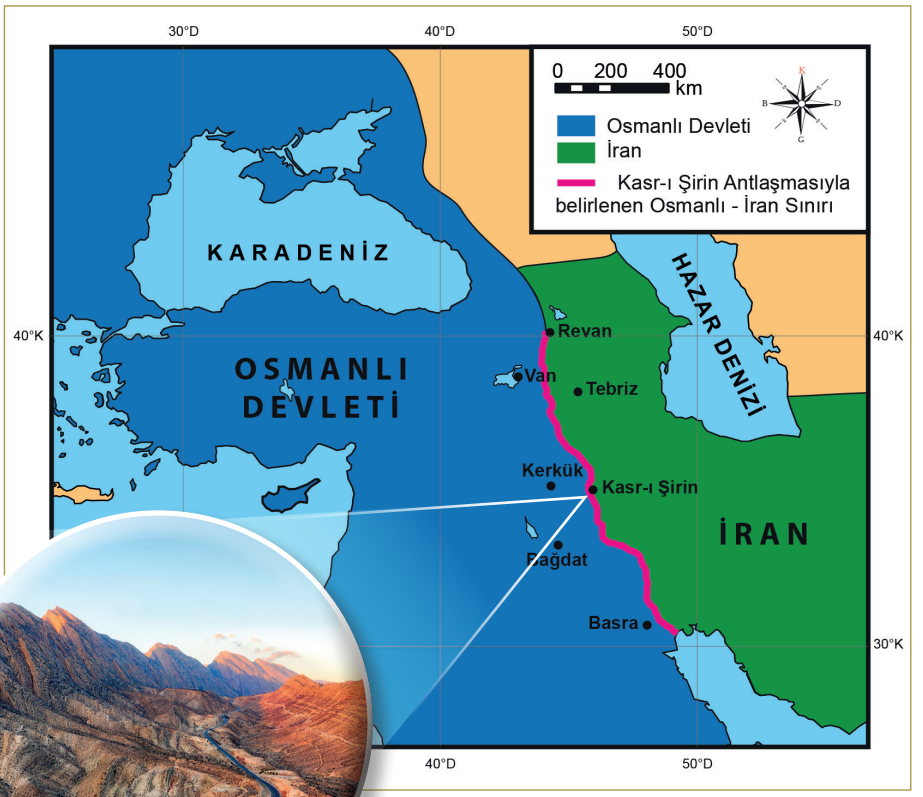

Harita 1.3: *Osmanlı-İran sınır coğrafyası*

Görsel 1.5: *Zagros Dağları*

1. Haritada hangi yer veya yerler gösterilmektedir?

   .....

2. Harita hangi döneme işaret etmektedir?

   .....

3. Osmanlı-İran sınırını bölgeye ait güncel bir haritadaki sınırlarla karşılaştırdığınızda ne gibi farklılıklar görüyorsunuz?

   .....

4. Bu haritadan, bildiklerinizden farklı olarak ne öğrendiniz?

   .....

5. Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla belirlenen sınırların günümüze kadar korunmasında coğrafi şartların etkisini yorumlayınız.

   .....

Sıra Sizde

Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla belirlenen doğu sınırlarının uzun süre geçerliliğini koruması, Osmanlı Devleti'nin batıdaki politikalarını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nin Batı Siyaseti

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti; Avrupa'daki Avusturya, Ceneviz, Felemenk, Floransa, İngiltere, İspanya, İsveç, Lehistan, Papalık, Portekiz ve Venedik ile çeşitli ilişkiler içinde olmuştur. Bu devletlerden bazıları ile ittifak kurmuş bazılarıyla da mücadele etmiştir. İspanya ve Portekiz gibi bazı devletlerle de yalnızca dostane ilişkiler kurmuştur.

Osmanlı Devleti bu dönemde askerî açıdan rakipsiz olma özelliğini yitirmiş ve Avrupa'dan **stratejik tehditler** almaya başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Avrupalı devletlerle ilişkilerini geliştirme yönünde politikalar izleyen Osmanlı Devleti **konjonktürel ittifak**lar kurarak menfaatlerini korumaya çalışmıştır. Örneğin Osmanlılar önceleri Hristiyan birliğini dağıtmak için Avrupalı devletlerle kapitülasyon antlaşmaları yapmıştır. XVII. yüzyıl ve sonrasında ekonomik çıkarlarını korumak, düşmanlarına karşı yardım alabilmek için ya yeni kapitülasyon antlaşmaları yapmış ya da eski antlaşmaları yenilemiştir.

Osmanlı-Fransız ilişkileri XVII. yüzyılda yara almıştı. Osmanlı- Venedik savaşında Fransa'nın Venedik'e gizliden destek vermesi, Fransa'yla ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştu. Viyana önlerinde bozguna uğrayan Osmanlı Devleti, Fransa'dan gelen elçinin Fransa'nın bundan sonra Osmanlıların rakiplerine yardımda bulunmayacağı garantisi vermesi üzerine Fransa ile ilişkilerini düzeltmeyi kabul etti. Viyana'daki bozgun sonrasında Osmanlı Devleti **Kutsal İttifak** ile savaşırken Fransa, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı.

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

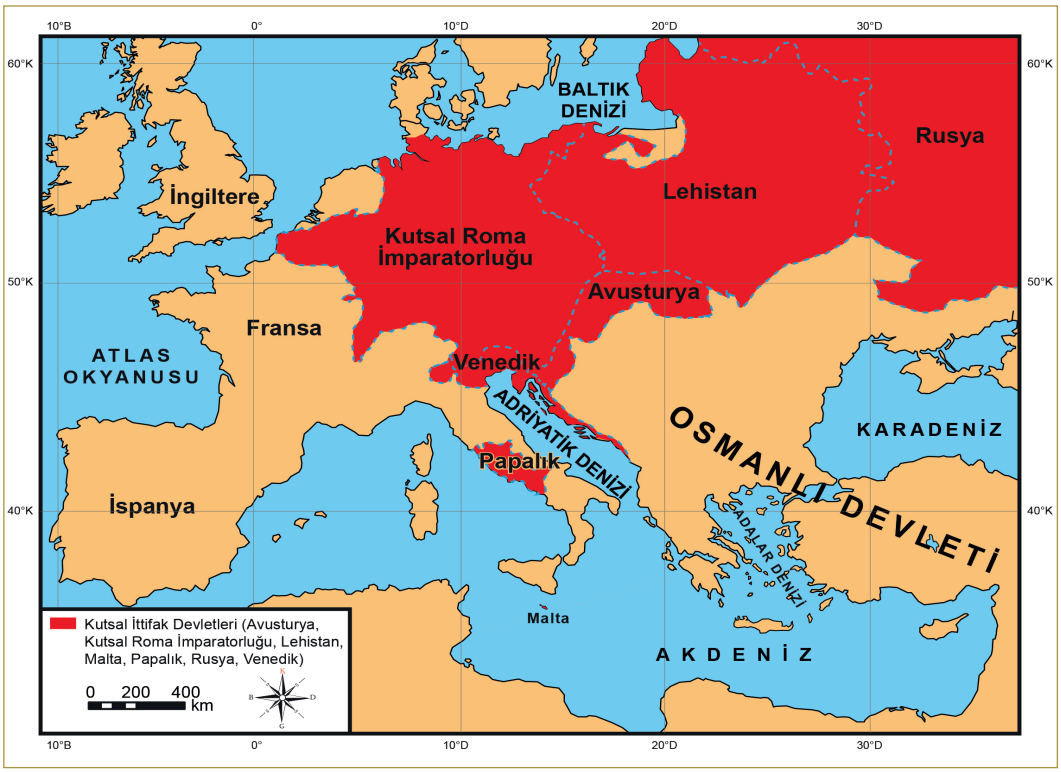

Harita 1.4: *XVII. yüzyılın sonlarında Kutsal İttifak Devletleri*

Dinî bir birliktelik olan Kutsal İttifak'ta Hristiyan olmalarına rağmen Fransa, İngiltere ve İspanya gibi devletler neden yer almamış olabilir? Tartışınız.

Kavram Kutusu

Stratejik Tehdit: Bir devletin politik, ekonomik, psikolojik ve askerî varlığını tehlikeye sokacak tehdit.
Konjonktürel İttifak: Bir devletin değişen uluslararası şartlar doğrultusunda başka devletlerle kurduğu çıkar amaçlı ilişki.
Kutsal İttifak: Papalık tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulmuş, Kutsal Roma İmparatorluğu, Venedik, Avusturya, Malta, Lehistan ve Rusya'yı kapsayan Haçlı ittifakı.

Kendinizi Türkiye'yi temsil eden bir diplomatın yerine koyunuz, günümüzde dikkatinizi çeken diplomatik bir gelişmeyi bu kavramları kullanarak yazınız.

.....
.....

Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak karşısında bozguna uğraması üzerine İngiltere, taraflar arasında barışa aracılık etmişti. İngiltere gibi daha geç müttefiklik ilişkisi tesis edilen bir diğer Avrupalı devlet de Hollanda olmuştu. 1612'de verilen ahitname ile kurulan dostane ilişkiler diplomasi alanında meyvelerini vermişti. Hollanda da İngiltere gibi Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasında ara bulucu olacaktı. Osmanlı Devleti, İspanya ve Portekiz ile de diplomatik ilişkilerde bulunmuş fakat bu durum yalnızca dostane yaklaşımlarla sınırlı kalmış, müttefiklik boyutuna taşınmamıştı.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ilişkide bulunduğu bir diğer devlet ise Venedik olmuştu. Venedik'e bağlı olan Girit'teki korsanların faaliyetleri ve Malta korsanlarının Osmanlı gemilerinden ele geçirdikleri ganimeti Girit idaresiyle paylaşması Osmanlı-Venedik ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuş, 1645'te Girit kuşatmaya alınmıştı. Osmanlı kuşatmasına daha fazla dayanamayan Venedik, 1669'da Girit Adası'nı tamamen teslim ederek Osmanlı Devleti ile barış yapmak zorunda kalmıştı. Ancak Girit'in 24 yılda fethedilebilmiş olması Osmanlı ordusunun eski gücünde olmadığını tüm dünyaya göstermişti.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 1.6: *Kandiye (Girit) Kuşatması, Jan Peeters I, 1667, Christie's Koleksiyonu, ABD*

Girit'in fethinin uzun sürmesinin sebepleri hakkında Görsel 1.6 ne gibi ipuçları vermektedir?

XVII. yüzyılın başında Avusturya ile imzalanan Zitvatorok Antlaşması uzun süren bir barış ortamı sağlamıştı. Fakat Osmanlı Devleti'ne bağlı Erdel'de bağımsızlık eğilimleri gözlenmeye başlayınca bu durumu fırsata çevirmek isteyen Avusturya'nın Erdel'e müdahale etmesi üzerine iki taraf arasında savaş başlamıştı. Avusturya, Osmanlı orduları karşısında başarılı olmak üzereydi fakat Fransa'nın araya girmesi üzerine barışa razı olarak Vasvar Antlaşması'yla (1664) Erdel'deki Osmanlı hâkimiyetini tanımıştı.

Osmanlı Devleti için XVII. yüzyılın en mühim gelişmesi şüphesiz II. Viyana Kuşatması (1683) ve devamında imzalamaya mecbur kaldığı Karlofça Antlaşması'dır (1699). Osmanlı Devleti'ni bu sonuca götüren ise Osmanlı sadrazamı Kara Mustafa Paşa'nın Venedik, Lehistan ve Rusya karşısında elde ettiği başarılarla eski fütuhat devirlerini hatırlaması ve bu başarının Avusturya karşısında da devam edeceğini düşünmesiydi. İki devlet arasındaki Macaristan'a hâkim olma mücadelesi yeni bir savaş doğurmuştu. Avusturya; Osmanlılara karşı Lehistan, Papalık, Venedik, Malta ve Alman prensliklerinden oluşan bir Haçlı ittifakı oluşturmuştu. 1683'te Viyana'yı kuşatma altına alan Osmanlı ordusu, Kırım hanının gerekli tedbirleri uygulamaması nedeniyle Tuna Nehri'ni geçerek yardıma gelen Alman-Leh kuvvetleri tarafından bozguna uğratıldı. Avusturya'nın girişimleriyle kurulan Kutsal İttifak, Osmanlı Devleti'ni dört cepheden sıkıştırmıştı. Venedik Mora'yı Avusturya ise Belgrad'a kadar olan Macaristan topraklarını ele geçirmiş, ittifaka sonradan dâhil olan Rusya da Azak'a saldırmıştı. Kutsal İttifak'la yapılan savaşlar sırasında Osmanlı Devleti'nde üç kez taht değişikliği yaşanmış ve yönetim istikrarını yitirmişti.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 1.7: *II. Viyana Kuşatması, Gonzales Franciscus Casteels, 1685, Wilanow Sarayı Koleksiyonu, Polonya*

Bu görseli özetleyen bir cümle yazınız.

.....

1697'de Zenta Muharebesi'nde Avusturya tarafından bozguna uğratılan Osmanlı Devleti için barış imzalamak zorunlu bir hâl almıştı. Diğer taraftan İspanya meselesiyle uğraşmakta olan Avusturya da savaşın bitmesini istemekteydi. Osmanlı Devleti bu süreçte İngiltere'yi ve Hollanda'yı barış konusunda ara bulucu olarak yanında bulmuştu. Müzakereler neticesinde Osmanlı Devleti Avusturya, Lehistan ve Venedik'le Karlofça (1699); Rusya ile İstanbul Antlaşması'nı (1700) imzalamıştı. Osmanlı Devleti, Erdel'i ve Macaristan'ı Avusturya'ya bırakmış ancak Belgrad'ı elinde tutmayı başarmıştı. Venedik ve Lehistan da bu antlaşmayla toprak elde etmişti. Rusya'nın İstanbul Antlaşması'yla Azak'ı ele geçirip Karadeniz'e açılması Osmanlı Devleti için yeni bir tehlikenin baş göstermesi demekti.

Karlofça Antlaşması hem Avrupalılar hem de Osmanlılar için psikolojik sonuçları olan bir antlaşmadır. Büyük toprak kayıpları yaşayan Osmanlı Devleti artık sınırlarını genişletmeye değil korumaya öncelik verdiği bir döneme girmiştir. Karlofça Antlaşması ile antlaşma şartlarını belirleyen taraf olma üstünlüğünü yitirmiştir. Tek başına batıda sınırlarını koruyamayacağını fark etmesi Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da yeni kapitülasyon antlaşmalarıyla müttefiklik ilişkileri kurmaya ve var olan ilişkileri devam ettirmeye itmiştir.

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Harita 1.5: *Karlofça (1699) ve İstanbul (1700) Antlaşmaları ile kaybedilen topraklar*

1. Haritada Osmanlı toprağı olarak görülen yerlerde günümüzde hangi devletler bulunmaktadır?

   .....

   .....

2. Haritayı incelediğinizde Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki hakimiyetini yorumlayınız.

   .....

   .....

3. Karlofça Antlaşması ile kaybedilen toprakları harita üzerinde incelediğinizde Osmanlı'ya yönelik muhtemel stratejik tehditler hangi devletlerden gelebilir?
.....
.....

4. Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşması ile kaybettiği topraklarda günümüzde hangi devletler bulunmaktadır?
.....
.....

Tarihsel Önem Analizi

Yönerge: Karlofça Antlaşması'nı tarihsel önemi açısından değerlendiriniz.

Tarihsel Önem Kriterleri
Karlofça Antlaşması tarihsel olarak hangi açılardan önemlidir?
Karlofça Antlaşması'ndan antlaşmanın tarafı olan devletler nasıl etkilendi?
Karlofça Antlaşması'nın etkileri ne kadar sürdü?

Sıra Sizde

Sizce Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda daha fazla toprak kaybetmemek için hangi devletlerle ne tür ittifaklar kurabilirdi?

Etkileşimli sürükle bırak etkinliği için karekodu okutunuz.

1.3. İÇ DENİZLERDEN OKYANUSLARA: DEĞİŞEN DENİZ SİYASETİ

Beyin Fırtınası

Uluslararası ticaret bakımından denizlerin karalara göre avantajları veya dezavantajları neler olabilir?

Yeni Ticaret Yollarının Küresel Etkileri

Avrupa'yı Uzak Asya ve Hindistan'a bağlayan güzergâhlardaki ticarete dayalı ekonomik faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin bu yolları ele geçirmesinden çok önce başlamıştı. Hindistan ve Çin'den gelen değerli malların ticaretini yapan Avrupalı tüccarlar Osmanlı Devleti'nin ticaret yollarına hâkim olmasından endişelenmişlerdi. Gelirlerinin azalacağını düşünen Avrupalılar yeni ticaret yolları için arayışa girmişlerdi. Avrupalıların Doğu Asya'ya yönelmeleri sadece ticareti yapılan ürünlerle ilgilenmelerinden kaynaklanmıyordu. Bunun yanında ünlü gezgin Marco Polo'nun (Marko Polo) Uzak Doğu ve Çin diyarlarının zenginliği hakkındaki anlatıları XIV. yüzyıldan itibaren Batılıların hayallerini süslemekteydi. Avrupalılar, farklı zenginliklerin kaynağına ulaşma motivasyonuyla ve geliştirdikleri gemiler sayesinde denizaşırı keşiflere başlamışlardı.

Bu şartlar neticesinde Atlantik'e kıyısı olan İspanya'nın ve Portekiz'in öncülüğünde denizaşırı keşif yolculukları başladı. Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetleri olarak tarihe geçen bir dizi sefer birbirini takip etti. Bu seferlerle İspanyollar ve Portekizliler, Amerika kıtasının yanı sıra Afrika'nın güneyinden Hindistan'a kadar uzanan deniz ticareti yollarını keşfetmişti.

Öte yandan İngiliz ve Hollandalı tüccarların da sömürgeleştirme sürecine katılmasıyla Avrupalı güçler arasındaki rekabet kızışmıştı. XVI ve XVII. yüzyıllar boyunca denizaşırı ticaret için okyanuslara açılan ticaret gemilerine askerî teçhizatlı gemiler de eşlik etmekteydi. Bu ülkeler kendilerini kıyasıya bir rekabetin içinde bulmuşlardı. XVII. yüzyılın başında Hollandalılar ve İngilizler, Doğu Hindistan şirketlerini kurmuşlar ve kızışan rekabette yerlerini almışlardı. Zamanla denizaşırı ticaretteki pay dengesi İspanyollardan ve Portekizlilerden çok Hollandalılar özellikle de İngilizler lehine değişmiştir. Hollandalılar sömürge arayışında daha çok Endonezya ve çevresindeki adalara, İngilizler ise Hindistan'a yönelmişlerdi.

Küresel ölçekteki bu yeni oluşumlar eski dünyanın değişmekte ve yeni bir dünya düzeninin kurulmakta olduğunu haber veriyordu. Bu değişim kimileri için iyi kimileri içinse kötü oldu. Avrupa kıtası açısından bakılırsa gelişmeler oldukça iyiydi. Keşfedilen ticaret yollarının sağladığı imkânlarla hem Uzak Doğu'dan gelen ürünlerin ticareti artarak devam etmiş hem de Amerika kıtasından gelen gemiler dolusu altın ve gümüşle büyük bir zenginleşme yaşanmıştı. Ancak Amerika kıtasındaki Aztek, İnka ve Maya uygarlıkları için "keşfedilmenin" sonuçları kelimenin tam anlamıyla bir felaket oldu. Avrupalılar karşısında sayıca üstün olan yerli topluluklar savaş teknolojisi bakımından geri kalmış oldukları için Avrupalılar tarafından kıyıma uğratıldı. Bu süreçte yerli toplulukların uygarlıklarına Avrupalılar tarafından son verildi.

Bakış Açısı

Avrupalıların sömürgeciliği ile Osmanlıların toleransı arasında insani değerlere saygı açısından ne gibi farklılıklar vardır?

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Harita 1.6: Sömürgecilik faaliyetleri sonrası ticaret yollarının değişimi

1. Haritada gösterilen ticaret yolları hangi kıtaları birleştirmektedir?

   .....

   .....

2. Haritada gösterilen ticaret yollarından her birinin yaklaşık uzunluğu kaç km olabilir?

   .....

   .....

3. XVIII. yüzyılda uluslararası ticaret yapan bir tüccar olsaydınız haritadaki ticaret yollarından hangisini tercih ederdiniz? Neden?

   .....

   .....

   .....

   .....

4. Ticaret yollarının değişimi Osmanlı Devleti'nin jeostratejik önemini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

   .....

   .....

   .....

   .....

Sıra Sizde

Yönerge: Metinden ve haritalardan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Transatlantik Köle Ticareti, yaklaşık olarak 1400'lü yıllarda başlayıp 1900'lere değin süren milyonlarca köleleştirilmiş Afrikalının kıtalarından ve ailelerinden koparılarak çoğunluğu Karayipler'e olmak üzere, Amerika'ya pamuk, şeker, kahve, pirinç tarlalarında çalıştırılmak için zorla getirilmesidir. Atlantik köle ticareti sistemi tahminî olarak 12 ila 15 milyon Afrikalının Atlantik Okyanusu üzerinde insanlık dışı şartlarda taşınmasına neden olmuştur (Delibaş, 2019, s. 32).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

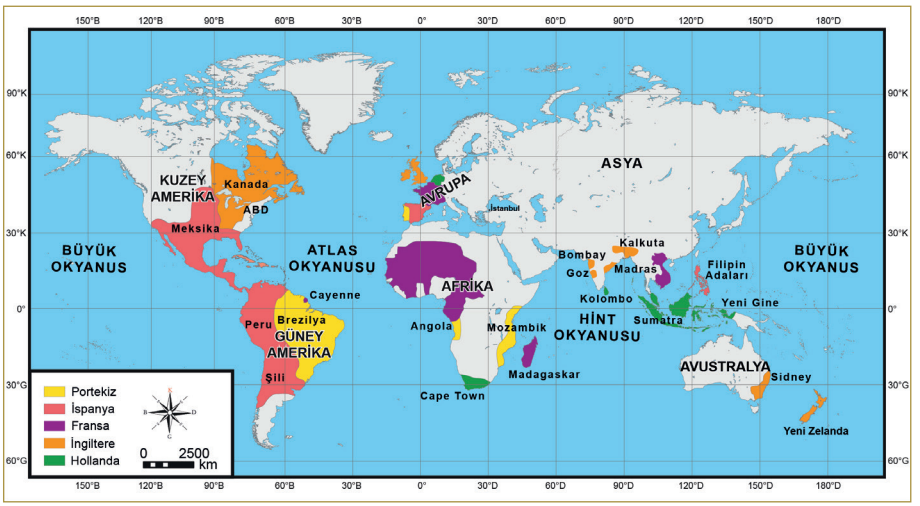

Harita 1.7: *XVIII. yüzyılda Avrupalı sömürgeci devletler ve ticaret kolonileri*

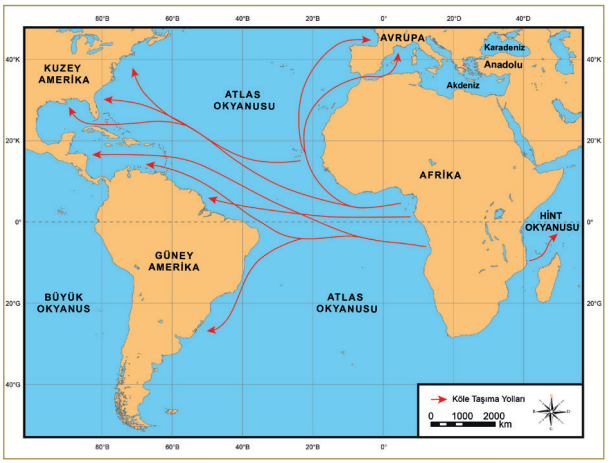

Harita 1.8: *1450-1808 arası Afrikalı köle ticareti yolları*

1. XV ve XIX. yüzyıllar arasında yoğun olarak Afrika'dan Amerika ve Avrupa'ya köle taşınmasının nedenleri neler olabilir?
2. Harita 1.7 ve Harita 1.8'den hareketle dünyadaki ticaret ağında Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetlerinden sonraki gelişmeleri Avrupa ve Osmanlı ekonomisi açısından yorumlayınız.

Kavram Kutusu

sosyoekonomik: Aynı anda hem toplumsal alanı hem ekonomik alanı veya aralarındaki ilişkileri ilgilendiren.

Köleciliğin Afrika kıtasındaki sosyoekonomik etkilerini evrensel adalet ve insan hakları bakımından değerlendiriniz.

Denizcilik Faaliyetlerindeki Değişimlerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Beyin Fırtınası

Bir devletin denizlerdeki hâkimiyeti ile siyasal ve ekonomik varlığı arasında bir ilişki var mıdır? Görselden hareketle "Mavi Vatan" bağlamında değerlendiriniz.

Görsel 1.8: *Mavi Vatan Tatbikatı (2025)*

XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği iç denizlerde egemenliğe sahipti. Bu açıdan bakıldığında en doğuda Filistin kıyılarından en batıda Atlantik Okyanusu'na kadar tüm Akdeniz'de Osmanlı deniz gücü hâkim bir konumdaydı. "Türk Gölü" olarak anılan Karadeniz'in tüm kıyıları Osmanlı Devleti'nin egemenliği ve denetimi altında bulunuyordu. Osmanlı Devleti uzun yıllar bu denizlerde kıyıların güvenliğini ve Doğu-Batı ticaretinin devamını sağlamıştı. Bu amaçla Akdeniz ve Karadeniz'de korsanlık faaliyetlerini, büyük savaşları önlemeye çalışmıştı.Osmanlılar ayrıca bu bölgedeki ticaret sayesinde hazine gelirlerini ve refah düzeyini artırmıştı.

XV. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da gemi teknolojisinin gelişimi ile başlayan denizcilik faaliyetleri okyanusların önemini daha da artırmıştı. Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetleriyle yeni ticaret yollarının bulunması Hindistan ve Uzak Doğu bölgesindeki ürünlerin okyanuslar aracılığıyla Avrupa limanlarına taşınmasını sağladı. Bu durum Akdeniz başta olmak üzere iç denizleri de etkiledi. Akdeniz ticaretinin önemini kaybetmesi yaklaşık iki yüzyılı bulmuştu. Akdeniz'in uzun süre önemini korumasının sebebi Osmanlı Devleti'nin Fransa, İngiltere, Hollanda gibi tüccar devletleri Doğu Akdeniz limanlarında ticaret yapmaları hususunda teşvik etmesi ve yeni ticaret yollarının Batı Akdeniz limanları üzerinden işlemesiydi.

Diğer yandan gemi teknolojisinin gelişmesi sonucu Avrupalı güçlerin kalyon adı verilen (Görsel 1.9) büyük gemileri toplarla donatmaları deniz gücünde Osmanlı Devleti'ne karşı üstünlük kurmalarına sebep oldu. Bu süreçte Akdeniz'de Venediklilerle Osmanlı Devleti arasında deniz savaşları yapıldı. Özellikle Girit Adası'nın hâkimiyeti için girişilen bu mücadelelerde Girit, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiş olsa bile kalyon kullanan Venediklilerin denizlerde teknik üstünlüğü söz konusuydu. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, donanmasında kadırgadan kalyona geçerek ve önlemler alarak Akdeniz'deki egemenliğini korumaya çalışmıştır.

Bakış Açısı

Görsel 1.9'da gördüğünüz kalyon sizce hangi amaçlar için kullanılmış olabilir?

Görsel 1.9: *Venedik kalyonu, Myriam Thyes, Venedik Deniz Tarihi Müzesi, İtalya*

Rusya, Osmanlı Devleti'nin Batı ile yaptığı yoğun savaşları kendi lehine çevirdi. Batıda, kuzeyde, doğuda sürekli yeni topraklar elde etti ve Osmanlı Devleti için bir tehdit olmaya başladı. Rusya, XVII. yüzyılın sonunda Karadeniz'in kuzeyindeki kıyılara doğru inmeye başladı. İstanbul Antlaşması'yla (1700) Azak Kalesi ve çevresini Osmanlı Devleti'nin elinden aldı. Böylece Rusya, Karadeniz kıyısında toprak kazanmış oldu. Osmanlı Devleti Karadeniz'deki egemenliğini korumak ve Rusların ilerlemesini önlemek için Karadeniz kıyılarında kaleler inşa etti. Ayrıca bazı antlaşmalarla Rusya'nın Karadeniz ve çevresindeki askerî faaliyetlerini sınırlandırmaya çalıştı. Fakat Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) Kırım, Osmanlı egemenliğinden çıkınca Karadeniz'in kuzeyindeki Rus etkisi arttı.

Osmanlı Devleti, Akdeniz ve Karadeniz'deki hâkimiyetini korumada yaşadığı sorunlar sebebiyle denizcilik alanında bazı önlemler aldı. Özellikle Girit Kuşatması'nın uzun sürmesi (1645-1669) ve bu kuşatma sırasında kalyon kullanan Venediklilerin Osmanlı kadırgalarına karşı sağladıkları üstünlük Osmanlıların donanma gemilerinin teknolojisinde yenilikler yapmalarını zorunlu kılmıştı.

Osmanlı Devleti, XV ve XVI. yüzyıllarda kadırga denilen kürekli küçük gemilerle iç denizlerde rakiplerine üstünlük sağlıyordu. Bu gemiler, Avrupalıların kullandığı kalyon sınıfındaki büyük gemilere göre iç denizlerde daha hızlı hareket ediyordu. Kadırgalar ayrıca liman, koy gibi alanlarda daha rahat hareket edebiliyor ve kıyı güvenliğini daha iyi sağlayabiliyordu. Ancak Avrupalıların teknolojisini geliştirerek büyük toplar ekledikleri kalyonları daha çok asker taşıma kapasitesine ulaştırmaları Osmanlıları da kadırgadan kalyona geçmeye teşvik etmişti. Osmanlı Devleti ilk etapta bazı deneyimsizlikler ve mürettebat yetersizliği sebebiyle kalyondan istediği verimi alamamıştı. Daha sonra kalyon üretimi ve mürettebat eğitiminde yeterli tecrübeye sahip olunmasıyla Osmanlı donanmasında kalyon sayısı artmıştır.

Görsel Analizi

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 1.10: *Osmanlı kadırgası, Hüsnü Tengüz, İstanbul Deniz Müzesi (temsilî)*

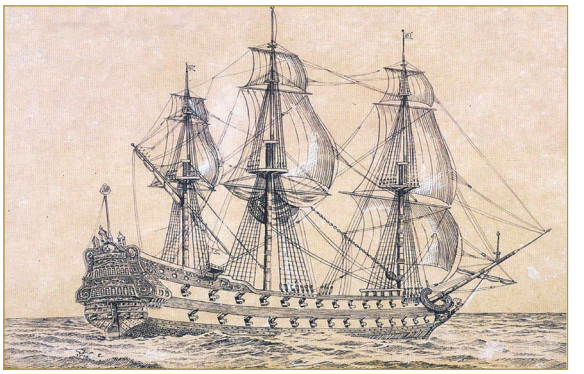

Görsel 1.11: *Osmanlı kalyonu, XVII. yüzyıl, İstanbul Deniz Müzesi (temsilî)*

1. Bu görselleri özetleyen bir cümle yazınız.

   .....

3. Sizce kadırga ve kalyonların askerî açıdan avantaj ve dezavantajları neler olabilir? Açıklayınız.

   .....

   .....

   .....

Konuyla ilgili video için karekodu okutunuz.

Derinleşmek

Yönerge: Denizcilik faaliyetlerinin küresel etkileri konusunda derinleşmek için aşağıdaki adımları uygulayınız.

a) Jared Diamond'ın (Carıd Daymınd) *Tüfek, Mikrop ve Çelik* adlı kitabından "Yiyecek Üretiminden Tüfeklere, Mikroplara ve Çeliğe" bölümünü okuyunuz.

b) Şef Seattle'ın (Siyetıl) mektubunu genel ağ üzerinden araştırınız ve okuyunuz.

c) Okuduğunuz bu metinlerden edindiğiniz bilgileri akademik kaynakları kullanarak sorgulayınız.

I. Ulaştığınız sonuçları temel insan hakları ve adalet perspektifinden değerlendiren bir rapor yazınız.

II. Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetleri sonucunda özgürlüklerini kaybeden insanlarla empati kurarak bir değerlendirme metni yazınız.

III. Yaptığınız çalışmaları okulunuzun tarih dergisinde, genel ağ sitesinde veya sınıf panosunda paylaşınız.

1.4. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN UYGULADIĞI POLİTİKALAR

Panorama

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Harita 1.9: *XVIII. yüzyılda yaşanan bazı önemli olaylar*

1. Haritada gördüğünüz olayları kullanarak hazırladığınız bir tarih şeridini sınıf panosunda paylaşınız.
2. Sizce bu tarihî olaylar hangi devletler arasında gerçekleşmiş olabilir? Açıklayınız.

Avrupa'da Osmanlıların Son Baharı

Beyin Fırtınası

Sizce devlet yöneticileri kaybedilen bir savaştan ne gibi dersler çıkarmalıdır? Düşüncelerinizi öz denetim ve sorumluluk bağlamında ifade ediniz.

Karlofça Antlaşması'nda büyük toprak kayıpları yaşaması Osmanlı Devleti'nde bir bunalıma sebep olmuştu. Osmanlı Devleti, bu bunalımdan çıkabilmek için kaybettiği toprakları geri alma siyaseti izlemeye başladı. Bu siyaset doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik ile mücadele etmesi gerekiyordu fakat eskisi gibi birkaç devletle baş edebilecek gücünün kalmadığı Karlofça'da gün yüzüne çıkmıştı. Bu sebeple Osmanlı Devleti gerek savaş aşamasında gerek antlaşmaların imzalanmasında farklı devletlerle iş birliği yapmaya XVIII. yüzyılda da devam etmişti.

Görsel 1.12: *XII. Karl (1682-1718), David von Krafft, 1715, İsveç Kraliyet Koleksiyonu, İsveç*

Görsel 1.13: *III. Ahmet (1673-1736), Jean-Baptiste Vanmour, 1737, Meister Drucke Koleksiyonu, Avusturya*

Görsel 1.14: *I. Petro (1672-1725), Jean-Marc Nattier, 1717, Ermitaj Müzesi, Rusya*

Rusya-İsveç mücadelesi, Osmanlı Devleti'nin Karlofça'nın devamında imzalanan İstanbul Antlaşması ile kaybettiği toprakları geri kazanmasına zemin hazırlamıştı. Ruslar, İstanbul Antlaşması'yla yetinmeyerek Avrupalı devletlerle Osmanlıların üzerine gitme konusunda anlaşma teşebbüsünde bulunmuş fakat başarılı olamamıştı. Osmanlı Devleti ile tek başına mücadele edemeyeceğini düşünen Rusya, yönünü Kuzey Avrupa'ya çevirip o sırada hayli güçlenen İsveç üzerine sefer düzenlemişti. Rus saldırısından Osmanlı topraklarına kaçarak kurtulan İsveç kralı XII. Karl [Demirbaş Şarl (Görsel 1.12)], bu olayla yeni bir Osmanlı-Rus savaşına sebep olmuştu. Rusların Osmanlılardan İsveç kralının iadesini istemeleri ve İstanbul Antlaşması'na aykırı faaliyetlerde bulunmaları nedeniyle III. Ahmet (Görsel 1.13) savaş kararı aldı. Yapılan savaşta Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, I. Petro (Görsel 1.14) komutasındaki Rus ordusunu imha etmek üzereyken Rusların barış istemeleri üzerine taraflar arasında Prut Antlaşması imzalandı (1711). Bu antlaşmayla Ruslar, savaş öncesi işgal ettikleri bütün yerleri ve İstanbul Antlaşması'yla kazandıkları toprakları Osmanlı Devleti'ne terk etmişlerdir. Diğer yandan zaferin mimarı Baltacı Mehmet Paşa, Rus ordusunun tamamen imha edilmesi fırsatını kaçırdığı için azledilmiştir. Kaçırılan fırsata rağmen bu zafer, Karlofça'dan sonra kendine güveni sarsılan Osmanlıların, kaybettiği toprakları geri alabilme ümitlerini yeşertmiştir.

Bakış Açısı

Sizce Baltacı Mehmet Paşa'yı Rus ordusunu imha etmek yerine barışa iten sebepler neler olabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

Görsel 1.15: *Belgrad Kalesi, Sırbistan*

Avrupalı devletlerle teke tek mücadelede başarılı olabileceğine inanan Osmanlılar, Karlofça Antlaşması'na aykırı faaliyetlerde bulunan Venedik'e savaş ilan etti. Öte taraftan Avusturya'ya da Karlofça'dan doğan hukuki durum hatırlatılarak bu meseleye karışmaması gerektiği bildirildi. 1715'te gerçekleştirilen seferde Venedik kuvvetlerini karada ve denizde mağlup ederek Mora'yı alan Osmanlı ordusunun Hırvatistan'a yönelmesi, Avusturya ile Venedik'in Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmasına sebep oldu. Bu ittifaka karşı Petervaradin Muharebesi'nde (1716) bozguna uğrayan Osmanlı Devleti, muharebe sonrasında toprak kayıpları yaşayınca barış istemek zorunda kaldı. Avrupa'daki devletlerle mücadele hâlinde olan Avusturya da bu barış isteğini kabul etti. Hollanda ve İngiltere elçilerinin ara buluculuğunda Pasarofça Antlaşması imzalandı (1718). Buna göre Mora Osmanlılarda kalmış fakat Belgrad (Görsel 1.15) dâhil Sırbistan'ın büyük bölümü Avusturya'ya bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Prut Zaferi ve Mora'nın alınması sonucu oluşan olumlu hava Pasarofça ile kaybolmuş, barış yanlısı **statükocu siyaset** ön plana çıkmıştır. Bu siyaset çerçevesinde oluşan kısa barış döneminde bazı şeylerin değişmesi gerektiğini fark eden Osmanlılar askerî alanda ıslahat yapma yoluna gitmiştir.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti Pasarofça Antlaşması'ndan nasıl bir ders çıkarmış olabilir? Açıklayınız.

Pasarofça sonrası Osmanlı Devleti'nin batı sınırlarında oluşan barış ortamı çeyrek yüzyıl dahi sürmedi. Rusya ve Avusturya Osmanlı Devleti ile yapılacak muhtemel bir savaşta iş birliği yapma ve kazanılan yerleri paylaşma konusunda anlaşmışlardı. Rusya, Kırım Tatarlarının Rus topraklarına akınlar düzenlemesi nedeniyle Osmanlılara ültimatom verdi. I. Mahmut savaştan çekinmeyeceklerini bildirince Ruslar Azak Kalesi ile Kırım'a saldırmış, böylece Osmanlı-Rus savaşı başlamıştı (1736). Savaşın başlarında başarılı olan Ruslar, **lojistik** merkezlerinden uzaklaştıkları için bu başarılarını devam ettiremeyerek Kırım'ı terk etmek zorunda kalmışlardı. Fakat Avusturya'nın da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi üzerine bu durumu fırsat bilen Rus ordusu Boğdan'ı işgal etmişti. Öte yandan Avusturya cephesinde Osmanlı ordusu başarılı olmaktaydı. Fransa ve Prusya'nın Avusturya'ya karşı ittifak kurmaları Osmanlıların önünü açmıştı. Avusturya barış isteyerek yenilgiyi kabul etmek zorunda kalmış, iki taraf arasında Belgrad Antlaşması imzalanmıştı (1739).

Kavram Kutusu

Statükocu Siyaset: Mevcut düzenin korunması amacıyla yürütülen politika.

Lojistik: Askerlik mesleğinin savaşta veya askerî harekâtta, yol, haberleşme, sağlık, yiyecek, içecek, silah sağlama vb. çok yönlü hizmetleri en akılcı, etkili ve seri bir biçimde plan ve programa bağlayıp uygulayan hizmetler bütünü; ikmal.

Dikkatinizi çeken güncel ve uluslararası gelişmelerden hareketle bu iki kavramı içeren birer haber başlığı yazınız.

.....

Avusturya, Pasarofça'da kazandığı bütün toprakları Belgrad Antlaşması'yla kaybetti. Prusya, Fransa ve Osmanlı ittifakıyla tek başına mücadele edemeyeceğini düşünen Ruslar da bütün taleplerinden vazgeçerek barış imzalamak zorunda kaldı. Aldığı bütün yerleri Osmanlı Devleti'ne terk eden Rusya ayrıca Azak Denizi'nde ve Karadeniz'de gemi bulunduramayacaktı. Böylece Karadeniz'in bir Türk gölü olma özelliği devam etmiştir.

Yaptığı askerî ıslahat ve kurduğu ittifaklarla Avusturya ve Rusya'ya karşı başarılı olabilen Osmanlı Devleti, bu zaferden sonra rehavete kapılacağı bir barış dönemine girmiş ve askerî ıslahatlara yeteri kadar önem vermemiştir. Ayrıca bu antlaşma imzalanırken kendi yanında yer alan Fransa'yı ödüllendirerek daha önceden geçici olarak tanınan kapitülasyonları 1740'ta sürekli hâle getirmiştir. Osmanlı Devleti diğer Avrupa devletlerine verdiği kapitülasyonların kapsamını da ara buluculuk etmeleri karşılığında zamanla genişletmiştir.

Metin Analizi

Yönerge: Metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Osmanlı İmparatorluğu en kötü döneminde Avrupa'nın en kuvvetli devletlerinden ikisi ile yaptığı savaştan başarı ile çıkmıştı. Bunda, yapılan reformların büyük rolü vardı. Ancak 1768 yılına kadar süren uzun barış döneminde reformlar terk edildi. Bu durum XVIII. yüzyıl Osmanlı reformlarının genel karakteriydi: Tehlike kapıya dayandığı zaman reform yap, uzaklaşınca terk et. 29 yıl süren barış tam bir rehavet dönemi oldu. 1768'e gelindiğinde Rusya'yla savaşa girişildi ve korkunç bir mağlubiyet alındı (Afyoncu, 2004c, s.134).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
   .....
2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.
   .....
   .....
3. Osmanlı kuvvetlerini, 1736-1739 savaşlarında başarıya taşıyan faktörleri analiz ediniz.
   .....
   .....
4. Avusturya ve Rusya karşısındaki başarıların Osmanlı yöneticileri üzerindeki etkisini değerlendiriniz.
   .....
   .....
5. Metinden yapmış olduğunuz çıkarımı yazınız.
   .....
   .....

Sıra Sizde

1. Prut Antlaşması sizce Osmanlı, İsveç ve Rusya devletlerinden en fazla hangisinin menfaatine sonuçlar doğurmuştur? Açıklayınız.
2. Belgrad Antlaşması'nın gizli kazananı sizce hangi devlettir? Nedenini açıklayınız.

XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İran İlişkileri

Osmanlı Devleti için XVIII. yüzyıl içeride ve dışarıda uğraşmak zorunda kaldığı meseleler yüzünden hiç de kolay geçmemiştir. Karlofça Antlaşması ile batıda yaşadığı toprak kayıplarını doğuda da yaşamak istemeyen Osmanlılar bu yüzyıl ve sonrasında İran'da Safeviler, Avşarlar, Zendler, Kaçarlar ile mücadeleye devam etmiştir.

Osmanlı Devleti ve İran, kültürel açıdan bazı ortak özelliklere sahip olsalar da bölgedeki nüfuzlarını korumak ve genişletmek için pek çok kez savaşmışlardı. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı, İran ve Rusya arasındaki Kafkaslara hâkim olma mücadelesi ile Afgan tehdidi İran topraklarını işgale açık hâle getirmişti. Rusya'nın Kafkaslardaki İran topraklarına saldırması üzerine Osmanlı Devleti de İran topraklarına girmek durumunda kalmıştı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş tehlikesi ortaya çıkınca İngiltere ve Hollanda'nın araya girmesi ile iki taraf arasında 1724'te İstanbul Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmayla Safevilerin Kafkaslardaki toprakları Osmanlı Devleti ve Rusya arasında paylaşılmıştı. Fakat İran'da yönetimi ele geçiren Avşar Türklerinden Nadir Şah, 1736'da Safevi idaresine son vermiş ve İstanbul Antlaşması'nı tanımadığını açıklamıştı.

Bakış Açısı

Sizce benzer ve farklı kültürel özelliklere sahip olmaları Osmanlılar ile İranlılar arasındaki siyasette belirleyici olmuş mudur? Tartışınız.

Safevi Devleti'nin sona ermesi ve Nadir Şah'ın İran tahtına çıkmasıyla Osmanlı-İran ilişkileri yeni bir boyuta evrilmiştir. Nadir Şah, kendisinden önce Safevilerin uyguladığı mezhep çatışmalarından beslenen geleneksel İran politikasını terk etmiştir. Bu dönemde Nadir Şah, Osmanlılara karşı mezhep sorunları açısından uzlaşmacı bir politika izlerken siyasi ve askerî mücadeleye devam etmiştir. Hatta Osmanlı Devleti aleyhine Rusya ve Batılı devletlerle iş birliği yapmış, Osmanlıları ortak düşman olarak görmüştür. Osmanlı Devleti ile İran XVIII. yüzyıl boyunca defalarca savaşmış fakat bu durum her iki devleti yıpratmaktan öteye geçmemiştir.Bu yüzyılda yapılan savaşlar sonrasında Kasr-ı Şirin Antlaşması geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Hatta günümüz Türkiye-İran sınırı Kasr-ı Şirin Antlaşması'nda (1639) kabul edilen sınır olma özelliğini korumaktadır.

Metin Analizi

Yönerge: İran tahtına geçen Nadir Şah'ın Osmanlı padişahı I. Mahmut'a gönderdiği mektuptan alınan metinden hareketle soruları cevaplayınız.

"Safevî Şâh İsmail'in başkaldırısının başlangıcından itibaren âfâkî [gereksiz] hükümler yüz gösterip taassub [bağnazlık] ve garazın [düşmanlığın] eseri olan bazı sözler, onun tarafından etrafa yayılarak Peygamberlerin efendisinin ümmeti ve Müslüman fırkalar arasında ayrılık ve kavganın çıkışına sebep olmuş" (Küreli, 2014, s. 28).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Nadir Şah'a göre geçmişte yaşanan Osmanlı-İran çatışmalarının temel sebebi nedir? Açıklayınız.
2. Mektuptaki ifadelerinden hareketle Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik nasıl bir politika izleyeceğini düşünüyorsunuz?

Görsel Analizi

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 1.16: *Osmanlı padişahı IV. Murat (1612-1640), Konstantin Kapıdağlı, Topkapı Sarayı, İstanbul*

Görsel 1.17: *İran şahı Nadir Şah (1688-1747), Behram, Ermitaj Müzesi, Rusya*

1. Görsellere göz atınız. Görsellerde önce neyi fark ettiniz?

   .....

2. Osmanlı ve İran giyim kuşam kültürü arasındaki ortak noktalar hakkında neler söylersiniz? Açıklayınız.

   .....

   .....

   .....

Sıra Sizde

İran'da yaşanan hanedan değişiminin Osmanlı Devleti'nin İran ve Rusya ile ilişkilerine etkisini değerlendiriniz.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları ve Küçük Kaynarca Antlaşması

XVIII. yüzyılda Osmanlı-Rusya ilişkileri, Rusların Osmanlı toprakları aleyhine yayılmacı politika izlemeleri nedeniyle gerginleşmiştir. Rusya, özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırım-Kuban bölgesindeki Tatarların Rusya'ya tacizlerde bulunduklarını ileri sürerek bu bölgeyi ele geçirmek için fırsat kolluyordu. Rusların bu bölgeyi ele geçirmek istemelerinin asıl sebebi Kuban bölgesinde keşfedilen zengin maden yataklarıydı. Ruslar, Türk sınırlarına yakın bölgelerde kale inşa ediyor ve bu kalelerin tüccarların konaklaması maksadıyla yapıldığı yönünde Osmanlı makamlarına açıklamalarda bulunuyordu. Tehlikenin farkında olan Osmanlı Devleti ise gelişmeleri yakından takip ediyordu.

Ruslar, Lehistan (Polonya) topraklarına hâkim olup devamında Osmanlı topraklarına doğru genişlemek istiyordu. Osmanlılar, Lehistan bölgesinden gelebilecek bir Rus tehdidini öngördüklerinden Lehistan idaresiyle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmışlardı. Ancak Ruslar, kendilerine taraftar olabilecek birini Lehistan tahtına getirmek için uğraşıyordu. Lehistan tahtına Rus yanlısı kral geçince Leh muhalifler Osmanlı sınırına yakın bir bölgede özerklik ilan etti. Bunun sonucunda Lehistan'da Rusların aktif olarak karıştığı bir iç savaş patlak verdi. Ruslar, muhalifleri yakalamak için Osmanlı sınırlarını ihlal edince Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etti (Ekim 1768).

Söz konusu savaş ilanı Osmanlı Devleti açısından haklı gerekçelere dayanıyordu ancak ordunun sevk ve idaresinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle Osmanlılar savaşta zora girmişti. Rusya kısa sürede Kırım'a hâkim olmuş, Eflak-Boğdan'ı işgal ederek Tuna Nehri'ni aşmıştı. Öte yandan Baltık Denizi'nden hareket eden Rus donanması İngiliz desteğiyle Akdeniz'e geçerek Çeşme'deki Osmanlı donanmasını 1770'te imha etmişti (Görsel 1.18). Ayrıca Rusya, Mora'daki Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtarak bölgede isyanlar çıkmasına neden olmuştu. Savaşın getirdiği ağır koşullar Rusya'da da bazı isyanların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Cephede şartlar Rusya lehine gelişirken topraklarında çıkan isyanlar nedeniyle savaşa devam etmek istemeyen Ruslar, Osmanlı Devleti'nin barış isteğini kabul etmişti. Barış görüşmeleri sonuç vermiş ve taraflar arasında 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır.

Görsel 1.18: *Çeşme Baskını (1770), Vladimir Kosov, Rusya*

Bakış Açısı

Osmanlı donanmasının Çeşme'de imha edilmesi Osmanlı Devleti'nin Akdeniz hâkimiyetini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

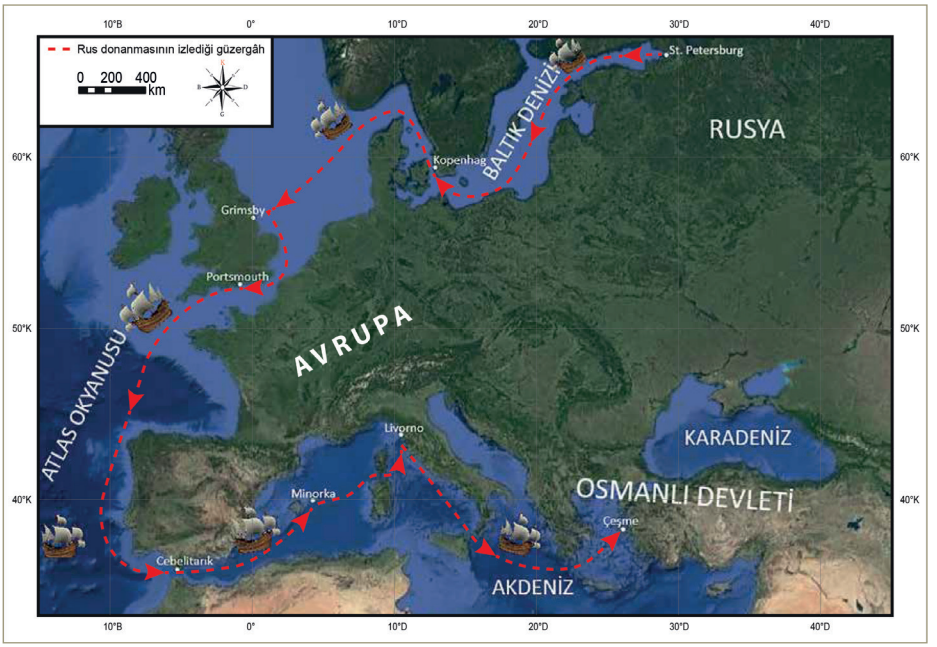

Harita 1.10: *Rus donanmasının Çeşme Limanı'na gelirken izlediği yol (1769-1770)*

1. Haritada hangi yerler gösteriliyor?

   .....

2. Sizce Osmanlı Devleti'nin "Çeşme Baskını" mağlubiyetinde hangi ülkelerin doğrudan ve dolaylı etkisi olabilir?

   .....

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla, Osmanlı egemenliğinden çıkan Kırım'a bağımsız bir statü verildi. Böylece Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinin önü açılmış oldu. Antlaşmayla Osmanlı Devleti tarafından Rusya'ya 4.5 milyon ruble savaş tazminatı ödenmesi yanında birtakım dinî, diplomatik ve ekonomik ayrıcalıklar tanındı. Bu çerçevede Osmanlı Devleti tarafından Rusya'ya kapitülasyonlar verilerek Rus ticaret gemilerine boğazlardan serbest geçiş hakkı tanındı. Ayrıca İstanbul'da Rusların bir kilise inşa etmesi ve daimî bir elçi bulundurması kabul edildi. Diğer yandan Osmanlı padişahının Kırım halkı tarafından halife olarak kabulünün devam etmesi konusunda anlaşıldı.

Bakış Açısı

Sizce Rusya, İstanbul'da bir kilise inşa etmekle ve sürekli bir elçi bulundurmakla neleri amaçlamış olabilir?

Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Kırım'ın elden çıkması Osmanlı Devleti açısından antlaşmanın en ağır maddesi olmuştur. Çünkü antlaşmanın bu maddesi, büyük bir Müslüman-Türk yurdu olan Kırım'da Rus egemenliğinin yolunu açmıştı. Bu durum aynı zamanda Osmanlı ordusunun zor

zamanında asker ihtiyacını karşılayan Kırım Tatar kuvvetlerinin yardımından mahrum olması anlamına geliyordu. Ayrıca Kırım'ın Rus egemenliğine girmesi ihtimali; bütün Karadeniz kıyılarını, İstanbul'u ve Boğazları Rus tehdidine açık hâle getirmişti. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşıyla büyük bir yenilgiye uğramış olan Osmanlı Devleti, şartları ağır olan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla durdurulamaz toprak kayıpları yaşamaya başlamış ve eski gücüne bir daha kavuşamamıştır.

Tarihsel Önem Analizi

Yönerge: Görsel ve metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

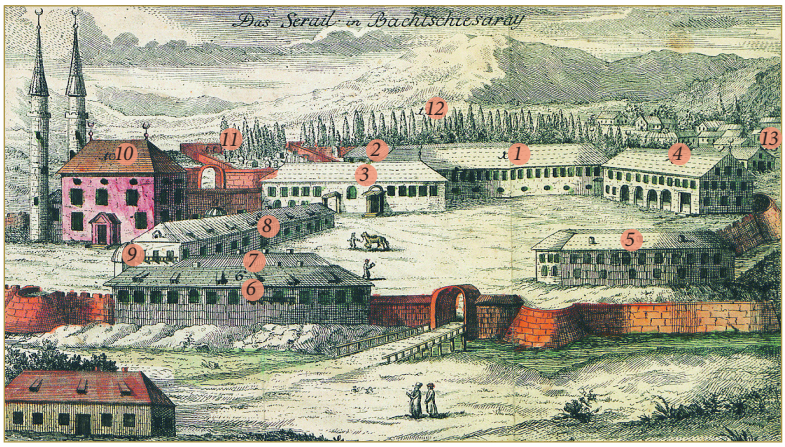

1. *Hanın konağı*
2. *Harem: Kadınlar odası bölümü*
3. *Divan*
4. *Hanın yokluğundaki kaymakamın konağı*
5. *Hazine odası*
6. *Muhafız alayı*
7. *Mutfak*
8. *Ahır*
9. *Hamamlar*
10. *Cami*
11. *Han yakınlarının mezarları*
12. *Han sarayı bahçesi*
13. *Şehrin bir bölümü*

Görsel 1.19: *Bahçesaray - Kırım, Kleeman, 1769, Çekya (temsili)*

Rus kuvvetleri ilk defa 1736'da Münnich kumandasında Kırım yarımadasını istilâ etti. Bahçesaray zaptedilerek yakıldı; 2000 ev ile hanların sarayı kül oldu. Bu arada Selim Giray'ın kurduğu zengin kütüphane mahvoldu. Kalgayların merkezi Akmescid aynı âkıbete uğradı. Ruslar, Lascy idaresinde 1737 ve 1738 yıllarında da gelerek tahribatı sürdürdüler. Prut'ta geri verdikleri Azak Kalesi'ni Belgrad Antlaşması ile (1739) tekrar ele geçirdiler. Yeni tehlikelere karşı Arslan Giray (1748-1756) yarımadadaki istihkâmları takviyeye çalıştı. Ruslar'ın Lehistan'da yerleşmesi ve Kırım hanına ait Balta şehrine sığınmış olan Leh konfederelerini takiple bu şehri zapt ve tahrip etmeleri yeni bir Osmanlı-Rus savaşına sebep oldu. Bu savaş (1768-1774) Kırım için felâketle neticelenmiştir. Müslüman halkın ekseriyeti ve ulemâ Osmanlılar'a karşı daima bağımsızlık davası güden mirzalardan ayrılıyordu. İstanbul'dan tayin edilen Baht Giray Osmanlı yardımcı kuvvetleriyle gelip tahta çıktı. Çok geçmeden Şâhin Giray Rus kuvvetleri sayesinde tekrar duruma hâkim oldu. Ruslar Kefe'yi ve diğer Kırım limanlarını işgal ettiler (1777 kışı). Şâhin Giray'a karşı padişahın gönderdiği Selim Giray'ın yaptığı iki teşebbüs de başarısızlıkla sonuçlandı (1778). Müslüman Kırım halkı şimdi kitleler halinde Türkiye'ye kaçmaktaydı. Ruslar onların yerine bu tarihte 75.000 kişilik bir muhacir kitlesi getirip yerleştirdiler. Memleket boşalmaya ve harap olmaya yüz tuttu (İnalcık, 2022, ss. 452-453).

(Metin aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Sizce Kırım'ın bir Osmanlı toprağı olduğunun göstergesi olarak Görsel 1.19 ne gibi ipuçları vermektedir?
2. XVIII. yüzyılda yaşayan bir Kırım Türk'ü olsaydınız Kırım'da yaşanan olayları nasıl betimlerdiniz? Metinden yararlanarak bir kompozisyon yazınız.
3. Kırım'ın kaybedilmesi tarihsel olarak hangi açılardan önemlidir?

Konuyla ilgili infografik için karekodu okutunuz.

Konuyla ilgili video için karekodu okutunuz.

1-2. sorulardaki analiz ve değerlendirme tablolarında boş bırakılan alanlara cevaplarınızı yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Karadeniz hâkimiyetinin zayıflamasını sebep ve sonuç açısından değerlendiriniz.

1. SEBEP (EYLEM)	2. SÜREÇ	3. SONUÇ (ETKİSİ)
Akdeniz ve Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasının sebeplerini açıklayınız.	Bu süreçte denizcilik alanında ortaya çıkan gelişmeleri yazınız.	Denizlerde Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasının ve denizcilik alanında yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne etkilerini açıklayınız.

2. Küçük Kaynarca Antlaşması'nı tarihsel önemi açısından aşağıdaki kriterlere göre değerlendiriniz.

Tarihsel Önem Kriterleri
Antlaşma tarihî olarak hangi açılardan önemlidir?
Antlaşma kendi döneminde nasıl değerlendirilmiştir?
Antlaşmadan etkilenen devletlerin isimleri nelerdir?
Antlaşmanın tarafı olan devletler antlaşmadan nasıl etkilenmiştir?
Antlaşmanın günümüze etkileri nelerdir?

3-7. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

3. **Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda izlediği dış politikanın önceki yüzyıllara kıyasla daha savunmacı-statükocu olduğu iddiasını gerekçeleriyle anlatan bir paragraf yazınız.**

4. **Osmanlı Devleti'nin XVII ve XVIII. yüzyıllarda girdiği savaşların uzun sürmesinin nedenlerini ve Osmanlı Devleti'ne etkilerini açıklayınız.**

5. **Avrupalıları, Osmanlı toprakları üzerinden Hindistan'a ve Çin'e ulaşan ticaret yollarına alternatif yollar aramaya iten sebepler nelerdir? Açıklayınız.**

6. **Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için en ağır maddesi hangisidir? Neden?**

7. **Aşağıda verilen sözcükleri ve sözcük gruplarını kullanarak tarihî içeriğe sahip bir paragraf yazınız veya kavram haritası hazırlayınız.**

diplomasi Habsburglar Kutsal İttifak mütekabiliyet statüko Zitvatorok

8-11. çoktan seçmeli sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

8. Karlofça Antlaşması ile topraklarının büyük kısmını kaybeden Osmanlı Devleti kendine olan güvenini yitirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin imzaladığı;

I. Pasarofça,

II. Belgrad,

III. Küçük Kaynarca

antlaşmalarından hangileri kaybettiği toprakları geri alma ümidini doğurmuştur?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve II

D) I ve III

E) I, II ve III

9.
- 1699 Karlofça Antlaşması
- 1711 Prut Antlaşması
- 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması

Yukarıda adı verilen antlaşmalarla ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) Antlaşmalardan en az biri Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanmıştır.

B) Antlaşmaların en az ikisinde Osmanlı Devleti önemli kayıplar yaşamıştır.

C) Antlaşmalardan en az biri Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında imzalanmıştır.

D) Antlaşmalardan biriyle Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları belirlenmiştir.

E) Antlaşmalardan biriyle Kırım bağımsız bir statüye kavuşmuştur.

10. Avusturya ve Rusya, mağlubiyeti kabul ederek Osmanlı Devleti ile 1739 Belgrad Antlaşması'nı imzalamıştır. Avusturya, Pasarofça Antlaşması'yla kazandığı bütün yerleri Osmanlı'ya geri vermiştir. Rusya da aldığı bütün yerleri geri vererek Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş ve burada gemi bulundurma hakkını kaybetmiştir.

Buna göre Osmanlı Devleti'nin Belgrad Antlaşması'nı imzalamasıyla ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi doğrudur?

A) Karlofça Antlaşması'yla kaybedilen bütün topraklar geri alınmıştır.

B) Batıda en geniş sınırlara ulaştığı antlaşmayı imzalamıştır.

C) Karadeniz, Türk gölü olma özelliğini devam ettirmiştir.

D) Avusturya ve Rusya, Osmanlı için tehdit olmaktan çıkmıştır.

E) Osmanlıları, yeni fetihler için cesaretlendirmiştir.

11. Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) Osmanlı Devleti'nin Kırım'daki siyasi varlığı sona ermiştir.

B) Osmanlı Devleti ağır savaş tazminatı ödemiştir.

C) Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girdiğinin bir kanıtı olmuştur.

D) Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyeti zayıflamıştır.

E) Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanmıştır.

12-13. soruları aşağıda verilen metinlerden ve görselden yararlanarak cevaplayınız.

Rusların Prut Yenilgisi

Görsel 1.20: *Çeşme Baskını, İvan Ayvazovski, 1770, Ayvazovski Ulusal Müzesi, Ukrayna*

Prut'taki başarısızlık Azak'taki Rus filosunun canına okumuştu. Azak'ın tesliminden sonra üç büyük savaş gemisi ve iki çektirme (yelkenli ve kürekli gemi) oradan Çerkask'a (Ukrayna) getirildi. Bu gemilerden birkaç tanesi, Baltık Denizi taraflarına gönderilmesi düşünüldüyse de sonra Osmanlılara satıldı. Çerkask'a getirilen çektirmeler 1716'da parçalanıp odun yapıldı. Kalanlar ise 1727'ye kadar içlerindeki toplar ve diğer malzemeler alındıktan sonra parçalandı. Böylece Azak filosu ortadan kalktı. Büyük Petro İsveçlilere karşı muhteşem bir zafer kazanmış, kuzeyde Avrupa'ya açılan bir pencereye sahip olmuştu, ama güneydeki tüm teşebbüsler akamete uğramış; Rusya Karadeniz'e çıkış yolu bulamadığı gibi, Zaporoj (Kazak) ordusunun topraklarını da kaybetmiştir (Şirokorad, 2009, s. 89).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

Osmanlıların Küçük Kaynarca Yenilgisi

Ruslarla 1768'de başlayan bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu başlangıçta bazı başarılar elde etmesine rağmen, savaş Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli cephesinde ağır mağlubiyetlere uğramaları, Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılması ve Kırım'ın istiklâli ile sonuçlanmıştır. Bu savaş sonunda 17 Temmuz 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı tarihinin en ağır antlaşmalarından birisiydi. Bu antlaşmayla 1475'ten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde olan Kırım Hanlığı sözde istiklâline kavuşarak Osmanlı idaresinden ayrıldı. Bu durum Kırım'ın Rus idaresine girmesinin ilk basamağını teşkil etmiş, Rusya'nın Lehistan'ı paylaşmayı bitirdikten sonra, 1783'te Kırım'ı işgal ederek topraklarına katmasına vesile oldu. Müslüman Türkler'in yaşadığı Kırım'ın, Rus hâkimiyetine geçmesi, Türk milletinde şiddetli tepki ve üzüntü meydana getirirken, Kırım'ın geri alınması arzusu uzun yıllar Osmanlı politikasının temelini oluşturdu. Ayrıca, Kırım'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması, Karadeniz kıyıları, Anadolu, Boğazlar ve İstanbul'un Rus tehdidine maruz kalmasına sebep olduğu gibi, Osmanlı ordusu da Tatar kuvvetlerinin yardımından da mahrum kaldı. Antlaşmanın en ağır maddelerinden biri de Osmanlı tarafının ödemesi gereken tazminatla ilgili maddedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yılları 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra başlar. Osmanlılar, ilk defa bu savaşta tek bir devlet karşısında ağır bir mağlubiyet aldı ve bundan sonra bir daha belini doğrultamadı. Bu durumda da en önemli sebeplerden birisi 1739'daki başarıdan sonra tehlike geçti diye yapılmakta olan askerî yeniliklerin terkedilmesi ve rehavet ortamına girilmesidir (Afyoncu, 2004b, s. 124).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

12. Osmanlı Devleti ve Rusya'nın farklı tarihlerde uğradığı hezimetleri mukayese ettiğinizde hangi devletin daha ağır şartlara maruz kaldığını söylersiniz? Açıklayınız.

.....

.....

13. Osmanlı Devleti, zafer ve mağlubiyetlerinden nasıl dersler çıkarmalıydı? Metinlerdeki iki örnekten yola çıkarak değerlendiriniz.

.....

.....

14. Kırım'ın jeostratejik önemini göz önünde bulundurarak Osmanlı-Rus ilişkilerindeki yerini analiz ediniz.

.....

.....

Etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

Öz Değerlendirme Anketi'ni doldurmak için karekodu okutunuz.

2. ÜNİTE

DEĞİŞİM ÇAĞINDA AVRUPA VE OSMANLI

Bu Ünitede Öğrenecekleriniz

2.1. AVRUPA'DAKİ DEĞİŞİMİN ALTYAPISI
2.2. AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERİN ETKİSİYLE DEĞİŞEN OSMANLI DÜZENİ
2.3. DEVLET VE TOPLUM DÜZENİNDEKİ ÇÖZÜLMELER

Anahtar Kavramlar

Rönesans	İltizam	Ekber ve Erşed
Reform	Kapitülasyon	Modern Devlet

Ünite Karekodu

Ünite Özeti Karekodu

Ünite Kapak Görseli: *Martin Luther ve Doksan Beş Tez'i, Julius Hübner, 1878, Wittenberg'deki Luther Evi, Almanya*

Üniteye Hazırlık

1. **Özgür düşünce, bilim ve sanatı nasıl etkiler? Açıklayınız.**
2. **Bir devletin toprak sistemi ve vergi yönetimi arasında nasıl bir ilişki olabilir?**
3. **Osmanlı hanedanında tahta kimin geçeceğinin belli olmayışı ne gibi sorunlara yol açmış olabilir?**

2.1. AVRUPA'DAKİ DEĞİŞİMİN ALTYAPISI

Beyin Fırtınası

"Bu unutkanlık uykusu sonsuza dek sürmeyecek. Karanlık dağıldığında, torunlarımız eskinin (Eski Roma'nın) saf aydınlığına erişebileceklerdir." (Ağaoğulları ve Köker, 2013, s. 150.)

Orta Çağ'ın sonlarında yaşamış olan ünlü düşünür Petrarca (Petrarka) yukarıdaki sözünde "unutkanlık" ve "karanlık" ifadeleri ile sizce neleri kastetmiş olabilir?

Avrupa'da Orta Çağ'ın etkilerinin tamamen ortadan kalkması ve Yeni Çağ'ın olgunlaşması birden olmadı. Üç değişim, Avrupa'da yeni bir çağın olgunlaşmasını sağladı. Bu değişimlerden ilki Rönesans (Harita 2.1) oldu. Floransa (Görsel 2.1) gibi İtalyan şehir devletlerinin deniz ticaretiyle zenginleşmesi edebiyat ve sanatta gelişmeyi beraberinde getirdi. Bunun yanında matbaanın icadıyla kültürler de dönüşmeye başladı. Orta Çağ'ın sonunu hazırlayan değişimlerin ikincisi ise Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetleriyle oldu. Bu faaliyetler, Akdeniz'i Avrupa zenginliğinin merkezi olmaktan yavaş yavaş çıkararak İngiltere, Hollanda, İspanya gibi Batı Avrupa devletlerinin dünya gücü olmasına zemin hazırladı. Buna ek olarak gelişen teknolojinin sağladığı güçle yaygınlaşan sömürgecilik faaliyetleri, Avrupalıların başka kıtalarda da egemen konuma yükselmesine yol açtı. Avrupa Orta Çağı'nın (Karanlık Çağ) tarihe karışmasını sağlayan üçüncü değişim ise XVI. yüzyılda oluşmaya başlayan dinî reform hareketleri oldu. Katolik Kilisesinin uyguladığı politikalar, Hristiyan dünyasındaki bir dinî devrim olan Reform hareketini doğurdu. Katolik Kilisesi Orta Çağ boyunca Avrupa toplumunun temelini oluşturduğu için bu dinî devrim de Avrupa'yı temelden değiştirdi. Bu değişim öncelikle fikrî, manevi ve sosyoekonomik alanlarda kendini gösterdi.

Harita Analizi

Yönerge: Harita ve görselden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

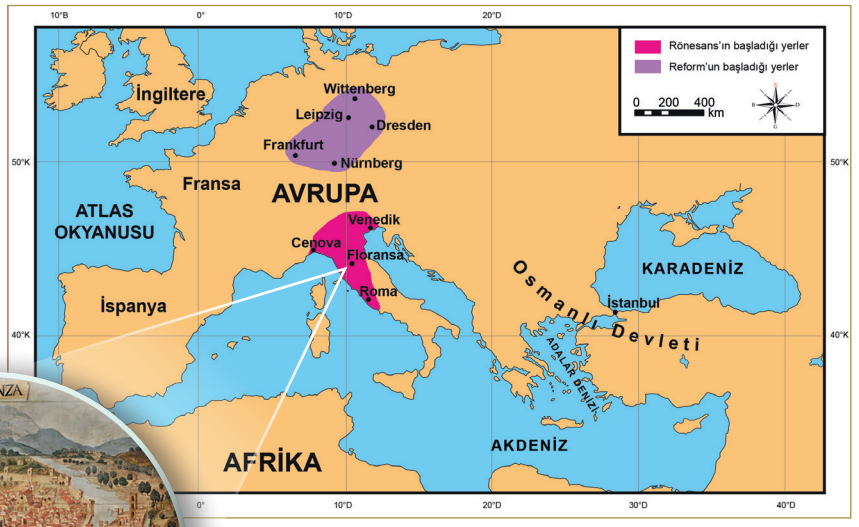

Harita 2.1: *Rönesans ve Reform hareketlerinin başladığı yerler*

Görsel 2.1: *Floransa'ya bakış, Francesco Roselli, 1473, Floransa Müzesi, İtalya*

Rönesans'ın İtalyan şehir devletlerinde başlamasının nedenlerini harita ve görselden yararlanarak yorumlayınız.

Rönesans ve Hümanizm

XV ile XVI. yüzyıllar düşünce ve sanat faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir dönemdi. Bu dönemde hümanizm ve Rönesans gibi iki kavram öne çıktı. Hümanizm, insanın günahkâr doğduğu ve Hristiyanlık çerçevesinde özünü temizlediği anlayışına karşıydı. Hümanizme göre insan, özündeki iyiliği Hristiyanlığa borçlu değildi. Hümanizmin savunduğu bu anlayış, özellikle eğitim ve düşünce alanında eleştiri kabul etmeyen bir otoriteye sahip olan Katolik Kilisesinin (Görsel 2.2) aleyhineydi.

Görsel 2.2: *Aziz Petrus Kilisesi, Vatikan*

Eğitim ve düşünce alanında Papalığın egemen olduğu dönem, "skolastik düşünce" hâkim olduğu için "Karanlık Orta Çağ" olarak adlandırılıyordu. Skolastik düşünceye göre doğru bilgi Tanrı tarafından gönderilmişti ve doğru bilgiye Kilise kontrolündeki okullarda verilen öğretimle varılabilirdi. Kilisenin öğretileri dışında bir yol aramak günah sayılırdı. Günah işleyenler de Orta Çağ'ın sonlarına doğru kurumsallaşmış olan engizisyon adı verilen mahkemelerde yargılanırdı. Aforoz adı verilen dinden çıkarma cezası Roma Katolik Kilisesinin elindeki en güçlü silahlardandı. Aforoz edilen kişi aynı zamanda toplumdan da dışlanırdı. Ancak her şey Kilisenin istediği gibi gitmedi.

Bakış Açısı

Aforoz edilen kişilerin yaşadığı sosyal sorunlar ile Hümanizmin doğuşu arasında bir ilişki kurulabilir mi? Açıklayınız.

XIV. yüzyıldan sonra Avrupalı bazı hümanistler, Endülüslü Müslüman âlimler ile Doğu Roma'dan gelen bilginler aracılığıyla Antik Yunan ve Roma el yazmalarını öğrenmeye başladılar. Hümanistlerin Kiliseden bağımsız yürüttükleri bu hakikat arayışı, matbaanın icadı ve yaygınlık kazanmasıyla etkisini geniş kitlelere ulaştırdı. Hristiyanlık üzerine de araştırmalar yapan hümanistler, Kilisenin yorumlarından kurtularak doğrudan İncil'e bağlı kalmayı gerekli gördüler. Bu eleştirel düşünce Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketlerinin doğmasına zemin hazırladı. Fakat Rönesans düşüncesinin tam olgunlaşması, reform hareketleri sonrası gelişen sekülerleşme ile oldu.

Antik Yunan ile Roma'nın bilim, düşünce ve sanat anlayışının yeniden doğuşu anlamındaki Rönesans, XIV. yüzyılda İtalya'da ortaya çıktı. Bunun sebeplerinden biri, Avrupa'nın diğer böl-

gelerine nispeten bireyselliğin İtalya'da daha fazla ön plana çıkmış olmasıydı. Çünkü Kiliseden bağımsız olan bireysellik; sanat, edebiyat, düşünce alanlarında özgün ve sıra dışı eserler verilmesine imkân tanıyordu.

Bakış Açısı

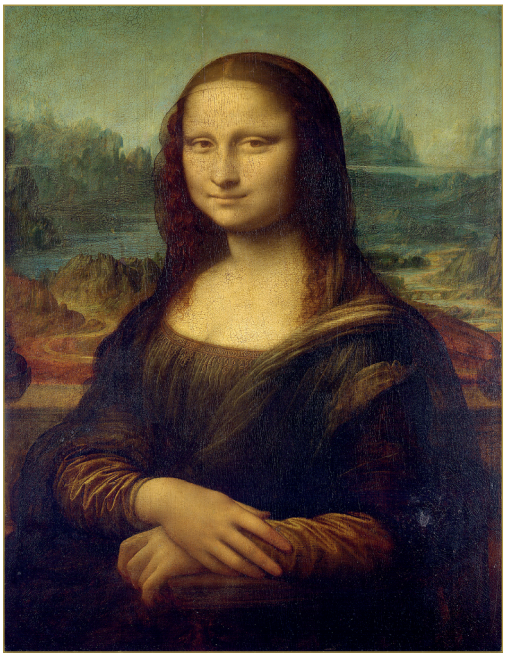

Avrupa'da soylular, sanatçılara ve edebiyatçılara destek verirdi. Fransa kralının da himaye ettiği Leonardo da Vinci (Leonardo da Vinçi), Mona Lisa (Görsel 2.3) adlı tabloyu yapmıştı.

Sizce soylular gibi burjuvazinin de özgür düşünce ve sanatı desteklemesinin hangi motivasyondan kaynaklandığı ileri sürülebilir?

Görsel 2.3: *Mona Lisa, Leonardo da Vinci, 1507, Louvre Müzesi, Fransa*

Sıra Sizde

Yönerge: Görsel ve metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 2.4: *XV. yüzyılda Gutenberg matbaası, Adolf von Menzel, 1869, Granger Kolleksiyonu, ABD*

"Papa VI. Alexander, 1501'deki bir fermanında şu uyarıyı yapıyordu: Matbaacılık sanatı, yararlı ve sınanmış metinlerin yaygınlaşmasını sağladığı sürece çok yararlıdır ama muzır çalışmaların etkisini genişletmesine izin verilirse, çok zararlı da olabilir. Bu nedenle, basımcıların tam olarak kontrol altında tutulmaları gereklidir (Merriman, 2018, s. 63)."

1. Matbaanın kontrol altında tutulması bağlamında Papa'nın sözünü yorumlayınız.
2. Matbaacılığın Kiliseden bağımsızlaşması, özgür ve sıra dışı eserlerin verilmesini nasıl sağlamış olabilir? Açıklayınız.
3. Matbaanın özgür ve sıra dışı eserlerin çoğaltılarak yayılmasındaki rolünü açıklayınız.

Reform

Reform, XVI. yüzyılda başlamış ve Avrupa'yı etkisi altına almış, Katolik Kilisesine muhalif bir dinî harekettir. Bu hareketin yüzyıllara yayılan bir tarihî arka planı vardır. Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca (395) Papalık, Avrupa'da en büyük merkezî güç olarak ortaya çıkmıştı. Bu güce yüzlerce yılda ulaşmıştı. Katolik Kilisesi zamanla dinî otoritesine siyasi otoriteyi de eklemişti. Papa'ya göre onun egemenlik alanı Kilise ile sınırlı kalamazdı. Krallar ve prensler iktidarlarını Kiliseye ters düşmeyecek şekilde kullanmalıydı. Bu sebeple onlar da Kilisenin emirlerine uymak zorundaydı. İki Kılıç Doktrini olarak adlandırılan bu anlayışla Katolik Kilisesi dinî işlerde olduğu gibi dünyevi işlerde de yeryüzündeki tek otorite olduğu iddiasında bulunmaktaydı.

Hristiyanlık, dünya zevklerine değer vermeyip alçak gönüllülüğe önem veriyordu fakat papalar bu değerlere tezat oluşturacak faaliyetlerde bulunmuşlardı. İhtişamlı saraylarda lüks yaşam sürmüşler, giderlerini karşılamak için de Hristiyanlardan para toplamanın her türlü yolunu bulmuşlardı. Papalık, Hristiyan dünyasının birçok yerindeki mülklerinden vergi alıyordu. Almanya'daki toprakların üçte birinin Kiliseye ait olması ve bu topraklara İtalyan rahiplerin atanması Katolik Kilisesine olan olumsuz hisleri artırıyordu.

Bakış Açısı

Katolik Kilisesine olan muhalefetin dinî sebepler dışında ne tür sebepleri olabilir?

Papa'nın Fransa kralıyla giriştiği mücadele ve uzun süren rekabet sonunda XV. yüzyıla gelindiğinde Katolik Kilisesi eski gücünü yitirmişti. Papalık, Avrupa'daki birleştirici statüsünü koruyabilmek için birçok kez Türklere karşı kutsal savaş ilan etmişti. Fakat Papalığın, dünyevi otoritesini devam ettirmek için yaptığı bütün siyasi hamleler onun dinî otoritesinin sarsılmasına neden olmuştu. Artık Papalık, Avrupa'yı birleştirici özelliğini yitirmiş, yalnızca İtalya'daki devletlerden biri hâline gelmişti.

Kendisi de bir rahip olan Martin Luther'in (Martin Luter) başlattığı Reform hareketi, Papalığın tahakkümüne karşı gelmiş ve bu hareket Katolik Kilisesinden kopuşu beraberinde getirmişti. Papa, 1515'te günahkar bir Hristiyan'ın günah çıkararak cennete gidebilmesi için bir af belgesi satın almasını gerektiren endüljans uygulamasını başlatmıştı. Bu uygulama Luther'i harekete geçirmişti. Luther, İncil'e dayanarak geliştirdiği "Doksan Beş Tez"ini Papalığa karşı ilan edince engizisyon mahkemesinde yargılanmış ve aforoz edilmişti. Ayrıca Kutsal Roma imparatoru Şarlken de görüşlerinden vazgeçmesini ondan istemiş ve Lutherciliği yasaklamıştı.

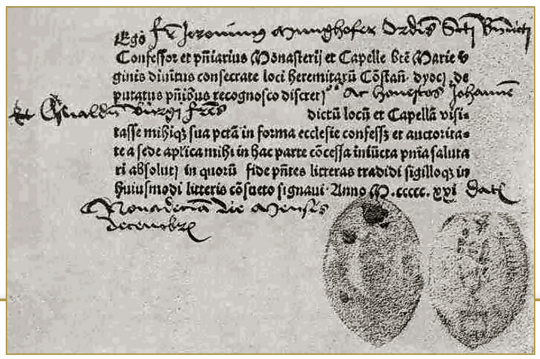

Görsel 2.5: *Endüljans belgesi (1521)*

Bakış Açısı

Luther, endüljans uygulamasına neden karşı çıkmış olabilir?

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 2.6: *Martin Luther ve Doksan Beş Tez'i, Julius Hübner, 1878, Wittenberg'deki Luther Evi, Almanya*

1. Görselde gördüğünüz kişileri ve nesneleri belirtiniz.

   .....

2. Görselin anlattığı olaya ilişkin yaptığınız çıkarımı açıklayınız.

   .....

Doksan Beş Tez'i ilan etmesinden sonra Luther'in İncil'i Almancaya çevirmesi, Protestan (Lutherci) öğretisinin Almanya'da yaygınlaşmasını sağladı. Katoliklerle Protestanlar arasında savaşlar yaşandı. Protestan prenslerin geri adım atmaması üzerine Augsburg (Ogsburg) Antlaşması imzalandı (1555). Bu antlaşmayla prenslere Katoliklik veya Protestanlık mezhebinden istediğini seçme özgürlüğü verildi. Böylece iki mezhep eşit kabul edilmiş oldu. Ancak halk, bağlı olduğu prensin mezhebine uymak zorundaydı. Din birliğinin bozulmasıyla Almanya'nın iki mezhebe bölünmesi Kutsal Roma İmparatorluğu'nun otoritesini zayıflatmış, prenslerin güç kazanmasını sağlamıştı. Almanya'daki Protestanlığa benzer şekilde Fransa'da Kalvinizm, İngiltere'de de Anglikanizm mezhepleri ortaya çıkmış ve Katolik Kilisesinin bu ülkelerdeki etkinliği iyice sarsılmıştı.

Derinleşmek

Yönerge: Avrupa düşüncesinde meydana gelen değişimleri analiz etme konusunda derinleşmek için aşağıdaki adımları uygulayınız.

1. Max Weber'nın (Maks Viba) *Protestan Ahlakı* ve *Kapitalizmin Ruhu* adlı kitabındaki "Kapitalizmin Ruhu" ve "Luther'in Meslek Kavramı" başlıklı bölümleri okuyunuz.
2. Edindiğiniz bilgilere dayanarak Katoliklik ile Protestanlık arasındaki temel farkları sosyo-ekonomik açıdan karşılaştıran bir analiz tablosu hazırlayınız.
3. Analiz sonuçlarını kullanarak ortaya yeni çıkan Hristiyan mezheplerinin Avrupa'nın sosyoekonomik gelişimine etkisini değerlendiren bir metin yazınız.

Avrupa'da Bilimsel Uyanış

Beyin Fırtınası

Bilimsel bilginin gelişmesi için "özgür düşünce" gerekli midir? Tartışınız.

Rönesans, Avrupa'da bilimsel alanda bir atılım yaşanmasına zemin oluşturmuştu. Bu bilimsel atılımın dört ayağı vardı: rasyonalizm, natüralizm, **sekülarizm** ve bireyselcilik. Rasyonalizm, bilgiye akıl yoluyla ulaşılabileceğini kabul eden düşünce akımı olarak skolastik düşünceden kurtuluşun yolunu açmıştır. Natüralizm, bilgilerimizin kaynağının tabiat olduğunu kabul ederek İncil kaynaklı dinî bilgiyi reddetmiştir. Sekülarizm ile artık dinin bilim üzerindeki tahakkümü tamamen sona ermiştir. Bütün bu aşamalar her türlü tahakküme karşı bireyin özgürlüğünü önceleyen bireyselcilik akımının olgunlaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Özgür düşüncenin önündeki engeller yavaş yavaş kalkarken Avrupa'da bilimsel gelişmeler hızlı bir şekilde kendini göstermeye başladı. Kiliseye göre doğru bilginin kaynağı dünya değilken Rönesans'tan sonra tabiat, meşru tek bilgi kaynağı olarak kabul edilmeye başlandı. Galileo Galilei'nin [Galileo Galilei (Görsel 2.7)] evrenin merkezinde Güneş'in olduğu tezine karşı Kilisenin tepkisi henüz bilimsel alanda sekülarizmin tam olgunlaşmadığını da göstermişti. Katolik Kilisesi, evrenin merkezinde Dünya'nın yer aldığını dikte etmekteydi ve Galilei'yi tezinden vazgeçmeye zorlamıştı. Galilei, bu tezi sebebiyle ev hapsi cezasına çarptırılmıştı (1633).

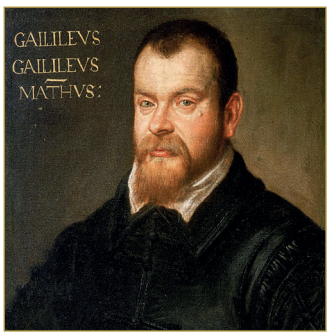

Görsel 2.7: *Galileo Galilei (1564-1642), D. Tintoretto, Ulusal Denizcilik Müzesi, İngiltere*

Kavram Kutusu

Sekülarizm: Dinin sosyal yapıdaki otorite ve geçerliğini yitirmesi, doğaüstü olayların tabii ve dünyevi olaylarmış gibi algılanması, insan aklının dini ve metafizik bağlardan kurtulması ve dinin bir vicdan meselesi haline gelmesini savunan görüş; dünyacılık.

Kendinizi bir sosyolog yerine koyunuz ve tanımlanan kavramı kullanarak bir cümle yazınız.

.....

Bakış Açısı

Kilisenin düşünce üzerindeki tahakkümünün azaldığı XVII. yüzyılda Galilei'nin başına gelenler, Orta Çağ Avrupası'ndaki düşünce iklimi hakkında ne gibi ipuçları vermektedir?

Nicolaus Copernicus (Nikolas Kopernik), Güneş sistemi (Görsel 2.8) üzerine ortaya attığı fikirlerle dinî ve siyasi açıdan Avrupa'da Kilisenin otoritesinin sarsılmasına neden oldu. Copernicus'e göre evrenin merkezinde Dünya değil Güneş bulunmaktaydı ve diğer gezegenlerle birlikte Dünya da Güneş'in etrafında dolanmaktaydı. Copernicus'in bu fikirleri XVI. yüzyıl Avrupa'sındaki Hristiyan evren anlayışına tamamıyla tersti. Hristiyan evren anlayışına göre Dünya kâinatın merkezinde bulunuyor ve Güneş'le birlikte tüm gezegenler, yıldızlar Dünya'nın etrafında dönüyordu. Copernicus'in fikirleri, Reform'un önderlerinden Martin Luther'in bile sert eleştirilerine maruz

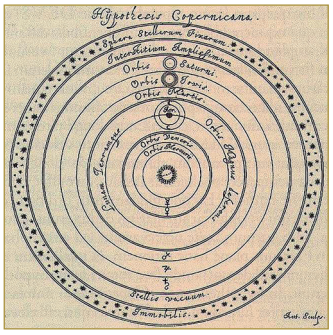

Görsel 2.8: *Copernicus'in Güneş sistemi teorisi*

kaldı. Copernicus yaptığı gözlemlerle ispatladığı düşüncelerini kitap olarak yayımladı. Bu durum evrenin merkezine Dünya'yı, dünyanın merkezine de Kilise ve Papalığı koyan siyasi düşünce ile Kilisenin bilim alanındaki otoritesini derinden sarsmış oldu.

Rasyonalizm sayesinde matematiğin gelişmesi ve bilimsel bilgiye ulaşmada **empirizm** (deney-gözlem) metodunun öne çıkması yeni bilimsel kanunların keşfedilmesine zemin oluşturmuştu. İnsanlık tarihinin en büyük fizik dehalarından biri olan Isaac Newton (Ayzek Nivtın), hareket kanunu ve yer çekimi kanunu ile fizik biliminde devrim yapmıştı. Matematik ve fizik alanındaki gelişmeler astronomi alanında da kendini göstermeye başlamıştı. Türk-İslam bilginlerinin bu alandaki eserlerinden faydalanan Johannes Kepler (Johanes Kepla) gibi isimler gök cisimlerinin de yeryüzü cisimleri gibi benzer fizik kanunlarına bağlı olduğunu savundular.

Görsel 2.9: *Yer çekimi kanununu bulan Newton [1643-1727 (temsili)]*

Görsel Analizi

Newton'ın deney ve gözlem metodunu kullanmasının yer çekimi kanununu bulmasına etkisini yorumlayınız.

Sıra Sizde

İlim, felsefe ve teknoloji toplumları sarsmış, onlarda radikal yapı değişikliklerine yol açmıştır. Garb'ın askerî-sınâî gücünün artışı, büyüyen şehirleşme, artan nüfus, asırlardan beri statik ve sâkin olan toplum yapısına müthiş bir dinamizm getirmiştir; buna, git-gide yükselen yeni sosyal sınıfın (burjuvazi) siyâsî iktidardan pay alma arzusunu; yıkılan, alt-üst olan değerler sistemini, ortalığı kaplayan yeni, yaldızlı, al-benili fikirleri ekleyiniz: İşte, size dinamik bir sosyal strüktür. Tablo'yu tamamlamak için son bir fırça darbesi vuralım: Eski'yi, statüko'yu aynen korumaya çalışan, Alt'tan geleni Üst'ten bastırmaya uğraşan "çağdışı"na düşmüş, anakronikleşmeye yüz tutan bir siyâsî iktidar! Senaryo hazırlandı, aktörler yerlerini aldı, Tarih adlı yönetmen teşrif buyurdular (Hocaoğlu, 1989, s. 11).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Avrupa'da "Kiliseden bağımsız bir özgür düşünce" gelişmeseydi günümüz Avrupa'sının nasıl olabileceğini yukarıdaki metni yorumlayarak açıklayınız.
2. Avrupa'da bilim ve düşünce alanında ortaya çıkan gelişmelerin olumlu ve olumsuz etkilerini tartışınız. Ulaştığınız sonuçları aşağıdaki şemaya yazınız.

3. Aşağıdaki düşünürlerin modern Avrupa'nın oluşmasına etki eden temel fikirlerini ve bu düşünürlerin Avrupa'daki etkilerini tabloda yer alan ilgili boşluklara yazınız.

Düşünür	Temel Fikir	Avrupa'daki Etkisi
Galilei		
Copernicus		
Newton		

Kavram Kutusu

Empirizm: Bütün bilgilerimizin sadece tecrübeyle kazanıldığını, hiçbir bilgimizin doğuştan mevcut olmadığını savunan görüş, deneycilik.

Tanımlanan kavramı kullanarak bir cümle yazınız.

.....

Merkantilizm ve Burjuva Sınıfının Güçlenmesi

XV. yüzyılda ateşli silahların etkili bir şekilde kullanılmaya başlamasıyla yeni bir askerî devrim yaşanmış ve geleneksel usullerle savaşan şövalyelerin önemi azalmaya başlamıştı. Devletler, artık ateşli silahlar üretmeye ve bu silahları kullanacak ordu için harcama yapmaya ağırlık veriyordu. Askerî harcamalar aynı zamanda iktisadi olarak da ulusal menfaatlerin gözetilmesini gerekli kılıyordu. Bu şartlar ekonomik milliyetçilik olarak da tanımlanan **merkantilizmi** beraberinde getirmişti. Yüksek vergi gelirleri için güçlü, yerli sermayedarlara ihtiyaç duyan devlet bu maksatla onları desteklemiştir.

Merkantilist politika gereği üreticilerin dünya ticaretinde rekabet edebilmeleri için denizaşırı faaliyetlere girişilmiş, değerli madenler ülkeye getirilerek finansal güç elde edilmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetler gemi teknolojisinin de gelişmesini gerektirdiği için teknolojik atılımlar önem kazanmış, bu değişimler birbirini destekleyecek şekilde gelişmiştir.

Yeni para ekonomisi, burjuvazinin toprak sahibi aristokratlar karşısında güç kazanmasını beraberinde getirmiştir. Zenginliğin kentlere kayması nüfusun da köylerden buralara göç etmesine neden olmuştur. Yeni gelen nüfus aynı zamanda ucuz iş gücünü ve asker ihtiyacını karşılayacağı için merkantilist sistemin yararına olmuştur.

Kavram Kutusu

Merkantilizm: Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi.

Bir ülkenin ekonomi politikasını, merkantilizm kavramını içeren bir cümleyle ifade ediniz.

.....

Vestfalya Barışı ve Etkileri

Beyin Fırtınası

Kutsal devlet ile modern devlet arasında sizce ne gibi farklar olabilir?

Rönesans ve Reform hareketlerinin sonunda Avrupa'da düşünce, sanat ve din alanında yaşanan gelişmeler Katolik Kilisesinin sorgulanmasına yol açmıştı. Kilisenin ortaya koyduğu baskıcı uygulamaların protesto edilmesi sebebiyle Almanya'da bir din adamı olan Martin Luther öncülüğünde Protestanlık adı verilen dinî bir hareket ortaya çıkmıştı. Zamanla taraftar bulan ve Almanya dışında da genişleyen bu hareket yeni bir Hristiyanlık mezhebi olarak tüm Avrupa'da yayılmaya başlamıştı. Bunun sonucunda Katolikler ile Protestanlar arasında çetin savaşlar yaşanmıştı. Savaşlar sonunda Protestanlık mezhebi, 1555 yılında Augsburg Barışı'yla resmen tanınmış ve Protestanların yaşadıkları devletlere bu mezhebi seçme yetkisi verilmişti.

Protestanlık, uzun yıllar süren mücadeleler sonunda Avrupa'nın çehresini dinî olduğu kadar siyasi açıdan da değiştirmişti. Kutsal Roma İmparatorluğu ile bazı devletler arasındaki siyasi rekabetin itici gücünü ve meşruluk kaynağını bu yeni dinî hareket oluşturmuştu. Protestanlığı seçen devletler, Augsburg Barışı'nın tam olarak uygulanamaması sebebiyle haklarını savunmak için bir araya gelmişti. Kutsal Roma İmparatorluğu karşıtı olan ve Protestanlığı seçen İsveç, Hollanda ve bazı prenslikler Fransa'dan destek bulmuştu. Bu devletlere karşı Kutsal Roma İmparatorluğu önderliğinde İspanya, Lehistan gibi devletlerin birleşmesiyle Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) başlamıştı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 2.10: *Otuz Yıl Savaşları'nda Presnitz Kuşatması, Pieter Snayers, 1641, Viyana Sanat Tarihi Müzesi, Avusturya*

1. Görsele göz atınız. Görselde ilk neyi fark ettiniz?

   .....

2. Otuz Yıl Savaşları, Avrupa'daki mezhep savaşlarının boyutu hakkında ne gibi ipuçları vermektedir?

   .....

Otuz Yıl Savaşları, savaşa katılan her devletin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği uluslararası bir niteliğe sahipti. Bu savaşlarda Kutsal Roma İmparatorluğu siyasi birliğini korumayı amaçlarken Protestan devletlerin isteği tam bağımsızlıktı. Otuz Yıl Savaşları'nın sonunda çok geniş katılımlı Vestfalya Barış Antlaşması imzalandı (1648).

Vestfalya Barışı, Avrupa tarihinde dinî bir nitelik taşımayan uluslararası büyük bir konferansla sağlanan ilk antlaşma olmuştur. Bu barış konferansında Katolik Kilisesi dikkate alınmamıştır. Katılan üye devletler tarafından Avrupa'daki askerî ve siyasi konular tartışılmıştır. Vestfalya Barışı, Habsburgların güç kaybedip Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parçalanma sürecine girmesine ve Fransa'nın süreçten güçlenerek çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Vestfalya Barışı, devletlerin kendi aralarında belirli ve düzenli kurallara göre hareket ettiği "uluslararası ilişkiler" denilen bir sistemi doğurmuştur. Bu sistemin temelini, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik kurmuş, bağımsız ve merkeziyetçi modern devletler oluşturuyordu. Burada kastedilen; gücünü merkezîleştirmiş, faaliyetlerini hukuki esaslara ve rasyonel ilkelere dayandıran, devletler arası ilişkilerde güç dengesi prensibi çerçevesinde hareket eden yeni bir devlet yapısıydı. Böylece Vestfalya Barışı ile birlikte Avrupa'da geleneksel imparatorlukların yerini modern egemen devletler alırken, modernleşme süreci de farklı dinamiklerle şekillenmeye başladı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 2.11: *Vestfalya Antlaşması (1648), Gerard ter Borch, Rijks Müzesi, Hollanda*

1. Görsele göz atınız. Görselde ilk neyi fark ettiniz?

   .....

2. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

3. Görseli devletler arası eşitlik ilkesi açısından yorumlayınız.

   .....

   .....

Metin Analizi

Yönerge: Metinlerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

[Vestfalya Barışı üzerine] Papa X. Innocentius (İnosentus) ... Seçilmesini veto etmeye kalkışan Kardinal Mazarin'in ömür boyu düşmanı olarak, Fransa ve Protestanlara tanınan ayrıcalıklar hiç hoşuna gitmemişti ve Münster'deki papalık elçisine anlaşmanın iptal edileceğini haber vermesini emretti... Antlaşmayı "hükümsüz, boş, geçersiz, günahkâr, haksız, lanetli, melun, budalaca ve her zaman için tüm anlamlardan yoksun" olarak tanımladı. Öfkesinin ardında yatan şey, birleşmiş Hıristiyanlık âlemi umutlarının sonsuza dek yıkıldığını fark etmesiydi. Vestfalya'dan sonra artık "Hıristiyanlık" tan söz etmeye dayanamayanlar onun yerine "Avrupa"dan söz etmeye başladılar (Davies, 2006, s. 613).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

"İmparatorluktaki prenslere ülkelerinin dinini belirleme hakkı verildi. Kabul edilebilir seçenekler olan Katoliklik ve Lutherciliğe (Protestanlık) Calvincilik (Kalvincilik) de eklendi… Orta Avrupa'da dinî bölünme büyük ölçüde gerçekleşmişti: Kuzey Almanya'nın büyük kısmı Protestan, Güney Almanya'nın büyük kısmı ise Katolikti" (Merry ve Wiesner-Hanks, 2012, s. 453).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Vestfalya Barışı'nın Avrupa devletler sisteminde doğurduğu sonuçlardan hangisine vurgu yapılmıştır? Açıklayınız.

.....
.....
.....

2. Vestfalya Barışı sonrası ortaya çıkan modern devletler hukuku, Papa'nın endişelerini haklı çıkarmış mıdır? Gerekçelendirerek açıklayınız.

.....
.....
.....

3. Avrupa'da din-siyaset ilişkisi hakkındaki çıkarımınızı yazınız.

.....
.....
.....

Sıra Sizde

Avrupa'da Hristiyan birliğinin dağılmasını, Osmanlı Devleti'ne siyasi ve askerî etkileri açısından değerlendiriniz.

Konuyla ilgili etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Konuyla ilgili infografik için karekodu okutunuz.

2.2. AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERİN ETKİSİYLE DEĞİŞEN OSMANLI DÜZENİ

Beyin Fırtınası

Para arzı (altın ve gümüş) ile ürünlerin fiyatları arasında nasıl bir ilişki olabilir? Açıklayınız.

Kristof Kolomb'un 1492 yılında yeni bir kıta olduğunu bilmeden gerçekleştirdiği Amerika kıtasının keşfi yeni bir dünya düzeninin habercisiydi. Kristof Kolomb'un keşfinden sonra Amerika'ya gelen Avrupalı gemiciler dönüşlerinde bol miktarda altın ve gümüşü Avrupa'ya götürdüler. Avrupa'ya akan tonlarca altın ve gümüş Avrupa piyasalarında fiyat devrimine neden oldu.

Ekonomik, Sosyal ve Askerî Dönüşüme Zorlanan Osmanlı Devleti

Sömürgelerinden elde ettikleri bol miktardaki altın ve gümüşle Osmanlılardan pamuk, buğday gibi malları alan Avrupalı tüccarlar, Osmanlıların ham madde kaynaklarını çokça talep etmeye başladılar. Değerli madenlerin Osmanlı pazarına girmesi ile Osmanlı piyasalarındaki fiyat dengeleri alt üst olmaya başladı. Avrupalılar özellikle Meksika'dan getirdikleri gümüşü Osmanlılara satarak büyük kazançlar elde ettiler. Osmanlı Devleti'nde çoğalan gümüş, fiyatların artmasına ve Osmanlı parasının değerini düşürerek devalüasyona yol açtı.

Sömürgelerden Avrupa'ya taşınan altın ve gümüş Avrupa'da enflasyona sebep oldu. Yaşanan enflasyon Osmanlı ham maddelerinin Avrupa'ya doğru akmasına sebep olan bir süreç başlattı. Bu durum Osmanlı Devleti'nde ürün fiyatlarının artmasına neden oldu.

Osmanlı parasının alım gücünün düşmesi daha fazla nakit ihtiyacına yol açtı. Osmanlı Devleti, uzun süren savaşları ve ordunun modernizasyonu gibi çeşitli askerî masrafları karşılamak için halktan toplanan vergileri artırdı. Fakat tımar sisteminin bozulması sonucu köylerden kentlere doğru yapılan göçler, toprakların boş kalmasına neden oldu. Fiyat artışının nedenlerinden olan bu durum, vergi toplamayı zorlaştırdı. Kaynak bulmakta zorlanan devlet yönetimi, nakit ihtiyacını karşılamak için tağşiş (paradaki değerli maden oranını azaltmak) yoluna gitti. Bunlar Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik sistemde yaşadığı sorunlar arasındaydı.

Tarihsel Veri Analizi

Yönerge: Görselden ve tablodan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 2.12: *İspanya kraliçesinin Kristof Kolomb'u uğurlaması (1492), Vaşington Ulusal Kongre Kütüphanesi, 1893, ABD*

Tablo 2.1: *Amerika Kıtasından İspanya'ya Aktarılan Altın ve Gümüş Miktarı (ton olarak)*

(Cipolla, 2003, Tablo 6)

	ALTIN	GÜMÜŞ
1502 - 1510	5	-
1511 - 1520	9	-
1521 - 1530	5	-
1531 - 1540	14	86
1541 - 1550	25	178
1551 - 1560	43	303
1561 - 1570	12	943
1571 - 1580	9	1.119
1581 - 1590	12	2.103
1591 - 1600	19	2.708
1601 - 1610	12	2.214
1611 - 1620	9	2.192
1621 - 1630	4	2.145
1631 - 1640	1	1.397
1641 - 1650	2	1.056
1651 - 1660	0,5	443

1. Amerika kıtasından aktarılan altın ve gümüş miktarındaki değişimin sebepleri neler olabilir?
2. Görseli dikkate aldığınızda tablodaki veriler İspanya kraliçesinin amaçlarına ulaşıp ulaşamadığı konusunda ne gibi ipuçları vermektedir? Yorumlayınız.
3. Avrupa'da artan altın ve gümüş miktarının Osmanlı Devleti'ne etkileri neler olabilir?

Görsel 2.13: *Yeniçeri (temsilî)*

Avrupa'da XVI. yüzyıldan itibaren artarak devam eden zenginleşme, devletlerin merkantilist ekonomik politikalar uygulamaları ile korunmuştu. Bu uygulamalar neticesinde Osmanlı ekonomik hayatı olumsuz etkilenmeye başlamıştı. Avrupa'da ortaya çıkan zenginleşme, askerî alanda devrim sayılan bazı gelişmeleri desteklemişti. "Askerî devrim" olarak da anılan bu gelişmeler neticesinde geleneksel ordu düzeni ve savaş teknolojisi yerini daha modern bir ordu düzenine ve gelişmiş ateşli silahlara bırakmıştı. Bu durum Osmanlıların askerî rekabet gücünün sarsılmasına yol açmıştı.

Avrupalıların yapmış olduğu askerî devrimle XVII. yüzyıldaki savaşlarda karşılaşan Osmanlılar kendi eksikliklerini görmeye başladı. Bu anlamda yüzyılın başında Habsburglarla yapılan uzun savaşlar Osmanlı savaş organizasyonu için bazı değişimlerin gerekliliğini ortaya koydu. Tüfek kullanan piyadeye daha fazla ihtiyaç duyduğu için Osmanlı Devleti yeniçeri sayısını yıldan yıla artırdı. Yeniçeri askerlerinin yetiştiği devşirme sistemi, yeniçeri (Görsel 2.13) sayısındaki hızlı artış talebini karşılayamadığı için son buldu. Devşirme olmayanlar da Yeniçeri Ocağına asker olarak kaydoldu. Yeniçeri Ocağında sonraki yıllarda görülen sistematik bozulma, bu gibi uygulamaların etkisiyle derinleşmiş ve içinden çıkılmaz bir soruna dönüşmüştü.

Tarihsel Veri Analizi

Yönerge: Metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Yeniçeri Ocağı'nın Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurumsal açıdan gelişmesi yanında bir dizi sefer sebebiyle sayısal açıdan da artması kaçınılmaz olmuş ve yaklaşık 5000 tahmin edilen sayı Fâtih'in saltanatı sırasında ikiye katlanmıştır. Sayısal artış Kanûnî Sultan Süleyman zamanında 12-13.000 olarak gösterilmekle beraber bunların hepsinin birden sefere katılması söz konusu değildir. Avrupa'daki savaş meydanlarında ateşli silâhlarla donatılan piyadelerin öne çıkması yeniçeri sayısının önemli derecede artmasına yol açmış, bunun sonucunda klasik sistemden köklü uzaklaşmalar kaçınılmaz olmuştur. Nitekim daha III. Murad devrinin sonunda (1595) yeniçeri sayısı 25.000'e varmış bulunuyordu. Bununla beraber yaya askeri sayısındaki artışın yol açtığı maliyetin karşılanması bu tarihlerde hüküm süren enflasyonun da etkisiyle büyük sıkıntılara yol açmıştır. Bu sayı, yapılacak ödemelerin aşırılığından tedirginlik duyan ve kendi dönemindeki gelişmeleri sorgulayan Koçi Bey'deki rakamlara göre 92.000'den 200.000'e çıkmıştır. Maaş ödemeleri artan sayılar doğrultusunda önemli giderler olarak kalmıştır. […] 15 milyon küsur akçeden 100 ve dolayısıyla 133 milyon küsur akçeye varmaktaydı (Beydilli, 2013b, s. 452).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Yeniçeri Ocağı mevcudunun yıllar içinde gösterdiği değişimi grafik çizerek gösteriniz.
2. XVI. yüzyıl sonlarında yeniçeri sayısındaki artışın sebepleri neler olabilir?
3. Osmanlı Devleti'nde yaşanmakta olan enflasyon ile eş zamanlı olarak artan yeniçeri sayısı Osmanlı maliyesini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Taşradan asker tedarikini sağlayan tımar sisteminin durumu da çok farklı olmamıştır. Geleneksel silahlar ve yöntemlerle savaşan tımarlı sipahilerin de organize biçimde savaşan hafif teçhizatlı Avrupalı orduların piyadeleri karşısındaki yetersizlikleri ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti savaş dönemlerinde geçici istihdam ettiği ücretli askerlerle ordusunu takviye etme yoluna sıklıkla gitmiştir.

Hem merkezde hem taşrada giderek artan sayıda asker beslemek zorunda kalınması, Osmanlı maliyesi için ciddi bir yük teşkil etmeye başlamıştı. Bu değişim sürecinin ortaya çıkardığı finansman ihtiyacı, devleti yeni gelir kaynakları aramaya yöneltti. Bunun üzerine Osmanlı toprak sisteminde iltizam usulü uygulanmaya başlanmış ve geleneksel tımar sistemi uygulamasından giderek uzaklaşılmıştır.

Görsel 2.14: *Tımarlı sipahiler, G. Jansoone, 2006*

Tımar sisteminde tımarlı sipahi (Görsel 2.14), toprağı devlet adına ekip biçtirir, hasılatı devlet adına toplar ve hasılatın bir kısmıyla da cebelü denilen asker birliklerini beslerdi. Böylece devlet hazinesine yük olmaksızın orduya asker sağlanıyordu. Bunun yanında sipahilerin bağlı bulundukları tımar toprakları Osmanlı savaş organizasyonu açısından önemli birer üs ve lojistik destek işlevi görüyordu. Ancak özellikle XVII. yüzyıldan itibaren başlayan dönüşüm sürecinde tımarlı sipahilerin savaşlardaki etkinliğinin azaldığı görülmüştü. Bu durum, tımar sistemi dâhilindeki toprakların statüsünün değişmesine yol açtı. Toprakların statüsünün değişimine yol açan ikinci neden, merkez ve taşradaki yeni ücretli askerlerin hazineye getirdiği yüktü. Bu nedenler dolayısıyla tımar topraklarında mukataa uygulamasına geçildi. Mukataa uygulamasında, belirli bir bölgenin vergi gelirinin peşin olarak mültezime kiralanması (iltizama verilmesi) söz konusuydu. Böylece devlet, gelecekte tahsil edeceği vergiyi peşinen tahsil ederek hazinenin nakit ihtiyacını daha hızlı karşılamış oluyordu. Öte yandan bu türden uygulamalar, geleneksel Osmanlı toprak düzeninin bozulması anlamına geliyordu ve mülkiyeti devlete ait (mirî) toprakların giderek özelleşmesinin yolu açılmış oluyordu.

Bakış Açısı

Mirî toprakların özelleşmesi, merkezî otorite için ne gibi sorunlar doğurmuş olabilir? Açıklayınız.

İltizam sisteminde başlangıçta bir vergi gelir birimi olan mukataalar birkaç yıllığına mültezime kiralanırken XVII. yüzyılın sonunda "malikâne" sistemine geçilmesi kararlaştırıldı. Bu sistemde mukataalar, işletme hakkını elde eden mültezimlere "kayd-ı hayat" (ömür boyu) olarak kiralanıyordu. Malikâne sisteminin amaçlarından biri mukataalarda ziraatla uğraşan reayanın (halkın) üretim kapasitesini artırmak ve işleyişin rahatlamasını sağlamaktı.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin Girit'in fethedilmesindeki gibi uzun savaşlara girmesi devlet hazinesine fazlaca yük bindiriyordu. Öte yandan Karlofça Antlaşması gibi ağır toprak kayıpları getiren antlaşmalar imzalamak zorunda kalması da devletin vergi kaynağı olan birçok toprağın elden çıkması anlamına geliyordu. Bu durumda Osmanlı Devleti artan savaş

finansmanına yetişmekte zorlanmış, **bütçe açığı** vermeye başlamıştı. İltizam ve malikâne sistemleri bu gibi durumlara çare olarak üretilmişti. Bu sistemler her ne kadar başarılı olduysa da finansman ihtiyacını karşılamakta zaman zaman yetersiz kalmıştı. Böyle durumlarda avarız vergisi ve imdadiyye gibi olağanüstü vergi uygulamaları söz konusu olmuştu. İmdadiyye adı verilen vergiler için toplumun tüm kesimleri mükellef tutulmuştur. Bu türden vergiler vezir, sancak beyi, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli sınıfın maaşlarını karşılamanın yanında ordu ve savunma masraflarına harcanmıştır.

Kavram Kutusu

Bütçe Açığı: Devletin bütçe gelirlerinin harcama giderlerine göre düşük kalmasından dolayı ortaya çıkan açığı gösterir.

Bir iktisat tarihçisi olsaydınız bu kavramı cümle içinde nasıl kullanırdınız?

.....

Sıra Sizde

"1687 tarihli bir arşiv belgesinde devlet adamlarından, tüccar ve esnaf birliklerinden, bazı sancaklardan toplam 61.806.137 akçe imdadiyye toplandığı görülmektedir" (Tabakoğlu, 2000, s. 221).

1. Olağanüstü vergilerin halkın farklı kesimlerinden alınmasını, Osmanlılardaki sosyal adalet açısından değerlendiriniz.
2. Osmanlı Devleti'nin savunma masraflarının XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca giderek artmasının toprak sistemindeki değişime etkisini analiz ediniz.

Kapitülasyonların Etkileri

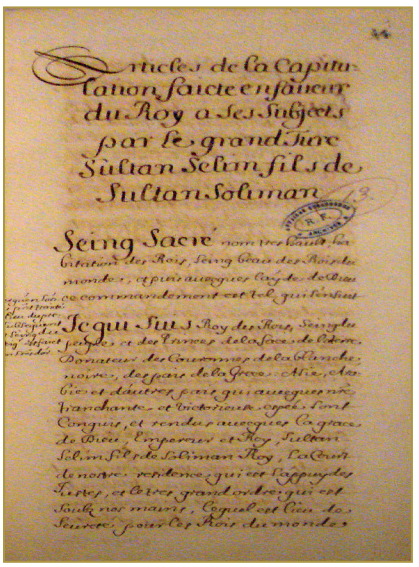

Görsel 2.15: *Fransa'ya verilen kapitülasyonların Fransızca versiyonu*

Osmanlı Devleti, siyasi ve ekonomik hedefleri doğrultusunda XIV. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlere kapitülasyonlar (ticari ayrıcalık, imtiyaz) vermişti. Osmanlılar tarafından Ceneviz ve Venediklilere tanınan kapitülasyonlarla Akdeniz ve Karadeniz'deki ticari faaliyetler daha da yoğunluk kazanmıştı. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılda ise Fransa'ya kapitülasyonlar vermişti (Görsel 2.15). Böylece hem yeni ticaret yollarına karşı İpek ve Baharat Yollarının önemini korumayı hem de Avrupa'da kendisine karşı oluşturulmak istenen Hristiyan birliğini bozmayı amaçlamıştı. Osmanlı Devleti her padişah değişikliğinde mevcut şartları değerlendirerek kapitülasyonların devamına karar vermişti. Benzer şekilde XVI ile XVII. yüzyıllarda İngiltere, Hollanda gibi ülkelere de Osmanlılar tarafından kapitülasyonlar verildi. Avrupalı devletlere verilen bu kapitülasyonlar, Osmanlı padişahlarının siyasi ve ekonomik hedefleri doğrultusunda Avrupalılara tanıdığı bir ayrıcalıktı.

Bakış Açısı

Osmanlı padişahları, kapitülasyon antlaşmalarıyla hangi hedeflere ulaşmak istemiş olabilir? Tartışınız.

Kapitülasyonların Osmanlı Devleti açısından olumsuz etkileri XVIII. yüzyılda görülmeye başlandı. Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, Fransa'nın 1739 Belgrad Antlaşması'nda Osmanlı Devleti lehine ara buluculuk yapması üzerine sürekli hâle getirildi (1740). Kapsamı genişletilen kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlar doğurdu. Avrupa'daki daha ucuz ve nispeten kaliteli ürünler, düşük gümrük vergisiyle Osmanlı pazarına girerek yerli üretime olan ilgiyi azaltmaya başladı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde dış ticaret dengesinin bozulmasıyla ithalat (dış alım) artarken ihracat (dış satım) azaldı. Üretim ekonomisi yerine tüketim ekonomisi öne çıktı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni sanayileşen Avrupa ülkelerinin pazarı hâline getirdi. Ayrıca kapitülasyonlar nedeniyle Osmanlı Devleti'ndeki ham maddelerin Avrupa'ya daha serbest koşullarda gidebilmesi Osmanlı Devleti'nde ham madde sıkıntısı yaşanmasına yol açtı. Osmanlı topraklarındaki yabancı tüccarlar, genişleyen kapitülasyonlarla kendi ülkelerinin hukuk kuralları ile yargılanma imtiyazı elde ettiler. Böylece Osmanlı vatandaşlarının sahip olmadığı bir dokunulmazlık kazanmışlardı. Kapitülasyonlar, idari açıdan Avrupalı tüccarlarla ortaklık yapan Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim tebaanın daha çok zenginleşmesine ve devletten birtakım haklar talep etmesine sebep oldu. Böylece kapitülasyonlarla verilen ayrıcalıklar Osmanlı Devleti'nde idari, hukuki ve diplomatik sorunları da beraberinde getirdi.

Sıra Sizde

Yönerge: Metinden ve görselden hareketle Osmanlı Devleti'nde yaşanan dönüşümleri ve etkilerini domino taşlarına benzeterek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Domino taşları normalde aynı boyutlardadır. Bu taşların geometrik olarak büyüdüğü (Görsel 2.16) düşünüldüğünde ilk domino taşının etkisinin sonuçları sürpriz olabilir. İlk domino taşının beş milimetre boyunda ve bir milimetre kalınlığında, ikinci taşın da ilk taşın 1.5 katı büyüklüğünde olduğunu varsaydığımızda 13'üncü domino taşı, bir metre boyunda ve 50 kilogram ağırlığında oluyor! Bu şekilde devam edilirse 29'uncu domino taşı, 400 metre boyunda ve yüzbinlerce ton ağırlığında oluyor! Sadece yarım santim boyundaki taşın dengesi bozulursa 30 adım sonra 634 metre yüksekliğindeki Tokyo Skytree Kulesi'nden daha büyük taşı yıkabiliyor! (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Görsel 2.16: *Geometrik büyüyen domino taşları*

1. Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik, sosyal ve askerî dönüşümü tetikleyen ilk domino taşı olarak hangi olayı değerlendirebilirsiniz?
2. İlk domino taşı olarak değerlendirdiğiniz olayın etki gücü ile Osmanlı Devleti'nde neler değişim sürecine girmiştir?

Meydan Muharebesinden Kale Kuşatmasına: Değişen Askerî Strateji

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti, Batılı rakipleri karşısında eski ihtişamını korumakta güçlük çekmişti. Bunun birçok sebebi vardı fakat en önemlisi Batı'da beliren askerî dönüşüm ve stratejik değişimdi. Osmanlı Devleti bu dönüşüm ve değişime uyum sağlamaya gayret göstermişti. Fakat bu gayretler Osmanlı Devleti'nin Batılı rakipleri karşısında hâkim rolünü kaybetmesine engel olamamıştı.

Avrupa'daki askerî ve stratejik dönüşüm, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında en güçlü olduğu XVI. yüzyılın son çeyreğinde etkili olmaya başladı. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin ilerleyişine karşı strateji değişikliğine gitti. Buna göre Osmanlı kuvvetlerini meydan savaşlarında durdurmak yerine lojistik anlamda birbirine bağlı kalelerden (Görsel 2.17) oluşan bir savunma hattı kurulacaktı. Bu stratejideki amaç Osmanlı kuvvetlerine ağır kayıplar verdirmek ve Osmanlıların geri çekilmesini sağlayacak bir direniş göstermekti.

Bakış Açısı

Bir Osmanlı idarecisi olsaydınız Batılıların uygulamaya koyduğu, kale hatları kurarak Osmanlı Devleti'ni oyalama stratejisine karşı nasıl bir strateji izlerdiniz?

Görsel 2.17: *Avusturya tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı savunma hattı olarak kullanılan Eğri Kalesi, Macaristan*

Askerî stratejileri değişen Avrupa'nın büyük devletlerine karşı farklı cephelerde savaşmak zorunda kalması, Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması ve sonrasındaki savaşların çoğunda mağlup olmasına yol açtı. Bu mağlubiyetlerin ardında yatan bir diğer neden ise Avrupa'daki askerî dönüşümdü. Paralı asker istihdamını azaltıp düzenli ve disiplinli daimî ordular kuran Avusturya, istihdam ettiği tüfekli piyadeleriyle meydan muharebelerinde de etkin bir güç hâline gelmişti. Avrupa'da "askerî devrim" olarak adlandırılan bu dönüşüm yaşanırken Osmanlı ordusu kale kuşatmalarıyla meşgul olduğundan meydan muharebelerinde tecrübe kaybı yaşamıştı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

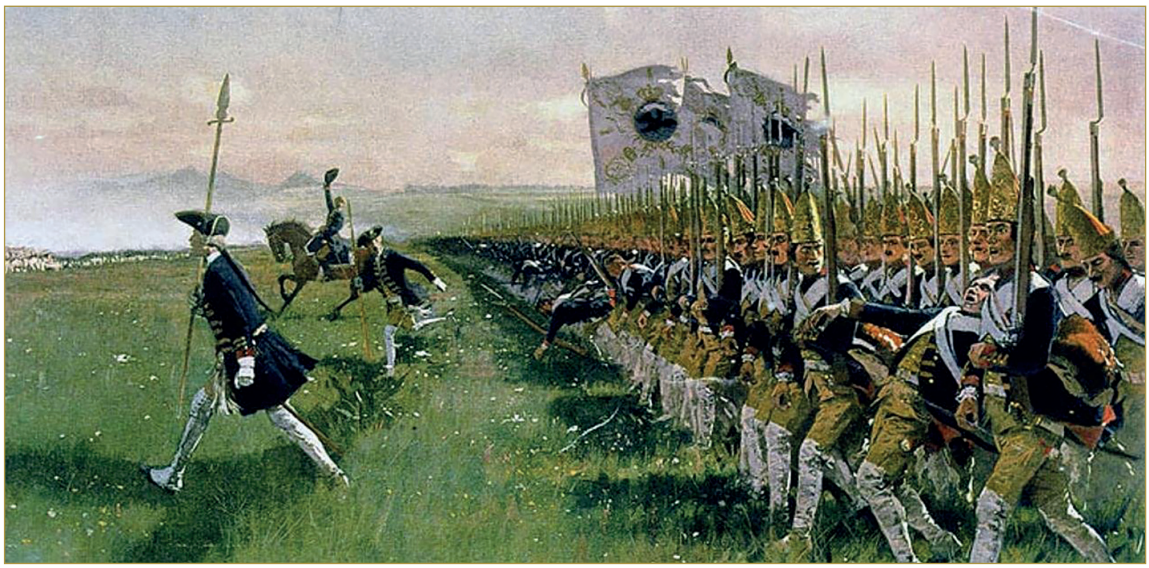

Görsel 2.18: *Hohenfriedberg Savaşı'nda (1745) Prusya Piyadelerinin Saldırısı, Carl Röchling, 1913*

1. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

2. Görselde gördüğünüz tarzda yapılandırılmış bir ordunun yeniçeri ve tımarlı sipahilerden oluşan Osmanlı ordusu karşısındaki avantaj ve dezavantajlarının neler olabileceğini analiz ediniz.

   .....

   .....

Tımarlı sipahilerin tüfekli Avusturya piyadeleri karşısında etkili olmaması nedeniyle Osmanlı Devleti, ordudaki tüfekli piyade sayısını artırmak zorunda kaldı. Bu ihtiyacını hızlıca karşılamak için işsiz gençleri istihdam etme yoluna gitti. Fakat bu çabalar Lehistan, Avusturya, Rusya ve Venedik karşısında Osmanlı Devleti'nin tarihte ilk defa ağır toprak kayıpları yaşamasının önüne geçemedi.

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra askerî yapısını yenileyebilen Osmanlı Devleti, 1735-1739 Osmanlı-Rusya/Avusturya Savaşı'nda ve Rusya karşısında başarı elde etti. 1739'daki bu başarıdan sonra tehlikenin geçtiğini düşünerek rehavete kapılan Osmanlı idarecileri askerî yenilikleri devam ettirmediler. Bu tutum, Osmanlı Devleti'nin 1768-1774 Rus Savaşı'nda tek bir devlete karşı uğradığı en büyük mağlubiyeti almasına neden oldu. Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti, Avrupalı rakipleri karşısında toprak kaybetmekten kurtulamadı.

Sıra Sizde

Avrupa'da görülen askerî devrim ve değişen stratejinin Osmanlı askerî yapısındaki etkilerini analiz ediniz.

Konuyla ilgili yapılandırılmış grid için karekodu okutunuz.

2.3. DEVLET VE TOPLUM DÜZENİNDEKİ ÇÖZÜLMELER

Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde gerçekleştirilen fetihler ve Avrupa siyasetine yön verilen politikalar sayesinde parlak bir dönem yaşamıştı. Dış politikada bunlar olurken ülke içinde sonraki dönemlerde yaşanacak olan sorunların ayak sesleri de duyulmaya başlanmıştı. Bu dönemde nüfus hızla artarken tarımsal üretimin aynı oranda artmaması çeşitli sorunları beraberinde getirmişti. XVI. yüzyılda genişleyen sınırlarla birlikte devlete yeni nüfus kitleleri dâhil olmuştu. Bu nüfusun istihdamında yaşanan problemler, uzun süren savaşlar, bu savaşların mali külfetlerini karşılamak için ahaliye yüklenen vergiler ve devlet görevlilerinin bazı keyfî uygulamaları ahalide memnuniyetsizlik doğurmuştu. Bunlara aynı dönemde yaşanan kıtlıklar ve iklim değişiklikleri de eklenince devletin iç dinamiklerindeki denge bozulmuştu. Öte yandan Avrupalıların sömürgecilik faaliyetleriyle elde ettikleri bol miktarda değerli madeni Osmanlı piyasalarına sürmeleri Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik dengeyi bozmuştu. Değişmekte olan ticaret yollarının olumsuz etkilerinden en az hasarla kurtulma çabaları ve askerî alanda yeniden yapılanma harcamaları özellikle Anadolu'da yaşayan halkın huzursuzluğunu artırmıştı.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti'nde ekonomik dengenin bozulmasının halktaki yansımaları neler olabilir?

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren vergilerin artması sebebiyle topraklarını terk eden köylüler şehirlere göç etmeye başladılar. Bu durum tımar sisteminin bozulmasına, devlet gelirlerinin büyük oranda azalmasına ve topraklarını terk eden insanların işsiz kalmasına sebep oldu. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır başarıyla uyguladığı toprak sisteminin çöküşü bazı sorunları da beraberinde getirdi.

XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında değişen iklim koşulları (kuraklık ve aşırı soğuklar) nedeniyle Osmanlı Devleti'nde iaşe tedarikinde sorunlar ve kıtlık ortaya çıktı. Bu duruma enflasyon nedeniyle alım gücünün düşmesi de eklenince İstanbul ve Anadolu'nun farklı yerlerinde isyanlar başladı. Anadolu'da çıkan isyanlara Yavuz Sultan Selim zamanında kendini mehdi ilan edip isyan eden Bozoklu Celal'e atıfla Celâli İsyanları (Görsel 2.19) dendi. Bu isyanların etkileri; toplumun siyasi, sosyal, ekonomik tüm yapılarına yansımış ve uzun yıllara yayılmıştır. İsyanlar sırasında binlerce kişinin ölmesi ve sosyal, siyasi, ekonomik düzenin bozulması binlerce kişinin toprağını terk etmesine [Büyük Kaçgun (Göç)] neden olmuştur.

Görsel 2.19: *Celâliler (temsilî), Cassell, 1877, George Vaşington Üniversitesi Kütüphanesi, ABD*

Bakış Açısı

Yeniçeri Ocağında başlangıçta hâkim olan "Ocak devlet içindir." anlayışı zamanla değişerek "Devlet ocak içindir." anlayışına dönüşmüştür.

Söz konusu anlayıştaki bu değişim yeniçerilerin padişaha bağlılıklarını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Yeniçeri İsyanları daha çok İstanbul'da görülmüştür. Enflasyon sebebiyle alım gücü düşen yeniçeriler ekonomik sıkıntıları bahane ederek birçok kez isyan etmişlerdi. İktidar mücadelesine girişen devlet görevlilerinin yeniçerileri isyana teşvik ettiği de olmuştu.

Hotin Seferi'ndeki disiplinsizlikleri sebebiyle II. Osman'ın (Genç Osman) Yeniçeri Ocağını kaldıracağı söylentisi yayılınca isyan patlak verdi. İsyanda Genç Osman öldürüldü (1622). Yeniçerilerin çıkardığı bir başka isyan ise bazı devlet adamlarını Sultan Ahmet Meydanı'nda katletmeleriydi [Vaka-i Vakvakiye veya Çınar Vakası (1656)]. Bu isyanlar devletin merkezî otoritesini sarsmış, halkın huzur ve güvenliğini de tehlikeye sokmuştur.

Metin Analizi

Yönerge: Metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Köyde geçimlerini teminde zorluk çeken aileler için, genç çocuklarını medreseye yollayarak, hem imaretlerde barınmalarını temin etmek ve hem de okutmayı istemek kadar tabiî bir şey olamaz. Hakikaten, "sıbyan" mektebinde okuyan köy çocukları, yaşları da müsait çağa gelince kasabalardaki ve şehirlerdeki orta medreselere giderek imaretlere yerleşiyor ve bu suretle "suhte" oluyorlardı. Daha eskilerini bilmemekle beraber, 1550 sıralarında, bütün medreseler tıklım tıklım dolu idi. Her sene müderrislerinden icazat alan binlerce talebeden çok azına Bursa, Edirne ve İstanbul'daki daha yüksek medreselere yerleşmek nasip oluyor, mühim bir suhte kitlesi imaretlerde yığılıp kalıyorlardı. Üç şehirdeki yüksek medreselerden çıkanların hepsi İstanbul'daki Süleymaniye ve Fatih "Sahn medreselerine" girememekteydi. Böylece, Edirne ile Bursa'da ve bütün Anadolu şehirlerinde pek kalabalık bir talebe yaşamakta bulunuyordu. İşte, XVI. asrın ortalarından itibaren Anadolu'da ve kısmen Rumeli'de harekete geçerek halkın başına belâ olan ve şiddetli takiplere rağmen, bir türlü sükûnları temin olunamayan "suhte" kitlesi böyle türemekte idi. "Levendler" ise, doğrudan doğruya köyü terkeden delikanlılardan ibaretti. Tarlalarını ve mallarını satmak mecburiyetinde kalan ve bu suretle geçim zaruretlerine düşen erkekler, tek başlarına yerlerinden ayrılarak, levendlik hayatına atılmakta idiler. Leventlerin müracaat ettikleri iş yerleri şunlardı; Bunlar, ümeraya "kapu halkı" olarak yazılıyordu. Devlet de, Budin, Bağdat, Erzurum vesair sahalarındaki pek çok hudut kalelerine bu leventlerden pek çoklarını azap, yeniçeri, gönüllü yazarak yollamakta idi. Bunlara 5 akçeden aşağı ulûfe verilmiyordu. Fakat, köylerini terk edenler o kadar çok idi ki, hepsinin buralara yerleşmelerine imkân yoktu. Tabiî bu boş insanların çoğalması âsâyiş için muzır idi (Akdağ, 1963, s. 44).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.
   .....
3. Taşrada isyan eden kesimlerin ayaklanma gerekçeleri nelerdir? Açıklayınız.
   .....
4. Devlet yöneticisi olsaydınız Osmanlı Devleti'ndeki isyanlara karşı ne gibi önlemler alırdınız? Önerilerinizi paylaşınız.
   .....

Osmanlı Veraset Sistemini Düzenleme Çabaları

Osmanlı devlet idaresinde başlangıçta padişahın oğulları (şehzadeler) yönetim tecrübesi edinmeleri için farklı sancaklara gönderilirdi. Padişahın vefatından sonra ise payitahta (başkent) önce ulaşan şehzade padişah olurdu. Ancak yeni padişah, tahtını diğer vârisler olan kardeşlerine karşı korumak ve bu uğurda savaşmak durumunda kalıyordu. Bu rekabetin sebep olduğu iç çatışmalar, hem insan kaynağının kaybına hem de siyasi istikrarsızlığa sebep oluyordu. Bu durum rakip devletlere karşı Osmanlı Devleti için ciddi bir zaaf teşkil ediyordu. Fetret Devri ve Cem Sultan Olayı bu durumun en bilinen örneklerinden bazılarıdır.

Osmanlı Devlet yöneticileri, tahta kimin geçeceğinin belirsiz oluşundan kaynaklanan siyasi karışıklıkları önlemek için zamanla bazı formüller üretmiştir. Yıldırım Bayezid sonrası başlayan Fetret Devri'nde kardeşler arasındaki savaşlar nedeniyle binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. On bir yıllık bir duraklama yaşayan Osmanlı Devleti'nde siyasi istikrar bozulmuştur. Fatih Dönemi'nde kardeşler arasındaki rekabetin yıkıcı etkilerinden kaçınmak maksadıyla kardeş katlini onaylayan bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla kardeşler arası taht kavgalarının yıkıcı etkileri önlenmiş ancak yetenekli bazı şehzadelerin hayatını kaybetmesine de sebebiyet verilmiştir.

Bakış Açısı

Osmanlılarda tahta kimin geçeceği konusundaki belirsizlik nasıl ortadan kaldırılabilirdi? Tartışınız.

Kanuni Dönemi'ndeki Şehzade Bayezid İsyanından sonra sancağa yalnızca padişahın en büyük oğlu gönderilmeye başlandı. Sancakta yetişerek Osmanlı tahtına çıkan son şehzade III. Mehmet oldu (1595). Sancağa gönderilmeden tahta çıkan I. Ahmet (Görsel 2.20) "kafes usulü" adıyla yeni bir uygulamayı benimsedi. Bu uygulamaya göre şehzadeler sancağa çıkmıyor, sarayda yetişiyorlardı. Bu şehzadeler arasında yaşça en büyük olanı tahta geçiyordu. Bu şekilde tahta çıkan ilk şehzade I. Mustafa olmuştur. Bu durum, Osmanlı verasetine yeni bir düzen getirildiği anlamına gelmekteydi. Böylece Osmanlı tahtına hanedanın yaşça en büyük (ekber) olanı ve en olgun (erşed) görüleni geçmeye başladı. Bu uygulamaya Ekber ve Erşed Sistemi adı verilmiştir. XVII. yüzyılda gerçekleşen bu değişimle taht kavgalarına son verilmesi, siyasi istikrarın korunması hedeflenmiştir.

Görsel 2.20: *Sultan I. Ahmet (1590-1617), Konstantin Kapıdağlı, Topkapı Sarayı*

Kavram Kutusu

Veraset Sistemi: Hükümdar öldüğünde onun yerine geçecek yeni hükümdarı belirlemekte kullanılan usuldür.

Osmanlı Devleti'ndeki tahta geçme usulünü veraset sistemi kavramını kullanarak bir cümleyle ifade ediniz.

.....

Çözülmeye Karşı Reçeteler: Islahat Layihaları

Türk devlet geleneğinde bozulan devlet otoritesinin ve toplumsal düzenin yeniden tesisi amacıyla bazı devlet adamları, nasihatname veya siyasetname diye bilinen eserler kaleme almıştır. Osmanlılarda da dönem dönem bu tarz eserler yazılmıştır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nden sonra devlet yapısında yaşanan sorunlar XVI. yüzyılın sonlarına doğru kronik hâle gelmişti. Bu dönemle birlikte bazı devlet adamları Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatının sebeplerini ve çözüm yollarını gündemine alan eserler vermişti. Düzenleyici rapor niteliği taşıyan bu eserlere "ıslahat layihaları" da denmiştir.

Layiha türü eserlerin en bilinenleri Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Nushatü's Selatin* (Sultanlara Nasihatler) adlı eseri ile Koçi Bey'in padişahlara sunduğu risalelerdir. Bu eserlere göre Osmanlı Devleti'nin sorunlarının temelinde çeşitli faktörler mevcuttu. Bunlardan ilki yüksek rütbeli yöneticilerin kabiliyetsizliği ve istişare etmeden iş yapmalarıydı. İkinci faktör rüşvet ve iltimasın (adam kayırmacılık) yaygınlaşmasıydı. Bir diğer faktör ise devlet gelirlerinin azalması, israf ve şatafatın artmasıyla mali düzenin bozulmasıydı. Son faktör ise Osmanlı toplumunda görülmeye başlanan ahlaki yozlaşmaydı.

Görsel Analizi

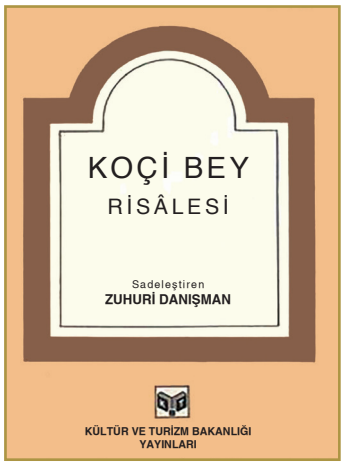

Görsel 2.21: *Koçi Bey Risalesi'nin Cumhuriyet Dönemi baskısı*

Yönerge: Görselden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Yazıldığı dönemden yüzyıllar sonra Koçi Bey Risalesi'nin günümüzde tekrar yayımlanmasının sebepleri neler olabilir?

Bakış Açısı

XVII. yüzyılda bir devlet adamı olsaydınız layihalarda belirtilen sorunların çözümü için Osmanlı padişahına ne gibi tavsiyelerde bulunurdunuz? Açıklayınız.

Osmanlıların devlet ve toplum yapısının ıslahını ele alan layihalarda çeşitli çözümler öne sürülmüştür. Buna göre tüm memurların liyakat esasına göre atanması, rüşvetin kaldırılması, israftan kaçınılması ilk yapılması gerekenlerdi. Bu raporlara göre asıl yapılması gereken ise adalete ve geleneksel değerlere sarılmaktı. Bunun için Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemleri örnek gösterilerek "Kanun-ı Kadîm" denilen eski düzene uyulması, bu düzene dönülmesi konusunda taviz verilmemesi tavsiye edilmiştir.

Metin Analizi

Yönerge: Metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

[Layihalarda] Toplumun bütün kesimlerinde görülen ahlaki çürümenin üzerinde geniş-çe durulur. Ahlaki çürüme, rüşvet ve adam kayırma ile ilişkilendirilir. Yazarlar insanların kendi yerini ve haddini bilmemesi, tamahkârlık, helal-haram bilmemenin yaygınlaştığını, faziletli olma, kanaatkârlık gibi özelliklere sahip kişilere itibar edilmediğini söylerler (Af-yoncu, 2004a, s. 159).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Metinde yer alan ahlaki çürüme kavramını kendi cümlenizle tanımlayınız.
2. Ahlaki çürümenin Osmanlıların devlet ve toplum yapısına etkilerini değerlendiriniz.
3. Önerilerde bulunan layiha yazarlarını sorumluluk ve vatanseverlik açısından değer-lendiriniz.

Bakış Açıları Analizi

Yönerge: Osmanlı Devleti'nde yazılan layihalardaki tarihî bakış açılarını analiz ediniz.

Bu ünitede öğrendiğiniz layiha yazarlarının farklı bakış açıları nelerdi?
Layiha yazarlarının toplumdaki konumu ve rolü neydi?
Geçmiş ve bugün karşılaştırıldığında geçmişte layiha yazarı için hangi koşullar (teknoloji, medya, ekonomi, din, aile hayatı, iletişim vb.) farklıydı?
Sizce bu farklı koşullar kişilerin düşüncelerini ve eylemlerini nasıl etkilemiştir?

Derinleşmek

Yönerge: Ulusal Tez Merkezi'nin genel ağ adresi (https://tez.yok.gov.tr/) üzerinden "layiha" anahtar kelimesini kullanarak araştırma yapınız.

1. Yazılan tezlerin özetlerinden faydalanarak Osmanlı Devleti'nde layihaların hangi statü-deki kişiler tarafından, kimlere hitaben, hangi konularda yazıldığını analiz ediniz.
2. Farklı padişahlara hitaben yazılan layihaların konularındaki benzerliklerin ve farklılıkların sebeplerini açıklayınız.
3. Seçtiğiniz bir yüksek lisans veya doktora tezini inceleyerek araştırmacının;
   I. Bu tez çalışmasını hangi amaçla hazırladığını,
   II. Bu çalışmasında kullandığı yöntemi,
   III. Hangi sorulara cevap aradığını anlatan bir rapor yazınız. Raporunuzu sınıfta paylaşınız.

Lâle Devri'nde Osmanlı Toplumu

Beyin Fırtınası

Savaş, isyan ve ekonomik buhranlardan yorulmuş bir devlet, antlaşmalarla sağladığı barış ortamında sizce enerjisini nelere harcamalıdır? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle paylaşınız.

Osmanlı Devleti'nde 1718-1730 yılları arasındaki döneme tarihçiler **Lâle Devri** adını vermişlerdir. III. Ahmet'in padişah, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın (Görsel 2.22) sadrazam olduğu bu yıllar bir barış dönemidir. İbrahim Paşa otuz beş yıllık savaş sürecini sonlandırarak yenileşme dönemini başlatmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin gündeminde Batı'yla savaşın olmaması; kültür, sanat ve mimariye ağırlık verilmesine imkân sağlamıştır.

Pasarofça Antlaşması'yla Belgrad'ın kaybedilmesi Osmanlı Devleti'nde ıslahat ihtiyacını gündeme getirmişti. Lâle Devri'ndeki ıslahatların öncekilerden farkı, ıslahatlarda Avrupa'nın örnek alınmasıydı. Bu çerçevede Avrupalı devletlerin askerî gücü ve devlet teşkilatları hakkında bilgi edinmeleri için Avusturya, Fransa, Rusya ve Lehistan'a elçiler gönderilmişti.

Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi ile beraberindeki heyet, İstanbul'a getirdikleri kitap, mobilya ve kıyafetler aracılığıyla Fransız modasını Osmanlı Devleti'ne taşımıştı. Önemli başka bir gelişme ise 1727'de matbaanın kurulmasıydı. Osmanlı topraklarında daha önce Yahudi, Ermeni ve Rumlar tarafından da matbaa kurulmuştu fakat ilk Türk matbaasını kuran İbrahim Müteferrika olmuştur.

Görsel 2.22: *Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1660-1730), Jean Baptiste Vanmour, Rijks Müzesi, Hollanda*

Bakış Açısı

Osmanlılarda ilme önem verilmesine rağmen matbaanın Türklerden önce gayrimüslim tebaa tarafından kullanılmış olmasını nasıl açıklarsınız? Düşüncelerinizi paylaşınız.

Avrupa'daki ilk modern matbaa 1450'de Gutenberg tarafından Almanya'da kurulmuştu. Avrupa'da matbaanın kurulmasıyla bilginin üretilmesi ve ekonomik biçimde paylaşılması kolaylaşmıştı. Özellikle İncil'in matbaada basılması Reform hareketlerinin hız kazanmasına imkân tanımıştı. Bununla beraber seküler bilimin gelişmesine de yol açılmıştı. Osmanlı topraklarında ilk matbaa ise 1493'te David (Deyvit) ve Samuel kardeşler tarafından kurulmuştu. Yahudilerin kurduğu bu matbaadan sonra XVI ile XVII. yüzyılda Ermeniler ve Rumlar da matbaa kurmuştu. İlk Türk matbaasının ancak Lâle Devri'nde kurulabilmesinin birçok sebebi vardı. Bu sebeplerin başında Osmanlı toplumunda yazma eser üreten binlerce hattat ile müstensihin (eser çoğaltan) bulunması gelmekteydi. Osmanlı Türklerinde kitap çoğaltma ihtiyacının bu kişiler tarafından karşılanması sebebiyle matbaacılığa uzun süre gerek duyulmamıştı. Sebeplerden bir diğeri ise matbaada sade ve gösterişsiz biçimde ekonomik olarak basılan kitapların, Osmanlı okuyucusunun alışkın olduğu estetik biçime uymamasıydı. Fakat zamanla el yazması kitap üretimi, ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalınca matbaada kitap basımı önem kazanmaya başladı.

Görsel 2.23: *Tulumbacılar (temsilî)*

Lâle Devri'nde yaşanan gelişmelerin toplumsal hayatın farklı alanlarında yansımaları görülmüştü. Bunlardan biri çiçek aşısının Avrupa'dan önce Osmanlılar tarafından kullanılmasıydı. Bir diğeri de İstanbul'daki yangınlara müdahale etmek için Tulumbacılar Teşkilatının (Görsel 2.23) kurulmasıydı. Öte yandan tercüme faaliyetine hız verilerek çeşitli dillerden eserler Türkçeye çevrilmiştir. Arapçadan, Farsçadan ve Batı dillerinden; astronomi, fizik, felsefe kitapları tercüme edilmiştir. Tercüme edilen ve telif kitap sayısındaki artış kâğıt ihtiyacını da artırmış ve bu sebeple kâğıt fabrikası kurulmuştur. Bunun yanında yeni kütüphaneler de kurulmuştur.

Lâle Devri boyunca İstanbul'da girişilen yeni imar faaliyetleri dışında uzun süre bakımsız kalmış olan devlet binaları, cami, medrese ve çeşmeler onarılmıştır. III. Ahmet'in kendisinden önceki padişahın aksine ülkeyi Edirne yerine İstanbul'dan yönetmesi imar faaliyetlerinin hız kazanmasını sağlamıştır. Padişah ve üst düzey devlet görevlileri İstanbul'da ikamet etmeye başlayınca İstanbul'un çehresi de değişmeye başlamıştır.

Lâle Devri estetik anlayışı ve eğlenceleriyle de ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Topkapı Sarayı'ndan ayrı olarak Kâğıthane'de Sadabad Sarayı inşa edilmişti. Devletin ileri gelenleri de bu sarayı örnek alarak kendilerine köşkler inşa ettirmişti. Saray ve köşklerin bahçelerini güzelleştirmek için lale yetiştiriciliği gelişmiş, yüzlerce çeşit lale İstanbul bahçelerini süslemeye başlamıştı. Lale o kadar değerli hâle gelmişti ki lale soğanları bir yatırım aracı olarak görülmeye başlanmıştı. Laleye verilen değer, tarihçiler tarafından bu dönemin adlandırılmasında etkili olmuştur. Ayrıca devletin ileri gelenleri bu dönemde şairler ve müzisyenlerin katıldığı eğlenceler düzenlemiştir.

Metin Analizi

Yönerge: Metinden ve görselden hareketle soruları cevaplayınız.

Bu hastalıkla ilgili bir şey anlatayım, siz de mutlaka burada bulunmak istersiniz. Bizde pek çok yaygın ve çok zalimane olan çiçek hastalığını burada keşfettikleri bir aşı ile önlüyorlar. Bir çok kocakarının san'atları sırf bu ameliyatı yapmak. Aşılanma için en uygun zaman sıcakların sonu, sonbaharın başlangıcı. O zaman aile reisleri ailelerinde çiçek hastalığına tutulmuş kimse olup olmadığını öğreniyor ve bir kaç aile toplanıyorlar. Sayıları onbeş onaltıyı bulan aile toplulukları bu aşıcı kocakarılardan birini çağırıyorlar ve ceviz kabuğu içine doldurulmuş çiçek hastalığı aşısını hangi damardan açılmasını isterlerse, o damarı büyük bir iğne ile açtıktan ve iğnenin ucu kadar aşıyı buraya koyduktan sonra yarayı bağlıyor ve üzerine bir ceviz kabuğu yapıştırıyorlar. Bütün bu ameliye sırasında en küçük bir acı hissedilmiyor. Aynı şeyi dört beş damara daha yapıyorlar. Rumlar haç taklidi yapmak için birer tane kollarına bir tane de alınlarına yaptırıyorlar, ama bunun neticesi fena. Çünki bu ufak yaralar yer ediyor. Aşı için vücudun kapalı yerleri seçiliyor. Aşılanan çocuklar sekiz gün kadar oynuyorlar, bir şey olmuyor, daha sonra bir sıtmaya tutuluyorlar ki iki gün, üç gün yatakta yatıyorlar. Yüzlerinde yirmi, otuz sivilce çıkıyor. Fakat sekiz gün içinde hiç hastalığa tutulmamış gibi oluyorlar. Açılan yaralar hastalıkları boyunca akıp çiçeğin zehrini atıyor, başka taraflara yayılmasına mani oluyor (Montagu, t.y, s. 66).

Görsel 2.24: *Lady Montagu, Charles Jervas, 1718-1720, Ulusal Galeri, İrlanda*

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.

   .....

2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.

   .....

3. İstanbul'daki İngiltere büyükelçisinin eşi Lady Montagu'nün [Leydi Montegü (Görsel 2.24)] 1718'deki izlenimleri, Osmanlı Devleti'ndeki sağlık şartları açısından nasıl yorumlanabilir?

   .....

4. Osmanlı Devleti'ndeki aşı uygulamaları ile günümüzdeki aşı uygulamalarını karşılaştırdığınızda bu alandaki gelişim hakkında neler söylersiniz?

   .....

Lâle Devri, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın muhalifi bazı yöneticilerin desteklediği bir ayaklanmayla sona ermişti. Ayaklananların gerekçesi ise devlet adamlarının eğlenceye düşkünlükleri ve lüks bir yaşam sürdürmeleri olmuştu. Tarihe Patrona Halil Ayaklanması (1730) olarak geçen bu olay neticesinde sadrazam öldürülmüş ve III. Ahmet tahttan indirilerek I. Mahmut tahta geçirilmişti. Ancak ayaklananların beklediği gibi devlet adamlarının lüks yaşantısı son bulmamıştı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Şükûfenameler çiçek yetiştiriciliğiyle ilgili ne gibi bilgiler veriyor olabilir?

Görsel 2.25: *Şükûfename (çiçek yetiştiriciliği kitabı)*

Sıra Sizde

Lâle Devri'ndeki yeniliklerin topluma yansımalarını sınırlılıkları ve sunduğu fırsatlar açısından analiz eden bir rapor yazınız.

Osmanlı İlim Geleneğinde Yenilik Arayışları

Osmanlı Devleti'nin özellikle XVII. yüzyıldan itibaren yaşadığı askerî, ekonomik ve idari problemler çözüm arayışlarını da beraberinde getirmişti. Bu anlamda dönemin Osmanlı âlimleri, yazdıkları eserlerde ilim ve irfan geleneğinde yenilik arayışında bulunmuşlardır. Bunu yaparken de geleneksel bilgi kaynaklarının ötesine geçmişlerdir. Bu isimlerden öne çıkan bazıları Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi'dir.

Yaptığı ilmî çalışmalarla Doğu ve Batı'da büyük şöhret kazanmış olan Kâtip Çelebi (Görsel 2.26), eserlerinde yalnızca teorik fikirler üretmekle kalmamış, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı problemlere çözümler de aramıştır. Bunun yanında bilimsel gelişmelerini yakından takip etmiş, özellikle de sömürgecilik faaliyetleri sonucu Avrupa'da oluşan bilgi birikimi onun dikkatini

Görsel 2.26: *Kâtip Çelebi [1609-1657 (temsilî)]*

çekmiştir. Kâtip Çelebi'nin ilimleri sınıflandırdığı ansiklopedik bir eser olan *Keşfü'z-Zunûn*, dünyada İslam ve Osmanlı araştırmaları yapmak isteyen araştırmacıların temel başvuru eserlerinden biri olmuştur.

XVII. yüzyılda yaşamış önemli şahsiyetlerden bir diğeri Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi, Marco Polo (Marko Polo) ve İbn Battuta gibi gezgin-âlim tipinin Osmanlı örneğini oluşturmuştur. Evliya Çelebi, yarım asra yakın bir sürede Osmanlı topraklarının çoğunu ve başka yerleri gezmiş, Türk kültür tarihinde "seyahatname" türünün eşsiz bir örneğini vermiştir. Evliya Çelebi'nin on ciltlik bu dev eseri (Görsel 2.27), sade dili ve gösterişsiz üslubuyla büyük ilgi görmüştür. *Seyahatname*, çok geniş içeriği sayesinde XVII. yüzyıl şehir ve kültür tarihi araştırmacıları için vazgeçilmez eserlerden biri olmuştur.

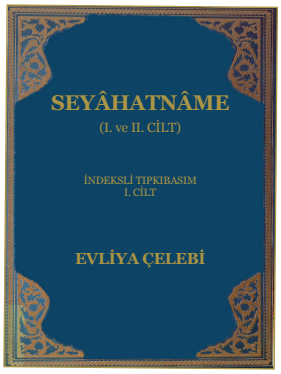

Görsel 2.27: *Seyahatname'nin Cumhuriyet Dönemi baskısı*

Metin Analizi

Yönerge: Metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Tarih ilminin lüzumu üzerinde duran Naîmâ tarih yazanlarda yedi şartın bulunması gerektiğini, bunların [1] doğru sözlü olmak, [2] şâyialara kulak asmamak, bir konunun aslına vâkıf değil ise onu bilenlerden tahkik etmek, dedikodulara ehemmiyet vermemek, [3] yalnız vak'a anlatmakla kalmayıp tarihi kıssadan hisse çıkaracak şekilde kaleme almak, [4] insanların değerini ortaya koyarken hissiyata kapılmamak, [5] kolay anlaşılır bir dil kullanmak, [6] metni güzel fıkralar, manzum ve mensur parçalar ilâvesiyle süslemek, [7] ilm-i nücûm hakkında bilgi edinmek olduğunu belirtir (İpşirli, 2013, s. 317).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Naima'nın tarihçide bulunması gereken özellikler hakkındaki görüşlerini modern tarihçilik açısından değerlendiriniz.

   .....

2. Sizce Naima, tarihçinin niçin astroloji (ilm-i nücum) ilmini bilmesi gerektiğini düşünmüş olabilir?

   .....

Padişahların İdare Tarzı ve Değişen Konjonktür

Beyin Fırtınası

İçinde bulunduğu şartlar bir devletin siyasi hareket tarzını nasıl belirler?

Osmanlı idarecileri değişen şartlar çerçevesinde zaman zaman farklı politikalar izlemiştir. XVII. yüzyıla gelinceye kadar askerî ve ekonomik üstünlüğe sahip olan Osmanlı Devleti fetihçi ve savaşçı bir dış politika izlemişti. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren hem dışarıdaki konjonktür hem de devlet yapısı içinde baş gösteren aksaklıklar, devleti daha barışçıl politikalar izlemeye sevk etmiştir. Osmanlı Devleti'nin barışçıl politikalar izlemesindeki en önemli sebepler ise orduda Avrupa ordularına kıyasla görülen gerileme ve mali sistemde yaşanan sorunlar olmuştur.

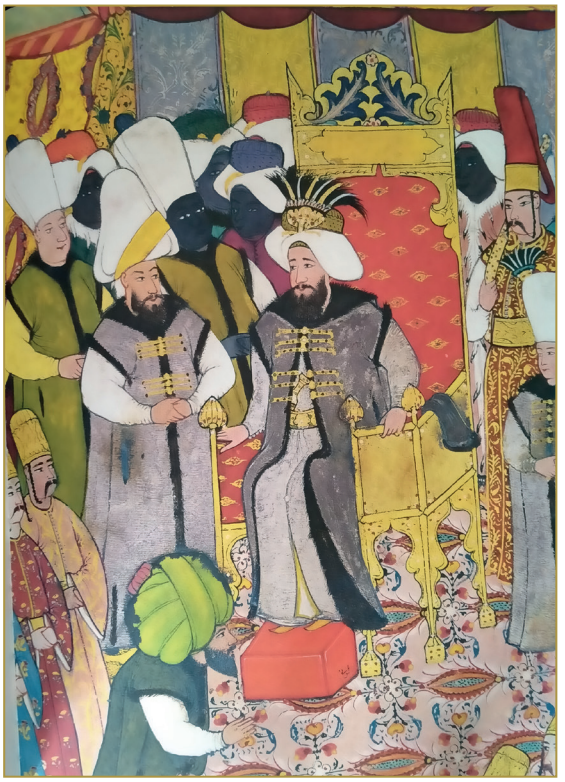

Avusturya ile uzun süren savaşlarda bir türlü başarı sağlanamadığını gören Osmanlı padişahı III. Ahmet (Görsel 2.28) bu ülke ile kalıcı bir barış antlaşması imzalanmasını istemişti. III. Ahmet'in bunu istemesinde savaştaki Osmanlı askerleri hakkında bölgeden gelen olumsuz raporların etkisi büyüktü. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Sultan III. Ahmet'e gönderdiği raporlardan birinde Osmanlı ordusunda görülen disiplinsizlikten yakınmış ve düşman askerinin sayısı çok az olsa bile bir başarı elde edilemeyeceğini söylemişti. Nihayetinde 21 Temmuz 1718'de Avusturya ile Pasarofça Antlaşması imzalanmış ve padişah barış süreci ile ilgili sevincini şu sözlerle belirtmişti: "Benim vezîrim berhûrdâr ol! Ziyâde memnûn oldum. Bu hayırlı sulhun şevki ile her iş vücûda gelir." III. Ahmet'e göre bundan sonra asıl iş beytü'l-mâl-i müslimîne (devlet hazinesine) hayırlı olan işler yapmaktı.

Görsel 2.28: *Sultan III. Ahmet (1703-1730), Vehbi'nin Bayramlar Kitabı'nı resimleyen Levni minyatürü, 1720*

Bakış Açısı

Sizce Sultan III. Ahmet'in barış için istekli olmasının temel gerekçeleri nelerdi?

Sağlanan barış ortamında Osmanlı Devleti Paris, Viyana, Moskova gibi şehirlere elçiler göndermiş, diğer ülkelerdeki askerî ve ekonomik gelişmelerin yakından izlenmesini istemiştir. Bu dönemde diplomatik ilişkiler ön plana çıkmaya başlamış, mümkün olduğunca barış yanlısı bir siyaset izlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti Avrupa'da değişen güç dengelerine göre kendi dış siyasetini düzenleme yoluna gitmiştir. III. Ahmet Dönemi'nde Avrupa ile hem kültürel anlamda hem de siyasi anlamda daha yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.

Sıra Sizde

1. III. Ahmet'in barışçıl politika izlemesindeki amaçlar ile Lâle Devri'nin genel özelliklerini karşılaştırdığınızda izlenen politikaların iç tutarlılığını nasıl değerlendirirsiniz?
2. Sultan IV. Murat'ın idare tarzını iç ve dış politikadaki hedefleri bakımından ve dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak araştırınız. Bulgularınızı raporlaştırarak sınıfınızda paylaşınız.
3. IV. Murat ile III. Ahmet'in idare tarzlarını tahtta bulundukları dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak mukayese ediniz.

Kazanım ile ilgili etkileşimli içerik için karekodu okutunuz.

1-2. sorulardaki analiz ve değerlendirme tablolarında boş bırakılan alanlara cevaplarınızı yazınız.

1. Rönesans ve Reform sürecini sebepleri ve etkileri açısından değerlendiriniz.

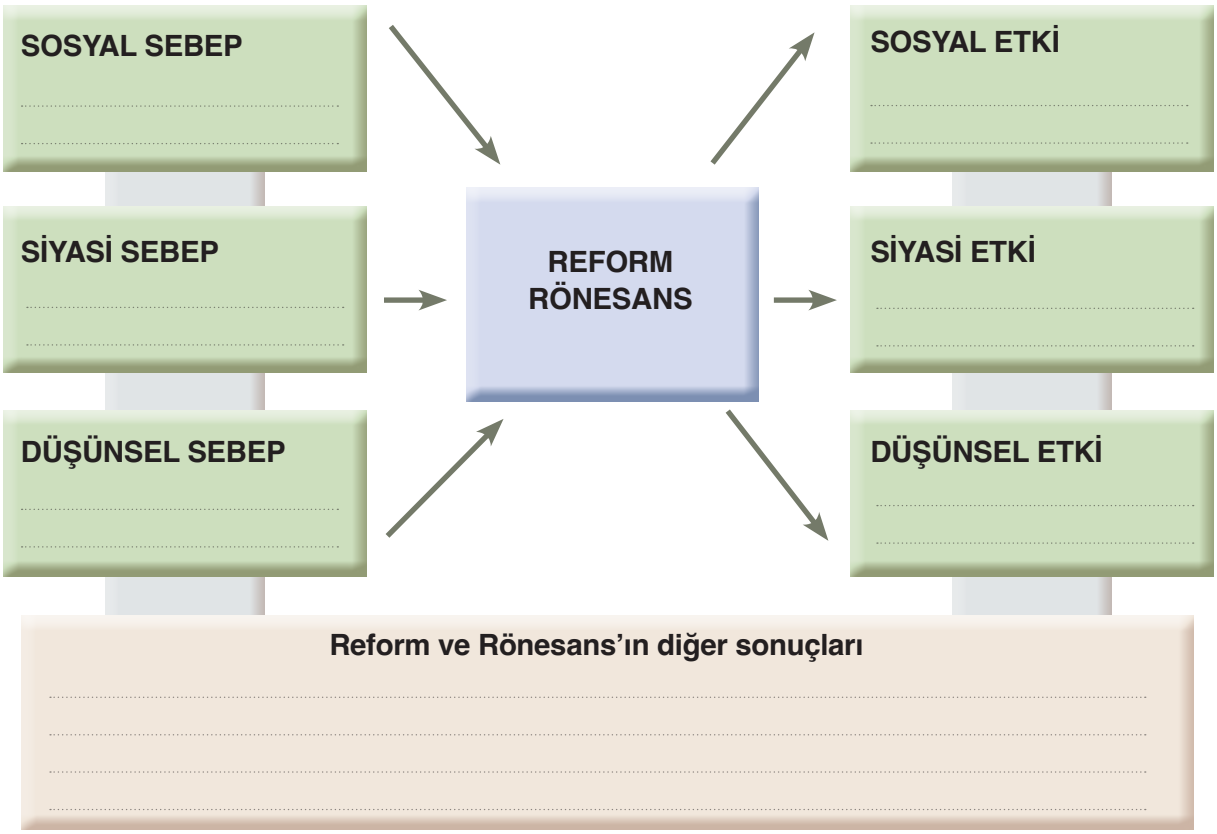

2. Vestfalya Barışı'nı sebepleri ve sonuçları açısından değerlendiriniz.

3-17. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

3. **Hümanist felsefe ile skolastik düşünceyi, düşünce özgürlüğü açısından mukayese ediniz.**

4. **Copernicus'in Güneş sistemi ile ilgili fikirleri Roma Katolik Kilisesini neden rahatsız etmişti? Açıklayınız.**

5. **Vestfalya Barış Antlaşması Avrupa'nın siyasi, dinî ve sosyal yapısında ne gibi değişikliklere sebep olmuştur? Açıklayınız.**

6. **Avrupalıların sömürgecilik faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nde enflasyon artışına etkilerini analiz ediniz.**

7. **Osmanlı Devleti'nde devşirme sisteminin son bulmasının sebeplerini analiz ediniz.**

8. **Fransa'ya verilen kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesinin olumlu ve olumsuz sonuçlarını tartışınız.**

9. **Osmanlı Devleti'ni iltizam ve malikâne sistemini uygulamaya iten sebepler nelerdir?**

10. **Avrupa'da değişen askerî stratejinin sebeplerini ve sonuçlarını açıklayınız.**

11. **XVII ve XVIII. yüzyıllarda çıkan isyanlara katılan toplum kesimlerinin sosyoekonomik haklar konusunda Osmanlı Devleti'nden beklentilerini açıklayınız.**

12. **Ekber ve Erşed Sistemi'ni, Osmanlı devlet yönetimine sunduğu fırsatlar ve sınırlılıklar bakımından değerlendiriniz.**

13. **Lâle Devri'nde Osmanlı toplumunda görülen değişim hareketleri hangi alanlarda ortaya çıkmıştır? Açıklayınız.**

14. Osmanlılarda şükûfename gibi bilgilendirici eserlerin yazılmasının amacı ne olabilir?

15. Osmanlılarda matbaa kullanımının geç başlamasının en önemli sebebi nedir?

16. Kâtip Çelebi ve Naima Efendi'nin Osmanlı ilim geleneğindeki öncü rolleri neler olmuştur? Açıklayınız.

17. Aşağıda verilen kavramları kullanarak tarihî içeriğe sahip bir paragraf yazınız veya kavram haritası hazırlayınız.

a) Aristokrat burjuva hümanist Rönesans sanat zenginlik

b) Malikâne mültezim özelleşme savaş finansmanı vergi

18-23. çoktan seçmeli sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

18. Katolik Kilisesinin uyguladığı politikalar, Hristiyan dünyasında dinî bir devrim olan Reform hareketini doğurdu. Katolik Kilisesi, Orta Çağ boyunca Avrupa toplumunun temelini oluşturduğu için bu dinî devrim Avrupa'yı temelden değiştirdi. Bu değişim; fikrî-manevi, sosyo-politik, sosyoekonomik, askerî ve teknolojik alanlarda kendini gösterdi.

Buna göre aşağıdaki değişimlerden hangisi Reform'un sonuçlarından biri değildir?

A) Katolik Kilisesinin siyasi etkinliği azalmıştır.

B) Protestanlık mezhebi ortaya çıkmıştır.

C) Hristiyan birliği parçalanmıştır.

D) Avrupa'da bilimsel gelişmeler görülmüştür.

E) Kilisenin aforoz yetkisi kaldırılmıştır.

19. Avrupalılar, sömürgelerinden taşıdıkları altın ve gümüşle Osmanlılardan ham madde satın almaya başlamıştı. Bu durum, Osmanlıda fiyat dengesinin altüst olmasına ve Osmanlı parasının değerinin düşmesine sebep olmuştu.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi bu durumun doğrudan bir sonucu değildir?

A) Osmanlı Devleti'nde enflasyon ortaya çıkmıştır.

B) Osmanlı Devleti, tağşiş uygulama yoluna gitmiştir.

C) Osmanlı Devleti, toprak kayıpları yaşamıştır.

D) Yeniçeri isyanları için zemin oluşmuştur.

E) Osmanlı Devleti'nde ham madde sıkıntısı yaşanmıştır.

20. Avrupa'da yaşanan zenginleşme bilim ve teknik alanında önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan biri de askerî alanda yaşanan devrimlerdir. Ateşli silahların savaşlarda etkin bir şekilde kullanılması, Avrupa'da klasik ordu düzeni yerine disiplinli modern ordulara geçişi hızlandırmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti, karada ve denizde mücadele ettiği Avrupalı devletlere karşı askerî rekabet gücünü yitirmeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı ordu sisteminde bazı zorunlu dönüşümlere sebep olmuştur.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi Osmanlı ordu sisteminde görülen zorunlu dönüşümlerden biridir?

A) Pençik sisteminin uygulanması

B) Yeniçeri sayısının azaltılması

C) Devşirme sisteminin son bulması

D) İmtiyazlı bir askerî sınıfın oluşması

E) Topçu Ocağının kurulması

21. I. Tulumbacılar Ocağının kurulması

II. İlk Türk matbaasının kurulması

III. Batılı eserlerin tercüme faaliyetlerine hız verilmesi

Lâle Devri'nde meydana gelen yukarıdaki gelişmelere bakılarak bu dönemle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Bilginin üretimi ve dağıtımında anlayış değişikliği yaşanmıştır.

B) Osmanlılar Batı'daki bilimsel gelişmeleri takip etmiştir.

C) Toplumsal güvenliği sağlamaya yönelik adımlar atılmıştır.

D) Toplumdaki okuryazar oranı artmıştır.

E) Osmanlı idarecileri Batı kültüründen etkilenmiştir.

22. Islahat layihaları, Osmanlı Devleti'ndeki idari reform hareketleri içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Islahat layihalarına göre Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunların temelinde;

I. yöneticilerin liyakatsizliği,

II. gelir-gider dengesinin bozulması ile israf ve gösterişin artması,

III. ahlaki yozlaşma, rüşvet ve iltimas

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve II

D) I ve III

E) I, II ve III

23. Devletler arası hukukun asıl aktörü olan modern ulus devlet, 1648 yılında imzalanan Vestfalya Barış Antlaşması'ndan sonraki üç yüz yıllık gelişmelerin ürünüdür. Artık devlet, hem millî birlik ve bütünlüğün tek temsilcisi hem de toplumsal sözleşmeden kaynaklanan iktidarın tek sahibidir. Modern devlet oluşturulurken millî egemenliğin sağladığı meşruluk zemininde birey, millet ile birlikte siyasi iktidarın sahibi olan devletle özdeşleşmiştir.

Bu parçadan hareketle aşağıdakilerden hangisi Vestfalya Barış Antlaşması'nın sonuçları arasında gösterilemez?

A) Modern devletler kurulmaya başlanmıştır.

B) Laik bir yönetim biçimine geçilmiştir.

C) Anayasal hukuk anlayışı gelişmiştir.

D) Egemenlik millete dayalı bir biçimde oluşmuştur.

E) Vatandaşlık kavramı ön plana çıkmıştır.

24-25. soruları aşağıda verilen özdeyişten ve görselden yararlanarak cevaplayınız.

Görsel 2.29: *Atina Okulu freski, Raffaello Sanzio, 1511, Apostolik Sarayı, Vatikan*

"Bu unutkanlık uykusu sonsuza dek sürmeyecek. Karanlık dağıldığında, torunlarımız eskinin saf aydınlığına erişebileceklerdir." (Petrarca)

24. Raffaello, Antik Çağ filozoflarının yer aldığı Atina Okulu adlı freskini XVI. yüzyılın başında yapmıştı. Bu görselden hareketle Petrarca'nın "eskinin saf aydınlığı" ifadesinden ne anlaşılabilir? Tartışınız.

25. Raffaello, Atina Okulu freskinde XII. yüzyılda yaşamış Müslüman filozof İbn Rüşd'ü de resmetmiştir. Bu durumu Rönesans'ın altyapısını oluşturan düşünce yapısı açısından yorumlayınız.

Etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

Öz Değerlendirme Anketi'ni doldurmak için karekodu okutunuz.

3. ÜNİTE

DEVRİMLER ÇAĞINDA DEĞİŞEN DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ

Bu Ünitede Öğrenecekleriniz

3.1. FRANSIZ İHTİLALİ VE SANAYİ DEVRİMİ'NİN ETKİLERİ
3.2. SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİ VE KÜRESEL ETKİLERİ
3.3. MODERNLEŞEN ORDU VE ASKER YURTTAŞLAR
3.4. ULUS DEVLETLEŞME VE ENDÜSTRİLEŞME SÜREÇLERİNDE SOSYAL HAYAT

Anahtar Kavramlar

İhtilal
İnkılap
Modernleşme
Yurttaşlık
Zorunlu Askerlik
Endüstriyel Üretim

Ünite Karekodu

Ünite Özeti Karekodu

Ünite Kapak Görseli: *Avrupa'da 1848 İhtilalleri , F. H. Emmanuel Philippoteaux, XIX. yüzyıl, Paris Müzesi, Fransa*

Üniteye Hazırlık

1. **Siyasi ve ekonomik alanda yaşanan büyük değişimlerin ne gibi dönüşümlere yol açması beklenir?**
2. **Vatandaş olmak kişiye ne gibi haklar kazandırır?**
3. **Vatan savunması kavramı size neleri ifade etmektedir?**

3.1. FRANSIZ İHTİLALİ VE SANAYİ DEVRİMİ'NİN ETKİLERİ

Beyin Fırtınası

"Bireylerin kanunlara uyması, devlet ve toplum arasındaki gizli bir sözleşmeye dayanır." diyen birisi sizce neyi kastetmektedir? Yorumlayınız.

Devlet-Toplum İlişkilerinde Büyük Kırılma: 1789 Devrimi

XVI ve XVII. yüzyıllarda Avrupa, hem maddi anlamda bir değişim hem de düşünce değişimi yaşamaya başlamıştı. Maddi değişimi, zengin soyluların karşısına, zenginliğini onlar gibi topraktan elde etmeyen ve ticaretle zenginleşmiş yeni bir sınıfın ortaya çıkması temsil ediyordu. "Burjuva" denilen bu yeni yükselen sınıf, ekonomik olarak zenginleştikçe siyasette de söz sahibi olmak istiyordu. Düşünce değişimini ise Reform hareketleri, Rönesans ve Aydınlanma Çağı temsil ediyordu. Bu süreçte Avrupa'da Kilisenin hâkimiyeti ciddi anlamda sarsıntıya uğramıştı. Soyluların ve ruhban sınıfının etkisinin giderek zayıflaması Avrupa'da XVIII. yüzyılda yaşanacak büyük değişimlerin habercisiydi. Eski düzenin sorgulanmaya başlanması bazı toplumsal kesimleri bir arayışa sevk etmişti. Aydınlanma düşünürleri, birey hakları, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları savunarak bu arayışa fikirsel bir temel sağladı. Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı, Voltaire'in din ve ifade özgürlüğü, Rousseau'nun halk egemenliği düşünceleri, Fransız İhtilali'nin ideolojik altyapısını oluşturdu. Bu arayış, 1789'da Fransa'da bir halk hareketine dönüştü ve Fransız İhtilali'ne yol açtı.

İhtilale Giden Yol

İhtilal öncesi Fransa, feodal Avrupa'nın genelinde olduğu gibi kralın mutlak idaresine dayanan monarşi ile yönetiliyordu. Feodal düzende kralın hâkimiyetinin en büyük destekçisi soylular ve din adamlarıydı. Aslında Fransa'da "Etats Genereux" (Eta Jenero) adında bir meclis de vardı. Yasama, yürütme yetkisi olmayan bu meclis; soylular, din adamları ve halk temsilcileri olmak üzere üç sınıflı bir yapıdan oluşmaktaydı. Çıkarları gereği birbirlerini koruyan din adamları ve soylular, halk temsilcilerinin işlevsiz kalmasına neden oluyordu. Devrim öncesi feodal Fransa'da köylüler, mülkiyetine sahip olmadıkları topraklarda çalışmak zorundaydılar. Toprakların yarıdan fazlasının sahibi ise soylular ve din adamlarıydı. Sahibi oldukları topraklar için bu sınıfların herhangi bir vergi ödemeleri de gerekmiyordu.

Görsel 3.1: *Kraliçe Marie Antoinette, Élisabeth Louise Vigée Le Brun, 1783, Hessen Evi Vakfı, Almanya*

Görsel 3.2: *Versailles Sarayı, Fransa*

Başta feodal düzenin en alt tabakasındaki köylüler olmak üzere kentli esnaf, zanaatkâr ve tüccarlar ağır vergiler altında ezilirken soylular ile din adamlarının vergi ödeme yükümlülükleri yoktu. Paris sokakları ve kırsalda durum böyleyken Fransa kralı XVI. Louis (Lui) ile eşi Kraliçe Marie Antoinette'in [Mari Ontionet (Görsel 3.1)] yaşadığı Versailles (Versay) Sarayı'nda (Görsel 3.2) bolluk hâkimdi. Kraliçe Marie'nin yaptığı aşırı harcamalar halk tarafından müsriflik olarak görülmüştü, bu durum halkta öfkeye neden olmuştu.

Bakış Açısı

Kraliçe Marie Antoinette için sonraları "Madame Deficit" (bayan bütçe açığı) yakıştırmasının yapılmasını kendisine yönelik kamuoyu algısı bakımından yorumlayınız.

Fransa kralı XVI. Louis, Amerika'daki kolonilerde İngiltere'ye karşı devam eden bağımsızlık mücadelesine destek verdi. Fransa kralı, İngiltere'nin Amerika'da mağlup olmasının Fransa'nın lehine olacağını düşündü. Ancak gelişmeler Louis'nin beklentilerinin aksine Fransa için kötü sonuçlar doğurdu. Bunlardan biri Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na yapılan yardımların Fransa maliyesini olağanüstü zora sokmasıydı. İkincisi ise Fransa'da bir süre Amerikan büyükelçisi olarak görev yapan Benjamin Franklin'ın (Bencamin Frenklın) düşünsel etkisiydi. Amerikalı büyükelçinin Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı efsaneleştirmesi, Fransa'daki siyasi atmosferin giderek devrimci bir hâl almasına yol açtı.

1775-1783 arasındaki Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na yapılan yüklü para yardımı, Versailles Sarayı'nın aşırı harcamaları ve bu sırada yaşanan kıtlığın olumsuz etkisi birleşince Fransa'da siyasi hava iyice gerginleşti. Halkın artan şikâyetleri sonucu kral, yüz elli yılı aşkın bir süredir toplanmayan Etats Generaux'ya bir toplantı çağrısı yaptı. Ancak üç sınıflı bir yapıdaki bu meclis te soylular ve din adamlarının engellemeleri nedeniyle halkın lehine bir karar çıkmadı. Bunun üzerine halk meclisini oluşturan üyeler, halkı kendilerinin temsil ettiklerini söyleyerek Haziran 1789'da "Ulusal Meclis"i ilan ettiler. Onayları olmaksızın yeni bir vergi kararı alınamayacağını bildirerek yönetime el koydular. Bu duruma karşı çıkan kral, Ulusal Meclisin toplanmasına engel olmak istedi. Ancak meclis üyeleri derhâl yeni bir anayasa yapma kararı alarak kendilerini "Kurucu Meclis" ilan ettiler.

Kurucu Meclisin bir anayasa yapmaya girişmesi kralın mutlak idaresinin fiilen sona ermesi demekti. Durumun farkında olan Kral XVI. Louis, halkı sindirme politikası uygulamaya çalıştı. Ancak Fransa halkı geri adım atmadı, siyasi mahkûmların kaldığı Bastille (Bastil) Hapishanesine 14 Temmuz 1789'da baskın yaparak mahkûmları dışarı çıkardı. Bastille Hapishanesi Baskını, devrimciler lehine psikolojik etki yaptı çünkü Bastille Hapishanesi krallığın ve mutlakiyetin sembolü olarak algılanıyordu.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 3.3
Bastille Hapishanesi Baskını (1789), Anonim, XVIII. yüzyıl, Versay Sarayı, Fransa

Görseldeki kişileri, nesneleri ve eylemleri belirterek görseli bir cümleyle özetleyiniz.

.....

İhtilalin Sonuçları

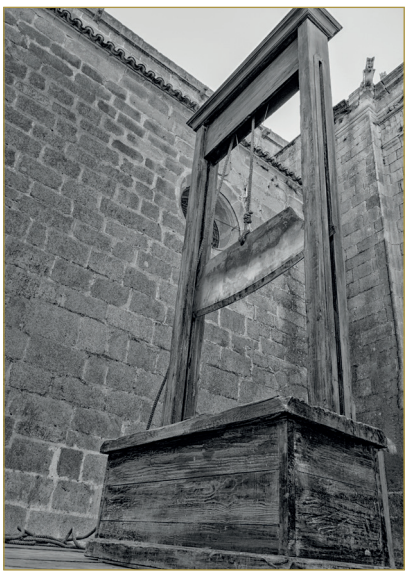

Görsel 3.4: *Giyotin, Fransa'da İhtilal sonrası dönemde idam cezalarının infazı için 1792'de icat edilen bir araçtır. 1977'ye kadar Fransa'da kullanılmıştır.*

Kurucu Meclis tarafından ilan edilen "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" daha sonra kral XVI. Louis tarafından da kabul edilmiş ve Fransa'da feodal düzen ortadan kaldırılmıştır. Yeni anayasa ile yönetimde halk egemenliği sağlanmıştır. Bununla birlikte herkes yasalar önünde eşit kabul edilmiştir. Özel mülkiyetin dokunulmazlığı garanti altına alınmıştır. Vergi sisteminde adalet sağlanmış, din adamları ile soyluların bu alandaki ayrıcalıklarına son verilmiştir. Feodal toplum düzenini yıkarak yeni bir Fransız ulusu inşa eden devrim, üç temel prensip üzerinde kurulmuştu: eşitlik (egalite), özgürlük (liberte) ve kardeşlik (fraternite). Öte yandan trajik olaylar da yaşanmıştı. Monarşi yanlılarıyla ihtilalciler arasındaki iç savaş ve bu savaş sonucunda idamlarla (Görsel 3.4) birlikte yaklaşık bir milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştu.

Fransız İhtilali sadece Fransa'da **rejim**i değiştirmekle kalmamış, bütün dünyayı derinden etkilemiştir. Avrupa'da mutlakiyetle yönetilen çok uluslu devletler, Fransız İhtilali'nin yaydığı devrimci fikirlerden olumsuz biçimde en fazla etkilenen devletlerdir.

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Fransız İhtilali sonrasında ülke genelinde yaşanan iç savaş tarihte benzerine pek rastlanmayan gelişmelere sahne olmuştu. Fransız İhtilali kan ve gözyaşı ihtilalidir. İhtilalcilere göre Cumhuriyeti asla sevmeyecekleri için öldürülmeliydiler. Kral başta olmak üzere ülke genelinde toplam bir milyondan fazla insan hayatını kaybetti. Özellikle kiliseye karşı alınan tavır neticesinde İhtilal Komitesinin din adamları için hazırlattığı yasaya piskopos ve papazları yemin ettirme girişimi Fransa'nın kuzeyindeki Vendee'de büyük yankı uyandırdı.

Vendee-Vengee şeklinde yer etti ki, intikam alınmış Vendee demekti. Vendee bölgesinde 200 binden fazla insan öldürülmüştü. Bir bölge insanına karşı yapılan bu toplu kıyım Avrupa'da işlenen ilk genocide, yani soykırım olarak tarihe geçti. Fransa'daki katliamdan kaçan insanlar ise Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Avusturya, Rusya, Amerika ve Prusya'ya sığınmışlardı (Afyoncu, 2011, ss. 205-207).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.
   .....
3. Vendee Katliamı bağlamında Fransız İhtilali'ni insan hakları açısından değerlendiriniz.
   .....

Kavram Kutusu

Rejim: Bir hükûmetin yapısal işleyişini ve toplumla olan etkileşimlerini düzenleyen kurallar bütünü, hükûmet biçimi.

Tanımlanan kavramı kullanarak konu bağlamında tarihî anlamı olan bir cümle yazınız.

.....

İmparatorlukların Krizi

Fransız İhtilali ile dünyaya yayılan ulusçu ve özgürlükçü söylemlerin her siyasi bünyede kendine has etkiler meydana getirmesi kaçınılmazdı. İhtilalin yaydığı ulusçuluk fikri, çok uluslu devletlerin ayrılıkçı ayaklanmalarla karşı karşıya kalmalarına yol açtı. Bu krizden en çok etkilenenler Avusturya İmparatorluğu, Rus Çarlığı ve Osmanlı Devleti oldu.

Fransız İhtilali'nin monarşi karşıtı devrimci etkisinin yayılmasından çekinen Avusturya, Prusya ile birlikte 1792'de Fransa'ya karşı savaş ilan etti. Bu arada Fransa'da Kurucu Meclis yerini Konvansiyon Meclisine bırakmış ve savaş kararı alınmıştı. Avusturya'nın Fransız Devrimi'ne ilk tepki veren monarşi olması rastlantı değildi. Fransa kralı XVI. Louis'nin eşi Kraliçe Marie aynı zamanda, Avusturya İmparatoriçesi Marie Theresa'nın (Mari Tereza) kızıydı. Dolayısıyla Fransa Krallığı ile Avusturya Krallığı yakın akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlıydı. Bu sebeple Fransa'da monarşinin devrilmesi Avusturya'nın çıkarlarıyla örtüşmedi.

Fransız İhtilali'nin yaydığı ulusçuluk, bağımsızlık ve liberalizm fikirleri Avusturya İmparatorluğu hâkimiyetinde yaşayan Macarları etkisi altına aldı. Öteden beri Avusturya hâkimiyetinden çıkmak isteyen Macarlar için Fransız İhtilali'nin Avrupa'da yol açtığı kriz ortamı iyi bir fırsattı. Bu fırsatı değerlendiren Macarlar, 1848'de devletlerini kurmak amacıyla Lajos Kossuth [Layoş Koşut (Görsel 3.5)] önderliğinde bir meclis kurdular ve Avusturya'ya karşı silahlanarak isyan ettiler. Macarların isyanı karşısında Rusya'dan destek isteyen Avusturya ayaklanmayı bastırdı, Macar bağımsızlık hareketi kesintiye uğradı. Birçok Macar Osmanlı Devleti'ne sığındı. Kendi devletlerini kurmak amacıyla her fırsatı değerlendiren Macarlar 1867'de özerklik elde etti. Avusturya İmparatorluğunun adı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olarak değişti.

Bakış Açısı

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 3.5: *Avusturya'ya karşı Macar bağımsızlık hareketinin sembol ismi Lajos Kossuth*

Görsel 3.6: *Macaristan özgürlük mücadelesinin önderlerinden Lajos Kossuth'un ailesiyle birlikte 1850-1851 yıllarında kaldığı ve Macaristan anayasası tasarısını hazırladığı ev (Kütahya'daki Kossuth Evi Müzesi)*

Osmanlılara sığınan Lajos Kossuth ve yanındaki Macarların Osmanlı Devleti tarafından Avusturya'ya iade edilmemesini sorumluluk ve yardımseverlik açısından yorumlayınız.

Lehistan (Polonya) bölgesini hâkimiyetine almak için öteden beri fırsat kollayan Rusya, 1815'teki Viyana Kongresi ile Lehistan topraklarının büyük bölümünü ele geçirmişti. Rus hâkimiyetini kabullenmeyen Lehler (Polonyalılar) Rusya'ya karşı isyana kalkışmıştı ancak bu isyan Rusya tarafından bastırılmıştı.

Rusya, Fransız İhtilali'nin yaydığı ulusçuluk fikrini kullanarak Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine politikalar geliştirmiştir. Bu çerçevede Panslavizm politikasını uygulamaya koyan Rusya, Balkanlardaki Slav-Ortodoks topluluklarının bağımsız olmaları için onları kışkırtma yoluna gitmiştir. Bu durum Balkanlardaki hâkim güç olan Osmanlı Devleti'nde krize neden olmuştu.

Osmanlı Topraklarında Yaşanan Kriz

Fransız İhtilali'nin Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan halklar üzerinde başlangıçta doğrudan bir etkisi olmamıştı. Osmanlı Devleti'nin bünyesinde yaşayan farklı dine mensup topluluklar millet sistemi içinde kardeşçe bir yaşam sürmekteydi. Ancak özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Rusya'nın Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimleri kışkırtmaya yönelik propaganda faaliyetleri Osmanlı Devleti için olumsuz sonuçlara yol açtı. Slav-Ortodoks kökenli halkların da yaşadığı Balkanlar, Rusya'nın Panslavizm politikaları nedeniyle ayaklanmalara sahne oldu.

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler Tanzimat'a kadar yönetici kesimde bulunan Müslümanlardan farklı dinlere tabi olmaları nedeniyle özel hukuk ve kamu hukuku açısından farklı sistemlerde yerlerini almışlardır. "Millet" adı verilen bu sistemde zimmi topluluklara kendi dinî, sosyal ve hukuki yaşamlarını düzenleme izni verildi. [...] devlet kendisine tabi olan bu grupları alt yönetim olarak denetim altında tutuyordu. Aynı kiliseye ve hukuka bağlı her grup ayrı ayrı ancak kimlikleri ve özellikleri belli olarak yaşamaktaydılar (Gündüz, 2006, s. 68).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
   .....
2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.
   .....
   .....
3. Fransız İhtilali'nin imparatorluklar için yıkıcı olan etkisinin Osmanlı Devleti'ne daha geç ulaşmasının nedenlerini açıklayınız.
   .....
   .....
4. Metinden yaptığınız çıkarımları yazınız.
   .....
   .....

Görsel 3.7: *1804'te başlayan Sırp İsyanı'nı tasvir eden bir illüstrasyon, Konstantin N. Nenadovic, 1903*

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya'yla yaptığı savaşlar nedeniyle Balkanlarda siyasi ve ekonomik istikrar sarsıldı. Bozulan maddi şartların üzerine bir de Avusturya ile Rusya'nın yaptığı ulusçuluk propagandası eklenince bölgede Osmanlı varlığı aleyhine gelişmeler baş gösterdi. 1804 yılında patlak veren Sırp İsyanı (Görsel 3.7) 1812'ye kadar sürdü, bu tarihte imzalanan Bükreş Antlaşması'yla Sırplara kısmi özerklik verildi. Bu tarihten sonra da Sırpların ayrılıkçı faaliyetleri devam etti ve Sırbistan Prensliği resmen kuruldu. Sırbistan Prensliği, Osmanlı payitahtına bağlı kalmak koşulunu kabul ettiyse de sonrasında özerklik elde etti, 1878'de Berlin Antlaşması ile bağımsız hâle geldi.

Görsel 3.8: *1821'de başlayan Mora İsyanı sırasında Yunan isyancı kamplarından birini gösteren tablo, Theodoros Vryzakis, 1855, Ulusal Galeri, Yunanistan*

Sırp İsyanı, Osmanlılar aleyhine Balkanlarda ateşlenen bir fitil etkisi yaptı. Ulusçu ayaklanmalar ve ayrılıkçı hareketler giderek başka topluluklara da sıçradı, başka ayaklanmalar ortaya çıkardı. Fransa ile Rusya'nın bölgede yaydıkları ulusçu propaganda faaliyetleri sonuç verdi, Yunanlar 1821'de Mora'da isyan çıkardı (Görsel 3.8). XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana politika izleyen İngiltere, Yunan (Mora) İsyanı'nda farklı davrandı ve Yunan tarafını tuttu. Böylece olası Yunan başarısında bölgedeki Rus himayesinin güçlenmesinin önüne geçmeyi ve Yunanların minnetini kazanmayı hedefledi.

Mora'daki Rum İsyanı'nı Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yardımıyla bastıran Osmanlı Devleti bölgede üstünlüğü tekrar elde etti. Ancak İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu

müttefikler donanması 1827'de Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasını imha etti (Görsel 3.9). Sonrasında 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşları neticesinde imzalanan Edirne Antlaşması (1829) ile Yunanistan'a bağımsızlık verildi. Fransız İhtilali'nin yaydığı ulusçuluk fikri Osmanlı Devleti aleyhinde sonuçlar vermeye devam etti. Bağımsız Yunanistan'ın kurulması çok uluslu yapıdaki Osmanlı Devleti'nde diğer gayrimüslimlerin de ayrılıkçı ayaklanmalarına örnek teşkil etti.

Görsel 3.9:*Navarin Deniz Muharebesi (1827), Ambroise Louis Garneray, 1830, Narbonne Sanat ve Tarih Müzesi, Fransa*

Sıra Sizde

1. Fransız İhtilali'nin çok uluslu imparatorluklar üzerindeki etkisini aşağıdaki tabloya yazınız.

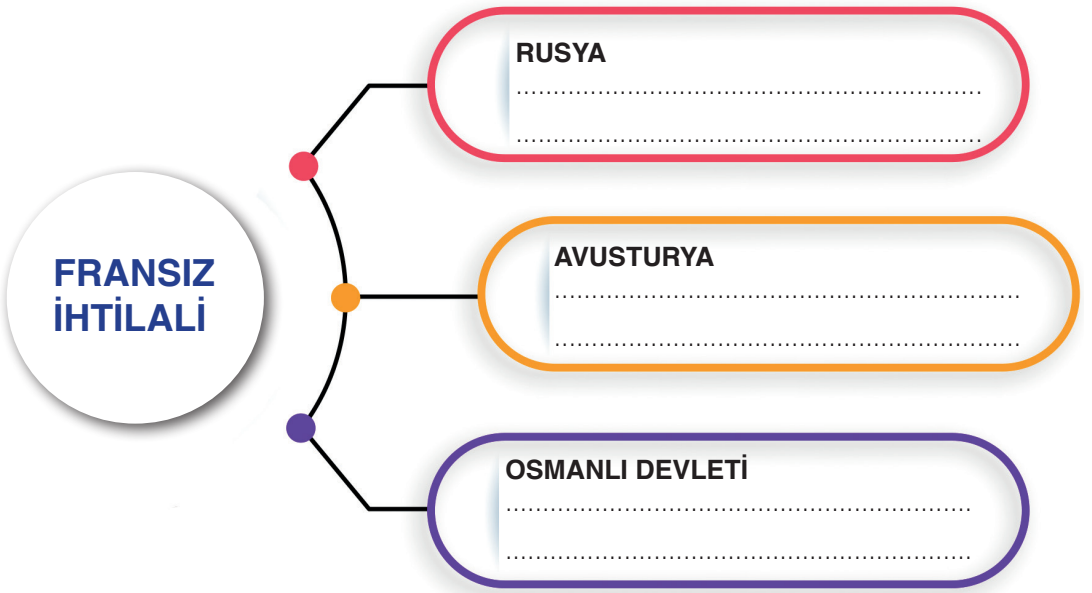

2. Fransız Ihtilali'nin yaydığı temel fikirlere karşı Avrupa'da ilk tepki veren imparatorluk hangisidir? Neden?

.....

3. Osmanlı idarecisi olsaydınız Fransız İhtilali'nin Balkanlardaki yıkıcı etkisine karşı ne gibi tedbirler alırdınız?

.....

Konuyla ilgili etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

Konuyla ilgili sürükle bırak etkinliği için karekodu okutunuz.

Endüstriyel Üretime Geçiş

Beyin Fırtınası

El emeğiyle üretilmiş bir ürün ile fabrikasyon ürün arasında ne gibi farklar olabilir?

Sanayi İnkılabı öncesindeki ticari mal üretimi "emek yoğun" bir üretim biçimine dayanıyordu. Bu üretim tipinde basit alet ve gereçler kullanılmaktaysa da üretim temelde yoğun bir el emeğine dayalıydı. Sanayi İnkılabı ile üretim aletlerindeki hızlı gelişim beraberinde çalışma ortamını, çalışma disiplinini, üretimin hızını, üretim miktarını ve üretim organizasyonunu da dönüştürdü.

El emeğine dayalı zanaat tipi üretimde XVIII. yüzyıl boyunca yapılan yeni buluşlarla tekstil sektöründe büyük bir dönüşüm yaşandı. Bu sürecin sonunda üretimde verimlilik artışı sağlanırken vasıflı emek gücüne duyulan ihtiyaç azaldı. Makineleşme, zanaat ustasının tecrübesi yerine geçerek ürünleri standart bir kalitede daha ucuza mal etmeyi sağladı. Eskiden ustanın evinin bir bölümünde veya küçük bir atölyede yapılan üretim zamanla büyük fabrikalarda yapılmaya başlandı. Makineleşme arttıkça iş bölümü ortaya çıktı, geleneksel usta-çırak ilişkisi yok olmaya başladı. Fabrikaya taşınan üretimdeki bir çalışanın artık işin tamamına vakıf bir usta olmasına gerek kalmadı. Çalışan kişinin iş bölümü gereğince işin sadece belli bir kısmını yapması, işin bütününe yabancılaşmasına neden oldu. Bu durumda emeğin üretimdeki yoğunluğu azalırken emeğin karşısında alet teknolojisi daha önemli hâle geldi. Fabrikadaki üretim organizasyonunda Sanayi İnkılabı öncesine kıyasla daha disiplinli bir üretim süreci işletildi. Günün ilk ışıklarıyla başlayıp gün batımına kadar devam eden yoğun bir çalışma temposu söz konusuydu.

Endüstriyel üretim sadece tekstil sektörünü etkilemedi, benzeri gelişmeler tarım sektöründe de yaşandı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirilen harman makineleri ve yeni tohum ekme makineleri topraktan alınan verimi yükseltti. Böylece aynı genişlikteki toprak giderek daha fazla insanı besler duruma geldi. Tarımda makineleşmenin artması bu alanda iş gücüne duyulan ihtiyacı azalttığı için bu süreçte kırsaldan kente büyük göçler yaşandı. Fabrikaların kurulduğu şehirlerin çevrelerinde banliyö denilen yeni yerleşim yerleri ortaya çıktı. Çalışanların buralardaki yaşam koşulları ise genellikle sağlıksızdı (Görsel 3.10).

Görsel 3.10: *XIX. yüzyılda bir banliyö*

Üretimin fabrikaya taşınması ile üretim miktarı ve hızında ciddi artış yaşandı. Aynı zamanda üretim teknolojisi sayesinde üretim maliyetleri düştü ve büyük bir üretim kapasitesi ortaya çıktı. Ancak üretimdeki verimliliğin istikrarlı bir şekilde devamı iki şeye bağlıydı. Bunlar ham madde tedarikinin devamlılığı ve üretilen ürünlerin geniş pazarlara ulaştırılıp tüketime sunulmasıydı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra buhar gücünün taşımacılık sektöründe kullanılmasıyla bu alanda önemli ilerlemeler kaydedildi. Demir yolu ve deniz yolu ile taşımacılık süreçlerinde yaşanan gelişmeler sayesinde ham madde tedariki kolaylaştırıldığı gibi tüketim pazarları da genişletildi. Bu gelişmeler sayesinde Avrupalı girişimcilerin elinde

önemli ölçüde bir sermaye birikti. Üretimde emeğin değeri yerine sermayenin değeri ön plana çıktı. Böylece Avrupa'da artık "emek yoğun" üretim anlayışından "sermaye yoğun" üretim anlayışına geçildi.

Görsel Analizi

Yönerge: Verilen görsellerden hareketle soruları cevaplayınız.

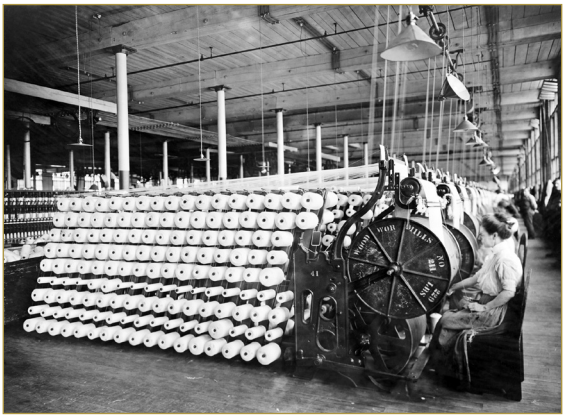

Görsel 3.11: *XIX. yüzyılda bir tekstil fabrikası*

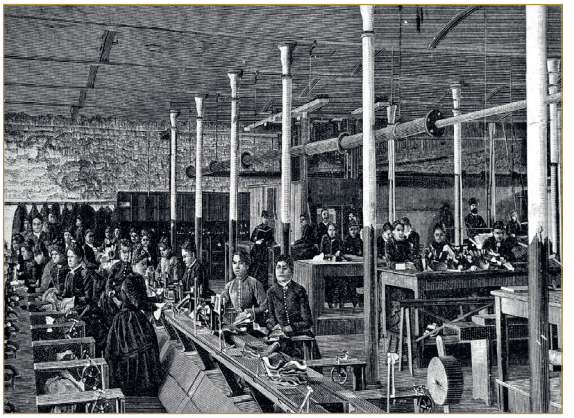

Görsel 3.12: *XIX. yüzyılda bir tekstil fabrikasında kadın işçiler (temsili)*

1. Görsellere göz atınız. Görsellerde önce neyi fark ettiniz?

   .....

2. Görsellerde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

3. Görsellerin temsil ettiği çalışma şartlarını ve ortamı nasıl betimlersiniz?

   .....

Görsel 3.13: *Modern tarımın uygulandığı ilk dönemlere ait bir traktör*

Sanayi Devrimi'nin sağladığı üretimde makineleşmenin sonucu olarak küçük tarım işletmelerinin ve küçük el zanaatları atölyelerinin devri kapanmıştır. Bunların yerini kırsalda büyük çiftliklerde yapılan modern tarım (Görsel 3.13), kentlerde de fabrikalar almıştır. Düşük maliyetli, yüksek verimli ürünler Avrupa'daki merkantilist politikalar doğrultusunda ihracata yönlendirilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere bütün dünya ekonomisini derinden etkilemiştir.

Sıra Sizde

Görsel 3.14: *Makineleri kıran işçiler (temsilî)*

Alet teknolojisindeki ilerlemeler emeğin sahibi olan işçinin yerini almış ve emek gücü, düşük bir ücret karşılığında alınıp satılabilen bir meta hâline gelmişti. Öte yandan gelişmeye devam eden yeni teknolojik aletler iş gücünde tasarruf sağlamaya devam etmiş, emek gücüne ihtiyacı azaltmıştı. Bu durum işçilerin giderek tepkisini çekmeye başlamıştı. Öyle ki XIX. yüzyıl başlarında İngiltere'de makineleşme yüzünden kendilerinin kolayca gözden çıkarılabildiğini gören tekstil işçileri ayaklanarak makineleri kırmaya başlamıştı. Olaylar oldukça büyümüş, verilen ölüm cezalarına rağmen ayaklanmaların bastırılması hayli zor olmuştu. Bir dizi şiddet olayları şeklinde gelişen bu akım, "Ludizm" olarak tarihe geçmiştir. (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

1. İnsanların makineler karşısındaki güncel durumu ile geçmişteki durumunu karşılaştırınız.
2. El emeğine dayalı üretim ile endüstriyel üretimi aşağıdaki tablo üzerinde analiz ediniz.

Üretimin Unsurları	El Emeğine Dayalı Üretim	Endüstriyel Üretim
Çalışma Ortamı		
Üretim Aletleri		
Üretimin Hızı ve Miktarı		
Üretim Organizasyonu		
Çalışma Disiplini		

Mutlak Monarşiden Anayasal Monarşiye

Avrupa'da devlet-toplum ilişkilerinde değişen güçler dengesi Fransız İhtilali ile birlikte tek seferde rayına oturmuş değildi. İhtilal, aristokratların ve din adamlarının statülerini yıkmıştı ancak yükselen burjuvazi, kendi ticaret ağlarının güvenliği için merkezî bir devlet otoritesine ihtiyaç duymuştu. Bu nedenle bu yeni dönemde karşılıklı menfaatlerin bir gereği olarak monarşi idaresi ve burjuvazi arasında bir iş birliği sağlanmıştı. Ancak burjuvalar, kralın yetkilerinin anayasal bir düzene bağlanarak sınırlandırılmasından yana tavır almıştı. Çünkü başına buyruk bir monarşi idaresinde öngörülebilir planlar yapamadıkları için ekonomik faaliyetlerinin sekteye uğrayacağını düşünmüşlerdi. Anayasal düzen ile hem ekonomik kazanımlarını teminat altına almak hem de bu kazanımlarının politik karşılığı olarak ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olmak istemişlerdi.

XVIII. yüzyılda gerçekleşen Sanayi İnkılabı da Avrupa'daki toplumsal yapıyı değiştirmişti. Bu dönemde emek gücü, şehirlerdeki fabrikalarda bir araya gelmişti. Bu durum işçiler arasındaki yakınlaşmayı artırmış ve işçilerin birlikte hareket ederek hak arama isteklerini güçlendirmişti. Yeni ortaya çıkan işçi sınıfı ile onların haklarını gözeten sendikalar bu yeni toplumsal sınıfın yasal bir çerçevede tanınması taleplerini doğurmuştu. Bu talepler özellikle Avrupa'nın birçok yerinde eş zamanlı görülen 1848 ihtilallerinde kendini göstermiştir (Görsel 3.15).

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 3.15: *Avrupa'da 1848 İhtilalleri, F. H. Emmanuel Philippoteaux, XIX. yüzyıl, Paris Müzesi, Fransa*

1. Görsele göz atınız. Görselde önce neyi fark ettiniz?

   .....

2. Görselde gördüğünüz kişileri ve nesneleri belirtiniz.

   .....

3. Görselde gördüğünüz insanlar niçin toplanmış olabilir?

   .....

Avrupa'da belirginleşen sınıflı toplum yapısı, tarafların razı olacağı yeni bir anayasal düzeni zorunlu kıldı. Bu hem liberal talepleri olan burjuvazinin hem de sosyalist talepleri olan işçi sınıfının istediği bir durumdu. XIX. yüzyıldan itibaren bu talepler Avrupa'nın birçok bölgesinde yankı buldu. Bu süreçte Avrupa'da değişim rüzgârı ile mutlak monarşi idareleri anayasal monarşilere dönüştü. Böylece devlet-toplum ilişkileri yurttaşlık bağı biçiminde yeniden düzenlenerek toplumsal hak ve görevler anayasalarla kayıtlı hâle getirildi. Osmanlı Devleti'nde de bu değişim rüzgârının etkileri görüldü, Tanzimat Dönemi'nden itibaren devlet-toplum ilişkileri yeniden şekillendi.

Sıra Sizde

1. "Güç, sahip olunan bir mülk değildir; güç, ilişkilerdir." sözü üzerinden devlet-toplum ilişkilerini yorumlayınız.
2. Anayasal düzen toplumun farklı kesimlerinin haklarını nasıl garanti altına alır? Açıklayınız.

3.2. SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİ VE KÜRESEL ETKİLERİ

Beyin Fırtınası

"Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?" (Mehmet Âkif Ersoy)

Mehmet Âkif Ersoy, kendilerini medeni olarak tanıtan Batılı güçleri neden canavara benzetmiş olabilir?

Bir devletin kendi sınırları dışında kalan toprakları ele geçirerek bu topraklarda yaşayan halkın imkânlarını yağmalaması anlamına gelen sömürgecilik, geçmişten günümüze kadar uzanan bir işgal hareketidir. Sömürgecilik XV. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalılar tarafından sistemli hâle getirildi. Avrupalılar, Doğu'nun zenginliklerine ulaşmak için alternatif deniz yolları ararken Amerika kıtasını ve Hindistan'a giden yeni yolları keşfettiler, ulaşabildikleri karaları istila ettiler. Bu kara parçalarını sistemli bir şekilde sömürgeleştiren Avrupalılar buradaki insanları ya soykırımla yok ettiler ya da köleleştirdiler.

Görsel Analizi

Yönerge: Verilen görselden hareketle soruları cevaplayınız.

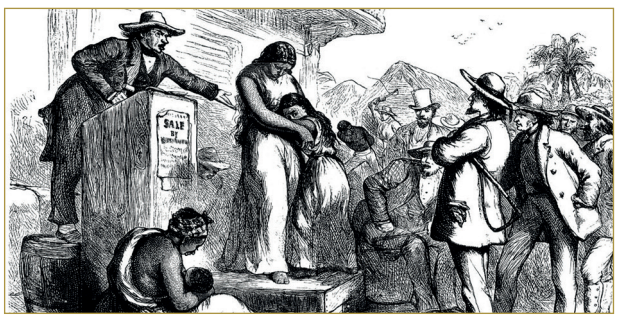

Görsel 3.16: *XIX. yüzyılda Amerika'da bir köle pazarı (temsilî), New York Halk Kütüphanesi, ABD*

1. Görsele göz atınız. Görselde önce neyi fark ettiniz?

   .....

   .....

2. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

   .....

3. Görseli, Batılı sömürgecilerin temel insani değerlere saygısı bakımından yorumlayınız.

   .....

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden hareketle soruları cevaplayınız.

Kolomb yaşamının sonlarına doğru Yeni Dünyanın kıyılarında hergün biraz daha çıldırarak dolaşıp durdu. Gemisinin kıç küpeştesi üzerinde asileri astığı bir darağacı bulunuyordu. Onu o kadar sık kullandı ki, bir ara kendisini zincirleyip Cadiz'e geri götürmek zorunda kaldılar. Son seferinde tayfaları, uçsuz bucaksız kıyılarda Ganj nehrinin ağzını arayan kaptanlarının, eklem iltihabından iki büklüm olmuş bir bedenle ve darmadağınık saçlarının perdesi altından bakan çılgın gözlerle güvertede topallayarak dolaşmasını korkuyla seyrettiler. Hindistan'da olduklarını yadsıyanları asmakla tehdit etti. Gemiler dolusu köle ve altın eşya gönderdi (İlki Kraliçesi Castillalı Isabel'i tedirgin etti, ama ikincisinden ikisi de mutlu oldu). "Ey, muhteşem altın" diye yazdı Kolomb. "Altını olan, her istediğini satın almasını sağlayan bir hazineye sahip olur; onunla dünyaya isteklerini kabul ettirir, hatta ruhunun cennete girmesini bile sağlar" diyordu. Sonunda yoksulluk içinde öldü (Berry, 1996, s. 2).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.

   .....

2. Metinde anlatılanlardan fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.

   .....

3. Kristof Kolomb'un altın tutkusuyla sembolize edilen Batı emperyalizminin amaçları neler olabilir?

   .....

4. Batı emperyalizmine maruz kalan topluluklar nelerle karşılaşmış olabilir?

   .....

İlk sömürgecilik dalgası XV. yüzyılın sonlarında başladı, sonraki yüzyıllarda şiddetini artırarak devam etti. Sömürge topraklarının kâr amacıyla işletilmesiyle ortaya çıkan kapitalizm tüm dünyaya yayılarak küreselleşmeyi başlattı. Bu dönemde Avrupa'ya değerli madenleri taşımak isteyen sömürgeciler, madenleri çıkaracak ve kurdukları sömürge düzeninde toprakları işleyecek iş gücüne ihtiyaç duydular. Bunun için istila ettikleri topraklarda yaşayan halka medeniyet götürecekleri bahanesiyle özellikle Afrika'da yaşayan milyonlarca özgür insanı köleleştirdiler. Afrikalıları ticari mal statüsünde farklı kıtalara gemilerle taşıdılar, köle pazarlarında sattılar. Böylece hem iş gücü elde ettiler hem de insan ticareti üzerinden kazanç sağladılar. Sömürgeci devletler, sömürgeleştirdikleri topraklarda yaşayan insanların dinî ve kültürel kimliklerini baskı yoluyla değiştirmeye çalıştılar, baskıya direnenleri katlettiler. Bu **asimilasyon** politikaları çerçevesinde bir taraftan misyonerler aracılığıyla Hristiyanlaştırma faaliyetlerini yürüttüler diğer taraftan da yerli halklara kendi ana dillerini değiştirmeleri yönünde baskı uyguladılar.

Kavram Kutusu

Asimilasyon: Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme.

Kendinizi bir sosyolog yerine koyarak asimilasyon kavramının anlamını içeren bir cümle yazınız.

.....

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metin ve görselden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

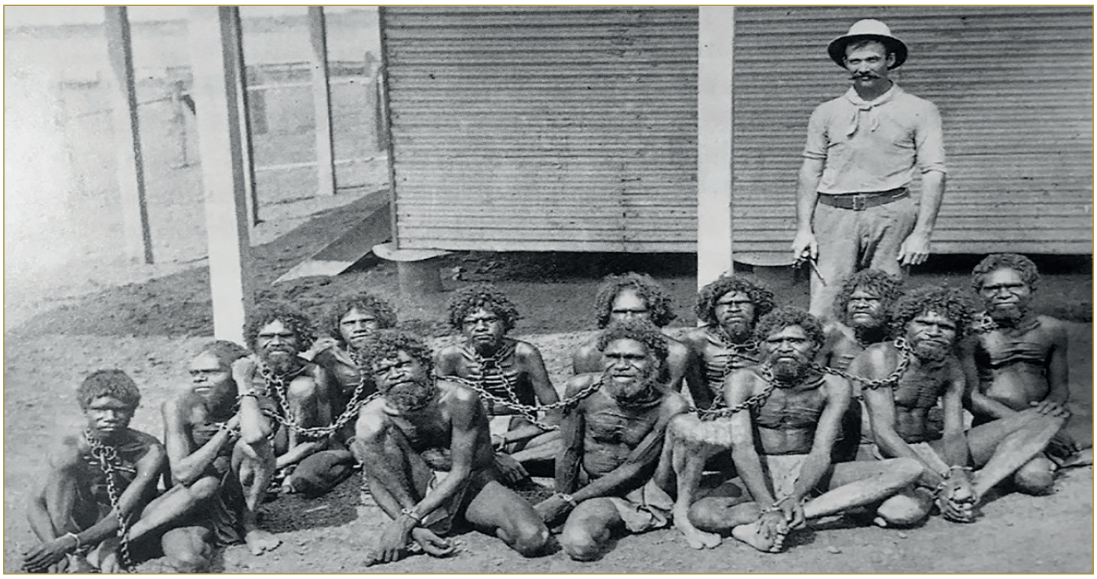

Görsel 3.17: *Zincire vurulmuş Avustralya Aborjinleri, 1902*

Batı, tarih sahnesinde göründüğü Yunan döneminden itibaren kendi dışındakilere karşı hep olumsuz, düşmanca bir tutum ve algılama içinde oldu. Yunan döneminde Homeros olsun, Herodot olsun uygar toplumları barbar olarak tanımladılar. Roma döneminde de aynıyla sürdürülen bu tavır, Orta Çağ karanlığında kilisenin katkılarıyla zenginleştirildi. Karşı taraf daima düşman, barbar, tehlikeli ve olumsuz olarak algılandı. Yeni Çağ sonrasında ise Batı, sömürgeci serüveninde elde ettiği güç ve imkânlarla, kendi dışındaki toplumlara karşı eski yargılarını muhafaza etmekle birlikte, bu kez yukarıdan bir tavır alışla; onları vahşi, uygarlıktan uzak, evcilleştirmeleri gereken yabanileri olarak görme sürecine girmiştir. Yeni dönemde, Batılı -beyaz- insanın görevi bu uygarlık dışı unsurlara medeniyet götürme olarak görülmüştür. Batı'nın tüm sömürgeci girişim ve uygulamaları bu söylem etrafında haklılaştırılırken, Batı dışı toplumlar, aşağı, yabani, uygarlık dışı olarak tanımlandı. Madem ki vahşi ve uygarlık dışıydılar, yok edilmeyi de hak etmişlerdi (Cipolla, 1998, s. 111).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

Avrupalı devletlerin sömürgecilik faaliyetleri doğrultusunda yaptıkları katliamları Batı dışı toplumlara medeniyet götürme söylemleri bağlamında değerlendiriniz.

.....

.....

İkinci büyük sömürgecilik dalgası, XVIII. yüzyılda Sanayi İnkılabı ile başladı. Fabrikalarda seri üretime geçen sömürgeci güçler, kurdukları işletmelerde daha fazla mamul üretebilmek için makinelerde işleyebilecekleri ham maddeye ihtiyaç duydular. Gereken ucuz ham maddeyi (buğday, kauçuk, pamuk, yün vb.) sömürgelerden Avrupa'ya taşıdılar ve işlenmiş mamul üretimini artırdılar. Fakat bu sefer de ürettiklerini satacak pazar ihtiyacı ortaya çıktı. Daha çok zenginleşmeleri için ihracat yapmaları gerekliydi. Sömürgeci devletler fabrikalarda ürettikleri mamulleri Osmanlı Devleti gibi ekonomisi ithalata dayalı devletlere satarak kârlarını artırdılar. Aynı zamanda bu devletlerin sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynaklarına kısa sürede kolaylıkla ulaşmak, iç pazarlarına mal taşımak için demir yolları ile limanlar inşa ettiler. Böylece geniş topraklara sahip

bu devletlerin ham maddelerini ucuza alıp bunları demir yolu ve deniz yolu aracılığı ile kendi ülkelerine taşıdılar. Bu ham maddeleri fabrikalarında işleyerek aynı devletlere pahalı bir şekilde sattılar. Ham maddeleri sömürülen ve açık pazar hâline dönüşen bu ülkelerde üretim tüketim dengesi bozuldu, işsizlik ortaya çıktı ve bu ülkelerin ekonomileri iflas etti. Buralarda yaşayan halkın isyan etmesi üzerine sömürgeci devletler büyük katliamlar yaptı. Belçika'nın yaptığı Kongo Katliamı'nda (1885-1908) ve Almanya'nın yaptığı Namibya Soykırımı'nda (1904-1907) yerli halktan milyonlarca insan hayatını kaybetti.

Sıra Sizde

Yönerge: Aşağıdaki soruları görsel ve metinden faydalanarak cevaplayınız.

Görsel 3.18: *Su değirmeni*

Yandaki görsel; buğday, nohut, mısır, kahve, susam gibi maddelerin öğütülmesi için kurulmuş bir su değirmeni düzeneğine aittir. Suyun çarklara dolması ile dönen değirmen, içine atılan maddeleri parçalar ve öğütür. Tıpkı sömürgeci devletlerin sürekli para kazanarak zenginleşmek amacıyla kurdukları sömürü düzeneği gibi. Bu düzenekte çarkların dönmesi sürekli akan suya bağlıdır. Çarklara dolan suyun etkisiyle dönen değirmen taşı, içine atılan ne varsa ezer. Sömürgecilerin durumu da değirmen taşından farksızdır. Sömürü düzeninin çarklarına sıkışarak değirmen taşının altında kalan toplumlar parçalanır, insanlar ezilir, insan onuru ise öğütülür. Sömürgeciler için onları zenginliğe ulaştıracak çarkların dönmesi, insan haklarından çok daha önemlidir. (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

1. Görsel ve metinden faydalanarak sömürgeleştirilen toplumların siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlayacak, onları özgürleştirecek bir taslak planı hazırlayınız.
2. Aşağıdaki şemada Sanayi İnkılabı sonrasında Avrupa'da gerçekleşen üretim faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu faaliyetlerin nelere yol açtığını verilen kavramlardan faydalanarak şemadaki uygun boşluklara yazınız.

Kavramlar

Ham madde arayışı

Pazar arayışı

Faizle borç verme

Konuyla ilgili yapılandırılmış grid için karekodu okutunuz.

3.3. MODERNLEŞEN ORDU VE ASKER YURTTAŞLAR

Beyin Fırtınası

"Her yurttaş meslekten değil, yurttaşlık vazifesi gereği asker olmalı."

Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Ruso) yukarıdaki sözü niçin söylemiş olabilir?

Ulus Egemenliğini Getiren Vatan Savunması: Zorunlu Askerlik

XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar özellikle Avrupa'daki savaşlar, eşit yurttaşların oluşturduğu ulusların arasında değil bir tebaaya hükmeden hanedanlar arasında yapılmaktaydı. Fakat Amerikan Bağımsızlık Savaşı (Görsel 3.19) ve Fransız İhtilali sonrasında savaşlar ulusların karşı karşıya geldiği bir şekle dönüştü. Buna zemin hazırlayan ulusçuluk fikir akımı olmuştur. Bu bakımdan Avrupa'da ulusal devlet modelinin ortaya çıkışı, savaşların değişen yapısı ile ilişkilidir.

Görsel 3.19: *Bağımsızlık Savaşı'nda (1775-1783) Amerikan ordusu başkomutanı George Washington (Corc Vaşingtın), Emanuel Leutze, 1851, Metropolitan Sanat Müzesi, ABD*

Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan ulusçuluk akımı Avrupa'nın monarşi devletleri tarafından tehdit olarak algılanmıştı. Fransa'da ortaya çıkan bu akım, bütün ulusların kendi özgür iradeleriyle yönetilmeleri gerektiğini savunduğu için yeni bir siyasi örgütlenme biçimini gerektirmişti. Bu örgütlenme biçimi, ulusların kendi yöneticilerini seçtiği cumhuriyet rejimiydi. Bu rejimde devletin gerçek sahibi, ulusun her bir ferdi yani yurttaşlardı. Böylece vatan hâline gelen ülke topraklarının savunulmasından da her bir yurttaş sorumlu olacaktı.

Monarşilerin ortadan kalkması ve ulusal egemenliğin bütün ülkelerde hâkim olması tehlikesi, çok uluslu devletleri Fransa karşısında birleşmeye zorladı. Avusturya liderliğinde toplanan bu devletler Fransa'yı işgal etmeye kalktıklarında Fransız İhtilali'nin liderleri, çözümü zorunlu askerlik uygulamasında buldu. Ulusçuluk fikrine dayalı bu uygulama, Fransız ulusuna mensup her yurttaş için askerliği vatani görev olarak gören bir sistemdi. Fransa bu uygulamayla asker

sayısını bir milyonun üzerine çıkardı. Ayrıca bu büyük ordunun (Görsel 3.20) silah, mühimmat, yiyecek, giyecek gibi ihtiyaçlarının fabrikalarda üretilmesi için halk seferber edildi. Bu faaliyet **topyekûn harb**e katılan ulus anlamına gelen "silahlı millet" kavramını ortaya çıkardı.

Görsel 3.20: *Napolyon'un başında bulunduğu Fransız ordusu (1805), Pierre-Claude Gautherot, 1808, Versay Sarayı, Fransa*

Kavram Kutusu

Topyekûn Harp: Bir devletin, kendi iradesini savaştaki rakibine kesin olarak kabul ettirebilmek amacıyla ulusal kaynaklarının tümünü seferber ederek savaşmasıdır.

Kendinizi bir stratejist yerine koyunuz ve tanımlanan kavramı kullanarak Türkiye'nin ulusal hedefleri doğrultusunda bir cümle yazınız.

.....

Bakış Açısı

"Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz."

Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadele esnasında söylediği bu sözden hareketle yurttaş askerliğinin bağımsızlığa etkisini vatanseverlik açısından yorumlayınız.

Görsel 3.21: *Türk İstiklâl Harbi Başkomutanı Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)*

Bir tür vergi olan zorunlu askerlik, devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olan her erkeğin vazifesi hâline geldi. Zorunlu askerlik sistemi, bir yandan yurt savunmasını yurttaşlara yükleyerek birlik ruhunu kuvvetlendirdi diğer yandan da bir yurttaşlık okulu fonksiyonu ile ulus inşasına katkı sağladı. Bu sistemle güç kazanan Fransız ordusu ve toplum yapısı Avrupa'daki ekonomik, siyasi

ve sosyal dengeleri altüst ederek çok uluslu monarşileri tedirgin etti. Napoleon (Napolyon), bu sistem üzerine inşa edilmiş Fransız ordusunun başında Avrupalı devletleri birçok kez mağlup etti (Görsel 3.22). Fransız ordusu örnek ordu hâline geldi. Fransız askerî sistemi diğer Avrupalı devletler tarafından taklit edilmek istendi. Birçok devlet, zorunlu askerlik uygulamasına geçmeyi düşündüyse de çoğunun ekonomik, siyasi ve sosyal yapıları buna uygun değildi.

Görsel 3.22: *Avusturya ve Rusya'nın 1805'te Fransa'ya mağlup olduğu Austerlitz (Usterliz) Muharebesi, François Gerard, 1810, Versay Sarayı, Fransa*

Bakış Açısı

XV ve XVI. yüzyıllarda örnek ordu olan Osmanlı ordusu, bu konumuna hangi özelliklerinden dolayı ulaşmıştı? Açıklayınız.

Zorunlu askerlik uygulaması toplumsal birliğin oluşumuna katkı sağlamıştı. Ulusu oluşturan ve tarihî miras olan dil, soy ve kültür birliği askerlere verilen çeşitli eğitimlerle yurttaşlığın ortak paydası hâline getirilmişti. Kutsal olarak görülen vatanın düşmana karşı savunulması ulusal birliğin kuvvetlenmesini sağlamıştı. Bu katkılar, Fransa'da ortak bir hedef için kenetlenmiş ve homojen bir ulusun inşasını hızlandırmıştı.

Zorunlu askerlik sisteminin Avrupa'da yaygınlaşması halka oy kullanma hakkının verilmesiyle gerçekleşti. Avrupa'daki devletlerde doğrudan veya dolaylı temsil organı olan meclisler kurularak yurttaş askerliğine geçiş sağlandı. Bu şekilde güçlendirilen ordular, büyük bir dünya savaşının ortaya çıkmasına zemin hazırladı. I. Dünya Savaşı'nda milyonlarca asker ve sivil hayatını kaybetti. Alman, Fransız Rus ordularında isyanların yaşanması savaştan sonra yönetim biçimi ve askerlik sistemi açısından farklı arayışlara gidilmesine yol açtı. Devrim olarak da nitelendirilen bu isyanlar, ulusların kendi güçlerinin farkına varmasını ve cumhuriyet rejimlerinin yaygınlık kazanmasını sağladı. Bu sebeple zorunlu askerlik uygulaması, ulusal bilincin oluşmasında ve yönetim biçimlerinin ulusal egemenlik lehine değişmesinde etkili olan faktörlerden biri oldu.

Görsel Analizi

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 3.23: *Berlin'de Alman isyancılar (1918)*

Görsel 3.24: *Çarlık yönetimine karşı protesto (1917)*

1. Görsellere göz atınız. Görsellerde önce neyi fark ettiniz?

   .....

2. Görsellerde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve olayları belirtiniz.

   .....

3. Görsellerin edindiğiniz tarihî bilgileri destekleyip desteklemediğini açıklayınız.

   .....

Derinleşmek

Yönerge: Zorunlu askerlik sisteminin askerî, siyasi ve sosyal etkilerini analiz etme konusunda derinleşmek için aşağıdaki adımları uygulayınız.

E. J. Zürcher'in (Zürçer) yayına hazırladığı *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)* adlı eserin "Giriş" bölümünü ve G. Yıldız'a ait *Neferin Adı Yok* adlı eserin, "Monarşi ve Cumhuriyet Arasında Zorunlu Askerlik" başlıklı bölümünü okuyunuz.

1. Yakın Çağ'da Fransa'da başlayan zorunlu askerliğe dayalı daimî orduların diğer ülkelerin savaş stratejilerini nasıl etkilediğini analiz eden,
2. Zorunlu askerlik uygulamasının devletlerin askerî ve idari maliyetlerine etkisini değerlendiren,
3. Zorunlu askerlik uygulamasının devlet-toplum ilişkilerindeki vatandaşlık bağının tesisine etkisini değerlendiren bir metin yazınız. Yazdığınız metni sınıfta paylaşınız.

Sıra Sizde

1. Zorunlu askerlik uygulamasının toplumsal ve siyasi yapıya etkisini analiz ediniz.
2. Ulus devlet mi zorunlu askerliği doğurmuştur yoksa zorunlu askerlik mi ulus devleti oluşturmuştur? Tartışınız.

Osmanlı Devleti'nde Batı Tarzı Düzenli Ordu

Osmanlı Devleti'nin **büyük strateji**sinin hedefleri, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra mütevazı boyutlara çekilmişti. Osmanlı Devleti; Doğu Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika'da bölgesel bir güç olmakla yetinmek, toprak bütünlüğünü korumak zorunda kalmıştı. Bu doğrultuda Avrupa'daki devletlerle stratejik ortaklık kurulması, Avrupa devletler hukukuna dâhil olunması ve taarruzdan kaçınılarak savunmaya ağırlık verilmesi gerekmişti. Büyük stratejideki bu değişim, askerî sistemin de buna uygun şekilde düzenlenmesini gerektirmişti.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti'nin büyük stratejisindeki bu değişimin Osmanlı ekonomik ve siyasi düzenindeki olumlu ve olumsuz etkileri neler olmuştur?

Kavram Kutusu

Büyük Strateji: Bir devletin, hedeflediği çıkarlara ulaşmak için güç kaynaklarını (askerî, diplomatik, ekonomik, politik) ne şekilde kullanacağını planlayan en geniş çerçeveli devlet politikası.

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldan sonraki dönemde büyük stratejisi sizce ne olmalıydı? Bir cümle ile ifade ediniz.

.....

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar askerî gücünü rakipleriyle rekabet edebilecek düzeyde tutmak ve merkezî otoritesini artırmak için birçok reform yapmıştı. Fakat bunlar, reformu gerçekleştiren padişahın saltanatı veya devlet adamının görev süresiyle sınırlı kalmış, kurumsallaşamamıştı. Mevcut subaylar ile askerler yapılan reformlar için ikna edilemediğinden reformlara karşı sürekli muhalefetle karşılaşılmıştı. Bu muhalefetin en kanlısı, savaşmak istemeyen Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmak isteyen II. Osman'ın (Görsel 3.25) yeniçeriler tarafından katledilmesiydi (1622). Köklü reformlar yapılamadığı, en küçük bir reforma bile birtakım asker ve bürokrat muhalefet ettiği için Osmanlı ordusunun durumu içinden çıkılmaz bir hâl almıştı.

Görsel 3.25: *Sultan II. Osman (1604-1622), Ahmed Nakşi, 1620, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul*

Bakış Açısı

"Eldeki orduyla kıyamete dek harp edilse düşmana karşı zafer elde etmek mümkün değildir." (Yıldız, 2013, s. 37.)

Osmanlı idarecisi olsaydınız danışma meclisinde dile getirilen böyle bir tespit üzerine orduda ne gibi değişiklikler yapardınız? Açıklayınız.

Yeni Düzen Yeni Ordu: Nizam-ı Cedit

Görsel 3.26: *Sultan III. Selim (1761-1808), İnan ve Suna Kıraç Koleksiyonu, Albüm, lv. 28*

Osmanlı Devleti'nde Avusturya ve Rusya ile savaş hâlindeki bir dönemde taht değişikliği yaşanmış, III. Selim (Görsel 3.26) padişah olmuştu. Osmanlı Devleti'nin 1787-1792 yılları arasında yaptığı bu savaşlardan mağlup ayrılması üzerine III. Selim yeni bir askerî reform hareketi başlattı. Bu reform hareketi yeni düzen anlamına gelen "Nizam-ı Cedit" olarak adlandırıldı.

Nizam-ı Cedit reformlarının başlıca hedefi Avrupa tarzında bir ordu kurmaktı. Fakat bu refomlar yapılırken denge politikası uygulanmak zorunda kalındı. Reformlar başlangıçta halka duyurulmadı ve yeni birliklerin, saray muhafızları olan Bostancı Ocağına bağlı olduğu ifade edildi. Saraya uzak bir yer olan Levent'te Nizam-ı Cedit birliklerinin eğitimlerine başlandı. Bu sırada geçmiş reformların karşısında duran yeniçerilerden tepki görmemek amacıyla Yeniçeri Ocağının Nizam-ı Cedit'e entegre edilmesinden kaçınıldı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 3.27: *III. Selim'in, Nizam-ı Cedit birliklerini denetlemesi, Ludwig Grüner, 1828, Anne Brown Askerî Koleksiyonu, ABD*

1. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

.....
.....
.....
.....

2. Görselin edindiğiniz tarihî bilgileri destekleyip desteklemediğini açıklayınız.

.....
.....
.....
.....

Nizam-ı Cedit birlikleri için Fransız kökenli subaylar eğitimci olarak görevlendirildi. İngilizlerden de askerî teçhizat alınarak modern silahların kullanımına özen gösterildi. Yeni birliklerin finansmanı için İrad-ı Cedit adında hususi bir hazine kuruldu (1793). Ordunun topçu ve istihkâm subayı ihtiyacını karşılamak amacıyla Kara Mühendishanesi (Mühendishane-i Berri-i Hümayun) kuruldu (1795). Bu okulda Avrupa tarzında bir matbaa ve kütüphane de vardı. Fransız askerî okullarının programının uygulanacağı bu okulda önde gelen Osmanlı âlimleri yanında yabancı uzmanlar da görevlendirildi. Verilen eğitimlerden fayda görülmesi üzerine oluşturulan ilk resmî Nizam-ı Cedit alaylarının toplam mevcudu 24.000'e ulaştı.

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Birinci sınıftaki talebelere öncelikle hat, imlâ, hesap ve hendese, teknik resim dersleri verilmekteydi. Birinci ve ikinci sınıflarda ayrıca Arapça ve Fransızca dersleri yer almaktaydı. İkinci, üçüncü ve dördüncü sınıf talebeleri coğrafya, arazi ölçümü, harita çıkarma, lağımcılık ve müstahkem binalar inşası, çağdaş askerlik tertibi, isabetli ve seri top atıcılığı, yüksek matematik bilgisine dayanan koni kesitleri, diferansiyel hesap, integral hesap, mekanik ve astronomi gibi derslerde öğretim görmekteydi (Beydilli, 2013, s. 525).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.

   .....

2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.

   .....

   .....

3. Kara Mühendishanesinden mezun olacak subayların Nizam-ı Cedit ordusunda hangi alanlarda hizmet vermesi beklenmiş olabilir? Açıklayınız.

   .....

   .....

Yeni kurulan Nizam-ı Cedit ordusu ilk büyük sınavında, 1798'de Mısır'ı işgal eden Fransız ordusunu ancak İngiliz donanmasının Osmanlılara yardıma gelmesiyle Mısır'dan çıkarabilmişti. Bu durum, Osmanlı ordusunun modern ordular karşısındaki yetersizliğini göstererek muhaliflere ve rakip devletlere fırsat vermişti. Rusya, bu durumdan istifade etmek için 1806'da Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı (Görsel 3.28).

Görsel 3.28: *1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Aynoroz Muharebesi, Alexey Bogolyubov, 1853, Petersburg Deniz Müzesi, Rusya*

Nizam-ı Cedit ordusu başkent İstanbul'daki yapılanmasını tamamlayamamıştı. İstanbul dışındaki Nizam-ı Cedit birlikleri ise disiplinden uzaktı. Bu durum taşrada merkezî otoritenin sağlanmasını engellemekteydi. Bu ortamda taşradaki âyanların gittikçe güç kazanması, Osmanlı Devleti'ni yeni sorunlarla karşı karşıya getirdi. 1806'da başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan mağlubiyetler Nizam-ı Cedit ordusuna güven duyulmasını da engelledi. Taşrada asayişin tam sağlanamamış olması ve savaştaki mağlubiyetler, reformcu devlet adamlarının gücünü reform muhalifleri karşısında zayıflattı. İstanbul'da patlak veren küçük bir isyan reform karşıtları tarafından desteklendi. Nizam-ı Cedit askerlerinin Fransız tarzı üniforma giymeleri, Fransız eğitmenler tarafından yetiştirilmiş olmaları, bu ordunun finansmanı için ek vergi toplanması gibi konular propaganda malzemesi yapılarak ahalinin isyana destek vermesi sağlandı. Kabakçı Mustafa'nın elebaşılığındaki bu isyan sonucunda birçok Nizam-ı Cedit askeri katledildi, bu yeni ordu ortadan kaldırıldı. Osmanlı ordusundaki bir başka reform teşebbüsü de başarısızlıkla sonuçlandı ve padişah III. Selim katledildi (1808).

Sıra Sizde

1. Nizam-ı Cedit reformlarını Altı Şapkalı Düşünme Tekniği ile analiz ediniz.

2. Osmanlı Devleti'ndeki bürokrat ve askerî sınıfın Nizam-ı Cedit reformlarının başarısına etkisini değerlendiriniz.

Kökü Mazide Olan Ati: Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye

Beyin Fırtınası

Yahya Kemal, "Kökü mazide (geçmiş) olan atiyiz (gelecek)." derken neyi kastetmiş olabilir?

Nizam-ı Cedit ordusunun kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmasından sonra II. Mahmut (Görsel 3.29) tahta geçti. II. Mahmut, geçmişteki reform teşebbüslerinin yaşattığı acı tecrübelerden ders almış, orduyu modernize etmek için acele etmemişti. Tahta geçtikten sonra kendisi dışındaki güç odaklarını tasfiye politikası izledi, ardından askerî reformun altyapısını oluşturan siyasi, idari ve mali düzenlemelere ağırlık verdi. Taşrada güç kazanmış olan âyanları birer birer ortadan kaldırdı. Reformlara karşı muhalefet

Görsel 3.29: *Sultan II. Mahmut (1785-1839), Topkapı Sarayı Müzesi, nr. 17-51, İstanbul*

edebilecek Yeniçeri Ocağı ile ilmiye teşkilatının önemli kadrolarına güvendiği kişileri yerleştirdi. II. Mahmut, reformların önünü açabilmek için Yeniçeri Ocağını lağvetmeyi düşünüyordu fakat ocağın lağvedilmeyip ıslah edilmesi gerektiğini düşünen devlet adamları da vardı.

II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırabilmesi için kabul edilebilir bir gerekçeye ihtiyacı vardı. Yeniçeriler 1821'deki Rum İsyanı'nı bastıramayınca II. Mahmut, kendi valisi Kavalalı'dan yardım istemek zorunda kalmıştı. Bir isyanı bile bastıramayan Yeniçeri Ocağını ıslah etmek amacıyla ocak içinden asker alınarak Avrupa tarzında birlikler oluşturulması kararlaştırıldı. Eşkinci Ocağı adı verilen bu birliklerin oluşturulmasına yeniçerilerin (Görsel 3.30) isyan etmesi II. Mahmut'a beklediği fırsatı verdi. Devlet adamlarının çoğunu Yeniçeri Ocağının ıslah edilemeyeceğine ikna eden padişah, Yeniçeri Ocağının tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik bir ferman yayımladı. Son birkaç yüzyıldır devletin birçok reform girişimini baltalayan engel böylece ortadan kaldırılmış oldu. Zorbalıklarıyla devlet idarecileri ve halk üzerinde baskı kuran Yeniçeri Ocağının kaldırılması, hayırlı olay anlamına gelen "Vaka-i Hayriye" olarak anılmıştır (1826). Bu olay aynı zamanda reform karşıtlarının klasik askerî sistemin canlandırılacağına yönelik umutlarını yok etmiştir. Böylece düzenli ordunun kurulması önündeki siyasi engeller de ortadan kalkmıştır.

Görsel 3.30: *Yeniçeri isyanı, Hiob Ludolf, Herzog August Kütüphanesi, Almanya*

Bakış Açısı

Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmasaydı Osmanlı Devleti'nde gelişmeler nasıl olurdu? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Reformların önündeki en büyük engelin ortadan kaldırılması II. Mahmut'u rahatlatarak devletin birçok kademesinde köklü modernleşme faaliyetlerinin başlamasını kolaylaştırdı. II. Mahmut hayata geçirdiği yeniliklerle Osmanlı Devleti'nin en reformcu padişahlarından biri oldu. Gerçekleştirdiği en önemli reform, Avrupa tarzında kurmuş olduğu yeni orduydu. Bu ordunun kuruluşunda Nizam-ı Cedit ordusuna yapılan eleştirilerden de ders çıkarmıştı. Ordunun ismini Hz. Muhammed'in muzaffer askerleri anlamındaki "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" (1826) olarak belirledi. Bundaki amacı, ordu kurulurken *"kâfirlerin taklit edildiği"* yönündeki propagandanın önüne geçmek ve yeni kurulan ordunun İslam ordusu olduğunu göstermekti. Hem dış askerî rekabete ayak uydurmak hem de merkezî idarenin otoritesini artırmak amacıyla kurulan bu yeni ordu, ahalinin tepkisini çekmeyecek biçimde yapılandırıldı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 3.31: *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, François Dubois, XIX. yüzyıl, Dolmabahçe Sarayı, İstanbul*

1. Görsele göz atınız. Görselde önce neyi fark ettiniz?

   .....

2. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

3. II. Mahmut'un, başkent İstanbul'daki Sultan Ahmet Meydanı'nda Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna bir geçit töreni tertip ettirmesinin sebebi ne olabilir?

   .....

II. Mahmut, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun subay ihtiyacını karşılamak için çeşitli okullar da kurdurmuştu. Her bölüğe tayin edilmesi gereken askerî doktor ve cerrahların yetiştirilmesi amacıyla 14 Mart 1827'de Mekteb-i Tıbbiye açıldı. Birliklere subay sınıfında komutan yetiştirilmesi için de Mekteb-i Harbiye (1835) kuruldu.

Yeni orduya Müslüman nüfus içinden gönüllü olanlar asker alınarak onlara aylık maaş ödendi. Orduya katılan Müslümanların emekli olabilmesi için en az on iki sene hizmet etmesi gerekliydi. Kuruluşundan itibaren orduda yalnızca Müslümanlar istihdam edildi. Bu durum Osmanlı Devleti'ndeki Müslümanların nüfus artışının gayrimüslimlerin nüfus artışından yavaş olmasına yol açtı. Askere alınmayan gayrimüslimlerden cizye alındı. Gayrimüslimlerin çoğu, ticaret ve zanaatla uğraştıkları için bu vergiyi kısa sürede telafi edebildi.

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Halil Rifat Paşa'nın hazırladığı bir rapora göre ise, Asâkir-i Mansûre'ye kuruluşundan 1837 Şubatına tesadüf eden H.1252 yılı sonuna kadar yazılan asker sayısı 161,036 idi. Ancak, 1837 Şubat ayında eldeki mevcut 54,670'i geçmemekteydi. Yeni askerî nizamın başlangıcından o tarihe kadar geçen süre içinde kaybolan nefer toplamı 106,366 idi. Bunun 45,496'sı salgın hastalıklar verilen kayıplar; 21,928'i harp sırası kayıpları idi. Muharebelerde öldüğü tesbit edilenlerin sayısı ise çok daha azdı: 1269. Firarîlerin sayısı 20,117 iken esir düşenler 1055 kadardı. Dikkat çekici diğer iki rakam ise emekliliğe hak kazanmadan azledilenler ile ordudan emekli olmayı başarabilenlerdi. İlki 15,927 gibi oldukça yüksek bir rakamken, ikincisi sadece 1834'de kalmıştı (Yıldız, 2009, s. 211).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.

   .....

2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.

   .....

3. İstatistik bilgisine göre Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun en büyük sorunu ne olabilir?

   .....

4. Siz Osmanlı Devleti'nde idareci olsaydınız bu sorunu gidermek için ne gibi önlemler alırdınız? Gerekçelendirerek açıklayınız.

   .....

Sıra Sizde

1. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu hangi amaçlarla kurulmuştur?
2. II. Mahmut, yeni bir ordu kurarken hangi sorunlarla karşılaşmıştır? Açıklayınız.
3. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun GZFT analizini yapınız.

Tablo 3.1: *GZFT Analiz Tablosu*

Güçlü Yönler	**Zayıf Yönler**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
Fırsatlar	**Tehditler**
.....	.....
.....	.....
.....	.....

GZFT

Vatan Savunması: Zorunlu Askerlik ve Asâkir-i Nizamiye

Beyin Fırtınası

"Muhafaza-i vatan, ahalinin fariza-i zimmetidir." (Vatan savunması, bütün halkın görev borcudur.)

Tanzimat Fermanı'nda geçen bu ifade, Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tebaası için ne anlama gelmektedir?

II. Mahmut ve Osmanlı idarecileri, yalnızca ordunun modernize edilmesinin yeterli olmadığını tecrübe etmişti. Devletin işleyişi ile devlet-toplum ilişkilerinin de çağın şartlarına göre düzenlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştı. Fakat II. Mahmut vefat edince bunu gerçekleştirmek I. Abdülmecit'e kaldı. I. Abdülmecit, Tanzimat Fermanı'yla birçok alanda önemli değişiklikler yaptı. Bu alanlardan biri de askerlikti.

İsteğe bağlı katılımın olduğu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu, zorunlu askerlik sisteminin uygulandığı Avrupa ordularıyla rekabet edecek asker sayısına ulaşamamıştı. Bu sebeple zorunlu askerliğin Osmanlı Devleti'nde de uygulanması gerektiği düşünüldü. I. Abdülmecit (Görsel 3.32) Dönemi'nin başında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda ülke savunmasının bütün Osmanlı ahalisinin vazifesi olduğu belirtilerek zorunlu askerliğe geçildi (1839). Fermanda ayrıca gayrimüslimlerle Müslümanların hukuk önünde eşit oldukları vurgulanmıştı. Bu durum, eşitlik ilkesinin askerlikte de uygulanmasını gerektirmişti. Bu doğrultuda gayrimüslim Osmanlı ahalisinden alınan cizye vergisi Islahat Fermanı'yla (1856) kaldırılmış ve bütün Osmanlı ahalisinin yararlanacağı bedel-i askerî uygulamasına geçilmişti.

Görsel 3.32: *Sultan I. Abdülmecit (1823-1861), Rupen Manas, 1857, Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi, İsveç*

Devletin zorunlu askerlik uygulamasına geçmesinde birçok amacı vardı. Ordu mevcudunu artırmak bunlardan yalnızca biriydi. Bir diğeri ise devlet ile toplum arasındaki bağı sağlamlaştırmaktı. Zorunlu askerlik uygulaması, farklı dinlere mensup olanların vatan savunmasında birlik olmalarına imkân sağladığı için ortak bir Osmanlı kimliğinin oluşmasına hizmet edecekti. Ancak Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler yüzyıllardır askere alınmadığı için bu uygulamaya alışamadılar. Zorunlu askerlik dolayısıyla orduda geçirecekleri on iki yıl boyunca kendi mesleklerinden ayrı kalmak istemeyen gayrimüslimler askerlik yapmaktan kaçındı. Gayrimüslimlerden askere alınabilenler sınırlı sayıda kaldı.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin de askere alınabilecek olmasını Müslüman ahali nasıl karşılamış olabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

Zorunlu askerlik, toplumun bütün kesimlerini içerecek ve tam bir eşitliği sağlayacak şekilde 1909 yılında uygulandı. Çıkarılan bir kanunla askerlikten muafiyet sağlayan bütün ayrıcalıklar kaldırıldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin ancak son yıllarında orduda Müslümanların yanında çok sayıda Hristiyan ve Yahudi asker istihdam edilebildi.

Osmanlı Devleti'ni düzenli orduyu kurma aşamasında zorlayan engeller arasında teknolojik altyapının yetersizliği de vardı. Osmanlı idarecileri, Avrupa'daki askerî sanayiyi yakından takip ederek piyasaya çıkan yeni silahları tereddütsüz ithal etti. Devlet bunların yurt içinde üretilmesi için teşebbüslerde bulundu (Görsel 3.33) fakat ordunun ihtiyacı olan silahların çoğunu ithal etmekten (Görsel 3.34) kurtulamadı. Teknolojik yetersizliklerden biri de ordu lojistiğindeydi. Ordunun düzgün işlemesi için askerî birliklerin ülke içinde görev yerlerine intikali, askerî malzemenin taşınması ve emirlerin askerî birliklere hızlı bir şekilde ulaşması gerekliydi. Bu da çağın şartları gereği tren ve telgraf şebekesi ile sağlanabilirdi. Osmanlı Devleti bu eksikliği fark ederek 1847'den itibaren telgraf, 1856'dan itibaren demir yolu hattının inşasına başladı.

Görsel 3.33: *Zeytinburnu Top Fabrikası'nda üretilmiş ilk seri ateşli top*

Görsel 3.34: *Osmanlı ordusu için üretilen Martini tüfeği*

Değişim ve Süreklilik Analizi

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 3.35: *TCG Anadolu*

Görsel 3.36: *Millî Muharip Uçak*

Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar Türk Savunma Sanayisi'nin geldiği seviyeyi göz önünde bulundurarak askerî teknolojideki yerliliği değişim ve süreklilik açısından yorumlayınız.

Konuyla ilgili sürükle bırak etkinliği için karekodu okutunuz.

3.4. ULUS DEVLETLEŞME VE ENDÜSTRİLEŞME SÜREÇLERİNDE SOSYAL HAYAT

XIX. yüzyılda başlayan ulus devletleşme ve endüstrileşme sürecinin ekonomik, siyasi ve askerî alanlar yanında sosyal hayatta da etkileri dünya çapında görülmüştü. Ulaşım, haberleşme, eğitim, sağlık ve sosyal devlet uygulamaları ile Osmanlı Devleti bu küresel değişimi yakalamayı ve varlığını sürdürmeyi amaçlamıştı.

Osmanlı Devleti'nde Demir Yolu ve Telgraf

Beyin Fırtınası

Görsel 3.37: *Demir yolu*

Odanızda böyle bir fotoğraf bulunuyor olsaydı size neleri çağrıştırırdı? Düşüncelerinizi açıklayınız.

Avrupa'da teknoloji alanında yapılan icatlar ulaşımda ve iletişimde önemli gelişmelere zemin hazırlamıştı. Bunlardan biri de Sanayi İnkılabı sırasındaki hızlı ilerlemeler sonucunda buharın kullanılmasıyla demir yolu (Görsel 3.37) taşımacılığında yaşandı. Genellikle madenlerde kullanılan demir yolu taşımacılığının kullanım alanı buharlı makinenin icat edilmesiyle genişledi. XIX. yüzyılın başlarında ilk kez İngiltere'de buharlı makinenin lokomotiflerde (Görsel 3.38) kullanılmasıyla Avrupa ve Amerika başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde demir yolu yapımı hız kazandı.

Görsel 3.38: *Buhar gücüyle çalışan lokomotif*

Batılı emperyalist devletler demir yolu sayesinde sömürgelerindeki ham maddeleri limanlara, oradan da sanayi kentlerinde bulunan fabrikalara taşıma işini kolaylaştırdı. Böylece bir yandan taşımacılık maliyetleri ve taşıma süresi azalırken diğer yandan üretim faaliyetleri hız kazanmıştı.

Bunun yanı sıra bu devletler, demir yolu sayesinde sömürgelerini ve sömürgelerine giden yolları daha rahat kontrol etmiş, sömürgelerinde çıkabilecek isyanlara karşı otoritelerini korumak için bu bölgelere hızlıca ulaşım sağlamıştı.

XIX. yüzyılda eski gücünü kaybetmiş olan Osmanlı Devleti, emperyalist politikaların hedefi hâline gelmiş ve siyasi, askerî, iktisadi alanlarda kendisine yönelik tehditlerle uğraşmak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti, Batı'daki ilerlemelerden geri kalmamak, siyasi ve iktisadi bütünlüğünü korumak istediği için İngiltere'de başlayan bu yeni ulaşım teknolojisini yakından takip etmişti. Dünyada ilk demir yolu yolculuğunun gerçekleşmesinden kısa süre sonra Osmanlı topraklarındaki ilk demir yolunu yapma fikri oluşmuştu. Ancak Osmanlı Devleti'nin teknik ve ekonomik alanlarda hazırlıksız oluşu, demir yolu projesi için Avrupalı devletlerin desteğini gerektirmişti. Osmanlı topraklarında demir yolu hatları inşa etmeleri için Batılı şirketlere başvurulmuştu. Osmanlı Devleti bu amaç doğrultusunda Batılı şirketlere dolayısıyla da Avrupalı devletlere yeni imtiyazlar vermek zorunda kalmıştı. Avrupalı devletler de Osmanlı topraklarında yapılması planlanan demir yolu hatlarını emperyalist politikalarını gerçekleştirmek için bir fırsat olarak görüp teşvik etmişlerdi.

Bakış Açısı

Emperyalist devletlerin Osmanlı topraklarında demir yolu yapımı için istekli olmalarının sebepleri neler olabilir?

Görsel 3.39: *Anadolu ve Bağdat demir yollarının başlangıç noktası konumundaki Haydarpaşa Garı, İstanbul*

Görsel 3.40: *Hicaz demir yolu hattının son durağı olan Medine Garı'nın genel görünüşü*

Demir yolu konusundaki somut adımlar, saraydaki çalışma odasına demir yolu resimlerini asarak Osmanlı topraklarını baştan başa demir yollarıyla süsleme hayali kuran Sultan Abdülmecit Dönemi'nde atılmaya başlandı. Osmanlı Devleti'nde ilk demir yolu Mısır eyaletinde Kahire-İskenderiye arasında yapıldı. Bunu Anadolu'da yapılan ilk demir yolu olan İzmir-Aydın arasındaki demir yolu hattı takip etti. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde ise Rumeli demir yolları yapıldı. Böylece İstanbul Sirkeci'den başlayan Rumeli demir yolu hattıyla Balkan şehirleri ve Osmanlı başkenti birbirine bağlanmış oldu. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'ne gelindiğinde ise demir yolu konusunda çok önemli adımlar atıldı. İstanbul Haydarpaşa'dan başlayan demir yolu hattı, Anadolu ve Bağdat demir yolları projesiyle (Görsel 3.39) Anadolu'daki birçok yerleşim yerinden geçerek Bağdat'a kadar uzatılmaya çalışıldı. II. Abdülhamit Dönemi'nde yapılan bir diğer demir yolu, Şam'dan başlayıp Medine'de (Görsel 3.40) sona eren Hicaz demir yolu hattıydı.Yapımı

I. Dünya Savaşı'nda bile devam etmiş bu demir yolu hatlarıyla Osmanlı topraklarında toplam uzunluğu binlerce kilometreyi bulan demir yolları yapılmıştır (Harita 3.1).

Harita Analizi

Harita 3.1: *Osmanlı topraklarında yapılan belli başlı demir yolu güzergâhları*

Yönerge: Haritadan hareketle soruları cevaplayınız.

1. Bu harita hangi amaçla oluşturulmuş olabilir?
2. Demir yollarının güzergâhlarının belirlenmesinde askerî, dinî, ekonomik ve siyasi alanlarda ne gibi faktörler etkili olmuş olabilir? Açıklayınız.
3. Bu demir yolu güzergâhları günümüzde hangi ülkelerin sınırları içinde kalmaktadır?

Osmanlı idarecilerine göre demir yolu; kötüye giden ekonomik koşulları iyileştirmek, ulaşımda kolaylık sağlamak ve çağın gerisinde kalmamak için çok gerekliydi. Bunun yanı sıra demir yolları, Osmanlı başkentinin uzak eyaletleri kontrol edebilmesi için de önemliydi. Demir yolları; merkezin taşraya hâkim olmasını, eşkıyalıkla mücadele edilerek güvenliğin sağlanmasını ve vergilerin daha sistemli biçimde toplanmasını kolaylaştırmıştı. Demir yolu vasıtasıyla muhtemel bir savaş durumunda Osmanlı askerleri ülke topraklarının uzak noktalarına kadar kolayca sevk edilebilmişti. Ayrıca Osmanlı taşrasında üretilen ürünler demir yolu sayesinde daha hızlı, rahat bir biçimde başkent İstanbul'a, orduya ve cepheye taşınabilmişti.

Değişim ve Süreklilik Analizi

Yönerge: Osmanlı Devleti ve günümüz Türkiye'sinde ulaşım altyapısıyla ilgili faaliyetleri değişim ve süreklilik açısından mukayese ediniz.

Karakteristik Özellikler	Osmanlı Devleti	Türkiye Cumhuriyeti
Altyapı Yatırımlarının Gerekçesi		
Altyapı Yatırımları		
Altyapı Projelerini Gerçekleştirme Yöntemleri		

Demir yolu dışında ulaşım ve iletişim alanlarındaki önemli teknolojik icatlardan biri de telgraftı. Telgraf (Görsel 3.41), merkezî hükûmetlerin taşradaki kontrolünün artırılması için önemliydi. Mesajların kodlar vasıtasıyla kısa sürede çok uzaklara ulaşmasını sağlayan bir iletişim aracıydı. Telgraf 1840'lardan itibaren Amerika, Avrupa ve Rusya'da yaygınlaşmaya başladı. Telgrafın Osmanlı Devleti'nde de kullanımı hızlı bir şekilde yaygınlaştı.

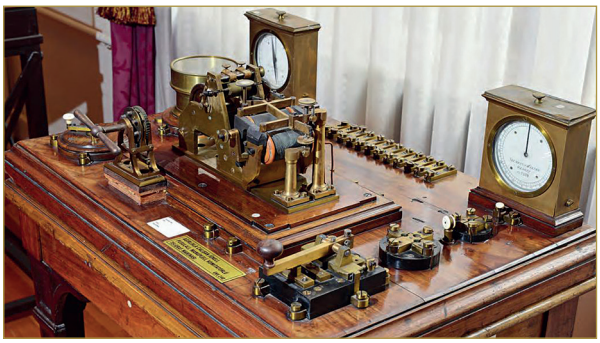

Görsel 3.41: *Telgraf makinesi, İstanbul PTT Müzesi*

Telgraf, kısa sürede Sultan Abdülmecit'in dikkatini çekti. Abdülmecit'in telgrafı icat eden Samuel Morse (Semyul Mors) ile kurduğu diyalog sayesinde Osmanlı topraklarındaki ilk telgraf hattı denemesi 1847'de İstanbul'da yapıldı. Bu vesileyle Abdülmecit tarafından telgrafın mucidi Morse'a bir madalya (Görsel 3.42) ve berat verildi. Bu, telgrafın icadı sebebiyle bir devlet başkanı tarafından Morse'a verilen ilk ödüldü.

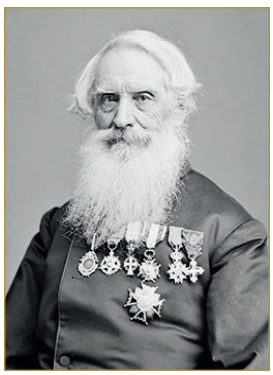

Görsel 3.42: *Sultan Abdülmecit tarafından bir madalya ile (en solda) ödüllendirilen Samuel Morse*

Bakış Açısı

Osmanlı padişahlarının bilim insanları ve teknolojik yenikliklerle ilgili tutumları hakkında neler söylersiniz? Sorumluluk açısından bu durumu değerlendiriniz.

Osmanlı topraklarında haberleşme amacıyla ilk kez Kırım Savaşı'nda kullanılan telgraf hatları kısa sürede geniş bir ağa ulaştı. Kurulan telgraf hatlarıyla başkent İstanbul'un Anadolu, Balkanlar ve Irak coğrafyası ile iletişimi sağlandı. Sultan II. Abdülhamit, demir yoluna olduğu gibi telgraf hatları konusuna da çok önem verdi. Birçok telgraf hattı, herhangi bir dış kaynak kullanılmadan Osmanlı sermayesiyle yapıldı. II. Abdülhamit Dönemi'nde bazı yerlerde deniz altı kabloları kullanılarak Osmanlı topraklarının en ücra bölgeleri olan çöllerle kaplı yerleşim yerlerine bile telgraf hattı döşendi. Bu durumu Fransız bir telgraf mühendisi "Osmanlı Devleti, yolların ve demir yollarının gidemediği yerlere kadar telgraf hatlarını geren ilk ülke." sözleriyle ifade etti.

Bakış Açısı

Günümüzdeki iletişim araçlarını avantajları ve dezavantajları bakımından telgraf ile karşılaştırınız.

Osmanlı idarecilerine göre telgraf, başkentten gönderilen emirlerin hızlı bir şekilde uygulanmasına ve halkın şikâyetlerinin merkeze iletilebilmesine olanak sağlamıştı. Böylece devlet, merkezî otoritesini taşranın en uzak köşelerine kadar götürebilme imkânına kavuşmuştu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde telgrafın yaygınlaştırılması çabaları hem modernleşme hem de merkez-taşra ilişkilerinin güçlendirilmesi açısından önemli bir gelişme olarak görülmüştür.

Sıra Sizde

Yönerge: Verilen metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Hicaz demir yolu hattı, büyük zahmet ve meşakkatlerle yapılabilen hac yolculuğunu kolaylaştırarak, büyük bir dinî hizmete vesile olacaktı; çünkü Suriye'den Medine'ye yaklaşık kırk, Mekke'ye elli gün süren ve bedevilerin saldırıları sebebiyle tehlikeli olan yolculuk dört beş güne inecekti. Üstelik demir yolu, hacıların gidiş geliş masraflarını öncekiyle kıyaslanamayacak derecede azaltacak ve bu durum yakın gelecekte hacıların sayısını da arttıracaktı. Proje aynı zamanda II. Abdülhamit'in İslam alemindeki itibar ve nüfuzunu da kuvvetlendirecek, Müslümanların ortak bir eser ve amaç etrafında dayanışmasını sağlayacaktı. Bu çerçevede Hicaz demir yolunun yapımında İslam dünyasının her yerinden bağışlar gelmişti. Çeşitli kampanyalar etrafında yapılan bağışlar en başta II. Abdülhamit ve Osmanlı devlet adamlarının şahsi bağışları ile diğer İslam devletlerinin yöneticilerinden gelmekteydi. Daha sonra bu demir yolu projesine Osmanlı toplumundan ve diğer ülkelerdeki Müslüman topluluklardan da çok sayıda bağış yapıldı (Gülsoy & Ochsenwald, 1998, s. 441).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Osmanlı Devleti'nde Hicaz demir yolu hattının yapılmasıyla hangi hedefler gözetilmiş olabilir? Açıklayınız.
2. Hicaz demir yolu hattının yapımı esnasında toplanan bağış ve yardımları sorumluluk ile yardımseverlik bağlamında değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti'nde Eğitimde Modernleşme Faaliyetleri

Beyin Fırtınası

Vatandaşlık bilincinin geliştirilmesinde eğitim kurumları ve askerlik teşkilatının rolü ne olabilir? Vatanseverlik ve sorumluluk açısından değerlendiriniz.

Görsel 3.43
Askerlerle ağaç dikiminde bulunan öğrenciler

Avrupa'da XVII. yüzyıldan beri süregelen siyasi ve fikrî değişimler sonucunda ortaya çıkan ulus devlet anlayışı 1789 Fransız İhtilali ile zirveye çıkmıştı. Bu anlayışa göre insanın bağlılığı ve sorumluluğu, birlikte yaşadığı toplum ile vatan toprağına yönelik olmalıydı. Gerektiğinde bütün bir ulus olarak vatan savunması yapılmalıydı. Bunun yanında Sanayi İnkılabı ile önem kazanan endüstrileşme bir ulusun maddi gücünün önemli bir dayanağı olarak görülü-

yordu. Endüstrileşme, özünde şehirli ve okuryazar bir toplum gerektiriyordu. Bu nedenle eğitim kurumlarına, askerî teşkilatlara oldukça önemli bir görev düşüyordu. Bu görev, ulus bilincine sahip olarak çalışan, vatan için gerektiğinde canını feda edebilecek vatandaşlar yetiştirmekti. Ulus devlet anlayışına yönelik eğitim politikaları üreten Avrupalı devletler toplumdaki sınıfsal eşitsizliği ortadan kaldırmayı ve her bir bireyin vatanı sahiplenmesini hedeflemiştir. Bu uğurda vatandaşlara daha fazla hak ve özgürlük verilmekle beraber toplumsal ödevler de yüklenmiştir. Tüm bu hak ve ödevler anayasa çerçevesinde teminat altına alınmıştır. Anayasa düzenlemeleriyle şekillenen bu hak ve ödevlerin nesiller boyu benimsenmesinde eğitim kurumları ile askerî teşkilatlar önemli rol oynamıştır. Böylece modern eğitim sistemi ve modern askerî teşkilat, ulus devletleşme süreciyle birlikte gelişim göstermiştir.

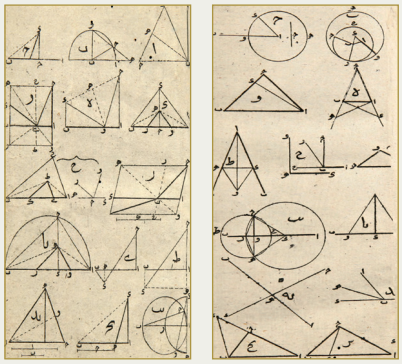

Görsel 3.44: *Mühendis okullarında ders kitabı olarak okutulan hendese kitabından sayfalar*

Hendesehane (1734)

Osmanlı Devleti'nde Avrupa devletleriyle girişilen siyasi ve askerî rekabet çerçevesinde açılan, askerî teknikler hakkında eğitim veren ilk askerî okul Hendesehane'dir. Hendesehane, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Humbaracı Ahmet olarak anılan Comte de Bonneval (Kont dö Boneval) tarafından İstanbul Üsküdar'da kurulmuştur. Humbaracı Ahmet Paşa'nın kurduğu, modern eğitim veren bu askerî okulda matematik ve geometri dersleri okutulmuştur (Görsel 3.44). Ancak yenilik karşıtı yeniçerilerin baskı ve saldırıları nedeniyle Hendesehane kapatılmak zorunda kalınmıştır.

Görsel 3.45: *Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyun, İstanbul*

Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyun (1776)

Rusların 1770'te Çeşme Limanı'na baskın yaparak Osmanlı donanmasını imha etmesi, ilk askerî deniz okulu olan Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyun'un (Görsel 3.45) açılması ihtiyacını doğurmuştu. Okula alınan öğrencilere okuma yazmanın ardından Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce gibi yabancı diller öğretilmiş, modern matematik ve denizcilik konusunda eğitim verilmişti. Modern eğitim kurumlarından olan Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyun, günümüzde Deniz Harp Okulu olarak denizcilik konusunda uzman subaylar yetiştirmeye devam etmektedir.

Görsel 3.46: *Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun, İstanbul*

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun (1795)

III. Selim tarafından İstanbul Eyüp'te kurulan Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun (Görsel 3.46) bir askerî kara mühendishanesidir. Topçuluk, istihkâm (askerî mühendislik) ve haritacılık üzerine eğitim veren okulun mezunları askerî birliklere teknik subay olarak atanmıştır. Bu okul 1914'e kadar varlığını sürdürmüştür.

Görsel 3.47: *Mekteb-i Tıbbiye, İstanbul*

Mekteb-i Tıbbiye (1827)

Osmanlı Devleti'nde hekimler medreselerde yetişirdi. Osmanlı ordusunda görev yapan hekimlerin çoğunluğu ise gayrimüslimdi. II. Mahmut zamanında modern tıp eğitiminin verildiği Mekteb-i Tıbbiye (Görsel 3.47) hem Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun hekim ihtiyacını karşılamak hem de Müslümanlar arasından daha fazla tabip ve cerrah yetiştirmek amacıyla 14 Mart 1827'de İstanbul'da açıldı. Bu tarih günümüzde tıp bayramı olarak kutlanmaktadır. Pozitif bilimlerin okutulduğu bu okulun eğitim dili Fransızca olup Cerrahhane kısmında Türkçe eğitim verildi. Bu okul günümüzde Sağlık Bilimleri Üniversitesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Görsel 3.48: *Mekteb-i Harbiye, İstanbul*

Mekteb-i Harbiye (1834)

II. Mahmut Dönemi'nde Osmanlı geleneksel askerî yapısı neredeyse tamamıyla değiştirilmiş, bozulan Yeniçeri Ocağı kaldırılarak yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu kurulmuştu. Bu yeni ordu için Avrupa'daki modern orduların bilgi, teknik ve donanımına sahip subaylar yetiştirmek amacıyla 1834 yılında İstanbul'da Mekteb-i Harbiye (Görsel 3.48) açıldı. Bu askerî okulda tarih, coğrafya, matematik, hendese (geometri), harita, topografya, astronomi, askerî talimname ve kanunnameler, ilmihâl, akaid-i İslam, Fransızca gibi çeşitli dersler okutuldu. Okuldaki öğrencilerden birçoğu eğitim için Viyana, Paris, Londra gibi Avrupa şehirlerine gönderildi Avrupa'dan da öğretmenler getirildi. Mekteb-i Harbiye sadece subay yetiştirmekle kalmamış uzun yıllar ülkenin öğretmen ihtiyacını da karşılamıştır. Mekteb-i Harbiye 1936 yılında Ankara'ya taşınmıştır, günümüzde Millî Savunma Üniversitesi bünyesinde Kara Harp Okulu olarak eğitim ve öğretime devam etmektedir.

Görsel 3.49: *Mekteb-i Mülkiye, İstanbul*

Mekteb-i Mülkiye (1859)

Tanzimat öncesinde bürokratlar mesleklerini çalıştıkları dairenin günlük işlerini yaparken öğrenirdi. Çalışacakları dairenin işleri ile ilgili eğitim almamaları idari ve mali yönetmeliklerden habersiz olmalarına, yabancı dil bilmemeleri diğer devletlerle imzalanan antlaşma hükümlerini anlamayıp yanlışlıklar yapmalarına sebep oluyordu. Yapılan reformlarla oluşan bürokraside, çıkarılan kanunları uygulayabilecek donanımlı bürokrat ve memur kadrolarına ihtiyaç duyuluyordu. Reformları uygulayacak memur kadrolarını oluşturmak amacıyla ilk sivil yüksekokul olan Mekteb-i Mülkiye (Görsel 3.49) 1859'da İstanbul'da açıldı. Okulda tarih, coğrafya, biyoloji, jeoloji, fizik, fıkıh, Tanzimat kanunları, istatistik, aritmetik, ticaret kanunları, muhasebe, devletler hukuku, siyaset, ceza kanunları, ekonomi, Türkçe kompozisyon gibi dersler okutuluyordu. Bu okul 1936'da Ankara'ya taşındı, günümüzde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Osmanlı Devleti'nin eğitim alanındaki yenileşme hareketleri sadece askerî ve akademik eğitim veren okulların açılmasıyla sınırlı kalmamış, toplumun tüm kesimlerinde modernleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla meslek okulları da açılmıştır. Aşı Memurları Mektebi, Demir Yolları Memurları Mektebi, Çırak Mektepleri, Dişçi Mektebi, Sanat Mektebi, Telgraf Memurları Mektebi gibi birçok meslek okulu açılmıştır.

II. Mahmut, Avrupalı devletlerle girişilen siyasi ve askerî rekabette başarıya ulaşmayı hedefleyen padişahlardan biriydi. Halkın bilinçlenmesini, gelecek nesillerin başlatılan modernleşme hareketlerine sahip çıkarak onu geliştirmesini sağlamak amacıyla 1824'te İstanbul'da ilköğretimi zorunlu hâle getirmiştir. Bu konuda bir ferman yayımlayan II. Mahmut, çocukların ucuz iş gücü olarak görülmesine engel olmuş, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimi için elverişli bir ortam hazırlanmasını sağlamıştır.

Sıra Sizde

Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle giriştiği siyasi ve askerî rekabet çerçevesinde açtığı eğitim kurumları ile ilgili aşağıda yer alan bulmacayı çözünüz.

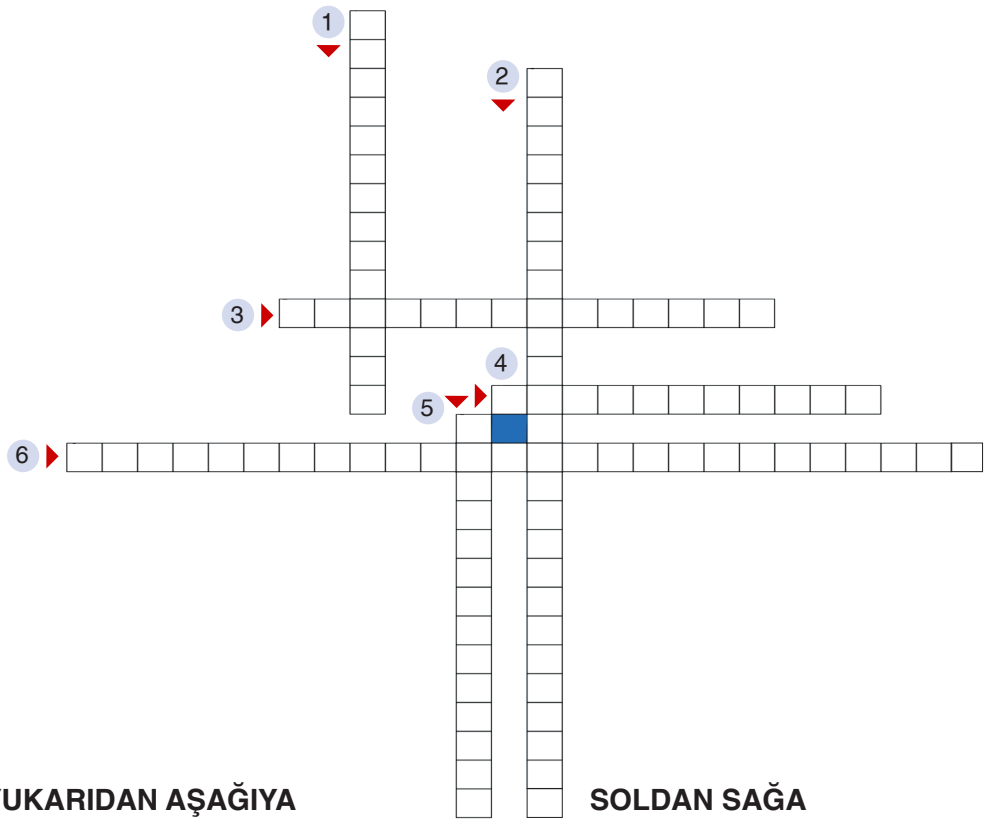

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1. Memur kadrolarını oluşturmak amacıyla açılan ilk sivil yüksekokul.
2. Modern eğitim veren ilk askerî kara mühendishanesi.
5. Modern eğitim veren ilk askerî tıp okulu.

SOLDAN SAĞA

3. Modern orduların bilgi, teknik ve donanımına sahip subaylar yetiştirmek amacıyla kurulan harp okulu.
4. Humbaracı Ahmet Paşa tarafından Üsküdar'da kurulan askerî teknikler eğitimi veren ilk askerî okul.
6. Modern eğitim veren ilk askerî deniz okulu.

Yabancı Okulları ve II. Abdülhamit Dönemi'nde Açılan Devlet Okulları

Beyin Fırtınası

Okulun sosyal hayattaki yeri ve önemi hakkında neler söylersiniz?

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından itibaren himayesi altındaki gayrimüslimlere kendi okullarını açabilme hakkı tanımıştı. Bu çerçevede Osmanlı tebaası olan Rumlar, Ermeniler ve Museviler dinî kimliklerini esas alan okullar kurmuşlardı. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı topraklarındaki Rum, Ermeni ve Musevi okullarının yanı sıra Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman, Rus ve Amerikan okullarının (Görsel 3.50) da açılmasına müsaade edildi. Azınlıklar ile yabancılar başlangıçta kilise, manastır, sinagog gibi ibadet yerleri etrafındaki gayrimüslimlere din hizmetleri vermek amacıyla okullar açmıştır (Görsel 3.51).

Görsel 3.50: *Amerikan Koleji, Amasya*

Görsel 3.51: *Osmanlı Devleti'nde bir azınlık okulu, İstanbul*

XIX. yüzyılda ortaya çıkan ayrılıkçı fikirlerin etkisiyle ve Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla bu okullar amacı dışında hareket etmeye başladılar. Ayrılıkçı faaliyetleri kışkırtarak toplumsal bütünlüğü zedelediler. Birçok yerleşim yerinde açılarak Osmanlı topraklarında hızla yayıldılar. **Misyonerlik** faaliyetleriyle de desteklenen okullar, Osmanlı toplumunu ayrıştırarak devletin parçalanmasını hedefleyen bir unsur hâline geldi. Ayrıca azınlık ve yabancı okullarının açılması ile eğitim sisteminde ortaya çıkan parçalı yapı, eğitimde amaç birliğinin oluşmasını engelledi. Bu okullar, azınlıkların hakları bahane edilerek büyük güçlerin emelleri doğrultusunda kullanıldı. Osmanlı Devleti, çıkardığı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869) adındaki eğitim düzenlemeleriyle bunu engellemeye çalıştı. Ayrıca Osmanlı topraklarının birçok yerinde açılan bu okulların yapımına ve onarımına bizzat katkı sundu. Böylece Osmanlı Devleti, özellikle azınlık okullarının varlığına değil bölücü faaliyetlerine engel olmak istediğini kanıtladı. Osmanlı Devleti'nin bu çabalarına rağmen misyonerler, azınlık ve yabancı okulları eliyle Osmanlı topraklarındaki ayrılıkçı faaliyetlerini daha da artırdı.

Kavram Kutusu

Misyonerlik: Özellikle Hristiyanlık bağlamında dinin veya mezhebin yayılması amacıyla yapılan sistematik faaliyetler.

Tanımlanan kavramı kullanarak tarihî anlamı olan bir cümle kurunuz.

.....

II. Abdülhamit Dönemi'nde sayıları binleri bulan azınlık, yabancı ve misyoner okullarıyla ilgili ülke bütünlüğünün bozulması endişesinden dolayı çeşitli raporlar hazırlandı. Raporlara göre bu okulların başlıca iki konuda zararlı faaliyetleri olduğu tespit edildi. Bu okullar aracılığıyla gayrimüslimlerin ayrılıkçı faaliyetler için kışkırtıldığı, misyonerlik faaliyetleri sonucu gayrimüslimlerin dinî ve kültürel yapısının bozulduğu ortaya çıktı. Bu nedenlerden ötürü bu okulların denetlenmesi ve misyonerlik faaliyetlerinin engellenmesi gerekli görüldü. Yabancı, azınlık ve misyoner okullarının yayılmasını durdurmak, eğitim süreçlerini denetlemek için müfettişlikler kuruldu.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti'nin yabancıların misyonerlik faaliyetlerine karşı kendi tebaası olan gayrimüslimleri korumasını sorumluluk bağlamında değerlendiriniz.

Görsel 3.52: *Anadolu'da açılan ilk lise olarak bilinen Abdurrahman Paşa Lisesi, Kastamonu*

II. Abdülhamit Dönemi'nde ayrılıkçı faaliyetlere karşı alınan tedbirler arasında eğitimin hem nicelik hem de nitelik olarak iyileştirilmesi fikri ön plana çıktı. Azınlık ve yabancı okullarında Müslüman tebaadan öğrenciler de eğitim görüyordu. Müslüman öğrenciler misyonerlik faaliyetlerine maruz kalabiliyor, bu okullardan aldıkları eğitim sonucu kendi toplumuna yabancılaşabiliyordu. Bu çerçevede II. Abdülhamit, sivil alandaki modern devlet okullarının sayısının artırılmasını ve ülke genelinde yaygınlaştırılmasını sağladı. Başta Anadolu olmak üzere Osmanlı topraklarının birçok yerinde modern eğitim veren devlet okulları açıldı (Görsel 3.52). II. Abdülhamit Dönemi'nde ilkokulların sayısı beş bine, ortaokulların sayısı altı yüze ve liselerin sayısı da yüz dörde çıktı. Ayrıca bu okulların dışında birçok yüksekokul, meslek (Görsel 3.53), sanat ve kız okulu açıldı. Böylece Osmanlı Devleti yabancı ve azınlık okullarına karşı açılan modern devlet okulları sayesinde eğitim alanındaki rekabeti, denetim kapasitesini artırmış oldu. Müslüman tebaadan iyi eğitim almak isteyen birçok kişi devlet tarafından açılan modern okullara kaydoldu.

Bakış Açısı

Müslüman tebaadan öğrencilerin misyoner okullarında eğitim görmesi sebebiyle kendi toplumuna yabancılaşmasını millî ve manevi birliğe etkisi açısından değerlendiriniz.

Görsel 3.53: *Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi, İstanbul*

II. Abdülhamit Dönemi'nde açılan devlet okullarının sayesinde merkezî otorite güçlenirken azınlık ve yabancı okullarının denetimi de kolaylaştı. Bu okulların etkisiyle sivil, modern ve kendi toplumuyla uyumlu aydın bir kesim de oluştu. Ayrıca bu dönemde eğitim ve öğretimde amaç birliğinin sağlanmasına yönelik önemli adımlar atıldı. Osmanlı eğitim teşkilatı, merkeziyetçi bir anlayışla yapılandırıldı. Azınlık ve yabancı okullarında da devlet okullarındaki eğitim-öğretim amaçları ile ortak öğretim programları uygulanmaya çalışıldı. Farklı türlerdeki birçok okulun ilk kademesinde Türkçe öğretimine özel bir yer verilmesi sağlandı. II. Abdülhamit Dönemi'nde eğitim alanında yapılan yenilikler ve ülke genelinde açılan modern okullarla Osmanlı Devleti'nin son döneminde millî devlete ve sanayileşmeye uygun bir toplum yapısının zemini oluştu.

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

II. Abdülhamit Dönemi'nde idâdîlerde (liselerde) önemli gelişmeler oldu. Bu okulların taşrada gelişmesini temin için vilâyet gelirlerinden bir kısmı "hisse-i maârif" (eğitim payı) olarak tahsis edildi. Alınan bu tedbirlerle idâdîlerin sayısının hızla artması sağlandı. 1888'de idâdîlerin öğretim süresinin dört yıla çıkarılması, vilâyet merkezlerinde gündüzlü olarak açılmış idâdîlerin köy ve kasaba çocuklarının girebilmesini sağlamak üzere yatılıya çevrilmesi kararlaştırıldı. Öte yandan 1880 yılında İstanbul'da kızlar için de bir idâdî açılmıştır. Bu okulun programında genel kültür derslerinden başka Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce, mûsıkî, el ve ev işleri gibi dersler de bulunuyordu. II. Abdülhamit Dönemi'nin sonlarında İstanbul'daki idâdî sayısı dokuza, taşradakilerle birlikte Osmanlı topraklarındaki toplam idâdî sayısı 109'a çıkmıştı...Bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 20.000'e yaklaşmıştı (Öztürk, 2000, ss. 465-466).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.

   .....

2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.

   .....

3. II. Abdülhamit'in eğitim politikasını, taşranın gelişimini sağlaması açısından analiz ediniz.

   .....

Sıra Sizde

1. Kız mekteplerinin açılmasını toplumsal eşitlik ve adalet açısından yorumlayınız.
2. Osmanlı Devleti'nin endüstrileşmesinde sanayi mekteplerinin açılmasının katkıları neler olabilir? Açıklayınız.
3. II. Mahmut ve II. Abdülhamit Dönemi'ndeki okulların açılma amaçlarını değişim ve süreklilik açısından analiz ediniz.

II. Abdülhamit Dönemi'nde Sosyal Devlet Anlayışı

Avrupa anayasalarında 1848'den sonra sosyal devlet anlayışı kendini göstermiş, hukuk devletinin sosyal ve ekonomik sorumluluklar üstlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İngiltere, Fransa, Almanya vb. Avrupa ülkelerinde işçilere kaza sigortası, ölüm hâlinde tazminat hakkı gibi haklar getirilmiştir. Böylece güçlenen sosyal devlet anlayışı gereğince vatandaş ile devletin bağını güçlendirecek sosyal yardım uygulamaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde sosyal devlet anlayışında görülen gelişmeler Osmanlı vakıf kültürü ile Avrupa'daki sosyal devlet sistemindeki gelişmelerin etkisinde şekillenmiştir.

Bakış Açısı

Hukuk devleti ile sosyal devlet arasında nasıl bir ilişki olabilir? Açıklayınız.

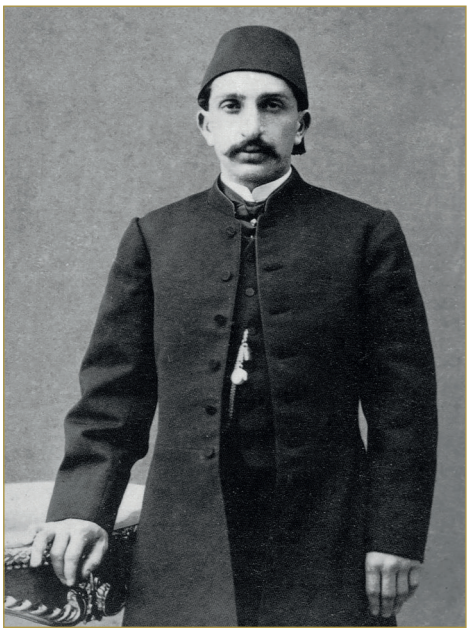

Görsel 3.54: *Sultan II. Abdülhamit'in şehzadelik döneminden bir fotoğraf*

Görsel 3.55: *Darülaceze, İstanbul, 1895*

Osmanlılarda devletin sosyal konumlanışı Avrupa'dakinden biraz farklıydı. Öncelikle Avrupa'daki kadar kalabalık bir işçi sınıfı yoktu. Diğer yandan Osmanlı toplumunda geleneksel olarak yüzyıllardır var olan vakıf sistemi sosyal yardımlaşma anlamında son derece işlevseldi. Ancak yine de XIX. yüzyılın sorumluluk üstlenen modern devlet algısı Osmanlı tarafında da karşılık buldu. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin Avrupalı modern devletler arasındaki konumunun yükseldiği II. Abdülhamit (Görsel 3.54) Dönemi öne çıkmaktadır. Bu dönemde vakıf sisteminde aksaklıklar yaşanması dolayısıyla sosyal yardımlaşma uygulamalarını devlet üstlenmiş, bu uygulamaların halkın bütününe ulaşan standart hizmetlere dönüştürülmesi sağlanmıştır.

II. Abdülhamit Dönemi'nde iş kazalarına karşı sigorta fonu, engellilere sosyal yardımlar, emekli aylığı sistemi gibi sosyal devlet uygulamaları başlamıştır. Emeklilik (tekaüt) sistemi tüm devlet memurlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nde başlatılan modern emeklilik sistemi, yoksul aylığı gibi uygulamalar günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. II. Abdülhamit Dönemi'nde oldukça fazla sayıda hastane inşa edilmiştir. Kimsesizlerin, dul ve yetimlerin bakımına özellikle önem verilmiş ve Darülaceze (Görsel 3.55), Darüleytam (Yetimler Evi)

gibi kurumlar hayata geçirilmiştir. Milletin geleceği olan çocukların bakımına özellikle hassasiyet gösteren II. Abdülhamit, İstanbul'da bugün hâlâ varlığını koruyan Hamidiye Etfal (çocuklar) Hastanesini 1899'da hizmete açmıştır. Bu kurumlar inşa edilirken II. Abdülhamit kendi mal varlığından da katkıda bulunmuştur. Örneğin Darülacezenin inşası için padişah on yedi bin altın değerinde para ve eşya bağışlamıştır. Bu şekilde Osmanlı geleneğinde zaten var olan "atiyye-i seniyye" (padişah ihsanı) geleneğini modern sosyal devlet anlayışı ile birleştirmiştir.

Görsel Analizi

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 3.56: *Hamidiye Etfal Hastanesi bahçesinde çocuklar*

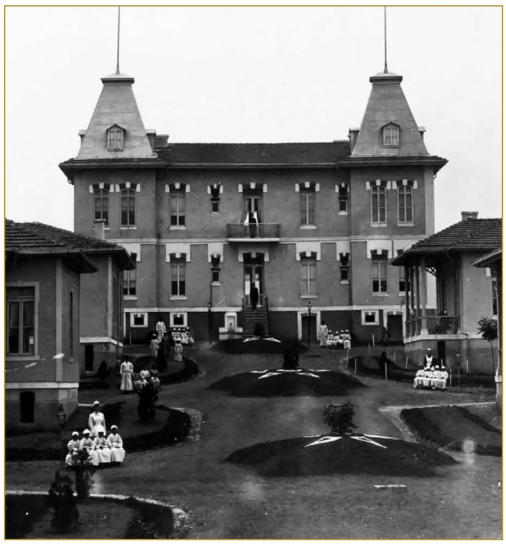

Görsel 3.57: *Hamidiye Etfal Hastanesi ana binası*

1. Görsellere göz atınız. Görsellerde önce neyi fark ettiniz?

   .....

   .....

2. Görsellerde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

   .....

3. Günümüz tıbbına öncülük etmesi bakımından Hamidiye Etfal Hastanesinin inşa edilmesini değerlendiriniz?

   .....

   .....

Sıra Sizde

Vakıf kültürünün Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda kurumsallaşan sosyal devlet anlayışına etkisini sorumluluk ve yardımseverlik açısından değerlendiriniz.

Millî Devamlılığın Unsurları: Dil, Aile ve Bayrak

Beyin Fırtınası

"Ayurma beni senden Yaradan
Düşüp ölürüm ben bu yaradan"

(Yunus Emre, Divan)

Yaklaşık sekiz yüz yıl önce yaşamış Yunus Emre'ye ait bu beyitteki sözlerin günümüz Türkçesi açısından anlaşılabilirliği ve kullanımı hakkında neler söylersiniz?

Türkler tarih boyunca farklı coğrafyalarda yaşamış, birçok devlet kurmuş büyük bir millettir. Türklerin millî kimliklerini gittikleri yerlerde muhafaza edebilmelerinin önemli unsurları vardı. Zaman içindeki değişimlerine rağmen aile yapısı ve dil gibi unsurlar, Türklerin millî devamlılığında belirgin bir rol üstlendi. Türkler nesilden nesle aktarılarak gelişen ama özü itibarıyla değişmeyen aile yapıları ve dilleri sayesinde varlıklarını devam ettirdi. Türkler, vatan belledikleri yerlerde köklü bir devlet geleneği oluşturdu. Bu geleneğin oluşumunda önemli bir rol oynayan sancak ve bayraklardaki semboller, küçük değişimler geçirseler de varlıklarını devam ettirdi. Osmanlı Devleti'nde görülmeye başlayan ulus devletleşme, endüstrileşme süreçleri siyasi ve sosyal hayatta birçok değişime yol açsa da millî kimliği oluşturan belli başlı unsurlar günümüze kadar devam etti.

Türkçe, tarihî devamlılığın sonucunda geçmişteki birçok Türk devletinde görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde de resmî dil olarak kullanıldı. Bu durum hem Türkçenin muhafaza edilmesini hem de yaygın bir biçimde Osmanlı topraklarında kullanılmasını sağladı. Ulus devletleşme süreçleriyle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'nde görülen zorunlu askerlik ile zorunlu eğitim uygulamaları da Türkçenin varlığını koruyabilmesini ve devam ettirebilmesini sağladı. Osmanlı Devleti'nde gazete, dergi gibi süreli yayınlar aracılığıyla aydınların halk diliyle yazılar yazması da bu konuda etkili oldu. Ayrıca çeşitli devlet kurumları, birçok özel kuruluş ve kişi Türkçe sözlük (Görsel 3.58) çıkarılması, Türkçenin muhafazası ve geliştirilmesi için önemli çalışmalar yaptı.

Görsel 3.58: *Osmanlı Dönemi'nde Şemseddin Sami tarafından hazırlanan Kamus-ı Türkî adlı Türkçe sözlüğün günümüzde Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılan bir baskısı*

Bakış Açısı

Osmanlı aydınlarının halk diliyle yazılar yazması Türkçenin devamlılığına ne gibi katkılar sunmuş olabilir? Bu durumu sorumluluk ve vatanseverlik açısından yorumlayınız.

Türklerde millet hayatının temelinde aile bulunmaktaydı. Aile yapısı geniş aile şeklindeydi. Ataerkil bir aile yapısına rağmen aile yapısının merkezinde kadın vardı. Kadın, evi ve aile bağlarını yöneterek aileyi çekip çeviren bir rol üstlenmişti. Kadının bu rolü diğer toplumlarla karşılaştırıldığında Türk toplumunda kadının daha güçlü ve özgür olmasını sağlıyordu. Geleneksel Türk aile yapısının bu özellikleri Osmanlı Klasik Dönemi'nde de devam etti. Ulus devletleşme ve endüstrileşme sürecinde Osmanlı toplum yapısında görülen değişimler aileyi de etkiledi. Kırdan

kente göçün ve modernleşmenin etkisiyle Osmanlı metropolleri olan büyükşehirlerde çekirdek aile yapısı da görülmeye başlandı. Buna rağmen aile ve akrabalık bağları önemini korudu. Türk ailesi (Görsel 3.59) günümüze kadar süren Türk varlığının devamı için hayati önem taşıdı.

Görsel 3.59
Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bir Türk ailesi

Bir milleti veya devleti simgeleyen bayrak, Türklerde bağımsızlığı ve hükümranlığı sembolize ediyordu. İlk Türk devletlerinden itibaren kullanılan bayraklarda Türklerin yaşantısını, örf, âdet ve inanışlarını temsil eden nesneler kullanılıyordu. Ay ve yıldız da kullanılan önemli sembollerdendi. Osmanlı Devleti'nde Fatih Dönemi'nden itibaren bayraklarda ay yıldızın kullanıldığı bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde Avrupalılar ve Ruslar tarafından Türkleri temsil eden arma, bayrak gibi sembollerde ay yıldız kullanıldı. XVII. yüzyıldaki bir çizimde Avrupalılar, Osmanlı toprağı Mora'daki kalelerde ay yıldızlı Türk bayrağını resmetmişlerdi. Geçmişten gelen ay yıldızlı Türk bayrağı (Görsel 3.60, Görsel 3.61), XIX. yüzyıldan bu yana günümüzdekine çok benzer bir biçimde kullanılarak varlığını ve devamlılığını korudu.

Değişim ve Süreklilik Analizi

Yönerge: Aşağıda verilen görsellerden ve metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Görsel 3.60: *1900'lerin başında Osmanlı toprağı Kudüs'te Türk bayrakları*

Görsel 3.61: *Türk bayrağı, İzmir (Günümüz)*

Üzerinde hilâl ve yıldız işareti bulunan al sancağın Osmanlı Devleti'nin millî bayrağı olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Abdülmecit zamanındaki imparatorluk bayraklarını gösteren bir albümde bütün bayraklar kırmızı renkte olup ortalarındaki çeşitli alâmetler de beyazdır. İmparatorluk devrindeki millî bayrak Cumhuriyet döneminde de muhafaza edilip ay yıldızlı kırmızı Türk bayrağı olarak son şeklini almıştır (Köprülü, 1992, ss. 253-254).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Sizce geçmişten bugüne Türk bayrağının şehirlere hâkim tepe ve kulelerde dalgalandırılması neyi sembolize etmektedir? Açıklayınız.
2. Osmanlı Dönemi'nde kullanılan Türk bayrağının Cumhuriyet Dönemi'nde de kabul edilmesinin sebeplerini analiz ediniz.
3. Dil, aile, bayrak gibi unsurların muhafaza edilip günümüze kadar aktarılmasını Türklerin millî ve manevi değerlere duyduğu saygı ile vatanseverlik açısından değerlendiriniz.

1. sorudaki analiz ve değerlendirme tablolarında boş bırakılan alanlara cevaplarınızı yazınız.

1. Fransız İhtilali'ni (1789) sebepleri ve küresel etkileri açısından değerlendiriniz.

1. SEBEP (EYLEM)	2. SÜREÇ	3. SONUÇ (ETKİSİ)
Fransız İhtilali'nin ortaya çıkış nedenlerini açıklayınız.	Bu süreçte ortaya çıkan fikir akımlarını yazınız.	Fransız İhtilali ile ortaya çıkan fikir akımlarının küresel etkilerini çok uluslu imparatorluklar bağlamında açıklayınız.

2-14. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

2. 1830 ve 1848 yıllarında Avrupa'da mutlak monarşilere karşı başlayan halk hareketlerinin amacına ulaşıp ulaşmadığını değerlendiriniz.

3. XIX. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan siyasi, toplumsal dönüşümlerde modern siyasi ideolojilerin rolü ve etkisi nelerdir? Açıklayınız.

4. İş gücü ve kölelik kavramlarının sömürgecilik ile ilişkisini analiz ediniz.

5. Avrupa'da zorunlu askerlik sistemine geçilmesinin sebeplerini ulus devletleşme bağlamında analiz ediniz.

6. **Yeniçeri Ocağının kaldırılmasını Osmanlı Devleti'ne etkileri açısından değerlendiriniz.**

7. **Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaanın askere alınma süreci nasıl gerçekleşmiştir? Açıklayınız.**

8. **Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda uyguladığı nüfus politikalarında Avrupalı devletlerden nasıl etkilenmiştir? Gerekçelendirerek açıklayınız.**

9. **Ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmelerin merkez-taşra ilişkileri çerçevesinde Osmanlı merkezî otoritesine etkilerini değerlendiriniz.**

10. **Osmanlı yöneticilerinin eğitim alanında modernleşme hedeflerine ulaşma başarısını, günümüz eğitim imkânlarının geldiği seviyeye etkisi bağlamında değerlendiriniz.**

11. **Azınlık ve yabancı okullarının zararlı faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemleri analiz ediniz.**

12. **Darülaceze kurumunun günümüzde de sosyal hizmet veren bir kurum olarak varlığını devam ettiriyor olmasını değişim ve süreklilik bağlamında değerlendiriniz.**

13. **Dil, aile gibi değerlerin yüzyıllar boyunca önemini korumasının Türklerin millî varlığına etkilerini değerlendiriniz.**

14. **Aşağıda verilen kavramları kullanarak tarihî içeriğe sahip bir paragraf yazınız veya kavram haritası hazırlayınız.**

cumhuriyet Fransız İhtilali ulus devlet vergi yurttaş askerliği

15-21. sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

15. **Avrupa'da 1848'de çıkan halk ayaklanmalarında**

I. milliyetçilik,

II. sosyalizm,

III. liberalizm

akımlarından hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve III

D) II ve III

E) I, II ve III

16. **Merkantilist ekonomi politikasını benimseyen Avrupalı devletler zenginleşmek için**

I. üretim,

II. ithalat,

III. ihracat

faaliyetlerinden hangilerini artırmayı hedeflemişlerdir?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve II

D) I ve III

E) I, II ve III

17. Fransız ordusu XIX. yüzyılın başında örnek ordu hâline gelmişti.

Fransız ordusuna bu niteliği kazandıran

I. yeni ateşli silah teknolojisi,

II. zorunlu askerlik sistemi,

III. kalabalık asker mevcudu

özelliklerinden hangileridir?

A) Yalnız II

B) Yalnız III

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

18. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde merkezîleşme çabaları doğrultusunda ulaşım ve haberleşme alanında bazı girişimler başlatılmıştır.

Osmanlı topraklarındaki

I. demir yolu yapımına başlanması,

II. telgraf hatlarının döşenmesi,

III. telefonun kullanılması

gelişmelerinden hangileri bu duruma örnek gösterilemez?

A) Yalnız I

B) Yalnız III

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

19. Osmanlı idarecileri, Avrupa devletleriyle girilen siyasi ve askerî rekabet nedeniyle bazı reformlar gerçekleştirdi. Bu çerçevede çıkarılan kanunların uygulanabilmesi için donanımlı memur ve bürokratlara ihtiyaç duyuldu.

Buna göre aşağıdaki okullardan hangisi Osmanlı Devleti'nin bürokrat ihtiyacını karşılamak için kurulmuştur?

A) Hendesehane

B) Mekteb-i Harbiye

C) Mekteb-i Mülkiye

D) Mekteb-i Tıbbiye

E) Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun

20. **II. Abdülhamit Dönemi eğitim alanındaki**

I. derslerin Türkçe işlenmesi,

II. öğretmenlerin Osmanlı tebaasından olması,

III. maarif müfettişi sayısının arttırılması

kararlarından hangileri azınlık okullarının zararlı faaliyetlerini önlemeye yöneliktir?

A) Yalnız I

B) Yalnız III

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

21. Türk tarihinde yüzyıllar boyu süren siyasi ve sosyal değişime rağmen bazı unsurlar önemini koruyarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Buna göre

I. dil,

II. aile yapısı,

III. yönetim şekli

unsurlarından hangileri yukarıdaki duruma örnek gösterilebilir?

A) Yalnız I

B) Yalnız III

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

22-24. soruları aşağıda verilen metinden ve görselden yararlanarak cevaplayınız.

Görsel 3.62: *III. Selim Dönemi'nde (1789-1807) acemi askerlere eğitim veren Fransız eğitimciler, Johann Martin Will, 1793, Ulusal Kütüphane, Fransa*

1826'da yeniçerilerin ortadan kaldırılması üzerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun gerçekten modern bir ordu olduğunu söylemek güçtür. Bir kere kapıkulu askerlerinden olan topçu ve cebeciler bırakılmıştı. Eski yeniçeri subayları şimdi yeni kurulan ordunun komuta kademelerindeydiler. Buna karşılık eski reform denemelerinden kalan askeri eğitim kurumları hâlen ayaktaydılar. III. Selim devrinde kurulan Kara harb okulu [Mühendishane-i Berri-i Hümayun] Avusturya örneğine göre düzenlenmişti. Eğitim için bu nedenle Almanca, Fransızca gibi dillerin öğrenilmesi ve Avrupalı öğretmenlerin getirilmesi zorunluydu. Sultan Mahmud'un istediği nitelikte hem müslüman hem de Avrupa savaş tekniğini bilen kadrolar ülkeye geldi, ama onun ölümünden on sene sonra… 1848 devriminden sonra Osmanlılara sığınan ve Müslüman olan Macar ve Polonyalı mültecileri kastediyoruz. 1836-1839 yılları arasında Türkiye'de bulunan geleceğin Prusya Genelkurmay başkanı Helmuth von Moltke, İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetlerine karşı Osmanlı ordusunun ne kadar bilgisizce yönetildiğini, durumun vahametini ünlü mektuplarında anlatmaktadır. II. Mahmud dönemindeki askeri reformların hayatın her alanına yayıldığını modern askeri eğitim için doğa bilimleri, tıb ve matematik gibi dalların Türkiye'nin kültür ve eğitim ortamına girip yerleştiğini, bilim terimlerinin türkçeleştirildiğini unutmamak gerekir (Ortaylı, 2005, s. 44-45).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

22. Askerî okullarda yabancı dil öğretiminin yapılmasının sebeplerini ve yabancı dil öğretiminin Osmanlı modernleşmesine etkisini açıklayınız.

.....

.....

.....

23. Yazar, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun gerçek anlamda modern bir ordu olmadığını iddia ederken ikna edici kanıtlara dayanmakta mıdır? Değerlendiriniz.

.....

.....

.....

24. Osmanlı ordusundaki reformların başka hangi alanlarda etkisi olduğu söylenebilir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

Etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

Öz Değerlendirme Anketi'ni doldurmak için karekodu okutunuz.

4. ÜNİTE

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DENGE STRATEJİSİ (1774-1914)

Bu Ünitede Öğrenecekleriniz

4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDAKİ BAŞLICA SİYASİ GELİŞMELER
4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI İÇ VE DIŞ TEHDİTLER
4.3. TANZİMAT FERMANI, ISLAHAT FERMANI VE KANUN-I ESASİ
4.4. 1876-1913 ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DARBELER

Anahtar Kavramlar

Darbe
Denge Politikası
Panslavizm
Tanzimat
Türk Boğazları
Şark Meselesi

Ünite Karekodu

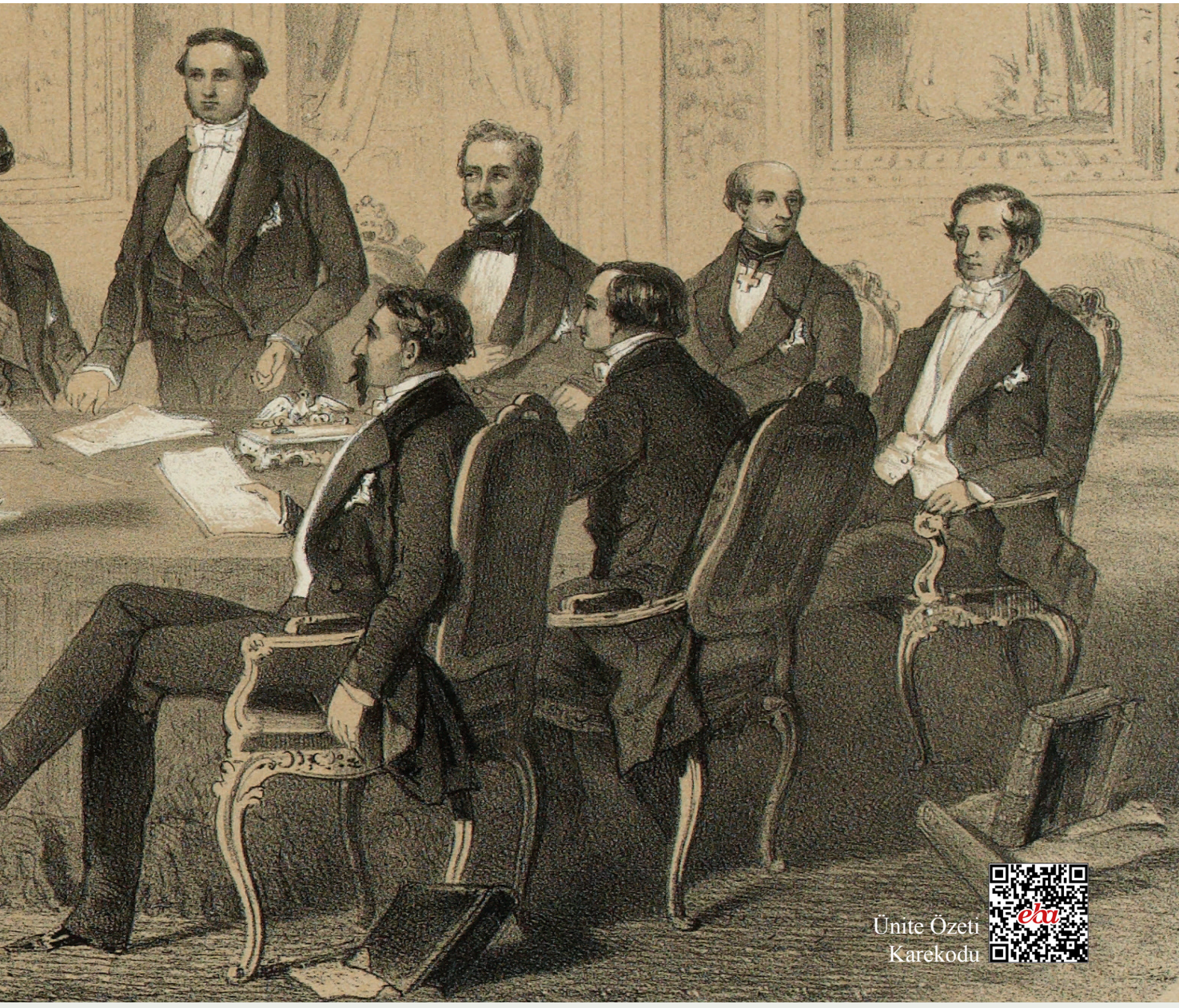

Ünite Özeti Karekodu

Ünite Kapak Görseli: *Paris Konferansı (1856), C. Schultz, Paris Müzesi, Fransa*

Üniteye Hazırlık

1. **Bir devlet kendisine yönelik dış tehditleri diplomatik açıdan nasıl bertaraf edebilir?**
2. **Yurttaşların devlete ve vatana sadakatleri ne gibi faktörlere bağlı olabilir?**
3. **Askerî darbeler, devlet ve toplum ilişkilerine hangi zararları verebilir?**

4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDAKİ BAŞLICA SİYASİ GELİŞMELER

Panorama

Yönerge: Tarih Şeridi 4.1 ve Harita 4.1'den yararlanarak aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

Harita 4.1'de gördüğünüz tarihî olayları Tarih Şeridi 4.1'deki boşluklara kronolojik olarak yazınız.

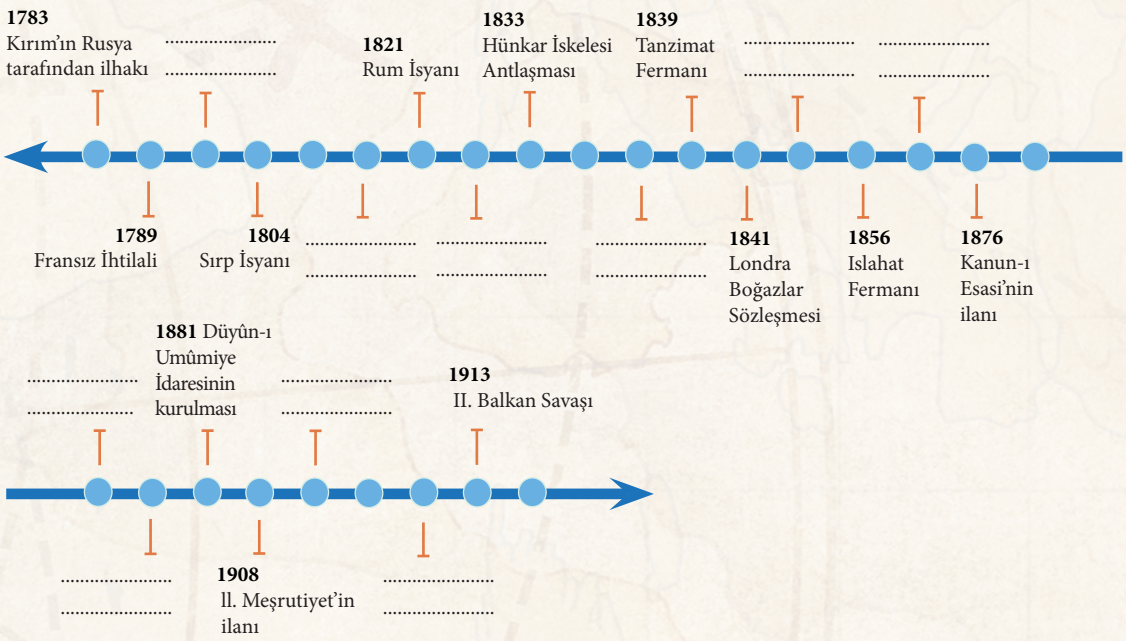

Tarih Şeridi 4.1: *1783-1913 yılları arasında meydana gelen başlıca siyasi gelişmeler*

Harita 4.1: *Osmanlı Devleti'nde 1783-1914 yılları arasındaki başlıca siyasi gelişmeler*

Tarih şeridi ve haritadaki antlaşmaların imzalandığı şehirlerden hareketle Avrupa'daki hangi ülkelerin uluslararası siyasette öne çıkmış olduğu söylenebilir?

4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI İÇ VE DIŞ TEHDİTLER

Beyin Fırtınası

"Küresel güç" ve "bölgesel güç" terimleri size neleri çağrıştırmaktadır?

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, uzun süren savaşlar sonucunda batıda ve kuzeyde ağır mağlubiyetler yaşamıştı. Bunun yanında Avrupa ülkeleri ve Rusya'nın birçok alanda hızla gelişmesi Osmanlı Devleti'ni görece daha zayıf bir devlet durumuna düşürmüştü. Buna rağmen geniş bir egemenlik alanına sahip olan Osmanlı Devleti; Balkanlar, Anadolu, Kafkasya, Mezopotamya, Arabistan Yarımadası, Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümü ile Akdeniz ve Karadeniz'de varlığını devam ettiriyordu (Harita 4.2). Ayrıca farklı din ve milletlerin bir arada yaşadığı nüfus yapısı ile yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından da jeostratejik öneme sahipti.

Harita Analizi

Harita 4.2: *XVIII. yüzyılın son çeyreğine girerken Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Akdeniz hâkimiyet alanı*

Haritaya göre Osmanlı Devleti'nin rekabet etmek durumunda kalacağı büyük güçler hangi devletler olabilir? Neden?

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, sonuçları sebebiyle Osmanlı Devleti'nin tarihî seyrini etkileyen bir dönüm noktası olmuştu. Gittikçe güçlenerek topraklarını genişleten Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı topraklarını ele geçirme politikası etkisini artırmıştı. Ayrıca ham madde ve pazar arayışında olan Avrupa'nın büyük güçleri, Osmanlı coğrafyasına nüfuz etme faaliyetlerini hızlandırmıştı. Artık Osmanlı Devleti, kalan topraklarını korumanın ve varlığını devam ettirebilmenin yollarını aramaktaydı.

Osmanlılar tarafından "düvel-i muazzama" şeklinde ifade edilen **büyük güç**ler; Rusya, Avusturya, Fransa ve İngiltere'den oluşmaktaydı. XIX. yüzyılın sonlarında siyasi birliklerini sağlayan Almanya ve İtalya da büyük güçler arasına girmişti (Harita 4.3). Büyük güçler, "hasta adam" olarak niteledikleri Osmanlı Devleti'nin dağılması durumunda topraklarını paylaşmak istiyordu. Bunun için hem Osmanlı Devleti'yle hem de kendi aralarında çeşitli mücadeleler, ittifaklar ve paylaşım planları yapmışlardı. Böylece Osmanlı toprakları, XVIII. yüzyılın sonundan itibaren büyük güçlerin kendi aralarındaki güç dengesini korumaya çalıştıkları bir mücadele sahası olmuştur.

Harita Analizi

Harita 4.3: *Büyük güçler ve Osmanlı Devleti*

Osmanlı Devleti hangi büyük güçlerle ittifak arayışına girmiş olabilir? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Kavram Kutusu

Büyük Güç: Başka devletler üzerinde kuvvetli politik, kültürel ve ekonomik nüfuzu olan devleti ifade eder.

Büyük güç kavramını kullanarak günümüz dünya siyasetinden dikkatinizi çeken bir olayı haber cümlesi şeklinde ifade ediniz.

.....

Büyük güçler, Osmanlı Devleti'nin yıkılması hâlinde Osmanlı Devleti'nden geriye kalacağını düşündükleri toprak ve insan kaynağına hâkim olmak için paylaşım meselesini gündeme getirdi. "Şark Meselesi" diye adlandırılan bu konu aslında XI. yüzyıldan beri önce Anadolu'ya sonra Balkanlardan Avrupa içlerine kadar gelen Müslüman Türkleri durdurma projesi olan Türk Meselesine dayanmaktaydı. Ancak 1774'ten sonra Rusya'nın gündeme getirmesiyle "Şark Meselesi"nin kapsamı Türkler aleyhine genişledi. Buna göre artık gerileyen, her an yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti'ni önce Avrupa'dan sonra da Anadolu'dan atma fikri oluştu. Böylece Rusya, Avusturya, Fransa ve İngiltere'nin başını çektiği, daha sonra Almanya ile İtalya'nın da dâhil olduğu Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırma ve paylaşma meselesi ortaya çıktı. Şark Meselesi çerçevesinde öncelikle Osmanlı Devleti üzerinde siyasi ve ekonomik baskılar kurulması planlanmaktaydı. Sonra da Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin hakları bahane edilip azınlık isyanlarının desteklenmesi, Osmanlı Devleti'ne müdahale edilmesi amaçlanmaktaydı.

Osmanlı toprakları üzerinde emelleri olan büyük güçlerin Osmanlı Devleti'yle ilgili stratejilerinde birbirleriyle uzlaşan ve çatışan faktörler vardı. Osmanlı Devleti'nin ne zaman tasfiye edileceği ile topraklarının nasıl paylaşılacağı konusunda büyük güçlerin menfaatleri örtüşmemekteydi. Osmanlı Devleti, bu durumu fırsat bilip uyguladığı denge politikasıyla büyük güçler arasındaki rekabeti kendi lehine kullanmaya çalıştı. Bu denge politikasıyla Osmanlı Devleti, bir büyük gücün siyasi ve askerî tehdidine karşı diğer büyük güçle ittifak kurarak topraklarını korumayı amaçlamıştır.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

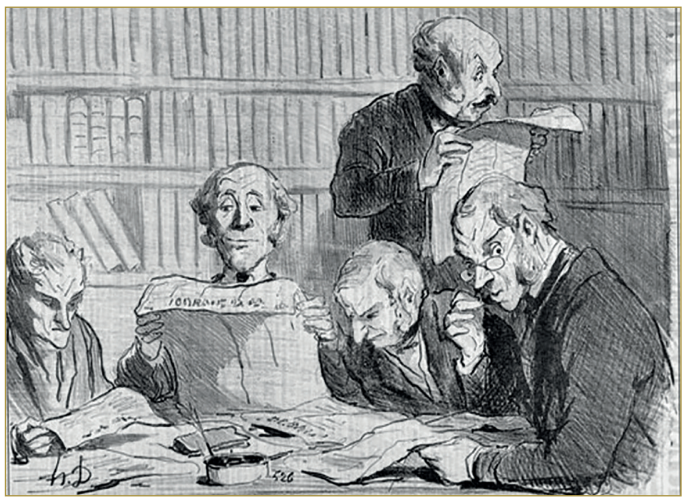

Görsel 4.1: *Şark Meselesi'ni inceleyen Avrupalılar, Honoré Daumier, 1853, San Francisco Güzel Sanatlar Müzesi, ABD*

1. Görselde gördüğünüz kişi ve nesneleri belirtiniz.

   .....

2. Avrupa halkı Şark Meselesi hakkında hangi kaynaklardan bilgi edinmiş olabilir? Açıklayınız.

   .....

3. Varlığını sorun olarak gördükleri Türklerle ilgili Avrupalıların muhtemel planları neler olabilir?

   .....

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

XX.yüzyılda devreye Amerika Birleşik Devletleri'nin de girmesiyle daha karışık bir hâle gelen Batılıların aralarındaki rekabet, Osmanlı İmparatorluğu'nun elini çektiği bölgelerde devam ediyor. Ama bu bölgelerde Osmanlı hayaleti yeni efendilere kâbuslar gördürüyor. Bazı tarihçiler Batı için Şark Meselesi'nin 1923'te tamamen bir sorun olmaktan çıktığını savunsalar da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmak için verdiği mücadelede Avrupalı devletlerin gösterdiği tepkiler meselenin hâlâ canlılığını farklı boyutta da olsa koruduğunun göstergesidir. Batı'nın fikrî alt yapısında en büyük tehdidin Doğu'dan geleceği düşüncesini, son zamanlarda medeniyetler çatışması adı altında yazılan kitaplarda görmek mümkün. Şark veya Garp meselesi, mutlak galibin olmadığı bir mücadeledir. Şimdi üstünlük Batı'da gözüküyor olsa da bu mücadelede son söz henüz söylenmedi (Afyoncu, 2005, s. 143-144).

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
2. Şark Meselesi'yle ilgili daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız?
3. Şark Meselesi'nin tarihsel şartlarını göz önünde bulundurduğunuzda bu meselenin güncelliğini koruduğunu düşünüyor musunuz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Büyük Güçlerin Osmanlı Toprakları Üzerindeki Emelleri

Görsel 4.2: *Çariçe II. Katerina, Fyodor Rokotov, 1780, Ermitaj Müzesi, Rusya*

Büyük güçler arasında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına en istekli devlet Rusya'ydı. Rus imparatoriçesi Çariçe II. Katerina (Görsel 4.2), Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bir taraftan Kırım'ı ele geçirmeye çalışırken diğer taraftan "Grek Projesi"ni gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Bu projeye göre İstanbul, Rusya tarafından ele geçirilerek Osmanlı Devleti ortadan kaldırılacaktı. Başkenti İstanbul olan Bizans yeniden kurulacak, II. Katerina'nın torunu Bizans tahtına oturacaktı. II. Katerina, Avusturya İmparatoru II. Joseph (Cozef) ile bu plan konusunda görüştü. II. Joseph'i ikna etmek için Eflak, Boğdan ve Besarabya'da Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir tampon devlet kurulmasını teklif eden "Dakya Projesi"ni öne sürdü. Ancak zamanla iki ülke arasında ortaya çıkan güvensizlik ve çıkar çatışmaları bu planları gündemden çıkardı. Öte yandan Rusya, Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan ulusçu hareketleri kendi lehine çevirmek için Balkanlarda **Panslavizm** politikasını uygulamaya koydu. Bu politika sonucunda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok Slav topluluğu Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Rusya'nın etkisi altına girdi.

Kavram Kutusu

Panslavizm: Slav asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden politik akım ve hareket. Ruslar, Ukraynalılar, Lehler, Hırvatlar, Sırplar, Karadağlılar, Bulgarlar ve Makedonlar başlıca Slav topluluklarıdır.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki rekabeti Panslavizm kavramını içeren bir cümleyle ifade ediniz.

.....

Görsel 4.3: *1798 Piramitler Muharebesi'nde Napolyon liderliğindeki Fransız ordusunun Mısır'ı işgal etmesi, Louis-François Lejeune, 1806, Versay Sarayı Koleksiyonu, Fransa*

Fransız İhtilali'nden sonra Napolyon yönetiminde yayılmacı bir politika izleyen Fransa, birçok yeri ele geçirdi. Uzun bir süre Osmanlı Devleti ile müttefik olan Fransa, İngiltere'yle olan sömürgecilik rekabeti nedeniyle Osmanlı topraklarına göz dikti. Fransız İhtilali'nin fikirlerini yaymak ve İngiltere'nin sömürgelerine giden yolları ele geçirmek için Napolyon komutasındaki ordusuyla 1798'de Mısır'ı işgal etti (Görsel 4.3). Kuzey Afrika'da etkin bir güç olmak isteyen Fransa, 1830'da Cezayir'i ve 1881'de Tunus'u işgal ederek bu bölgelerdeki Osmanlı hâkimiyetini sonlandırdı.

İngiltere, Rusya'nın sıcak denizlere inerek güçlü bir rakip olmasını engellemek ve İngiliz sömürge yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla başlarda Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasından yanaydı. Bu çerçevede izlediği politikalarla Mısır'ın Fransız işgalinden kurtarılmasına önayak oldu. Ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru bu politikasından vazgeçti, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden devletlerden biri oldu. İngiltere, sömürge yollarını güvence altına almak için Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etti. Bu işgal, Osmanlı Devleti için önemli bir vergi ve asker kaynağının da kaybedilmesi demekti.

Almanya ile İtalya 1870'lerde siyasi birliklerini sağlayarak geç de olsa sömürgecilik yarışına katılmıştı. Almanya bu dönemde Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz tavrından yararlanarak Osmanlı Devleti'yle dostane ilişkiler kurmaya çalıştı. Osmanlı toprakları sayesinde doğudaki yer altı kaynaklarına ve sömürgelere erişmek istedi. İtalya ise coğrafi olarak kendine yakın olan Osmanlı topraklarını ele geçirmek niyetindeydi. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'ı işgal etmek üzere 1911'de harekete geçti.

Bakış Açıları Analizi

Yönerge: Metinden hareketle soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nin Büyük Güçler Karşısındaki Durumuyla İlgili Bakış Açıları

I. Görüş: XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, toprakları üzerinde menfaatleri olan küresel güçlere karşı diplomasiyi çok etkin bir araç olarak kullanmıştır. Askerî ve ekonomik açıdan güçsüz bir durumda olsa da büyük güçlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarını iyi analiz etmiş, birini diğerine karşı koz olarak kullanmıştır. Bu sayede zaman kazanarak hem devletin siyasi ömrünü mümkün olduğunca uzatmış hem de yaptığı reformlarla modern bir Türk devletinin temellerini atmıştır.

II. Görüş: Büyük güçler, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin kısa bir süre içinde yıkılacağını düşünmüştür. Bu nedenle Şark Meselesi'ni ortaya atarak Osmanlı Devleti'nin mirasını bölüşmeye çalışmış ancak anlaşamamışlardır. Ayrıca büyük güçler, aralarındaki çekişmeler sebebiyle Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını I. Dünya Savaşı'ndan sonraya bırakmışlardır.

1. Osmanlı Devleti'nin denge politikasıyla ilgili öne sürülen iki görüşü, farklılıkları ve benzerlikleri açısından mukayese ediniz.
2. Görüşlerden hareketle Osmanlı idarecilerinin büyük güçlere karşı geliştirdiği politikaları, devletin geleceği için yol açtığı sınırlılıklar ve sunduğu fırsatlar bakımından analiz ediniz.
3. Osmanlı Devleti'nin büyük güçler karşısındaki durumunu "denge politikası" ve "Şark Meselesi" terimlerini kullanarak değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Boyut Kazanan Meseleleri

Beyin Fırtınası

Bir devletin iç meselelerinin uluslararası boyut kazanması ne gibi sorunlar doğurabilir?

Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirler nedeniyle XIX. yüzyılda çok uluslu monarşiler için birçok olumsuz gelişme yaşanmıştı. Fransa, ihtilalden sonra Avrupa monarşileriyle uzun süre savaşmış ve güçler dengesini bozmuştu. Fransa imparatoru Napolyon, Waterloo (Vatırlu) Muharebesi'nde (Görsel 4.4) İngiltere ve Prusya'ya karşı yenilgiye uğramıştı. Bu yenilgiden sonra Avrupa'daki güçler dengesi yeniden yapılandırıldı. Bu yapılanma, savaş sonrası Viyana Kongresi'nde (1815) alınan kararlar ile gerçekleşti.

Görsel 4.4: *Waterloo Muharebesi (1815), Jan Willem Pieneman, 1824, Rijks Müzesi, Hollanda*

Tarihsel Önem Analizi

Yönerge: Görsellerden ve metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

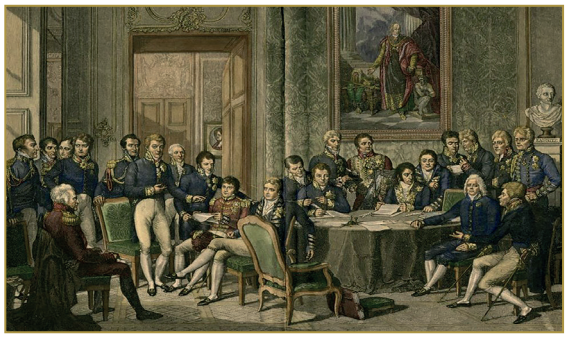

Görsel 4.5: *Viyana Kongresi, Jean-Baptiste Isabey, 1815, Windsor Kalesi Çizim Galerisi, İngiltere*

Görsel 4.6 *Metternich, Thomas Lawrence, 1815, Windsor Kalesi Waterloo Odası, İngiltere*

Fransız İhtilali sonrası hız kazanan milliyetçi hareketler, çok uluslu Avrupa monarşilerini korkutmuş ve onları bu tehlikeye karşı ortak hareket etmek zorunda bırakmıştı. Avusturya, İngiltere, Prusya ve Rusya'nın oluşturduğu koalisyon Viyana Kongresi'nde Avusturya başbakanı Metternich'in (Meternih) prensipleri üzerinde anlaşmaya vardı. Metternich Sistemi'ne göre Avrupa'nın herhangi bir yerinde ayrılıkçı bir isyan çıkarsa kongreye katılan ülkeler isyanı birlikte bastıracaklardı. Fakat isyanları bastırmak için bu kararı alan devletler, Osmanlı Devleti söz konusu olduğunda çifte standart uygulayarak Viyana Kongresi kararlarını görmezden geldiler. Osmanlı topraklarındaki azınlıkların bağımsızlık hareketlerini destekledikleri gibi bu uğurda Osmanlı Devleti ile savaşmayı bile göze aldılar. (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

1. Metternich Sistemi ve Viyana Kongresi tarihî olarak hangi açılardan önemlidir?
2. Viyana Kongresi ait olduğu dönemde önemli olarak kabul edildi mi? Açıklayınız.
3. Viyana Kongresi'nden hangi ülkeler etkilendi?

Osmanlı Devleti, geniş coğrafyalara hâkim olmuş ve bu özelliğinden dolayı çok uluslu bir devlet hâline gelmişti. Devlet idaresinin farklı etnik ve dinî unsurlara karşı toleranslı davranması bu unsurların varlıklarını yüzyıllarca devam ettirmesine imkân tanımıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nin siyasi açıdan zayıf düştüğü bir dönemde Avrupa'dan yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı, azınlıkların bağımsızlık hareketlerine fikrî altyapı oluşturmuştur.

Azınlık İsyanları

Osmanlı topraklarında ilk ayaklanan azınlık unsur Sırplardı. Ancak uluslararası konjonktür müsait olmadığı için bağımsızlık kazanamamışlardı. Sırplar, Rusya ve Osmanlı arasında imzalanan Bükreş Antlaşması'yla (1812) bazı imtiyazlar elde ettiler. Azınlıkların bağımsızlık kazanması Viyana Kongresi sonrasına kalmıştı.

Viyana Kongresi'nde kendi monarşi yönetimlerinin güvenliğini sağlayan Avrupalı devletler, Osmanlı tebaası olan Rumları bağımsızlık yolunda isyana teşvik ettiler. Fakat Avusturya ve Prusya, Metternich Sistemi'ne bağlı kalıp böyle bir isyana destek vermeyeceklerini açıkladılar. Bu arada Ruslarla aralarında mezhep birliği olan Sırplar ve Rumlar (Yunan) Rusya tarafından gizliden desteklenmekteydi. İngiltere ve Fransa da Rum bağımsızlık hareketini Rusya'nın tekeline bırakmak istemediği için Osmanlı Devleti'nin karşısında yer aldı.

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Harita 4.4: *Rum İsyanı'nın seyrinde önemli şehirler*

İngiltere ve Fransa hangi nedenlerle Rum İsyanı'nı desteklemiş olabilir? Jeostratejik açıdan yorumlayınız.

Rumları bağımsızlık için organize ederek ayaklandıran öncü teşkilat Filiki Eterya Cemiyetiydi. Odessa kentinde kurulan cemiyetin amacı Doğu Roma'yı (Bizans) yeniden canlandırmaktı. Cemiyetin organize ettiği Rumlar, 1821'de isyan etti. Eflak ve Boğdan'da başlayan ilk Rum ayaklanması, Rusya bu isyanı açıktan desteklemeyince Osmanlı Devleti tarafından bastırılabildi. Aynı zamanda merkezî otorite sorunları yaşayan Osmanlı Devleti'nde Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa (Görsel 4.7) Rumeli'de isyan etmişti. Rumlar, bu isyanı fırsat bilerek tekrar ayaklandılar ve Mora Yarımadası'ndaki Tripoliçe ve Navarin'de 1821'de katliam yaptılar. Bu isyanda on binlerce Müslüman Türk katledildi. Bu isyanları bastırmakta zorlanan II. Mahmut, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım isteyerek isyanları bastırabildi.

Görsel 4.7: *Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa, Spyridon Ventouras, 1818, Benaki Müzesi, Yunanistan*

Görsel Analizi

Yönerge: Görsellerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.8: *Tripoliçe'de Türklerin katledilmesi (1821), Peter von Hess, 1852, Millî Tarih Müzesi, Yunanistan*

Görsel 4.9: *İngiliz şair Lord Byron'un 1824'te Yunan isyancılar tarafından törenle karşılanışı, Theodoros Vryzakis, 1861, Alexandros Soutsos Müzesi, Yunanistan*

1. Görsellerde gördüğünüz kişileri ve nesneleri belirtiniz.

   .....

2. Görsellerin anlattığı olaylar arasında nasıl bir tarihsel ilişki olabilir? Açıklayınız.

   .....

On binlerce Müslümanın katledilmesine sebep olan bu isyanlar sert önlemler alınarak bastırılabildi. Osmanlı Devleti'nin aldığı bu önlemler, Avrupa'da Helen Dostluk Komiteleri kurulmasına ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden çok sayıda gönüllünün savaşmak için Mora'ya gelmesine yol açtı. Avrupa'da oluşan Rum yanlısı kamuoyu, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı tavır almasını kolaylaştırdı. Fransa, İngiltere ve Rusya, St. Petesburg'da anlaşarak Mora'ya özerklik verilmesi konusunda Osmanlı Devleti'ne **nota** verdi. Ancak II. Mahmut'un Petersburg kararlarını kabul etmemesi üzerine bu devletler Navarin'deki Osmanlı-Mısır donanmasını imha etti (1827). Rusya ise doğrudan savaş ilan etti. Fransa ve İngiltere de harekete geçince Kavalalı, Fransızlarla anlaşarak ordusunu Mora'dan çıkardı. Bu sırada Rus ordusu karşısında mağlup olan Osmanlı Devleti, Rusya ile imzaladığı Edirne Antlaşması'yla (1829) Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Böylece ilk kez gayrimüslim bir azınlık Osmanlı Devleti'nden bağımsızlık kazanmış oldu. Ayrıca bu antlaşmayla Sırplara da özerklik verildi.

Kavram Kutusu

Nota: Bir devletin başka bir devlete veya o devletin elçisine önemli bir siyasi konuyla ilgili olarak verdiği sözlü ya da yazılı bildiri.

Nota kavramının farklı alanlarda kullanımını ifade eden birer cümle yazınız.

.....

.....

Yunanistan'ın sınırlarıyla ilgili Fransa, İngiltere ve Rusya arasında Londra'da bir protokol hazırlandı ve Osmanlı Devleti bu protokolü de kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olan Rum İsyanı uluslararası boyut kazandı. Bu gelişme Osmanlı topraklarındaki diğer azınlıklara cesaret verdi ve devletin yeni meselelerle karşı karşıya kalmasına sebep oldu.

Bakış Açısı

Yunanistan'ın bağımsızlığı Osmanlı Devleti'ndeki hangi etnik ve dinî unsurlara cesaret vermiş olabilir?

Kırım Savaşı

Osmanlı Devleti'nin farklı etnik ve dinî unsurlardan oluşması ve devletin eski gücünü yitirmiş olması büyük güçlerin XIX. yüzyılda Osmanlı iç işlerine müdahalesini kolaylaştırmıştı. Büyük güçler, Osmanlı iç işlerine müdahalelerinde Hristiyanlarca kutsal sayılan yerleri de bahane etmişti. Büyük güçlerin Osmanlı iç işlerine müdahale etmeleri, kendi aralarında da savaşlara yol açmıştı. Bunun bir örneği de Kırım Savaşı (1853-1856) olmuştur.

Katolik Fransa ve Ortodoks Rusya, başta Kudüs olmak üzere Osmanlı topraklarında yer alan kutsal yerleri, kendi aralarındaki siyasi rekabet nedeniyle bir mücadele alanı hâline getirdiler. Kudüs'te Hristiyanlarca kutsal kabul edilen yerlerin hangi mezhebin kontrolünde olacağına dair tartışma Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokmuştu. Rusya Osmanlı Devleti'ne bir ültimatom verdi. Bu ültimatomda kutsal yerlerde Ortodoksların kontrolünün kendinde olmasını, Osmanlı topraklarındaki Rum kiliselerinin ve Ortodoksların Rusya himayesinde kabul edilmesini talep etti. İngiliz ve Fransız elçilerin araya girmesi Rus elçisi Mençikof'u (Görsel 4.10) talebinden döndürmedi. Ültimatomun Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi üzerine Osmanlı-Rus diplomatik ilişkileri kesildi ve 1853'te Kırım Savaşı başladı. Rusya'nın Osmanlı toprağı olan Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi üzerine Avrupalı devletler telaşa kapıldılar. Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında direnemeyeceğini, özellikle Boğazları ele geçirmesi durumunda Rusya'nın kendileri için ciddi bir tehdit oluşturabileceğini düşündüler.

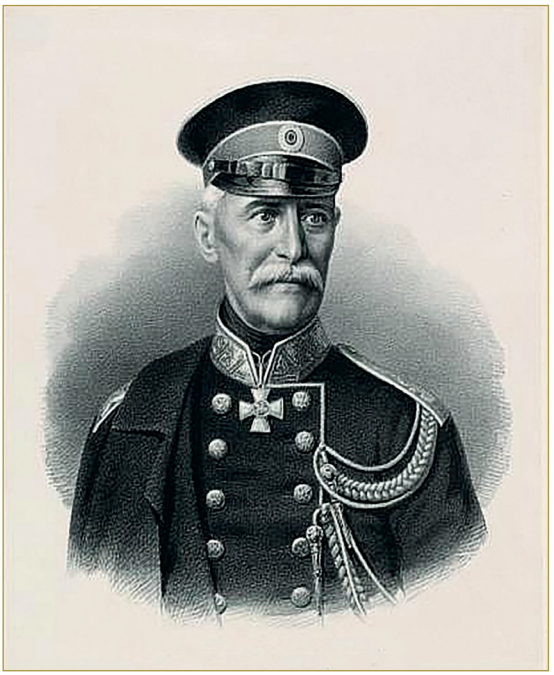

***Görsel 4.10**: Mençikof, Franz Grüger, 1851, Ermitaj Müzesi, Rusya*

Bakış Açısı

Mençikof'un verdiği ültimatomun gerçek sebebi, Şark Meselesi bağlamında nasıl açıklanabilir?

Avrupalı devletler, Osmanlı tebaası olan Ortodoksların koruyuculuğunun Rusya'ya verilmesi durumunda Rusya'nın Osmanlı Devleti ile savaşmayacağını bildiren bir nota yayınladılar. Rusya'nın kabul ettiği bu notayı Osmanlı Devleti reddedip Rusya'ya savaş ilan etti. Bu esnada Rusya, Şeyh Şamil'e karşı (Görsel 4.11) Kafkasya'da savaş hâlindeydi.

Osmanlı Devleti'nin savaş ilanı üzerine Rus donanması Sinop'ta bulunan Osmanlı donanmasını imha etti [1853 (Görsel 4.12)]. Rusya'nın fazla ilerlemesinden endişelenen İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Rusya'nın geri çekilmemesi üzerine Rusya'ya karşı savaş ilan ettiler (1854).

Bakış Açısı

Şeyh Şamil, Kafkasya'da Rus işgaline karşı direnişin lideriydi. 1834-1859 yılları arasında Kafkasya'daki mücadelesini sürdürdü. Uzun süren savaşların ardından askerî ve lojistik zorluklar ile stratejik çıkmaz neticesinde halkının daha büyük bir yıkıma uğrayacağını düşündüğünden 1859'da Ruslara teslim oldu. Rusya tarafından Osmanlı topraklarına göç etmesine izin verilen Şeyh Şamil Medine'de vefat etti. (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Sizce Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilanında Şeyh Şamil'in Kafkasya'daki faaliyetlerinin etkisi neler olabilir? Açıklayınız.

Görsel 4.11: *Şeyh Şamil (1797-1871), Vasily Timm, 1859, Devlet Kütüphanesi, Rusya*

Görsel 4.12: *Sinop Baskını (1853), Aleksey Bogolyubov, 1860, Deniz Müzesi, Rusya*

İtalyan birliğini kurmayı düşünen Piyemonte Krallığı da İngiliz ve Fransızlardan destek alabilmek için Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa dâhil oldu. Böylece Osmanlı-Rus Savaşı uluslararası bir boyut kazandı. İngiliz ve Fransızların çoğunlukta olduğu müttefik orduları, Kırım'daki Sivastopol'u kuşattı (Görsel 4.13). Osmanlı ordusu da Kafkaslar üzerinden Rusya'ya karşı savaşa girişti. Rusya'nın müttefik ordularına yenilmesi üzerine 1856'da Paris Barış Konferansı'nda görüşmeler başladı (Görsel 4.14).

Görsel 4.13: *Sivastopol Kuşatması'nda Malahov tabyasına hücum (1855), Franz A. Roubaud, 1904, Sivastopol Panorama Müzesi, Ukrayna*

Görsel 4.14: *Paris Barış Konferansı, W. Thomas, 1856, Britanya Kütüphanesi, İngiltere*

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nın kazananları arasında yer almıştı fakat devletin iktisadi durumu oldukça kötü hâldeydi. Savaş öncesinde ekonomik darboğazda olan devlet, başlayan Kırım Savaşı'nın yükünü finanse edebilmek için ilk kez dış borç almak zorunda kaldı. İngiltere ve Fransa'dan yüksek faizle alınan borçların yapısal reformlar yerine günü kurtarmak için kullanılması Osmanlı maliyesini borç sarmalına soktu. Kırım Savaşı bittikten sonra vadesi gelen kredi taksitlerini ödemek için tekrar borçlanmak zorunda kalan devlet, giderek kredilerin faizini bile ödeyemez hâle geldi.

Bakış Açısı

Borçlarını ödeyemez hâle gelmesi, Osmanlı Devleti'ni dış politikada nasıl etkilemiş olabilir? Düşüncelerinizi paylaşınız.

Paris Barış Konferansı'ndan önce İngiltere ve Fransa, ülkedeki vatandaşlık statüsüyle ilgili ıslahat yapması konusunda Osmanlı Devleti'yle anlaştı. Barış görüşmeleri sürerken Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaa ve yabancı ülke vatandaşlarıyla ilgili düzenlemeler içeren Islahat Fermanı (Görsel 4.15) 1856'da ilan edildi. Gayrimüslimlerden alınan bir vergi olan cizye bu fermanla kaldırıldı. Bütün gayrimüslim Osmanlı tebaası askerî okullara girme ve devlet memuru olma hakkını elde etti. Askerlik yapmak istemeyenlerin nakdî bedel ödemesi kararlaştırıldı. Osmanlı Devleti, Islahat Fermanı'nı ilan ederek Paris Barış Konferansı'nda kendi lehine bir havanın oluşmasını amaçlamıştı. Avrupalı devletlerin amacı da Paris Barış Antlaşması'nda Islahat Fermanı'ndan bahsederek Osmanlı tebaası

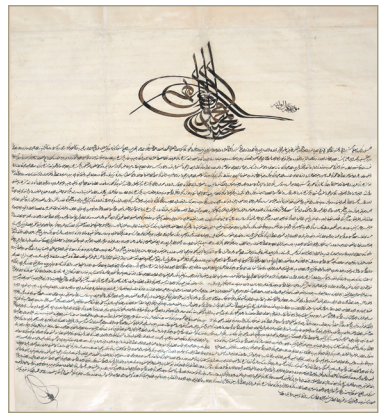

Görsel 4.15: *Islahat Fermanı'nın orijinali (1856)*

gayrimüslimlere eşit statü verilmesini garanti altına almaktı. Osmanlı Devleti gayrimüslimlere eşitlik getirdiği için iç işlerine artık hiçbir devletin müdahale edemeyeceğini düşünmüştü. Fakat Paris Barış Antlaşması'nda bu fermandan resmen bahsedilmesi durumu değiştirdi. Osmanlı idaresinin gayrimüslimlerin can, mal ve namus emniyetini bu antlaşmada taahhüt etmesi, antlaşmada imzası bulunan bütün devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmesine kapı aralamıştır.

Bakış Açısı

Islahat Fermanı'nın getirdiği düzenlemelerden Osmanlı toplumunun hangi kesimi daha fazla rahatsız olmuş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Paris Barış Antlaşması'na göre Rusya işgal ettiği toprakları terk edecek, tarafsız hâle getirilen Karadeniz'de hiçbir devlet tersane ve savaş gemisi bulundurmayacaktı. Ayrıca Paris Barış Antlaşması'nı ihlal eden devletlere karşı savaş açılacağı karara bağlanmıştı. Böylece Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupalı devletler topluluğu tarafından teminat altına alınmıştı.

Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlılar için en olumlu görünen yanı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler topluluğuna kabul edilmesi olmuştu. Devletler arası eşitlik hukukundan yararlanabilecek olması Osmanlı idarecilerini memnun etmişti fakat gelişmeler bekledikleri gibi olmamıştı. Osmanlı temsilcileri, Paris Konferansı'nda kapitülasyonların eşitlik ilkesine aykırı olduğunu ve kaldırılması gerektiğini belirtmiş ama olumlu cevap alamamışlardı.

Sıra Sizde

1. Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'nda uluslararası konjonktürü nasıl değerlendirmiştir? Açıklayınız.
2. Islahat Fermanı'nın Osmanlı Devleti'ne olumlu ve olumsuz etkilerini gösteren bir analiz tablosu hazırlayınız.
3. Osmanlı idarecisi olsaydınız Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı lehine bir hava oluşturmak için Islahat Fermanı dışında ne gibi politikalar üretirdiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

93 Harbi

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni zorlayan bir diğer dış mesele de 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ydı. Rumi takvime göre 1293'te başladığı için 93 Harbi olarak adlandırılan bu savaşta Osmanlı Devleti en büyük mağlubiyetlerinden birini almıştı.

Savaşın arka planında Rusya'nın değişmeyen stratejilerinden olan "sıcak denizlere inme" amacı ve Panslavizm politikası yatmaktaydı. Bu amacına ulaşmak için Rusya'nın önündeki en büyük engel Osmanlı topraklarıydı. Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın son çeyreğine girerken artık dış borçlarını ödeyemez hâle gelmişti. Bu da Osmanlı Devleti'ni Avrupa siyasetinde yalnızlaştırmıştı. Bu şartları değerlendiren Rusya, gayrimüslimlerin Türkler tarafından katledildiği propagandasını yaymaya başladı. Bunun yanında gayrimüslimleri silahlandırarak isyana teşvik etti. Osmanlı Devleti'nde bozulan ekonomi dolayısıyla getirilen yeni vergiler, Balkanlarda Bulgarların ve Sırpların ayaklanmasına sebep oldu. Bu olaylarda birçok Müslümanın katledilmesi üzerine devlet, isyanları sert bir şekilde bastırdı. Bu durum Avrupa kamuoyundaki Osmanlı karşıtı olumsuz havayı iyice artırdı.

Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin durumunu görüşmek üzere büyük güçler [İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya (Görsel 4.16)] İstanbul'da Tersane Konferansı'nı topladılar. Toplantı sırasında Osmanlı Devleti, meşrutiyet idaresine geçtiğini bildirip konferansta alınan kararları reddetti. Konferansa katılan devletler, Londra'da tekrar bir araya gelerek Karadağ'a bağımsızlık verilmesi ve gayrimüslimlerle ilgili ıslahat yapılması gerektiğini Osmanlı Devleti'ne tekrar bildirdiler. Ancak İngiltere'nin yardım edeceğini düşünen Sadrazam Mithat Paşa (Görsel 4.17) başta olmak üzere Osmanlı ileri gelenleri Londra Protokolü'nü reddetti. Reddetme gerekçeleri ise meşrutiyet idaresiyle artık gayrimüslimlerin de vekil seçilerek devlet yönetiminde söz hakkına sahip olabilmesiydi. Londra Protokolü'nün reddedilmesi üzerine Rusya, Osmanlı topraklarındaki Hristiyanların haklarını korumak iddiasıyla Osmanlı Devleti'ne savaş açarak Eflak ve Boğdan'ı işgal etti (24 Nisan 1877).

Görsel 4.16: *Tersane Konferansı'na katılan ülke temsilcileri, Abdullah Freres, 1876*

Görsel 4.17: *Mithat Paşa (1822-1884)*

Bakış Açısı

Londra Protokolü ile Rus savaşı ihtimali arasında kalan bir Osmanlı devlet adamı olsaydınız bu ikilemden kurtulmak için neler önerirdiniz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

93 Harbi öncesinde hazine iflas etmiş olduğu için Osmanlı Devleti savaşa hazırlıksızdı. Ruslar ise uzun süredir Avrupalı subayların danışmanlığında ordusunu modernize ediyordu. Rus ordusu doğudan ve batıdan olmak üzere iki cephe açtı ve kısa sürede Osmanlı ordusunun dağılmasına sebep oldu. Doğu cephesinde Ahmet Muhtar Paşa'nın Aziziye Tabyalarındaki kahramanca direnişine rağmen Rus ordusu Erzurum'a kadar olan bölgeyi işgal etti. Batıdan ilerleyen Rus ordusu ise Gazi Osman Nuri Paşa'nın (Görsel 4.18) Plevne'deki beş aylık direnişini kırdı ve İstanbul'a kadar Rusları durduracak bir güç kalmadı (Görsel 4.19).

Görsel 4.18: *Gazi Osman Nuri Paşa (1832-1900)*

Görsel 4.19: *Rusların Plevne'yi Kuşatması (1877), Nikolay Dmitriyev, 1885, Askerî Tarih Müzesi, Rusya*

Başkent İstanbul'un işgal edilmesi tehlikesi ortaya çıkınca Osmanlı Devleti ateşkes istemek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti, Paris Barış Antlaşması'na istinaden Avrupalı devletlerden barış için ara bulucu olmalarını istedi fakat olumlu bir cevap alamadı. Rusya'nın Avrupalı devletlerin menfaatlerini teminat altına alacağını bildirmesi İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya'nın tarafsız kalmalarına sebep oldu. Osmanlı Devleti, bu koşullarda Rusya ile çok ağır şartlar içeren Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (1878).

Ayastefanos Antlaşması'yla Karadağ, Romanya ve Sırbistan tamamen bağımsız olacaktı. Bulgaristan özerk bir prenslik hâline gelecekti. Avusturya'nın kontrolüne bırakılan Bosna Hersek'te ve Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı yerlerde ıslahat yapılacaktı. Ağır tazminat verilmesinin yanında Kars, Ardahan, Batum ve Doğu Beyazıt Rusya'ya bırakılacaktı.

Rusya'nın beklenenden fazla toprak kazanması ve bağımsızlık kazanan Slavlar üzerindeki artan nüfuzu Avrupalı devletleri telaşlandırmıştı. Diplomatik yalnızlıktan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı geçici olarak İngilizlerin kontrolüne bıraktı ve bu sayede barış görüşmelerinin yeniden yapılması için İngiltere girişimlerde bulundu. Ayastefanos Antlaşması iptal edilerek yerine barış şartlarının yeniden görüşülmesi için 1878'de Berlin'de bir konferans toplandı. Konferans sonunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan üçe bölündü. Birinci bölge özerk Bulgar Prensliği, ikinci bölge ise Osmanlılara bağlı kalmak şartıyla Hristiyan vali tarafından yönetilecek olan Doğu Rumeli vilayeti idi. Üçüncü bölge, ıslahat yapması şartıyla Osmanlılara bırakılan Makedonya idi. Ayrıca Bosna Hersek Avusturya'ya, Teselya Yunanistan'a bırakıldı. Rusya'ya Kars, Ardahan ve Batum bırakılacak; bunun yanında savaş tazminatı da ödenecekti. Diğer yandan Doğu Beyazıt ise Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı.

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Harita 4.5: *Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ve Kafkaslardaki sınırları*

1. Bu haritanın ortaya çıkmasında etkili olan tarihî koşullar nelerdir?
2. Aynı sınırları güncel bir haritadaki sınırlarla karşılaştırdığınızda nasıl farklılıklar görüyorsunuz?

93 Harbi'yle beş buçuk milyon insanın yaşadığı 212.000 km² Osmanlı toprağı kaybedildi (Harita 4.5). Kıbrıs'ı fiilen kaybeden Osmanlı Devleti, adayı bir daha geri alamadı. Ödenmek zorunda kalınan tazminatlar, iflas etmiş durumda olan Osmanlı maliyesini düzeltilemez hâle soktu. Fakat 93 Harbi'nin Osmanlılar için olumsuz sonuçları bunlarla sınırlı değildi. Kaybedilen topraklarda yaşayan

Müslüman ahalinin bir kısmı katledildi. Bir buçuk milyona yaklaşan Müslüman nüfus da Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kaldı. Ayrıca Berlin Konferansı'yla asılsız Ermeni iddiaları uluslararası boyutu olan bir problem alanı olarak ortaya çıktı. Bu problem, Osmanlı varlığının büyük devletler tarafından sürekli tehdit edilmesine sebep oldu.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.20: *Berlin Konferansı (1878), Anton von Werner, 1881, Almanya*

1. Görselde gördüğünüz kişileri ve nesneleri belirtiniz.

   .....

2. Görselde ön plana çıkan kişilerden hareketle Osmanlı Devleti ve diğer büyük güçlerin diplomatik etkileri hakkında neler söylersiniz?

   .....

Ermenilerin Sevk ve İskânı

93 Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığının Avrupalı devletlerce tehdit edilmesine yol açan bir diğer konu da asılsız Ermeni iddiaları olmuştur. Berlin Antlaşması'nda Ermenilerin yaşadığı bölgede ıslahat yapılması kararını aldıran büyük devletler, daha sonra bunu Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek için sürekli kullanmışlardı. Asılsız Ermeni iddiaları, Şark Meselesi'nin unsurlarından biri olarak suni bir şekilde ortaya çıkarılmış ve Osmanlı Devleti'ni parçalamak maksadıyla kullanılmıştı. Esasında Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren Ermenilerle Müslümanlar arasında huzur ve barış ortamı hüküm sürmüştü. Ermeniler, Osmanlı devlet yöneticileri tarafından sadık millet anlamına gelen "millet-i sadıka" olarak nitelenmişti. Osmanlı tolerans kültürü çerçevesinde inançlarına ve kültürlerine müdahale edilmeyen Ermeniler bu şartlar altında millî benliklerini yüzyıllarca koruma imkânı bulmuştu. Fakat Berlin Antlaşması'ndan sonra Anadolu'da yaşayan Ermeniler; İngiltere, Rusya, Fransa ve ABD gibi devletler tarafından isyana teşvik edildiler. Bu maksatla Ermeni kiliselerini ve okullarını kullanarak komiteler (çete) oluşturdular. Silahlandırılan çeteler masum ve savunmasız köylerde Müslümanlara yönelik sayısız katliam gerçekleştirdi.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti'nin Ermenilere uyguladığı tolerans politikasını farklılıklara saygı açısından yorumlayınız.

Emperyalist devletler Ermenileri ayaklandırarak Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve kendilerine kukla bir devlet kurmak istemişlerdi. Rusya, kurulmasına yardımcı olacağı Ermeni devleti üzerinden güneye inme amacı gütmüştü. Rusya'nın 93 Harbi sonrasında Ermeni halkı üzerinde etkin olmaya başlaması İngiltere'yi bu konuda politika geliştirmeye itti. Bölgede değiştirilmeye çalışılan siyasi dengeye seyirci kalmak istemeyen Fransa ve ABD de asılsız Ermeni iddialarını kullanarak Osmanlı iç işlerine müdahale etti. Yabancı güçlerden aldığı yardım ve cesaretle isyan eden Ermeni çeteleri Anadolu'da terör estirmeye başlayınca Osmanlı Devleti sert tedbirler almak zorunda kaldı. Bu çetelerin en son I. Dünya Savaşı'nda iç güvenlik konusunda oluşturdukları tehdit, Osmanlı Devleti'ni yeni tedbirler almaya mecbur etti. Bu çerçevede 1915'te "Sevk ve İskân Kanunu" çıkarılarak düşmanla iş birliği yapan Ermenilerin Osmanlı topraklarındaki yerleri değiştirildi. Zorunlu olarak alınan bu tedbir, kara propaganda malzemesi yapılarak geçmişte olduğu gibi bugün de gündemi meşgul etmektedir.

Metin Analizi

Yönerge: Metinden ve görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.21: *Millî Mücadele Başkomutanı Mustafa Kemal Atatürk*

Atatürk, sevk ve iskanla ilgili bir soruya, yazılı olarak şu cevabı vermiştir:

"Düşmanca ithamda bulunanların sürdürdükleri büyük mübalağalar dışında, Ermenilerin [sevk ve iskânı] meselesi aslında şuna inhisar etmektedir:

Rus ordusu 1915'te bize karşı büyük taarruzunu başlattığı bir sırada, o zaman Çarlığın hizmetinde bulunan Taşnak Ermeni Komitesi, askerî birliklerimizin gerisinde bulunan Ermeni ahâlisini isyan ettirmişti. Düşmanın sayı ve malzeme üstünlüğü karşısında çekilmeye mecbur kaldığımız için, kendimizi daima iki ateş arasında kalmış gibi görüyorduk. İkmal ve yaralı konvoylarımız acımasız şekilde katlediliyor, gerilerimizdeki köprüler ve yollar tahrip ediliyor ve Türk köylerinde terör hüküm sürüyordu.

Bu cinayetleri işleyen ve saflarına eli silah tutabilen bütün Ermenileri katan çeteler; silah, cephane ve iaşe ikmallerini Ermeni köylerinden yapıyorlardı.

İngiltere'nin, sulh zamanında ve harp sahasından uzak olarak İrlanda'ya reva gördüğü muameleye hemen hemen kayıtsız bir şekilde bakan dünya kamuoyu, Ermeni ahâlinin sevk ve iskânı hususunda almaya mecbur kaldığımız karar için bize karşı haklı bir ithamda bulunamaz.

Bize karşı yapılmış olan iftiraların aksine, ... [sevk ve iskân] edilmiş olanlar hayattadır ve bunlardan çoğu şayet İtilaf Devletleri bizi tekrar harp etmeye zorlamasa idi evlerine dönmüş olurlardı" (Şimşir, 2005, s. 28).

(Metnin aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
2. Atatürk'ün cevabını yorumlayarak asılsız Ermeni iddialarının günümüzde nasıl algılanması gerektiğini adalet ve vatanseverlik bağlamında açıklayınız.
   .....
3. Asılsız Ermeni iddialarına karşı günümüzde ne tür politikalar geliştirilmelidir? Önerilerinizi gerekçelendirerek raporlaştırınız.
   .....

Derinleşmek

Yönerge: Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya olduğu tehditleri analiz etme konusunda derinleşmek için aşağıdaki adımları uygulayınız.

Kendinizi 1877-1878 yıllarında yaşayan bir gazeteci olarak düşününüz. 93 Harbi (1877-1878) ve sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması (1878) ile ilgili uluslararası olayları yansıtan bir gazete hazırlayınız.

- Sunmaya değer bulduğunuz olayları ilgili kişiler ve yerlerle beraber vermeyi unutmayınız.
- Olaylarla ilgili bulabildiğiniz görsellerle gazetenize zengin bir görünüm kazandırınız.
- Bir gazetede olabilecek unsurlara (tarihi, basım yeri, sahibi, genel yayın müdürü, haber editörü, fotoğrafçı, röportaj, köşe yazısı, reklam, bulmaca vb.) gazetenizde yer veriniz.
- Savaş ve barış sürecinde meydana gelen önemli olaylarla ilgili yorumlarınızı, müstear (takma) ad kullanarak bir gazete makalesiyle paylaşınız.
- El yazınızla veya basılı olarak hazırladığınız gazeteyi sınıfta veya genel ağ üzerinde paylaşınız.

Padişah Karşısında Mısır Valisi: Kavalalı Mehmet Ali Paşa

Beyin Fırtınası

Devlet adına otorite sağlayan bir yönetici hangi durumlarda merkezî otorite açısından tehdit oluşturabilir?

Görsel 4.22: *Napolyon'u Akka'da yenilgiye uğratan Osmanlı komutanı Cezzar Ahmet Paşa, F. B. Spilsbury, 1800, Berlin Sanat Kütüphanesi, Almanya*

Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına yönelik tehditler yalnızca dışarıdan değil, kendi içinden de gelmiştir. Bu iç tehditlerin öne çıkan örneklerinden biri Kavalalı Mehmet Ali Paşa meselesi olmuştur. Bu mesele aynı zamanda uluslararası boyut kazanmış ve Osmanlı Devleti'ni dış politikada zor durumda bırakmıştır.

1789 Fransız İhtilali sonrasında Napolyon önderliğindeki Fransa, hırslı bir emperyalist güç olarak ortaya çıktı. Fransa, Amerika kıtasındaki sömürgecilik yarışında İngilizlere karşı büyük kayıplar vermişti, bu kayıplarını telafi etmek istedi. Bu nedenle gözünü Hindistan'a kadar uzanan İngiliz sömürgelerine dikti. İngiliz sömürgelerine giden yollar üzerinde bulunan ve Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etme planını devreye soktu. 1798'deki bu işgal hareketi, Osmanlı Devleti ile İngiltere başta olmak üzere büyük devletlerin tepkisini çekti. Mısır'dan Filistin'e ilerlemek isteyen Fransız orduları Akka'da Osmanlı komutanı Cezzar Ahmet Paşa (Görsel 4.22) tarafından bozguna uğratıldı. Sonrasında İngiltere'nin de Osmanlı ordularına açık desteği gelince Fransızlar Mısır'dan çıkmak zorunda kaldılar.

Bakış Açısı

Napolyon'un Akka'da Osmanlı Devleti tarafından durdurulması yaşanabilecek hangi gelişmeleri engellemiş olabilir? Tartışınız.

Fransız işgaliyle birlikte Mısır'daki merkezî otorite iyice sarsılmıştı. İşgal bittikten sonra Mısır'da Osmanlı Devleti adına otoriteyi yeniden tesis eden kişi, işgal esnasında bölgeye gönderilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa oldu. Kavalalı, kaotik ortamda düzensiz hareket eden askerleri disiplin altına alarak güç kazandı. Bölgede asayişi yeniden tesis etmede gösterdiği başarıdan dolayı kendisine 1805'te Mısır valiliği verildi. Yaptığı askerî ve idari reformlarla bölgede dikkat çeken Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'daki otoritesini iyice sağlamlaştırdıktan sonra Osmanlı merkezî yönetimi ile sorun yaşamaya başladı. Bölgesinde bağımsız hareket etmek isteyen Kavalalı, Osmanlı padişahı tarafından farklı yerlere tayin edildiyse de padişahın bu kararlarına uymadı ve Mısır'da kalmakta diretti.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti'ni uzun süredir uğraştıran Vehhabi İsyanı'nı bastırmayı başarmıştı. Osmanlı toprağı olan Hicaz bölgesinde ortaya çıkan Vehhabilik hareketi, İslam'ın farklı bir yorumu üzerine temellendirilen bir hareketti. Vehhabilik hareketi İslam'ın tasavvufi yorumunu, özellikle de Osmanlı Devleti'nin İslam anlayışını yok saymaktaydı. Vehhabiler esas güçlerini hareketin maddi ve siyasi destekçisi olan Suud ailesinden almaktaydı. Suud ailesi, bu yeni dinî akımdan siyasi menfaat devşirme yoluna gitmiş, Osmanlı idaresine isyan bayrağı açmıştı.

Vehhabi isyanı Riyad'da başlamış, Hicaz'a kadar genişlemişti. İsyanı bastırma görevi Osmanlı padişahı tarafından Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya verildi. Oğulları Tosun ve İbrahim Paşa'nın da katıldığı seferler neticesinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1818'de Vehhabilerin merkezi Diriye'yi kuşatarak ele geçirdi. Bu zafer ile Kavalalı, hac yolunun güvenliğini yeniden sağlamış olmanın kendisine getirdiği prestijden yararlanırken Kızıldeniz ticareti üzerinde de hâkimiyet sağladı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.23: *Kavalalı Mehmet Ali Paşa, David Roberts, 1849, Sotheby Sanat Okulu, İngiltere*

1. Görsele göz atınız. Görselde önce neyi fark ettiniz?
2. Görsel, bir Osmanlı valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın gücü ve otoritesi hakkında ne gibi ipuçları vermektedir?
3. Bu görseli bir cümleyle ifade ediniz.

Gösterdiği başarılar üzerine Mısır valiliğinin yanında Hicaz ve Habeş valilikleri de kendisine verilen Kavalalı, Sudan'ı da hâkimiyet sınırlarına aldı. Zamanla validen öte âdeta bir hükümdar gibi davranan Kavalalı, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu güçsüz durumdan da istifade ederek daha da güçlendi. 1827'de Osmanlı toprağı olan Mora'da çıkan Rum İsyanı'nı bastırma görevi de Kavalalı'ya verildi. Bunun üzerine Mora'ya ordu sevk eden Kavalalı, kısa sürede ayaklanmayı bastırıp Mora ve çevresini denetim altına aldı. Ancak duruma müdahale eden Avrupalı büyük güçler meselenin antlaşma yoluyla halledilmesini istediler. Osmanlı Devleti tarafından bu isteğin reddedilmesi üzerine Navarin Baskını (1827), İngiltere, Fransa ve Rusya ittifakı tarafından gerçekleştirildi.

Mora harekâtındaki zararları için bir tür tazminat arayışına giren Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nden Suriye'yi istediyse de bu isteği reddedildi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1831'de Suriye'ye ordu sevketti. Kavalalı'nın Kudüs, Beyrut ve Trablusşam bölgelerini ele geçirmesi üzerine Osmanlı Devleti Kavalalı'ya karşı ordu gönderdi. Kavalalı ile oğlu İbrahim Paşa asi ilan edildi ve Kavalalı, Mısır valiliğinden azledildi. Bunu kabul etmeyen Kavalalı ile oğlu İbrahim 1832'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Osmanlı ordularını bozguna uğratan İbrahim, Anadolu içlerine kadar ilerledi. Durumun tehlikeli bir hâl aldığını gören Padişah II. Mahmut, gönderdiği elçilerle Kavalalı ile anlaşmanın yollarını aradı. Kavalalı'ya karşı yardım isteğine İngiltere ile Fransa olumsuz cevap verince Rusya'dan yardım istedi. Rus ordusu Osmanlı Devleti'ne yardım için bir donanma gönderdi. Rusya'nın Akdeniz'e inmesinden endişelenen İngiltere ve Fransa Kavalalı'yı antlaşma yapmaya zorladı. Halep ve Şam yanında Adana'nın da kendisine verilmesini isteyen Kavalalı'nın talepleri kabul edildi. Bunun üzerine Kütahya'ya kadar ilerlemiş olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa güçleri ve Osmanlı Devleti arasında Kütahya Antlaşması imzalandı (1833).

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti'nin kendi valisi ile savaşmak durumunda kalması Osmanlı merkezî otoritesi açısından ne gibi problemlere işaret etmektedir?

Kütahya Antlaşması'nın oluşturduğu barış ortamı geçici bir huzur sağladıysa da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile merkezî Osmanlı idaresi arasındaki gerginlik artarak devam etti. Kavalalı, Mısır'da kendisi için bağımsızlık istediğini Avrupalı devletlere ilan etti. Kavalalı'nın kontrolünde olan Suriye bölgesinde çıkan bir isyanı fırsat olarak gören II. Mahmut, Kavalalı üzerine yeniden savaş açtı. 24 Haziran 1839'da Nizip'te meydana gelen savaşı Osmanlı ordusu kaybetti ve Mısır valisi Kavalalı daha da güçlendi.

Sömürgelerine giden yollar üzerindeki gelişmeleri yakından takip eden Avrupalı büyük güçler tekrar araya girdi. Avrupalı büyük güçlerin Kavalalı meselesinin uluslararası arenada çözümünü teklif etmeleri üzerine sorun 1840'ta Londra Antlaşması ile çözüme bağlandı. Antlaşma sonrasında 1841'de Osmanlı padişahı tarafından çıkarılan bir fermanla Mısır valiliğinin Mehmet Ali Paşa soyuna verilmesiyle Mısır meselesi çözüme kavuşturuldu.

Sıra Sizde

1. Osmanlı Devleti ile Mısır valisini karşı karşıya getiren unsurları analiz ediniz.
2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı merkezî otoritesine karşı savaş kazanması, Osmanlı Devleti'nin dış politikasını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.
3. Osmanlı idarecisi olsaydınız Kavalalı meselesinin çözümü için siyasi, askerî ve diplomatik açılardan nasıl bir politika izlerdiniz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Türk Boğazları

Harita Analizi

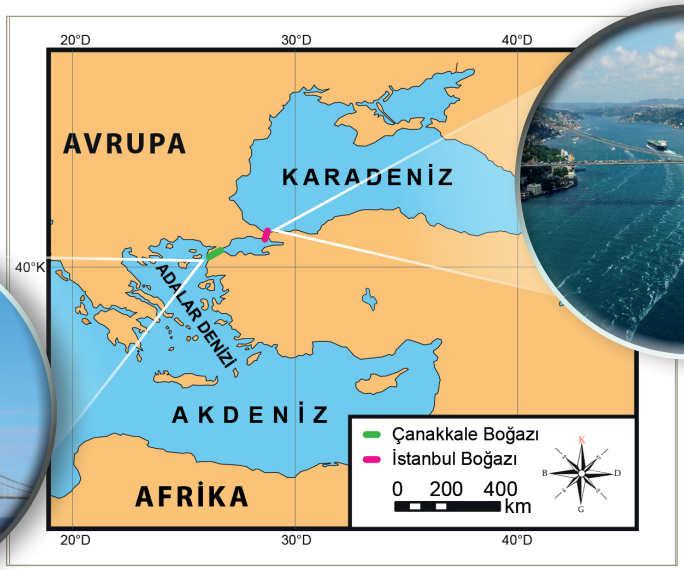

Harita 4.6: Türk Boğazları (Günümüz)

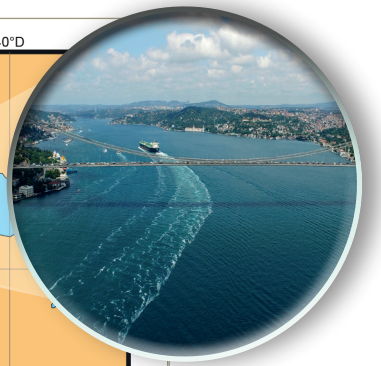

***Görsel 4.25** İstanbul Boğazı*

***Görsel 4.24:** Çanakkale Boğazı*

Tarihte üç kıtaya (Asya, Avrupa, Afrika) hükmetme potansiyeli veren Türk Boğazları, hangi özelliklerinden dolayı bu gücü sağlamış olabilir?

Tarih boyunca büyük güçlerin hâkimiyet kurmak için mücadele ettikleri Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı jeostratejik ve jeopolitik açıdan büyük öneme sahip olmuştur. Boğazların siyasi, ekonomik cazibesi büyük güçlerin ilgisini çekmiş ve bu durum Boğazlara hâkim olan devletin rakipleriyle kıyasıya mücadele etmesine neden olmuştur.

1453 yılında İstanbul'u, sonrasında da Karadeniz çevresini tamamen fetheden Osmanlı Devleti Karadeniz'i bir Türk gölü hâline getirmişti. Aynı zamanda İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazı üzerinde hâkimiyet kurarak bu bölgeye tek başına egemen olmuştu. Fakat Boğazlar üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti, amacı sıcak denizlere inmek olan Rusya'nın güç kazanmasıyla tehlikeye girmişti. Rus çarı I. Petro, ülkesinin dünyaya hâkim olmasını amaçlamıştı. Bu amaca ulaşmak için sıcak denizlere inerek bunun getireceği ticari ve siyasi avantajlardan faydalanmak istemişti. Sıcak denizlere çıkışı olmayan Rusya'nın I. Petro zamanında belirlenen hedefe ulaşmak için hâkim olması gereken jeostratejik bölge Boğazlardı. Rusya, Osmanlı Devleti'ni yıkarak Boğazları ele geçirebilirse Akdeniz'e, oradan da İngiltere'nin ve Fransa'nın sömürgelerine ulaşabilir, dünyaya hâkim olabilirdi. I. Petro tarafından belirlenen İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazı üzerinden sıcak denizlere inme politikası sonraki Rus yöneticiler tarafından da devam ettirilmiş, geleneksel bir Rus politikası hâline gelmiştir.

Bakış Açısı

Rus çarı I. Petro'nun sıcak denizlere inme hedefinde coğrafi sebepler mi stratejik sebepler mi ağır basmış olabilir? Tartışınız.

***Görsel 4.26:** Buzla kaplı denizde yol almaya çalışan bir gemi*

Rusya Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmaya, Boğazlar üzerinden sıcak denizlere inmeye dayalı planını uygulamaya koymuştu. Büyük güçler, kendi aleyhlerine olabilecek bu durumu bertaraf etmek ve Boğazlar üzerinde söz sahibi olabilmek için mücadeleye girişmişti. Böylece Boğazlar, sahip olduğu toprakları korumaya çalışan Osmanlı Devleti ile büyük güçlerin karşı karşıya geldiği bir mücadele sahasına dönüşmüştü. Devletler arasındaki bu rekabet Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya siyasetini şekillendirmiş, topraklarını korumak amacıyla denge politikası geliştirmesine yol açmıştı.

Bakış Açısı

I. Petro'nun belirlediği sıcak denizlere inmeyi hedefleyen geleneksel Rus politikasının Osmanlı Devleti'ne ve günümüze etkilerini tartışınız.

Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı'na sahip olan Osmanlı Devleti ile Boğazları kullanmak isteyen devletler arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Boğazlar Sorunu, bu anlaşmazlıkları ve yaşanan sorunlara bulunan çözümleri sembolize eder. Rusya'nın Boğazların kontrolünü üstlenmek ve Boğazlardan serbest geçiş hakkı gibi talepleri vardı. Bu talepler karşısında İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, Fransa gibi ülkeler diplomatik girişimlerde bulunarak Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı.

Türk Boğazları olarak da ifade edilen İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar Osmanlı Devleti'nin mutlak hâkimiyetinde kalmıştı. Osmanlı Devleti, sadece kapitülasyonlarla imtiyazlar verdiği Fransız, İngiliz ve Hollandalı ticaret gemilerinin Türk Boğazlarından geçmelerine izin vermişti. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus ticaret gemilerine de Türk Boğazlarından serbest geçiş hakkı tanınmıştı. Böylece Osmanlı kapitülasyonlarından yararlanma hakkını elde eden Rusya sıcak denizlere inme hedefine bir adım daha yaklaşmıştı. Rusya'nın 1783'te Kırım'ı ilhak ederek Karadeniz'de güç kazanması ve kısa süre içinde Osmanlı Devleti aleyhine kazanımlar elde etmesi İngiltere'nin dikkatini çekmeye başladı. İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e inerek İngiliz sömürgelerine giden yollara hâkim olması ihtimaline karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir politika izlemeye başladı.

Bakış Açısı

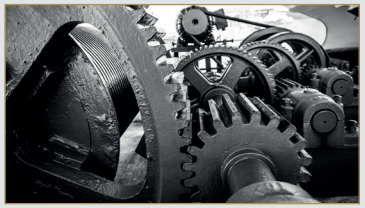	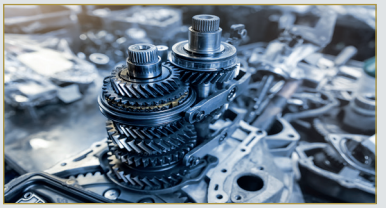	
Görsel 4.27: *Makine dişlileri*	***Görsel 4.28:*** *Makine parçaları*	***Görsel 4.29:*** *Makine*
Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması (Sistemin içindeki dişlilerden bir tanesinin bozulması)	Rusya'nın Karadeniz'e ve Boğazlara inmesi ile Osmanlı Devleti'nin egemenliğinin tehlikeye girmesi (Bozulan parçanın sisteme zarar vermesi)	İmzalanan antlaşmalar sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini yitirmesi (Bozulan parçanın tamiratının yapılamaması veya gecikmesi)

Osmanlı siyasetini bir makine olarak düşündüğünüzde Rusya'nın Boğazları ele geçirme politikasının bu makine üzerindeki bozucu etkisini yorumlayınız.

Rusya, sıcak denizlere inme emellerini gerçekleştirmek için her fırsatta Osmanlı Devleti'nin zaaflarından yararlanma yoluna gitti. Fransa imparatoru Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti Rusya'dan yardım istedi. Rusya bu isteği Akdeniz'e açılmak için fırsat olarak gördü, Rus donanmasını Osmanlı Devleti'ne destek için İstanbul'a gönderdi ve bu donanma Akdeniz'e açıldı. 1798'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında İstanbul'da bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Boğazlardan sadece Osmanlı ve Rus savaş gemileri geçebilecekti. Böylece Rus savaş gemileri Türk Boğazlarından geçerek Akdeniz'e açılma hakkını elde etti. Fakat 1806'da iki devlet arasında çıkan savaş bu antlaşmanın bozulmasına yol açtı. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Boğazları kontrol ve Boğazlardan serbest geçiş hakkı gibi Osmanlı egemenliğini yok sayan talepleri karşısında diplomatik çözüm arayışlarına gitti. Bu çerçevede İngiltere'yle 1809'da Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmaya göre barış zamanlarında Boğazlardan hiçbir yabancı devletin savaş gemisi geçemeyecekti.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.30: *Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi, Çanakkale)*

1. Görsel, Kale-i Sultaniye'nin stratejik konumuyla ilgili ne gibi ipuçları vermektedir? Açıklayınız.
2. İngiltere ile imzalanan antlaşma için böyle bir konum seçilmiş olmasının ne gibi sebepleri olabilir? Açıklayınız.

Rusya'nın önüne çıkan bir diğer fırsat Kavalalı meselesi olmuştu. Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastıramayınca Avrupalı devletlerden yardım istemiş fakat sadece Rusya'dan destek alabilmişti. Bu fırsatı değerlendiren Rusya, ettiği yardımlar karşılığında Osmanlı Devleti ile 1833'te Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzalamış, Boğazları kendi savaş gemilerine açtırmayı başarmıştı. Fakat İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya bu durumdan tedirgin oldu. Bu büyük güçler Boğazları tahkim edip Karadeniz'i tarafsızlaştırma amacıyla bir araya geldi. Osmanlı Devleti ve Rusya'yla Londra Boğazlar Sözleşmesi'ni imzaladı (1841). Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti barış zamanlarında yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine izin vermeyecek, savaş zamanlarında ise Boğazları istediği devletin savaş gemilerine açabilecekti. Ancak Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olacaktı. Çok taraflı bir şekilde imzalanan bu sözleşmeyle Türk Boğazları uluslararası bir statü kazanmıştı. Böylece Osmanlı Devleti, Boğazlar üzerinde tek başına söz söyleme hakkını kaybetmişti. 1878 Berlin Antlaşması'nda Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin teyit edilmesiyle Boğazlar Meselesi I. Dünya Savaşı'na kadar büyük güçlerin gündeminden çıkmıştı.

Sıra Sizde

1. Türk Boğazları Meselesi'nin çözümünde devletlerin geliştirdikleri politikaları ilgili boşluklara yazınız.

OSMANLI DEVLETİ

.....

.....

RUSYA

.....

.....

İNGİLTERE-FRANSA

.....

.....

2. Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin Osmanlı Devleti'ne etkilerini aşağıdaki GZFT analizi tablosuna yazınız.

Tablo 3.2: *GZFT Analizi Tablosu*

Güçlü Yönleri	**Zayıf Yönleri**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
Fırsatlar	**Tehditler**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

GZFT

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'sı Arasında Güçler Dengesi

Beyin Fırtınası

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 4.31: *XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin durumunu gösteren bir karikatür, The Cairo Punch dergisi, 1910, Mısır*

Bir devlet, düşmanlarını veya rakiplerini kendi mi seçer yoksa düşmanlığa maruz mu kalır? Tartışınız.

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı tek başına mücadele ederek kazanım elde ettiği son antlaşma 1739 Belgrad Antlaşması olmuştu. Bu antlaşmadan sonra iki devlet arasındaki güç dengesi Osmanlı Devleti aleyhine değişti. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Osmanlı Devleti'nin en büyük stratejik rakibi, sıcak denizlere inmek isteyen Çarlık Rusya'sı oldu. Bu süreçte Kırım Harbi sonunda imzalanan Paris Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin kazanım elde ettiği tek antlaşma oldu. Osmanlı Devleti, Kırım Harbi'nde uluslararası konjonktürden dolayı Rusya'ya karşı müttefik bulabildiği için başarılı olmuştu. Fakat Rusya ile tek başına mücadele ettiği savaşlarda galip gelemedi.

Çarlık Rusya'sının yüzyıllarca değişmeyen sıcak denizlere inme hedefi önündeki en büyük engel **jeopolitik konum**u gereği Osmanlı Devleti olmuştu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin varlığı için bir tehdit unsuru hâline geldi. Rusya, Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlarda birçok kazanım elde etti. Karadeniz sahillerine ulaştı ve başta Kırım olmak üzere birçok Osmanlı toprağını ele geçirdi. Uyguladığı Panslavizm politikasıyla Balkanlardaki gayrimüslim azınlıkların Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız olmalarını sağladı. Bağımsız olan bu devletleri nüfuzu altına alarak sıcak denizlere inme hedefine çok yaklaştı. Ayrıca 1878 Berlin Antlaşması'yla asılsız Ermeni iddialarını gündeme sokarak doğuda kukla bir Ermenistan kurmayı amaçlamıştı. Rusya'nın bu girişimi sıcak denizlere inme stratejisinin doğudaki ayağını oluşturmuştur.

Kavram Kutusu

Jeopolitik Konum: Bir ülkenin coğrafi konumunun sağladığı değer sayesinde küresel ve bölgesel siyaset arenasında sahip olduğu konum.

Jeopolitik konum kavramını kullanarak Türkiye'nin uluslararası arenadaki önemini ifade eden bir cümle yazınız.

.....

Sıra Sizde

1. Sizce Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'sının birbiriyle savaşmaması mümkün müydü? Jeopolitik gerekçeleriyle açıklayınız.
2. Aşağıdaki tabloda verilen antlaşmalarda daha çok kazanım elde eden devletin altına (x) işaret koyunuz ve tablonun altındaki boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

	Osmanlı Devleti	Çarlık Rusya'sı
1768-1774 Savaşı-Küçük Kaynarca Antlaşması	.....	.....
1787-1792 Savaşı-Yaş Antlaşması	.....	.....
1807-1812 Savaşı-Bükreş Antlaşması	.....	.....
1828-1829 Savaşı-Edirne Antlaşması	.....	.....
1853-1856 Kırım Harbi-Paris Antlaşması	.....	.....
1877-1878 Savaşı (93 Harbi)-Berlin Antlaşması	.....	.....

Dengenin hangi devletin lehinde olduğunu o devletin kazanımları bağlamında açıklayınız.

Denge ..... lehinde gerçekleşmiştir.

Çünkü .....

.....

.....

Bloklaşan Büyük Güçler: İttifak ve İtilaf Devletleri

Beyin Fırtınası

Görsel 4.32: *Satranç oyunundaki taşlar*

Uluslararası siyaset arenasında devletlerin ittifaklar oluşturmalarına etki eden motivasyonlar neler olabilir? Satranç oyunundaki taşlar ve stratejilerle benzeşim kurarak düşüncelerinizi açıklayınız.

Avrupa'nın siyasi, sosyal ve ekonomik çehresini değiştiren Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı, Avrupa kıtasında bulunan devletlerin kıyasıya rekabetini körükleyen önemli gelişmelerdi.

Siyasi birliklerini geç tamamlayan Almanya ve İtalya, Avrupalı büyük güçlerle siyasi, ekonomik ve teknolojik rekabete girişti. Bu durum Avrupa'daki güç dengesini bozarak XX. yüzyılda bir dünya savaşının çıkmasına neden olacak devletler arası gruplaşmalara yol açtı.

Birçok küçük devletten oluşan İtalya'da parçalı bir siyasi yapı mevcuttu. İtalya'nın en güçlü devletlerinden biri olan Piyemonte Krallığı, İtalya'da siyasi birliği sağlamak istedi. Bunun için Avusturya'nın işgal ettiği toprakları kurtarması gerekliydi. Bu yolda yardıma ihtiyacı vardı ve bu yardımı Kırım Savaşı'na asker göndermesi karşılığında Fransa'dan aldı. Müttefik kuvvetler safında Kırım Savaşı'na katılan Piyemonte Krallığı, Rusya'ya karşı verdiği savaşla Fransa'nın desteğini kazandı. Fransa'dan aldığı askerî destek sayesinde Avusturya'yı topraklarından atmayı başaran Piyemonte Krallığı, 1871 yılında Roma'yı başkent ilan ederek İtalya'da siyasi birliği geç de olsa sağladı. İtalya, siyasi birliğini sağladıktan sonra sömürgecilik faaliyetlerine girişerek Avrupalı büyük güçlere rakip oldu. Kendisi gibi siyasi birliğini geç tamamlayan Almanya ile ittifak kurarak Avrupa güçleri arasındaki sömürgecilik yarışında öne çıkan devletlerden biri oldu.

Avrupa'da Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ilk devletlerden biri olan Almanya'nın büyük güçler arasında yer almak için öncelikle siyasi birliğini sağlaması gerekliydi. Prusya başbakanı Otto von Bismarck (Otto fon Bismak) bu amaçla Danimarka, Avusturya ve Fransa'ya karşı yaptığı savaşları kazandı. Bu zaferler sonucunda 1871'de Alman siyasi birliği sağlandı ve Prusya kralı I. Wilhelm (Vilhelm) Alman imparatoru ilan edildi. Böylece Almanya, Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri olarak sömürgecilik yarışında yer alma imkânını elde etti. Almanya,1879 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile ikili ittifak kurarak devletler arası bloklaşma sürecini başlattı. Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kurduğu ittifaka 1882'de İtalya'nın katılmasıyla Üçlü İttifak oluştu.

Harita Analizi

Yönerge: Haritadan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Harita 4.7: *I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Avrupa'da devletler arası bloklaşmalar*

1. Ülkelerin jeostratejik konumları blokların oluşmasını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.
2. Osmanlı Devleti'nin hangi blok içinde yer alması gerektiğini düşünüyorsunuz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Üçlü İttifak'a karşı diğer Avrupalı güçler harekete geçti. 1893'te Fransa ve Rusya, 1904'te İngiltere ve Fransa, 1907'de İngiltere ve Rusya sözleşmeler imzalayarak Üçlü İtilaf'ı oluşturdular. Avrupa'da ortaya çıkan Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf, çıkarları doğrultusunda hareket eden başka devletlerin katılımlarıyla genişledi. Giderek daha geniş coğrafyaları etkisi altına alan bu gruplaşmalar, devamında I. Dünya Savaşı'na neden oldu.

Avrupa'daki bloklaşma içinde kendine yer edinmek isteyen Osmanlı Devleti, öncelikle Üçlü İtilaf'a dâhil olmak istedi. Ancak bu talebi kabul görmeyince Osmanlı Devleti yönünü Üçlü İttifak'a çevirdi. Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletlerine yönelmesinin en önemli sebebi, yıllardır savaştığı Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Avrupa, Balkanlar ve Anadolu'daki siyasi varlığını tehdit etmesiydi. Ayrıca İngiltere de Osmanlı toprak bütünlüğünü savunan politikasından vazgeçerek Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma tasarılarına sıcak bakmaya başlamıştı. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Üçlü İtilaf'ta olmaları, uyguladığı denge siyaseti gereği Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'ta yer almasına neden oldu. Böylece Üçlü İttifak'a 1914'te Osmanlı Devleti de katıldı.

Osmanlı Devleti'nin katılmasıyla Üçlü İttifak'ın kapsamı genişlemişti. Fakat I. Dünya Savaşı esnasında Üçlü İttifak'ta değişiklikler yaşandı. Avusturya'yla sınır anlaşmazlığı yaşayan ve Osmanlı topraklarında gözü olan İtalya savaş başladıktan sonra siyasi çıkarları doğrultusunda Üçlü İtilaf'a geçtiğini ilan etti.

Sıra Sizde

Yönerge: Tablodan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Tablo 4.1: *Avrupa'da Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf Bloklarının Oluşumu*

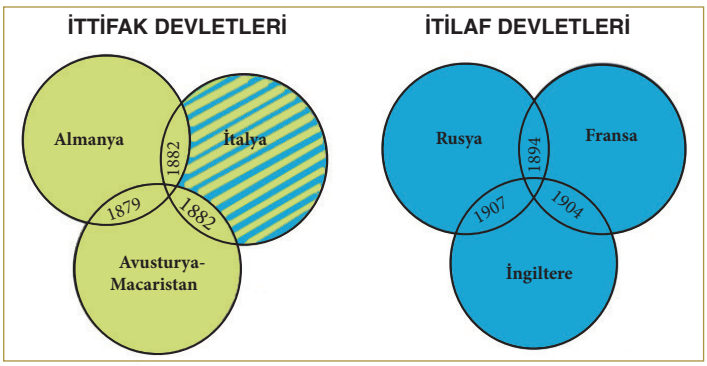

1. Tabloyu incelediğinizde siyasi birliğini geç tamamlayan devletlerin bu bloklaşmanın ortaya çıkmasındaki etkileri neler olabilir?
2. Osmanlı idarecisi olsaydınız Avrupa'da oluşan güç blokları karşısında toprak bütünlüğünüzü korumak için ne gibi stratejik hamleler yapardınız? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Reval Görüşmesi ve Balkan Savaşları Sonunda Kurulan Osmanlı-Alman İttifakı

İngiliz-Rus rekabeti bağlamında uzun yıllar devam eden Boğazlar Sorunu'nun 93 Harbi'nden sonra pek gündeme gelmemesi dikkatleri başka tehditler üzerine çekmişti. XIX. yüzyılın sonuna doğru siyasi birliğini tamamlayıp büyük bir güç olarak ortaya çıkan Almanya, Avrupalı diğer büyük güçleri endişelendirmişti. Alman imparatoru II. Wilhelm (Vilhelm) Dönemi'nde aktif bir sömürgecilik politikası güden Almanya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Rusya Üçlü İtilaf'ı oluşturmuştu.

Almanya'nın 1871'de Fransa'yı mağlup etmesi ve yayılmacı politika izlemesi Avrupalıları tedirgin etti. Rusya da güçlenen Almanya'nın kendisini tehdit edeceğinden endişelendi. Rusya'nın bu endişesini fırsata çeviren Fransa, Almanya'dan intikam almak maksadıyla Rusya'ya yanaştı. Fransa ve Rusya, 1894'te Almanya'ya karşı imzaladıkları antlaşmayla Üçlü İtilaf'ın ilk çekirdeğini oluşturdu. Fransa, bunun yanında ezelî rakibi İngiltere ile de yakınlaşma gereği duydu. Bu yakınlaşmanın sonucunda 1904'te İngiliz-Fransız antlaşması imzalandı.

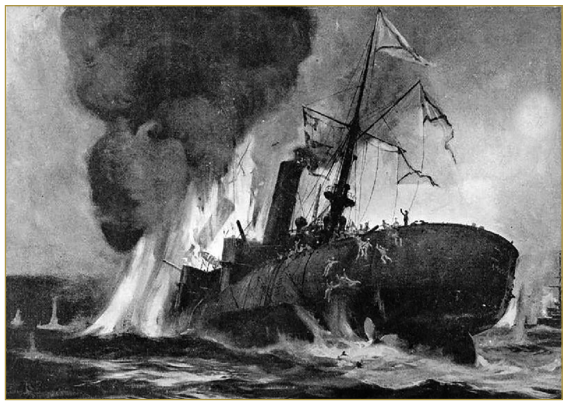

Görsel 4.33: *1904-1905 Rus-Japon Deniz Savaşı'nda batan bir Rus savaş gemisi, İmparatorluk Savaş Müzesi fotoğraf arşivi, İngiltere*

İngiltere'yle antlaşma imzalama gereği duyan bir devlet de Rusya oldu. Sıcak denizlere inmek isteyen Rusya, XIX. yüzyıl boyunca birçok yerde İngiltere'yle çatıştı. İngiltere'nin bölgedeki etkisi Rusya'nın özellikle Güney Asya ve Uzak Doğu'daki faaliyetlerini (Görsel 4.33) engelledi. Bu sebeple Rusya, İngiltere'yle uzlaşmadan sıcak denizlere inemeyeceğini anladı. Bu durumu göz önünde bulundurarak geleneksel politika sahası olarak gördüğü Balkanlar ve Boğazlarda yayılabilmek için İngiltere'yle uzlaşma yoluna gitti. Böylece Rusya, Güney Asya ve Uzak Doğu'daki emperyal politikalarından vazgeçerek İngiltere'yle 1907'de antlaşma imzaladı. Bu gelişmelerin sonucunda İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından oluşturulan Üçlü İtilaf bloğu meydana geldi.

Üçlü İtilaf altında birleşen İngiltere ve Rusya arasında 1908'de Reval'de bir görüşme gerçekleşti. Görüşmenin içeriği resmî olarak açıklanmasa da Rusya ve İngiltere arasında gerçekleşen bu görüşme Avrupa ile Osmanlı kamuoyunda geniş yankı uyandırdı. İngiltere ve Rusya'nın, Makedonya topraklarında ıslahat yapması ve büyük güçlerin kontrolünde bir vali görevlendirmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı uygulayacağı söylentisi yayıldı. Bu sebeple Reval'deki görüşme (Görsel 4.34) Osmanlı kamuoyunda tartışmalara yol açtı. Osmanlı yönetimine muhalefet edenler Balkanların elden çıkacağından endişelenerek padişah II. Abdülhamit'e baskılarını artırdı.

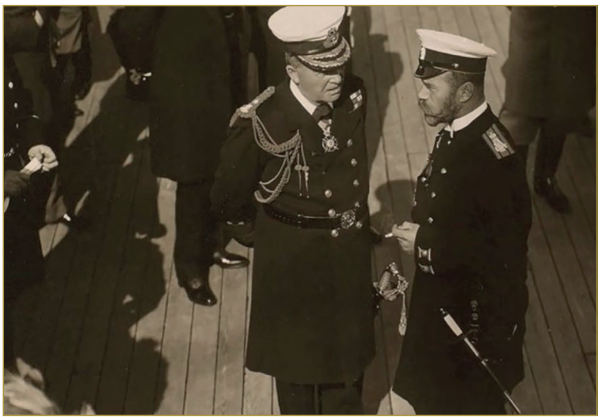

Görsel 4.34: *Reval'de görüşen İngiltere kralı (solda) ve Rus çarı (sağda), Jagelsky, 1908, Kraliyet Vakfı Koleksiyonu, İngiltere*

Reval'deki görüşmeden sonra Balkanlar ve çevresinde Osmanlı Devleti aleyhine gelişmeler yaşandı. Avusturya, Osmanlı toprağı olan Bosna-Hersek'i ilhak etti. Osmanlı'ya bağlı olan Bulgar Prensliği bağımsızlığını ilan etti. Girit idaresi, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Yunanistan'a katılma kararı aldı. Osmanlı Devleti, Yunanistan'a karşı Bulgaristan ve Sırbistan'la yakınlaşmaya çalıştı fakat sonuç elde edemedi. Çünkü Balkan milletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesini engelleyen politikalar II. Abdülhamit'ten sonra uygulamadan kaldırılmıştı. Böylece Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlarda Rusya'nın da kışkırtmasıyla Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın oluşturacağı bir Balkan İttifakı'nın önündeki engel kalktı. Bu sırada Osmanlı Devleti, İtalya'nın saldırısına karşı Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'ı kaybetmemek için dikkatini oraya yöneltmişti. Balkan İttifakı'nı oluşturan devletler bu durumu fırsat olarak gördü ve Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Böylece yaklaşık bir yıl sürecek ve iki safhada gerçekleşecek olan Balkan Savaşları başlamış oldu (1912).

I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti yüzyıllar boyunca yönettiği Balkan milletleri karşısında ağır bir yenilgi aldı. 1913'te Londra'da düzenlenen bir konferansla Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında antlaşma imzalandı. Buna göre Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a; Silistre Romanya'ya; Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a; Trakya, Dedeağaç ve Edirne Bulgaristan'a bırakıldı. Rumeli topraklarının kaybedilmesi ile burada yaşayan yüz binlerce Müslüman Türk, İstanbul'a ve Anadolu'ya göç etmek (Görsel 4.35 ve Görsel 4.36) zorunda kaldı.

Görsel 4.35: *İstanbul'a gelen Balkan muhacirleri (1912)*

Görsel 4.36: *Balkanlardan göç eden Türkler (1912)*

Bulgaristan'ın I. Balkan Savaşı sonunda daha fazla toprak kazanması diğer Balkan devletlerinin tepkisini çekti. Bunun üzerine Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan Bulgaristan'a saldırarak II. Balkan Savaşı'nı başlattı. Bulgaristan'ın dört bir yandan saldırıya uğramasını

fırsat bilen Enver Paşa (Görsel 4.37) komutasındaki Osmanlı ordusu, Edirne'yi Bulgarlardan geri aldı. Balkan Savaşları'nın 1913'te sona ermesiyle Osmanlı Devleti sınırdaş olduğu Bulgaristan ve Yunanistan'la antlaşma imzaladı. Bulgaristan'la imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Edirne Osmanlı Devleti'nde kaldı ve Meriç Nehri iki devlet arasında sınır kabul edildi. Osmanlı Devleti Yunanistan'la imzaladığı Atina Antlaşması'yla Girit'in Yunanistan'a ait olduğunu kabul etti. Bu antlaşmalarda Bulgaristan ve Yunanistan topraklarında kalan Müslüman Türklerin kültürel hakları konusu gündeme geldi. Dinî ve kültürel birtakım haklar verilse de bunlar hayata geçirilmedi ve bu topraklarda yaşayan Müslüman Türkler ağır baskıya ve zulme maruz kaldı.

Görsel 4.37: *Enver Paşa (1881-1922)*

Bakış Açısı

Balkan Savaşları'ndan sonra Balkanlarda kalan Müslüman Türkler ne gibi insan hakları ihlallerine maruz kalmış olabilirler?

Harita Analizi

Yönerge: Haritalardan hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Harita 4.8: *Balkan Savaşları öncesinde siyasi durum*

Harita 4.9: *Balkan Savaşları sonrasında siyasi durum*

Balkanlarda oluşan siyasi değişim Osmanlı Devleti'nin Balkan politikasını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nin toprak kaybettiği ve ekonomik sorunlar yaşadığı bu dönemde Avrupa'da büyük bir savaş ihtimali belirdi. İttifak ve İtilaf Devletleri arasında çıkabilecek muhtemel savaş Osmanlı Devleti'ni endişelendirdi. Devlet yöneticilerinin bir kısmı, olası bir savaşta taraf olmanın Osmanlı Devleti için tam bir felaket olacağını öne sürüyordu. Bazı devlet adamları da savaşa uygun müttefiklerle girilirse kaybedilen toprakların geri alınması ve toprak bütünlüğünün garanti altına alınması fırsatlarının doğacağını düşündü. Balkan devletleriyle birlikte Rusya'nın oluşturduğu tehdit, Osmanlı devlet adamlarını olası bir savaşta güçlü ve güvenilir bir ittifak içinde yer almaya ikna etti. Bu sayede Osmanlı Devleti siyasi yalnızlıktan kurtulabilirdi.

Osmanlı idarecileri önce İtilaf Devletlerine katılma girişiminde bulundu. Bu çerçevede Rusya'nın da müttefiki olduğu İngiltere'yle yakınlaşmaya çalıştılar. İngiltere sayesinde Rusya'ya karşı toprak bütünlüğünün garanti altına alınabileceğini düşünüyorlardı. İngiltere'ye birçok ticari ve siyasi taviz verilmesine rağmen bu girişimleri İngilizler tarafından reddedildi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Rusya ve Fransa'yla müttefiklik girişimlerinde bulundu. Ancak tüm görüşmelere rağmen bu devletler Osmanlı Devleti'yle ittifak kurmadılar.

Bakış Açısı

Osmanlı idarecisi olsaydınız Osmanlı Devleti'nin müttefiklik girişimlerine İtilaf Devletlerinin olumsuz cevap vermesine karşı geliştireceğiniz politikalar neler olurdu?

İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ni aralarına almak istememesi onların Osmanlı topraklarında gözü olduğunu göstermekteydi. İtilaf Devletleri, olası bir savaş durumunda Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması gerektiğini beyan etti. Osmanlı Devleti, tarafsız kalması karşılığında kapitülasyonların kaldırılmasını, Mısır'ın ve kaybedilen adaların iade edilmesini İtilaf Devletlerinden talep etti. İtilaf Devletlerinin bu talepleri kabul etmemesi üzerine Osmanlı Devleti, İttifak Devletlerine yöneldi.

Görsel 4.38: *Sadrazam Sait Halim Paşa (1865-1921)*

Osmanlı Devleti'nin ittifak talebi karşısında Avusturya, Osmanlı Devleti'yle kurulacak bir ittifakın Balkanlarda Rusya'ya karşı kendisine bir dayanak olabileceğini düşündü. Osmanlı Devleti'ne göre Avusturya'yla kurulan ittifak yeterli değildi, aynı zamanda Almanya ile ittifak kurulması da gerekliydi. Bu çerçevedeki girişimler Almanya tarafından ilk başta tereddütle karşılandı. Ordusu ve ekonomisi zayıf bir Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletlerine faydadan çok yük getireceği düşünüldü. Ancak Alman imparatoru II. Wilhelm ile bazı Alman üst düzey yöneticilerinin etkisiyle Osmanlı-Alman ittifak görüşmeleri başladı.

İttifak görüşmeleri Osmanlı padişahı V. Mehmet Reşat'ın yetkilendirdiği Sadrazam Sait Halim Paşa (Görsel 4.38) öncülüğündeki bir heyetle Alman büyükelçi Hans von Wangenheim (Hans fon Vangenhaym) arasında yapıldı. Görüşmeler sonucunda 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman ittifakı imzalanarak Osmanlı Devleti İttifak Devletleri arasında yerini aldı.

Sıra Sizde

1. Reval görüşmelerinden sonra ortaya çıkan siyasi gelişmelerin Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığına etkisini değerlendiriniz.
2. Balkan Savaşlarında yaşanan mağlubiyetlerin Osmanlı toplum yapısına etkisini değerlendiriniz.
3. Osmanlı Devleti'nin Almanya'yla yakınlaşmasının olumlu ve olumsuz etkileri neler olmuştur?

Dünya Müslümanlarının Osmanlılara Yardımı

Beyin Fırtınası

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki sınırlarını göz önüne aldığınızda uzak bölgelerdeki Müslümanların Osmanlı Devleti'ne olan manevi bağlılığını ne ile açıklarsınız?

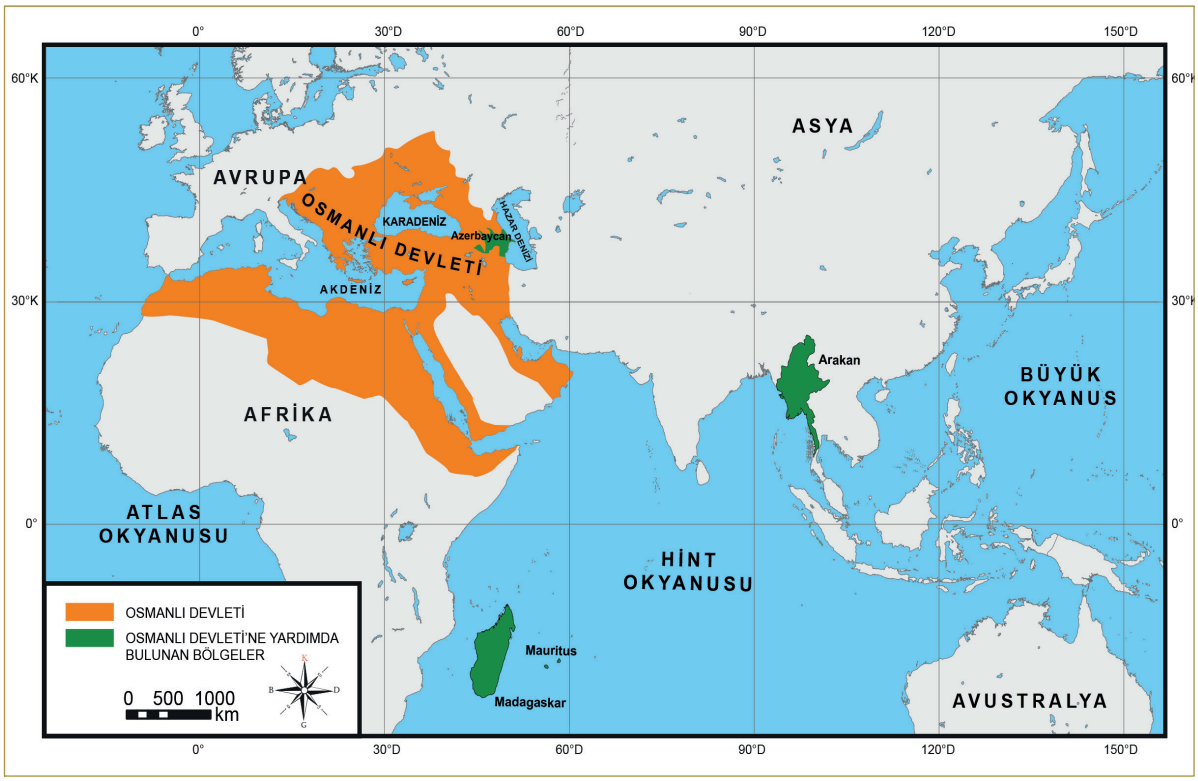

Harita 4.10: *Osmanlı Devleti'ne yardım gönderen Müslüman toplulukların yaşadığı bölgelerden Azerbaycan, Arakan (Myanmar), Madagaskar ve Mauritus*

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Müslümanlar için hilafet merkezi olan Osmanlı Devleti'nin önemi büyüktü. Bu nedenle dünyanın en uzak bölgelerindeki Müslümanlar dahi Osmanlı padişahına manevi bir bağlılık hissetmiş ve yeri geldiğinde bu bağlılığını göstermişti.

Özellikle Osmanlı maliyesinin zor durumda olduğu XIX ve XX. yüzyıllarda yapılan savaşlar sırasında dünya Müslümanları çeşitli fedakârlıklarla Osmanlı Devleti'ne maddi yardımda bulunmuştu. Bu yardımlar başta Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölgeden olmak üzere, Arakan (Myanmar), Madagaskar, Mauritus (Moritus) gibi Hint ve Afrika bölgelerinden gelmiştir (Harita 4.10). Örneğin Mauritus Müslümanları, 93 Harbi esnasında ve sonrasında Osmanlı şehit yakınları ile gazileri için maddi yardımlarda bulunmuştu.

Balkan Savaşları esnasında Azerbaycanlı Müslüman Türklerin kurduğu Bakü Cemiyet-i Hayriyesi, yardım toplama işininin organizasyonunu üstlenmişti. Cemiyetin merkez binasındaki toplantıda savaş hâlindeki Osmanlı Devleti için dualar edilmiş, maddi yardımlar toplanmıştır. Ayrıca cemiyetin toplantısında şöyle bir karar alınmıştı: "Türkler bu harpten kurtuluncaya kadar gençler evlenmeyecekler, hiçbir Türk sinema ve tiyatroya gitmeyecek, erkeklerden de hiç kimse tıraş olmayacak."

Bakış Açısı

Bakü Cemiyet-i Hayriyesi'nin faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda Osmanlılara yardımda bulunanların duygu, düşünce ve amaçlarına dair ne tür çıkarımlarda bulunulabilir? Sorumluluk ve yardımseverlik açısından değerlendiriniz.

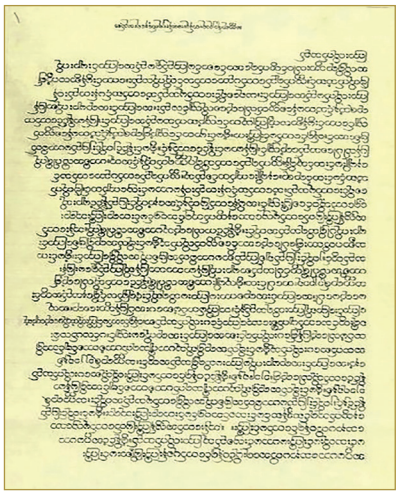

Görsel 4.39: *Myanmar diliyle Osmanlı yönetimine gönderilmiş bir mektup.*

Azerbaycanlı Türklerin Osmanlılara yardımları I. Dünya Savaşı esnasında da devam etmişti. Azerbaycanlı bazı büyük gazete sahipleri "Kardaş Kömeği" (Kardeş Yardımı) adlı bir yayın çıkartmış ve bu yayından elde edilen geliri de Osmanlı Devleti'ne yardım olarak göndermişti.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslümanların Osmanlı halifesine bağlılığı sadece savaş zamanları ile sınırlı kalmamıştı. Örneğin Myanmarlı Müslüman tüccarlar, Hicaz demir yolu projesinin yapımı esnasında Osmanlı Devleti'ne yardım göndermişti (Görsel 4.39). Osmanlı Devleti de onlara Hicaz demir yolu madalyaları göndererek teşekkürlerini iletmişti.

Konuyla ilgili infografik için karekodu okutunuz.

Sıra Sizde

1. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılındaki siyasi varlığına yönelik tehditleri göz önüne aldığınızda hilafetin siyasi önemi hakkında neler söylersiniz?
2. Türkiye'nin günümüzde uzak coğrafyalara götürdüğü yardımlar dikkate alındığında Türk milletine tarihten miras kalan insani özellikleri değerlendiriniz.

4.3. TANZİMAT FERMANI, ISLAHAT FERMANI VE KANUN-I ESASİ

Beyin Fırtınası

Bir devleti kanunlarını yenilemeye iten sebepler neler olabilir?

XIX. yüzyılın başından XX. yüzyılın başına kadarki yüz yıllık süreçte Osmanlı Devleti toprakları yoğun ve hızlı gelişen tarihî olaylara sahne olmuştur. Bu süreçte savaşlar, isyanlar gibi olaylar başta olmak üzere küresel ve yerel ölçekte yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığının korunmasına yönelik adımların atılmasını da gerektirmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti merkeziyetçi, modern bir idari yapı oluşturmak için çaba sarf etmiştir. Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-ı Esasi bu çabanın ürünleridir.

Merkezî Otoriteyi Güçlendirme Çabaları

Osmanlı merkezî otoritesinin zayıflamaya başladığı dönemde taşrada eşraf, âyan gibi isimlerle anılan yerel siyasi aktörler ortaya çıkmıştı. Bu yerel güçler, devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde bulundukları bölgelerde etki alanlarını genişletme çabalarına girişmişlerdi. Böylece yerel otoriteler XVIII. yüzyıla gelindiğinde Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde güçlü aileler hâline geldi. Taşranın idaresinde faydalanılan bu yerel otoritelerin varlığı devlet yöneticileri tarafından kabul edilmeye başlandı. XIX. yüzyılın başında ise bir âyan olan Alemdar Mustafa Paşa, başkent İstanbul'da çıkan Kabakçı Mustafa İsyanı sonrasındaki karışıklıkları önlemek için İstanbul'a gelmişti ve burada asayişi sağlamıştı. Bu olay neticesinde II. Mahmut'un (Görsel 4.40) padişah olmasını sağlayan Alemdar Mustafa Paşa, sadrazam sıfatıyla taşradaki âyanları İstanbul'a davet etti. İstanbul'da II. Mahmut ve âyanlar arasında 1808 senesinde Sened-i İttifak adlı bir belge imzalandı. Sened-i İttifak'a göre padişah, taşrayla ilgili bir karar alacağı zaman âyanlara danışacaktı. Bu belgeyle âyanlar, Osmanlı merkezî otoritesi tarafından resmen yerel bir güç olarak tanındı ve padişahın mutlak otoritesi az da olsa sınırlandırılmış oldu. Ayrıca âyanlar ile merkezî otoritenin birbirine karşı görevleri, sorumlulukları; zor durumlarda devletin birliği, huzuru ve güvenliği konusunda yükümlülükleri belirlendi. Sened-i İttifak'la âyanlar yeniliklere ve merkezî otoriteye sadakatlerini ifade ederken karşılığında padişah da âyanların varlığını ve elde ettikleri hakları tanıdı. Böylece Osmanlı tarihinde ilk defa merkezî otorite ile yerel güçler arasındaki güç dengesini uzlaştıran resmî bir sözleşme ortaya çıkmıştır. Ancak Sened-i İttifak belgesi (Görsel 4.41), imzalandıktan kısa bir süre sonra Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle birlikte sahipsiz kalmış ve uygulanamamıştır.

Görsel 4.40: *Sultan II. Mahmut, A. Karantzoulas, XIX. yüzyıl, Pera Müzesi, İstanbul*

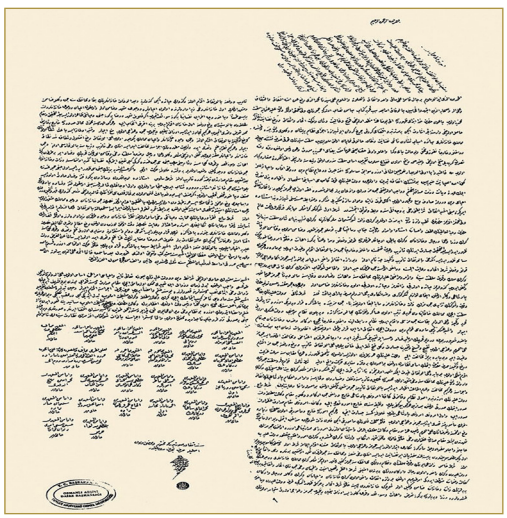

Görsel 4.41: *Sened-i İttifak belgesi (1808)*

Bakış Açısı

II. Mahmut, Sened-i İttifak belgesini hangi gerekçelerle uygulamamış olabilir? Tartışınız.

II. Mahmut, merkezî otoritesini pekiştirmek için Osmanlı Devleti'nde bir dizi radikal değişiklik yapmıştı. Kılık kıyafetten eğitim sistemine kadar birçok alanda Avrupa tarzında değişimler gerçekleşti. Reformları toplumun bazı kesimleri geleneğe aykırı bazı kesimleri ise yetersiz bulmuştu. Batılı devletler II. Mahmut Dönemi'nde yapılan bu yeniliklerin yeterli olmadığı iddiasındaydı. Bu sırada gayrimüslimler de siyasi hak elde etmek için ayaklanmışlardı. Aynı zamanda

hâkimiyet alanını genişletmek isteyen Mısır valisi Kavalalı isyan etti. Bunun üzerine hem isyanları bastırmak için hem de isyanları bahane edip iç işlerine müdahale etmek isteyen büyük güçlere engel olmak için Osmanlı merkezî idaresi birtakım önlemler aldı. Böylece dış baskıların önüne geçilmesi ve ülke içinde köklü reformlar yapılması yönündeki beklentilerin karşılanması hedeflendi. Buna dair yapılan hazırlıklar II. Mahmut'un ani ölümü üzerine tahta geçen Abdülmecit Dönemi'nde tamamlandı. Hazırlanan Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümâyunu adıyla Osmanlı devlet adamlarının, yabancı ülke elçilerinin ve dinî grupların liderlerinin önünde Mustafa Reşit Paşa tarafından okunarak ilan edildi. (Görsel 4.42).

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'yla ülke içindeki farklı grupların beklentilerini karşılamayı ve büyük güçlerin Osmanlı iç işlerine karışmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Bu fermanla bütün Osmanlı vatandaşlarının can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması kanunlar yoluyla garanti altına alınmıştır. Osmanlı padişahının da fermanda belirtilen kanunlara uyacağı vurgulanarak kanun üstünlüğü ilkesi benimsenmiştir. Böylece Osmanlı Devleti modern hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım atmıştır.

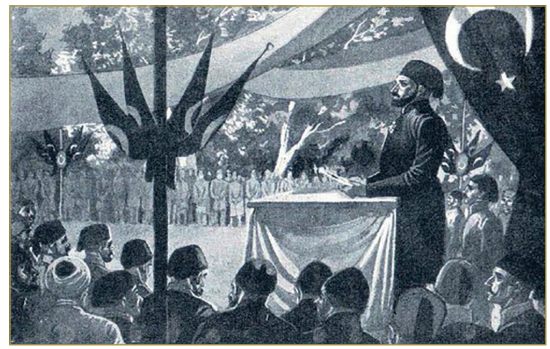

Görsel 4.42: *Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi [1839 (temsilî)]*

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti açısından köklü değişimin önemli bir adımıydı. Ancak büyük güçler bu fermanı yeterli bulmuyorlardı. Avrupalı devletler, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlere daha fazla hak verilmesini talep ediyorlardı. Özellikle İngilizler, gayrimüslimlerin Müslümanlarla her alanda aynı haklara sahip olması, mahkemelerde şahitliklerinin kabulü, askere alınmaları, din ve mezhep değiştirenlerin cezalandırılmaması gibi konuları sık sık gündeme getiriyordu. Bu sırada Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan İngiltere ile Fransa, savaşın Osmanlı Devleti lehine sonuçlanmasında büyük pay sahibi oldu. Bu devletler yaptıkları yardım karşılığında Osmanlı Devleti'nden Tanzimat Fermanı'nın hükümlerini genişletmesini ve gayrimüslimlere daha çok hak vermesini talep ettiler. Bu çerçevede 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı ilan edildi. Bu fermanla Osmanlı merkezî idaresi, hem büyük güçlerin bitmek bilmeyen taleplerinin önüne geçmek hem de gayrimüslimler bahane edilerek Osmanlı iç işlerine karışılmasını önlemek istiyordu. Ayrıca Osmanlı topraklarının Avrupalı devletler tarafından korunmasının garanti altına alınacağını düşünüyordu.

Islahat Fermanı'yla din ve mezhep özgürlüğü herkes için garanti altına alındı. Bu çerçevede gayrimüslimlerin vilayet meclislerinde üye olabilmesi, idari ve askerî üst makamlara gelebilmesi, yabancıların emlak satın alabilmesi, cizye vergisinin kaldırılarak gayrimüslimlerin askere alınması gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca bu ferman Paris Antlaşması'nda da zikredilerek fermanın garantörünün Avrupalı devletler ve Osmanlı Devleti olduğu antlaşmaya eklenmiştir. Böylece Islahat Fermanı'yla amaçlananın aksine büyük güçlerin Osmanlı iç işlerine karışmasının önü daha da açılmıştır.

Islahat Fermanı'yla bütünleşmiş bir Osmanlı toplumu amaçlanmış ancak tam tersi bir sonuçla karşılaşılmıştır. Bu fermanla eşitlik ve özgürlük temelinde gayrimüslimlere geniş hak ve yükümlülüklerin verilmesi Osmanlı toplumunda huzursuzluk yaratmıştır. Özellikle Rumların kendilerini diğer gayrimüslimlerden üstün görmeleri fermana karşı tepki göstermelerinde önemli bir etken olmuştur. Askere gitmek istemeyen gayrimüslimler birçok yerde fermana karşı tepki göstermiştir. Bu ferman, kilise cemaatlerinin yönetiminde ruhban olmayan kişilerin de bulunabilmesinin önünü açtığı için gayrimüslim din adamlarının da tepkisini çekmiştir. Ayrıca Islahat Fermanı, geleneksel hukuk düzeninin terk edildiği, toplumsal konumlarının sarsıldığı gerekçesiyle bazı Müslüman ahali tarafından da hoş karşılanmamıştır.

Anayasal Düzene Geçiş: Kanun-ı Esasi'nin İlanı

Görsel 4.43: *Bir Tanzimat bürokratı Mithat Paşa*

Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeler, kanunların üstünlüğünü benimseyen aydın bir kesimi ortaya çıkarmıştı. Bu aydınların sivil ve bürokratik alanda giderek güçlenmesi (Görsel 4.43) anayasalı bir devlet yapısının gündeme gelmesini sağladı. Bu sırada Osmanlı toprağı olan Balkanlarda iç karışıklıklar çıkmıştı. Rusya bu durumu fırsat bilerek Balkanlarda etkili olmaya çalıştı. İngiltere ise Rusya'nın Balkanlarda etkili olmasını önlemek için İstanbul'da Tersane Konferansı'nın düzenlenmesine önayak oldu. İngiltere, bu konferansla gayrimüslim azınlığa yeni haklar verilmesini sağlayarak kendi prestijini artırmayı umdu. Bu konferans sırasında Osmanlı Devleti, Kanun-ı Esasi'yi ilan ederek Tersane Konferansı'nın toplanma amacını boşa çıkardı. 1876'da ilan edilen bu kanunla Osmanlı Devleti meşrutiyet idaresine geçerek gayrimüslim azınlığa siyasi haklar vermiştir. Osmanlı Devleti'nde başlayan bu yeni döneme I. Meşrutiyet Dönemi denmiştir.

Kanun-ı Esasi ile Osmanlı Devleti, anayasalı bir devlet hâline geldi. Bu anayasa ile padişah dâhil herkes anayasal düzene bağlı kalacaktı. Ayrıca bu anayasayla başkent İstanbul'da ülke genelinden seçilen temsilcilerin katıldığı bir meclis açıldı. Ancak bu meclis gayrimüslim azınlığın ayrılıkçı fikirlerini meclise taşıması nedeniyle uzun ömürlü olamadı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında meclis içindeki ayrılıkçı fikirlerin savaşın gidişatını olumsuz etkilemesi üzerine II. Abdülhamit anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak meclisi tatil etti. Kanun-ı Esasi'nin askıya alınması II. Abdülhamit yönetimine muhalif bir kesimi ortaya çıkardı. Muhaliflerin güçlenmesi sonucunda 1908 yılında Kanun-ı Esasi yeniden yürürlüğe koyularak meclis tekrar açıldı. Böylece II. Meşrutiyet Dönemi başlamış oldu. 1909 yılında Kanun-ı Esasi'nin birçok maddesinde değişiklik yapıldı. Yapılan bu değişiklikler sonucunda yetkileri azaltılan padişah, temsilî bir devlet başkanı konumuna geldi. Osmanlı meclisinin etkinliği artırılarak halkın siyasete katılımı konusunda önemli bir adım atıldı.

Görsel Analizi

Yönerge: Görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.44: *İstanbul'da Osmanlı genel meclisinin 19 Mart 1877'de açılması (temsili), The Illustrated London News Gazetesi, 7 Nisan 1877, İngiltere*

1. Görsele göz atınız. Görselde önce neyi fark ettiniz?
2. Görsel, meclisin yapısı ve işleyişi hakkında ne gibi ipuçları vermektedir? Açıklayınız.

Sebep ve Etki Analizi

Yönerge: Osmanlı Devleti'nin farklı odakların taleplerini uzlaştırmak için gösterdiği çabaları sebep ve sonuçları açısından analiz ediniz.

1. SEBEP

Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-ı Esasi'nin sebeplerini belirtiniz.

2. SÜREÇ

Osmanlı merkezî idaresinin uzlaştırma çabalarını açıklayınız.

3. SONUÇ (ETKİSİ)

Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-ı Esasî'nin sonuçlarını ve etkilerini açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nde Hukuk Sisteminin Modernleşmesi

Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'nde hukuk ihmal edilmiş bir alan değildi ancak daha parçalı bir yapı mevcuttu. Hukuk; talimnameler, nizamnameler, fermanlar ve fetva mecmualarından oluşuyordu. Ancak Tanzimat ve Meşrutiyet süreciyle birlikte devletin değişen çehresi hukuk alanına da yansıdı, bu alanda yeni bir kanunlaştırma süreci başladı. Monarşi idarelerinin bir anayasaya bağlanması fikrinin giderek güçlendiği bu çağda aynı amaçla Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi de Belçika anayasası örnek alınarak 1876'da hazırlandı.

Kanun-ı Esasi, padişaha gerektiğinde meclisi feshetme ve sürgün yetkisi gibi haklar tanıyordu. Buna rağmen meclis üyelerinin seçimle belirlenmesi gelecekte Türkiye'deki parlamenter bilincin gelişmesi adına önemli bir adımdı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 21 Ağustos 1909'da Kanun-ı Esasi'de değişiklikler yapıldı. Bunlar padişahın mecliste anayasaya bağlılık yemini etmesi, hükûmetin sorumluluğunun padişaha karşı değil meclise karşı olması, güvenoyu alma mecburiyetinin olması gibi önemli değişikliklerdi. Aynı zamanda anayasada padişaha sürgün yetkisi veren madde de yürürlükten kaldırıldı. Böylece Osmanlı siyasetinde anayasa ve anayasaya bağlılık fikri giderek güçlendi.

Tanzimat öncesi süreçte Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasında hukuk, yargılama bakımlarından birbirinden ayrı uygulamalar vardı. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile bu uygulama çeşitliliği giderilmiş, herkes aynı kanunlara tabi olmuştur. Böylece vatandaşlık bağı ile devlete bağlı bir Osmanlı vatandaşlığı oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca Batılı devletlerin gayrimüslim azınlıkların haklarını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmalarının önü kesilmek istenmiştir.

Bakış Açısı

Görsel 4.45: *Bir Osmanlı Müslümanı (temsilî)*

Görsel 4.46: *Bir Osmanlı Hristiyanı (temsilî)*

Görsel 4.47: *Bir Osmanlı Yahudisi (temsilî)*

II. Mahmut'un "Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka gûna (türlü) bir fark yoktur. Cümlesi (hepsi) hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır." sözünü Osmanlı vatandaşlığı fikrine etkisi bakımından değerlendiriniz.

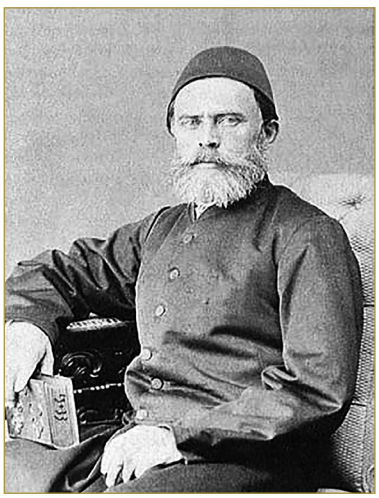

Görsel 4.48: *Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895)*

Tanzimat Dönemi'nde ve Meşrutiyet Dönemi'nde diğer düzenlemeler yanında bir medeni kanun hazırlama fikri de oluşmuştu. Bu konuda Avrupalı devletlerin baskısı da söz konusuydu. Öte yandan devletin kurtuluşunu şeklî olarak Avrupa'ya uyum sağlamakta gören ve böylece Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasi sistemine entegrasyonunun sağlanacağını savunan devlet adamları da mevcuttu. Eşitlikçi bir tarzda devlet-toplum ilişkilerini düzenleyecek genel bir medeni kanun yapma fikri zorunluluk olarak görülmekteydi. Bunun için Fransız Medeni Kanunu'nun doğrudan alınmasını isteyen devlet adamları olduğu gibi bu kanunun millî bir tarzda hazırlanmasını öneren Ahmet Cevdet Paşa (Görsel 4.48) gibi devlet adamları da vardı. Sonunda Ahmet Cevdet Paşa öncülüğünde millî özelliklere sahip "Mecelle" adındaki Medeni Kanun hazırlanarak 1877'de yürürlüğe girdi.

Sıra Sizde

XIX. yüzyıldaki kanunlaştırma faaliyetlerini modern Türkiye'nin oluşumuna etkisi bakımından analiz ediniz.

Üç Tarz-ı Siyaset

Beyin Fırtınası

Yönerge: Görselden ve metinden hareketle aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Görsel 4.49: *Portakal ağacının meyve ve çiçekleri*

Portakal ağacının dallarında hem çiçekler hem de olgun meyveler bir arada bulunur. Ağacın dalları farklı ağaç dalları ile aşılanırsa meyve verme zamanında üzerinde pek çok farklı meyvenin yetiştiği görülür. Mandalina, limon, turunç, greyfurt, portakal ve portakal çiçekleri aynı kökte; gençlik, tazelik ve olgunluk bir arada, yan yana... Tıpkı bir devleti oluşturan unsurlar gibi. Farklı din, dil, kültür ve cinsiyetten; genç ve olgun insanların birbirinin farklılıklarına saygı duyarak sevgiyle ve huzurla yaşamlarını bir arada sürdürmeleri gibi. (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Size ait bir portakal ağacı olduğunu düşününüz. Ağacın bütünlüğüne (kökü, gövdesi, dalları, yaprakları ve meyveleri) yönelik tehditlere karşı ne tarz önlemler alırdınız? Ağacı korumaya yönelik üç fikir geliştirip aşağıdaki alana yazınız.

1. .....
2. .....
3. .....

1789 Fransız İhtilali ile dünyaya yayılan eşitlik, özgürlük, milliyetçilik, liberalizm, meşrutiyet gibi fikirlerden ilk etkilenen Rumlar ve Sırplar, Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık hareketlerine girişmişlerdi. Bu olaylar yaşanırken parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti'nin idarecileri ve fikir adamları, devletin birlik ve bütünlüğünü sağlamaya yönelik düşünceler ortaya attılar. Üç tarz-ı siyaset olarak bilinen bu fikir akımları Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktür.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı dinî, etnik grupların birlik ve beraberliğini devam ettirmesi amacıyla Osmanlıcılık fikri, II. Mahmut tarafından "Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka gûna (türlü) bir fark

yoktur. Cümlesi (hepsi) hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır." şeklinde ifade edilmişti. Fakat Osmanlıcılık düşüncesi; kendini Sırp, Rum, Bulgar olarak tanımlayan milletleri ve onların bağımsız devlet kurma emellerini engelleyemedi. Gayrimüslimlerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla Osmanlıcılık düşüncesi etkisini yitirdi.

Toprak kayıpları artarak devam ederken Osmanlı devlet ve fikir adamları kötü gidişatı durdurmak için çareler arıyorlardı. Bu amaçla Yusuf Akçura, Türk siyasi hayatında mihenk taşı olmuş "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesini 1904 yılında yayımladı. Makalesinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerinin o günkü dünya konjonktüründe uygulanabilirliğini incelemişti. Bu fikirlerin kabul görerek uygulanması hâlinde yakın ve uzak gelecekte ne gibi yansımaları olacağı ile ilgili rasyonel çıkarımlarda bulunmuş, gerçekçi hedefler belirlemişti.

OSMANLICILIK

Yeni bir Osmanlı milleti oluşturmak için din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı ahalisi, haklar ve ödevler bakımından eşit duruma getirilecekti. Böylece ortak bir vatan kavramı etrafında bir Osmanlı milleti oluşturulacaktı. Devleti parçalanmaktan kurtarmak ve mevcut sınırları korumak için Osmanlı milletini yaşatmak gerekli görülmekteydi. Ancak Osmanlıcılık düşüncesi yaşanan toprak kayıpları sonucu etkisini kaybetmişti. Bu akımın önemli temsilcilerinden biri Namık Kemal'dir (Görsel 4.50).

Görsel 4.50: *Namık Kemal (1840-1888)*

İSLAMCILIK

Osmanlı toprak bütünlüğünü korumayı amaçlayan fikir akımlarından biri de İslamcılıktı. İslamcılık, dünyadaki Müslümanlardan bir İslam birliği meydana getirilmesi fikridir. Osmanlı Devleti'nde Osmanlıcılık fikrinin zayıflaması üzerine ortaya atılmıştır. Avrupalı siyasetçilerin Panislamizm dedikleri İslamcılık, II. Abdülhamit Dönemi'nde fikir hâlinden eylem durumuna geçirilmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler İslamcılık fikrinin etkisini kaybetmesine sebep olmuştur. Bunun nedeni bazı Müslüman toplulukların bağımsızlık için isyan etmesidir. Bu akımın önemli temsilcilerinden biri Mehmet Âkif'tir (Görsel 4.51).

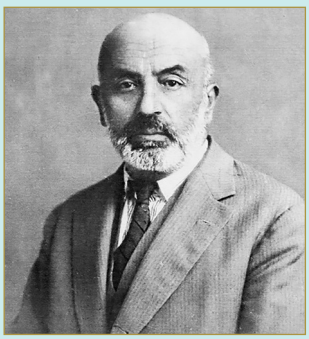

Görsel 4.51: *Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)*

TÜRKÇÜLÜK

Osmanlı Devleti'nde kurtarıcı fikir akımlarından biri de Türkçülüktü. Osmanlı topraklarında yaşamış milletlerden milliyetçiliği siyasi bir harekete dönüştüren son millet Türkler olmuştu. Fakat Türklerin milliyetçiliğinin azınlık milliyetçiliğinden farkı bütünleştirici olmasıydı. Türkçülük, elde kalan Osmanlı topraklarının kaybedilmemesi için geliştirilen ve Türk millî varlığına dayanan bir fikir akımıydı. İttihat ve Terakki yönetimi zamanında Türk birliğine yönelik faaliyetler çerçevesinde etkili olmaya başladı. Türkçülük fikriyle Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türklerin, millî şuur bakımından bilinçlendirilmesi amaçlanmıştı. Türkçülük fikri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda etkili olmuştur. Bu akımın önemli temsilcilerinden biri Yusuf Akçura'dır (Görsel 4.52).

Görsel 4.52: *Yusuf Akçura (1876-1935)*

Sıra Sizde

1. Bir Osmanlı idarecisi olsaydınız devletin kötü gidişatını tersine çevirmek için üç tarz-ı siyaset dışında ne gibi fikirler öne sürerdiniz? Görüşlerinizi aşağıda verilen alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. "Üç tarz-ı siyaset"in amaçlarını ve yöntemlerini değişim ve süreklilik açısından analiz ederek aşağıdaki tabloya yazınız.

	Osmanlıcılık	İslamcılık	Türkçülük
Amaç			
Yöntem			

Osmanlı Devleti'nde Seçimler ve Çok Partili Hayata Geçiş

XIX. yüzyılda Fransız İhtilali'yle birlikte oluşan fikirlerin tesiriyle birçok ülkede demokratik uygulamalar ön plana çıkmıştı. Bu uygulamaların başında ise halkın seçimler yoluyla temsilcilerini seçip parlamento (meclis) aracılığıyla ülke yönetiminde söz sahibi olması vardı. II. Mahmut ve Tanzimat Dönemi'nde taşrada il genel meclislerinin, belediye meclislerinin ve muhtarlıkların kurulmasıyla seçimler yaygınlaştı. Böylece taşrada yapılan yerel nitelikteki seçimler sonucunda çeşitli meclislerin oluşmasıyla halkın yerel yönetimlere katılımı sağlandı. Yerel yönetimlerde yapılan seçimler, sonraki yıllarda yapılacak genel seçimler için Osmanlı vatandaşlarının seçim tecrübesi kazanmasını sağladı.

Osmanlı Devleti'nde genel seçimlerin ilki I. Meşrutiyet Dönemi'nde yapıldı. Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesiyle birlikte ülke genelinde seçimlerin yapılması kararlaştırıldı. 1877'de yapılan bu seçimler sonucunda Meclis-i Mebusandaki mebuslar (milletvekilleri) belirlenmiş oldu. Herhangi bir siyasi partinin bulunmadığı seçimler sonucunda Osmanlı tebaası içinden çoğu daha önce yerel yönetimlerdeki meclislerde yer alan, etnik kökeni ve dinî anlayışı farklı birçok mebus mecliste yer aldı. Bu durum, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında meclis çalışmalarında yoğun tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Birçok gayrimüslim milletvekili Osmanlı ülkesinin çıkarları yerine kendi azınlıklarının çıkarlarını gözetti. Gayrimüslim mebusların Osmanlı Devleti aleyhine olan etkinliği ve Osmanlı-Rus Harbi'nin getirdiği sert tartışmalar, padişahlık otoritesini yeniden tesis etme amacında olan II. Abdülhamit'in meclisi feshetmesine (süresiz tatil edilmesine) sebep oldu.

Görsel Analizi

Yönerge: Verilen görsellerden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.53: *Osmanlı Devleti'nde seçimler (temsilî), The Pictorial World Gazetesi, 24 Mart 1877, İngiltere*

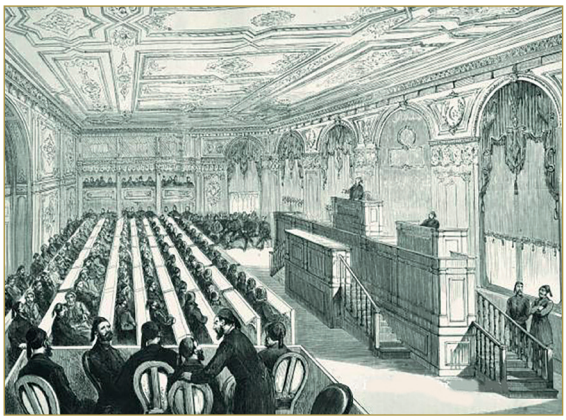

Görsel 4.54: *1877'de Meclis-i Mebusan'ın açılışı (temsilî), The Graphic Gazetesi, 7 Nisan 1877, İngiltere*

1. Görsellere göz atınız. Görsellerde önce neyi fark ettiniz?

.....

2. Görsellerde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

.....

3. Görsellerdeki seçimi ve meclisi günümüzdeki demokratik uygulamalarla benzerlikleri ve farklılıkları açısından analiz ediniz.

.....

1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle uzun bir aradan sonra seçimler yeniden yapıldı. II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk seçimleri Türk demokrasisi açısından önem taşımaktaydı. İlk kez bu seçimde siyasi partiler yer aldı. 1908 genel seçimine İttihat ve Terakki Fırkası ile Ahrar Fırkası katıldı. Böylece Osmanlı tarihinde çok partili siyasi hayat başlamış oldu. Fakat Türk tarihi açısından çok partili hayatın tam olarak yerleşmesi zaman almıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki ilk çok partili genel seçimleri İttihat ve Terakki Fırkası kazandı. Ancak zamanla bazı milletvekilleri meclis içinde bir muhalefet oluşturdu. Bu muhalefet Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında yeni bir siyasi parti kurdu. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının güç kazanması üzerine İttihat ve Terakki Fırkası, meclisi feshedip erken seçim kararı aldı.

Bakış Açısı

Sizce II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki Fırkasının farklı zamanlarda meclisi feshetmesinde ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olabilir? Tartışınız.

1912'de yapılan seçimlere iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası ile muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası katıldı. Yapılan seçimleri büyük bir farkla İttihat ve Terakki Fırkası kazandı. Ancak çok geçmeden İttihat ve Terakki Fırkasının başta askerî oluşumlar olmak üzere meclis dışı güçlerin nüfuzu altında kalması ve Balkan Savaşları'nın olumsuz etkisi nedeniyle meclis tekrar feshedildi. 1913'te Bâbıâli Baskını'yla hükûmete tam olarak hâkim olup muhalifleri etkisizleştiren İttihat ve Terakki Fırkası 1914 seçimlerine tek parti olarak katıldı. Böylece mecliste sadece İttihat ve Terakki Fırkası mensubu milletvekilleri yer aldı. Bu meclis (Görsel 4.55) dört yıl kesintisiz çalışarak II. Meşrutiyet Dönemi'nin en uzun ömürlü meclisi oldu. Meşrutiyet Dönemlerinin son meclisi I. Dünya Savaşı'nın sonunda feshedilmiştir.

Görsel 4.55: *Meclis-i Mebusan Binası (İstanbul) günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak hizmet vermektedir.*

II. Mahmut Dönemi'yle önce yerel yönetimlerde başlayan seçimler ve Meşrutiyet Dönemleriyle birlikte genel seçimlerin yapılması Osmanlı Devleti'nin demokratikleşmesini sağlamıştır. Çok partili seçimler sayesinde farklı fikirlerdeki Osmanlı vatandaşları yönetime katılmış ve karar mekanizmalarında etkili olmuştur. Böylece seçimler meşrutiyet rejiminin toplumsal tabana yayılmasını sağlamıştır. Ayrıca seçimler aracılığıyla oluşan demokratikleşme sonucunda millî hâkimiyet anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal edilen Anadolu topraklarında yerel kongrelerin toplanmasına, Ankara'da millî bir meclisin açılmasına ve millet egemenliğine dayalı bir devletin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Sıra Sizde

Milletvekili seçimlerinin ve çok partili siyasal hayata geçiş denemelerinin Türklerin yönetim anlayışının demokratikleşmesindeki etkisini değerlendiriniz.

Konuyla ilgili infografik için karekodu okutunuz.

Konuyla ilgili sürükle bırak etkinliği için karekodu okutunuz.

4.4. 1876-1913 ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DARBELER

Beyin Fırtınası

Devlet düzenine askerî bir darbeyle müdahale edilmesinin siyasi ve toplumsal zararları neler olabilir?

Osmanlı Devleti'nde yönetime karşı birçok isyan yaşanmıştır. Bunlar, devlet içinden ve dışından birçok farklı aktör tarafından gerçekleştirilmiştir. Silahlı gücü elinde bulunduranlar başrolde gibi görünse de menfaatleri zedelenen devlet adamlarının kışkırtmaları da göz ardı edilmemelidir. Bu isyanların birbirinden farklı birçok sebebi vardır. Ortaya çıkış sebeplerine ve gerçekleşmelerinde etkin olan aktörlerine göre bu isyanların bir kısmı **darbe** olarak adlandırılmaktadır.

Kavram Kutusu

Darbe: Ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usuller kötüye kullanılarak mevcut hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.

Darbeyi ulusal egemenlik açısından değerlendiren bir cümle yazınız.

.....

Görsel 4.56: *Yeniçeriler (temsilî), Christa Hook, 1995, İngiltere*

Osmanlı Devleti'nde özellikle yeniçeriler (Görsel 4.56) II. Mehmet Dönemi'nden itibaren birçok isyan çıkarmıştı. Bu isyanlar dolayısıyla on iki padişah tahtını kaybetmiş, birçok devlet adamı katledilmişti. Osmanlı Devleti'nde önceki isyan ve darbelerden farklı olarak modern manada ilk darbe 1876'da meydana gelmiştir. 1876 Darbesi'nin öncekilerden ayrılan yanları; modern devlet yapısı içinde oluşması, iktidarı elde etme amacıyla ortaya çıkması ve rejim değişikliğine yol açmasıydı. Bu darbe aynı zamanda vesayetçi olarak adlandırılan ve devleti kendi koruması altında gören bir düşüncenin göstergesiydi. Bu düşünceye göre devleti yönetmekte olan kişi ya da kişilerin ehil olmadığı düşünüldüğünde, her türlü yola başvurularak yönetim değiştirilmeliydi.

Bakış Açısı

Devleti korumak için yapılıyormuş gibi görünmesine rağmen bir darbenin toplum düzeni için en büyük felaketlerden biri olarak kabul edilmesinin sebebi ne olabilir?

Osmanlı Tarihinde İlk Darbe: 1876 Darbesi

Yeniçeri Ocağının 1826'da kaldırılmasıyla askerin siyasete müdahalesi son bulmuştu. Fakat Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye gibi okullardan mezun olan subaylar yeni bir aktör olarak belirmeye başladı. Bu subaylar modern askerî tekniklere hâkim ve devletin ihtiyaç duyduğu komutanlar olarak tanınmaya başladılar. Geleneğin temsilcisi olan eski alaylı komutanların aksine yeniliğin temsilcisi olan bu mektepli subaylar, toplumu geliştirme ve dönüştürme vazifelerinin olduğuna inandılar. Bu inançları, kendilerinde siyasete müdahale etme hakkı görmelerine sebep olmuştu.

Görsel 4.57: *Sultan Abdülaziz (1830-1876), Topkapı Sarayı, İstanbul*

Kırım Savaşı'nda dış borçlanmaya başlayan Osmanlı Devleti sonraki yıllarda da sürekli borçlanmak zorunda kalmıştı. Sultan Abdülaziz (Görsel 4.57) Dönemi'nde devlet, borçlarını ödeyemez duruma gelmişti. Ayrıca Bulgaristan'da ve Hersek'te isyanlar yaşanıyor, hükûmet ise bu isyanları bastırmakta yetersiz kalıyordu. Bu sırada Rus büyükelçisi ile iyi ilişkileri olan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, İngiltere ve Fransa'dan habersiz faiz indirimi kararı alınca bu iki devletin de hedefi hâline geldi. Paşa'nın muhalifleri, onu makamından indirme planları yaparken Paşa'yı Rus yanlısı olmakla, Balkanlardaki Müslümanların haklarını korumamakla ve devleti iflasa sürüklemekle suçluyordu. Ancak hedeflerinde yalnızca Mahmut Nedim Paşa (Görsel 4.58) yoktu. Paşa, yaptığı her işte Sultan Abdülaziz'den onay aldığı için muhalifler darbeyle padişahın da gayrımeşru bir şekilde tahttan indirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdi. Ayrıca reformcu bir devlet adamı olan Mithat Paşa da Abdülaziz'in tahttan indirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Mutlakiyetçi bürokratların saf dışı edilmesini fırsata çevirerek anayasaya ve halkın temsiline dayalı bir devlet idaresine geçilebileceği öngörüsü ile darbe planlayıcıları arasında yer almıştı.

Görsel 4.58: *Mahmut Nedim Paşa (1818-1883)*

Mekteb-i Harbiye mezunu bir subay olan Serasker Hüseyin Avni Paşa, darbe planlayanların başını çekiyordu. Darbeci grup, Mahmut Nedim Paşa ile ona güvenmekte olan Sultan Abdülaziz'i saf dışı bırakmak için darbe planını 1875'te devreye soktu. Darbeciler Abdülaziz'in yerine Avrupa siyasetiyle uyumlu olabileceğini düşündükleri Şehzade V. Murat'ı tahta geçirme konusunda anlaşmıştı.

Bakış Açısı

Darbeciler, neden Avrupa siyasetiyle uyumlu olabileceğini düşündükleri V. Murat'ı tahta geçirmeyi planlamış olabilir? Açıklayınız.

Darbeciler bir taraftan suhteleri (medrese talebeleri) kışkırtarak ayaklandırırken diğer taraftan devletin kötü yönetildiği telkinleriyle kamuoyunu etki altına aldı. Mahmut Nedim Paşa ve Sultan Abdülaziz, telkinler ve kışkırtmalarla sokaklarda başlatılan halk hareketini başta ciddiye almadı. Fakat isyan büyüyünce padişah, Mahmut Nedim Paşa'yı görevden almak zorunda kaldı. Hüseyin Avni Paşa'yı seraskerliğe (genel kurmay başkanlığı), Mithat Paşa'yı da Şûrayıdevlet (danışma kurulu) başkanlığına getirdi. Fakat darbeciler, hedeflerine ulaşabilmek için Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilerek V. Murat'ın (Görsel 4.59) tahta geçirilmesi ve yönetim sisteminin değiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. 29 Mayıs 1876'da Dolmabahçe Sarayı darbeciler tarafından denizden ve karadan kuşatılarak V. Murat padişah ilan edildi. Eski padişah Abdülaziz de Topkapı Sarayı'na nakledildi.

Görsel 4.59: *Sultan V. Murat (1840-1904), Topkapı Sarayı, İstanbul*

Görsel Analizi

Yönerge: Verilen görselden hareketle soruları cevaplayınız.

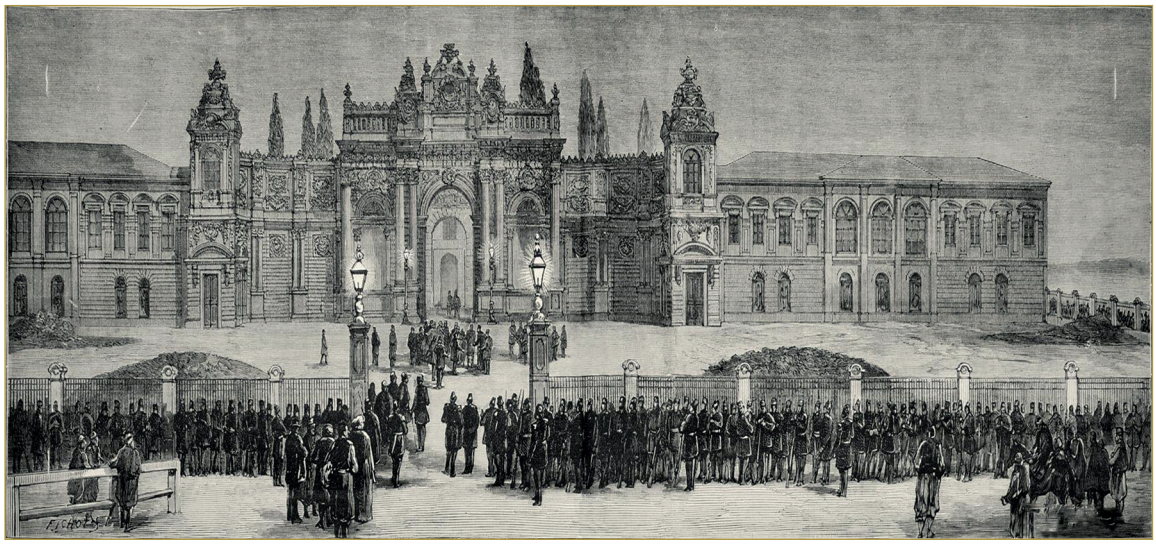

Görsel 4.60: *30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na nakli, Journal Universel Gazetesi, 10 Haziran 1876, Fransa*

1. Görsele göz atınız. Görselde önce neyi fark ettiniz?

   .....

2. Görseldeki kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

3. Bu görseli özetleyen bir cümle yazınız.

   .....

Bakış Açısı

Darbenin elebaşı Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'e "Padişahım bu dakikaya kadar padişah sizdiniz şimdi millet sizi tahttan indirip Sultan Murat hazretlerini tahta çıkardı." diyerek tahttan çekilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Hüseyin Avni Paşa bu sözüyle darbeye nasıl bir kılıf uydurmaya çalışmış olabilir? Yorumlayınız.

Darbenin gayrimeşruluğunu unutturmak için İstanbul'da üç gün şenlikler tertip edildi. III. Selim'in katledildiği odaya hapsedilen Abdülaziz, başka bir yere nakledilmek istemişti. Bunun üzerine kendi yaptırmış olduğu Feriye Sarayı'na götürüldü. Kısa bir süre sonra burada hayatını kaybetti ve Abdülaziz'in tekrar tahta çıkacağına dair ahalinin beklentisi son buldu. Otopsi yapılmasına Hüseyin Avni Paşa izin vermediği için ölüm nedeni tam olarak bilinemedi. Darbeciler, padişah Abdülaziz'in şüpheli ölümünden sonra her istediklerini V. Murat'a yaptırabileceklerini düşündüler.

Bakış Açısı

Darbeciler, Padişah Abdülaziz'in ölüm nedeninin tespiti için yapılacak otopsiye niçin izin vermemiş olabilir?

Darbe gecesi yaşanan olaylar dolayısıyla V. Murat'ın psikolojisi bozulmuştu. Bu sırada darbeciler, Osmanlı Devleti'ne bir anayasa hazırlamak amacıyla Mithat Paşa'nın konağında toplandı. Bu toplantılar olduğu sırada Abdülaziz (Görsel 4.61) taraftarı Yüzbaşı Çerkez Hasan adlı bir subay, konağı basarak darbenin elebaşı Hüseyin Avni Paşa'yı öldürdü.

Darbeci grupta etkin olan Mithat Paşa, II. Abdülhamit'i (Görsel 4.62) anayasayı onaylaması ve meşrutiyeti kabul etmesi şartıyla tahta çıkmaya ikna etti. II. Abdülhamit tahta çıkınca ilk iş olarak Kanun-ı Esasi onaylandı ve Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet idaresi benimsendi.

Görsel 4.61: *Abdülaziz'in vefatından önceki son fotoğrafı*

Görsel 4.62: *Şehzade Abdülhamit Efendi*

Gayrimüslim mebusların Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetleri ve 93 Harbi'yle ilgili mecliste yaşanan sert tartışmalar yaşanırken devlet otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla meclisi feshetmişti. Zamanla otoriteyi eline almayı başaran II. Abdülhamit, devleti darbeci vesayetten kurtararak yönetmeye başladı. 1880'lerin başında devlet işlerini düzene koyan II. Abdülhamit, darbecilerin yargılanmasını sağlamayı da ihmal etmedi. Sultan Abdülaziz'in kasten öldürüldüğü iddiaları üzerine darbeye katılan herkes yargılandı ve haklarında ölüm cezası hükme bağlandı. Fakat II. Abdülhamit onları infaz etmeyerek sürgüne gönderdi. Sürgüne gönderilen Mithat Paşa'nın Osmanlı siyasetindeki etkisi ortadan kaldırıldı.

Sıra Sizde

Görsel 4.63: *Mithat Paşa'nın sürgüne gönderilmesi (temsili)*

1. Sizce Sultan Abdülaziz, darbeyi önlemek için ne gibi önlemler almalıydı? Gerekçelendirerek açıklayınız.
2. 1876 Darbesi ile ilgili bir kavram haritası hazırlayınız. Bu kavram haritasında darbenin aktörü olan tarafları, iç ve dış sebeplerini, gelişimi ve sosyopolitik sonuçları arasındaki ilişkiyi gösteriniz.

II. Abdülhamit Dönemi'nin Sonu: 1909 Darbesi

II. Abdülhamit tahta geçtikten sonra kendisine yönelik suikast ve darbe teşebbüslerinde bulunulmuştu. Bu teşebbüsler II. Abdülhamit'in devlet yönetiminde temkinli davranmasına sebep olmuştu. II. Abdülhamit iç ve dış tehditleri hiçbir zaman hafife almamıştı. II. Abdülhamit'in dış politikada izlediği denge siyaseti Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirmesini sağlamıştı. Ülke içinde benimsediği yönetim anlayışı ise ondan hoşnut olmayan birtakım muhalif hareketlerin ve meşrutiyet rejimi taraftarlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Padişah karşıtı birden fazla cemiyet kurulmuştu, bunlar İttihat ve Terakki adıyla tek çatı altında birleşmeye başlamıştı.

Görsel 4.64: *İstanbul'da Ermeni ayrılıkçıların düzenlediği bir eylem*

II. Abdülhamit'in 93 Harbi'yle başlayan saltanatı (1876-1909) Ermeni (Görsel 4.64) ve Bulgar ayrılıkçıların eylemlerine sahne olmuştu. Ayrıca Reval görüşmelerinde İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda anlaşmaya varması genç subayları tedirgin etmişti. Makedonya'da ayrılıkçı Bulgar çeteleriyle mücadele etmekle görevli olan bu subaylar, söz konusu görüşmelerin Osmanlı Devleti'nin dağılmasına yol açacağı kaygısıyla harekete geçtiler. İttihatçı subaylar, ancak Meclis-i Mebusan tekrar açılırsa gayrimüslim tebaanın devlet bünyesinde tutulabileceğine inanıyordu. Ayrıca anayasal devleti ve meclise dayalı meşrutiyet rejimini savunuyorlardı. Bu çerçevede ülke siyasetine müdahale etmek için isyan ettiler. Bu isyanın bir darbeyle daha büyük olaylara dönüşmesini istemeyen II. Abdülhamit 1908'de meşrutiyet rejimine geçildiğini açıkladı.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Mebusanın tekrar açılmasıyla gayrimüslim tebaada devlete bağlılığın artacağı beklentisini doğru buluyor musunuz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Görsel 4.65: *Sadrazam Kâmil Paşa (1833-1913)*

Sadrazam Kâmil Paşa (Görsel 4.65), hükûmet üzerindeki İttihat ve Terakki vesayetini ortadan kaldırmak için kilit noktalara kendisine yakın kişileri atayınca İttihatçıların etkili olduğu meclis tarafından düşürüldü. İttihatçı subayların II. Abdülhamit'i tahttan indireceği şayiası İstanbul'da yayılmaya başladı. Bu sırada İttihatçılara karşı sert eleştirileri olan gazeteci Hasan Fehmi Bey, faili meçhul bir cinayete kurban gitti. Hasan Fehmi Bey'in cenazesi, üniversite öğrencilerinin de katıldığı İttihatçı karşıtı bir mitinge dönüştü. Bunun üzerine beklenmeyen bir olay gerçekleşti, Avcı Taburlarındaki askerler ayaklanarak başlarındaki subayları hapsettiler. 13 Nisan 1909'da Ayasofya Meydanı'ndaki Meclis-i Mebusana doğru harekete geçtiler. Rumi takvime göre 31 Mart 1325'te gerçekleşen bu olay, tarihte "31 Mart Vakası" olarak anılmaktadır. Dinî söylemlerde bulunan Derviş Vahdetî adlı gazetecinin de bu ayaklanmada bulunması 31 Mart Vakası'nın dinî bir isyan olarak ön plana çıkmasına sebep olmuştur.

Görsel Analizi

Yönerge: Verilen görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 4.66: *31 Mart Vakası'nda Ayasofya Meydanı'nda toplanan ahali ve askerler (1909)*

1. Görsele göz atınız. Görselde önce neyi fark ettiniz?

.....

2. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

.....

3. Bu görseli özetleyen bir cümle yazınız.

.....

İsyan, İstanbul'da kargaşaya ve birçok masum insanın ölümüne sebep oldu. Mecliste alınan karar gereği isyancıların taleplerinin kabul edileceği ilan edildi. Bunun üzerine ayaklanmaya katılan askerler de kışlalarına çekildi. Fakat tam bu sırada İttihatçı subayların başında olduğu bir ordu İstanbul'a girmek üzereydi.

Meşrutiyet rejiminin tehlikeye girdiğini düşünen İttihatçı subaylar isyan başlar başlamaz harekete geçmişti. "Hareket Ordusu" olarak adlandırılan birlikler, isyanın başlamasından iki gün sonra Selanik'ten yola çıkmıştı. Bulgar ve Arnavutlar ile az sayıdaki Rum, Makedon, Ermeni ve Yahudi de Hareket Ordusu'na katılmıştı. Sadrazam Tevfik Paşa, Hareket Ordusu komuta heyetiyle uzlaşmak istedi fakat İttihatçı subayların hedefi bir darbeyle yönetimi ele geçirmekti.

Bakış Açısı

1909 Darbesi'nde yaşanan sürecin, 1876 Darbesi'nden ne gibi farkları vardır? Açıklayınız.

Görsel 4.67: *Mahmut Şevket Paşa (1856-1913)*

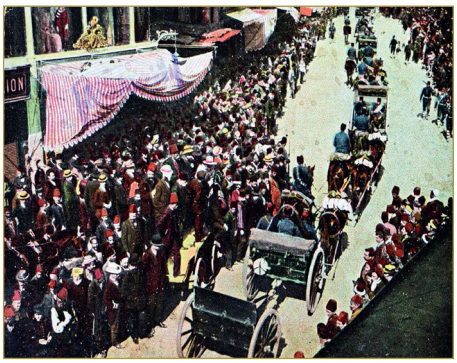

Görsel 4.68: *Yönetimi ele geçirmek üzere İstanbul'a giren Hareket Ordusu (1909)*

Görsel 4.69: *Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilme anı (1909), Milli Saraylar Resim Müzesi, İstanbul*

Kurmay başkanlığını Mustafa Kemal'den devralan Binbaşı Enver Bey ve ordu komutanı Mahmut Şevket Paşa (Görsel 4.67) Hareket Ordusu'na katıldıktan sonra 24 Nisan 1909'da ordu İstanbul'a girdi (Görsel 4.68). Padişah ve sadrazam, çatışılmaması gerektiğini düşünüyordu fakat Hareket Ordusu ile İstanbul'daki askerler arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Hareket Ordusu iki günde İstanbul'a hâkim olmayı başardı. Meclis-i Mebusan'da II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi kararlaştırıldı. II. Abdülhamit'i tahttan indiren fetvayı ona getiren heyet Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşuyordu (Görsel 4.69). II. Abdülhamit'in İstanbul'da kalmasına izin verilmedi, yerine kardeşi V. Mehmet Reşat geçirildi ve II. Abdülhamit Selanik'e nakledildi.

Bakış Açısı

II. Abdülhamit'in İstanbul'da kalmasına izin verilmemesinin ve Selanik'e nakledilmesinin nedeni ne olabilir?

Görsel 4.70: *Abide-i Hürriyet (Hürriyet Anıtı - İstanbul)*

Harekât çerçevesinde 31 Mart Vakası'nın elebaşları cezalandırıldı. Meşrutiyet karşıtı asker ve sivil binlerce kişi ya hapse atıldı ya da İstanbul dışındaki askerî inşaatlarda çalıştırılmak üzere sürgüne gönderildi. II. Abdülhamit'e yakın olduğu ve bulunduğu rütbeyi hak etmediği düşünülenler ordudan uzaklaştırıldı. II. Abdülhamit'in devleti yönettiği Yıldız Sarayı'nda maddi, manevi değeri olan her şey darbeye katılanlar tarafından tahrip edildi. Saltanatı boyunca II. Abdülhamit'e iletilmiş olan istihbarat raporlarının büyük bir kısmı yakıldı. 31 Mart Vakası'nda hayatını kaybeden İttihatçı subaylar için İstanbul'da bir anıt (Görsel 4.70) inşa edildi.

Sıra Sizde

1909 Darbesi Osmanlı ordusunu nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti Son Savaşına Girerken: 1913 Darbesi

Beyin Fırtınası

Sizce askerî gücü ele geçiren bir grubun politikaya yön vermek istemesi ülkedeki siyasi hayatı nasıl etkileyebilir? Açıklayınız.

İttihatçılar, 1909'da yaptıkları darbeden sonra siyasi ve askerî alanda tasfiyelere girmiş olsalar da iktidara tamamıyla hâkim olamamışlardı. Meclisteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihatçılara karşı etkin bir muhalefet yapmaktaydı. Ordu içinde de askerin siyasete karışmaması gerektiğini düşünen bazı alaylı ve muhalif subaylar bir grup oluşturmuşlardı. Ordu içinde siyasi görüş farklılığından kaynaklanan gerginlikler yaşanıyordu. Siyasi ve askerî alanda ortaya çıkan bu gerginlik iç ve dış olayların baskısıyla yine bir darbeye yol açtı.

Balkanlardaki isyanların bastırılamaması ve Trablusgarp Harbi'nde başarı sağlanamaması kamuoyunun İttihatçılara karşı muhalefetini yükseltmişti. Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa'nın (Görsel 4.71) siyasetteki İttihatçı vesayeti kırmaya çalıştığı bir ortamda Balkan devletleri de Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak oluşturmuşlardı. Bu ittifaka karşı yapılan Balkan Savaşı'nda uğranılan mağlubiyet üzerine sadrazam azledilmiş fakat yine İttihatçıların istemediği bir isim olan Kâmil Paşa sadrazam olmuştu.

İttihatçılar politikaya yön vermek için önce sokaklarda halk hareketleri başlattı. İstanbul'daki kamuoyu İttihatçıların darbesine hazır hâle gelince İttihatçı subaylar ve sivil halk, 23 Ocak 1913'te hükûmet binası olan Bâbıâli'ye baskın düzenleyerek Sadrazam Kâmil Paşa'yı istifaya zorladı. Padişah, Bâbıâli Baskını (Görsel 4.72) olarak anılan bu darbe sonucunda sadrazamı görevden almak zorunda kaldı.

Görsel 4.71: *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919)*

Görsel 4.72: *Osmanlı hükûmet binasına (günümüz İstanbul Valiliği binası) düzenlenen Bâbıâli Baskını (1913)*

Kısa bir süre sonra İttihatçıların önde gelen isimlerinden Talat Paşa (Görsel 4.73) dâhiliye nazırı (iç işleri bakanı) oldu. Enver Paşa (Görsel 4.74) harbiye nazırlığına (genelkurmay başkanlığı) getirildi. Cemal Paşa'nın (Görsel 4.75) da bahriye nazırlığına (deniz kuvvetleri bakanlığı) getirilmesiyle yürütmede ağırlık kazanan İttihatçı paşalar, devleti etkin bir şekilde yönetmeye başladı.

Görsel 4.73: *Talat Paşa (1874-1921)*

Görsel 4.74: *Enver Paşa (1881-1922)*

Görsel 4.75: *Cemal Paşa (1872-1922)*

Değişim ve Süreklilik Analizi

Aşağıdaki tabloda 1876, 1909 ve 1913 darbelerinin karakteristik özelliklerini değişim ve süreklilik açısından analiz ediniz.

Karakteristik Özellikler	1876 Darbesi	1909 Darbesi	1913 Darbesi
Darbeyi Gerçekleştiren Sınıf			
İç ve Dış Sebepler			
Gerçekleştirilme Şekli			

Sıra Sizde

Yönerge: Aşağıda verilen metinler ve görselden hareketle soruları cevaplayınız.

I. Metin

Enver ve Talat beyler kapıyı hızla açarak sadrazamın odasına girdiler. Enver Bey sadrazama sert bir ifadeyle milletin kendisini istemediğini ve istifa etmesini bildirdi. Kıbrıslı Kâmil Paşa da hiçbir şey söylemeden bir kâğıt alarak asker tarafından gelen teklif üzerine istifaya mecbur kaldığını padişaha hitaben yazdı. Enver ve Talat beyler buna "ahali" kelimesini de ilâve ettirip "ahali ve asker tarafından" şekline sokturdular (Küçük, 1991, s. 390).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

II. Metin

Milletimiz, bütün dünyaya örnek olacak şekilde darbenin karşısında durmuş ve kanlı darbe girişimini engellemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni ve kurumlarını canı pahasına koruyan bu aziz millet her türlü övgü ve takdiri ziyadesiyle hak etmektedir. Bu uğurda canlarını veren şehitlerimize milletçe minnettarız ve o kahramanlarımızı da asla unutmayacağız. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu aziz ve kahraman milletin temsilcisi olarak, milletimizin verdiği yetkiyle, bombaların ve kurşunların altında görevini ifa etmiş, bir kez daha milletimize layık bir Meclis olduğunu göstermiştir.

Unutulmamalıdır ki TBMM, Kurtuluş savaşını yöneten, Türkiye'nin demokrasiye geçişini gerçekleştiren, demokratik parlamenter sistemi yıllar içinde geliştirmiş, bir milleti yokluk ve yoksulluktan alıp, muasır medeniyet seviyesine çıkarmanın mücadelesini vermiş bir meclistir. Meclisimiz tek yürek, tek vücut olarak büyük bir cesaretle darbeye karşı haysiyetli bir duruş sergilemiştir. TBMM'nin, meşum (uğursuz) darbe girişimine karşı sergilediği kararlılık, Türkiye'de demokrasinin daha da yerleşmesi ve gelişmesi adına da son derece değerlidir. Herkes bilmelidir ki, bugün olduğu gibi gelecekte de milletimize, millî iradeye, gazi Meclise uzanacak her el, karşısında TBMM'nin çelikten iradesini bulacaktır. TBMM milletin demokrasiye sarsılmaz inancını yansıtmayı sürdürecektir (16 Temmuz 2016 TBMM Ortak Bildirisi, 2016).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

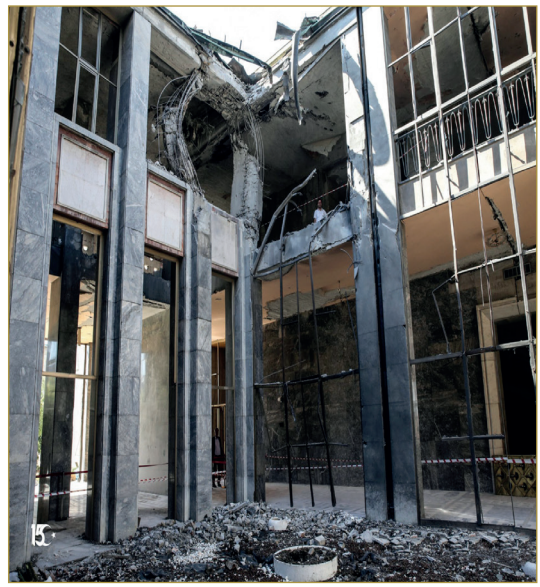

Görsel 4.76: *15 Temmuz 2016'da bombalanan TBMM*

1. Enver Bey ve Talat Bey, Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın istifa dilekçesine "ahali" ibaresini neden ilave ettirmiştir? I. Metin'den yararlanarak yorumlayınız.
2. 1908-1913 arasındaki süreci göz önünde bulundurduğunuzda 15 Temmuz 2016'daki darbe ve işgal teşebbüsü amacına ulaşsaydı iç siyasette neler olabileceğini değerlendiriniz.
3. Osmanlı Devleti'ndeki darbelerden farklı olarak 15 Temmuz kalkışmasına olan direnişin, Türk siyasi tarihinde bir milat sayılabileceğini düşünüyor musunuz? Açıklayınız.

Darbelerin Gölgesinde Kaybedilen Topraklar

Beyin Fırtınası

"Girmeden tefrika (ayrılık, bölücülük) bir millete düşman giremez,
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez." (Mehmet Âkif Ersoy)

Millî şairimiz bu sözü hangi amaç doğrultusunda söylemiş olabilir? Yorumlayınız.

Görsel 4.77: *Tırnova'dan (Bulgaristan) göç eden Türkler (temsilî), London News Gazetesi, 1 Eylül 1877, İngiltere*

Osmanlı Devleti'nde yaşanan darbeler, devletin dış politikada işini zorlaştırmıştı. Darbeci askerlerin siyasete yön verme girişimleri yönetim zafiyeti doğurmuştu. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin son dönemdeki toprak kayıplarında etkili olan sebeplerden biri olmuştu. 1876 Darbesi'nden sonra siyasi dengeler altüst olmuş, devlet idaresinde düzen kalmamıştı. Hersek'te başlayan ve Bulgaristan ile Sırbistan'a yayılan isyanlar dolayısıyla Rusya ile Osmanlı Devleti'nin arası açılmıştı. Yaşanan gerginlikte Mithat Paşa'nın savunduğu politika nedeniyle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 93 Harbi başladı. Osmanlı ve Rus ordularının mukayesesini yapan II. Abdülhamit, bu savaşa girmenin doğru bir politika olmayacağını düşünüyordu. Fakat Mithat Paşa, olası bir savaşta Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmayacağına inanıyordu. Yaşanan gelişmeler II. Abdülhamit'i haklı çıkardı. Rusya karşısında mağlup olunması üzerine Karadağ, Sırbistan ve Romanya'ya bağımsızlık verildi. Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya verildi. Kaybedilen topraklardan yüz binlerce Müslüman, Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kaldı (Görsel 4.77). Ayrıca savaştan sonra İngiltere'nin barış görüşmelerine ara bulucu olması istenmişti. İngiltere'nin Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması karşılığında Kıbrıs, bir askerî üs olarak İngiltere'ye bırakıldı.

Bakış Açısı

Kıbrıs'ta 1571'den beri süren Türk hâkimiyetinin fiilen sona ermesi Osmanlı Devleti için jeostratejik açıdan ne gibi sonuçlara yol açmış olabilir? Açıklayınız.

Bulgaristan topraklarının kaybedilmesi de darbelerin olumsuz etkileri arasındaydı. 93 Harbi sonrasında özerk hâle gelen Bulgar Prensliği, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasına rağmen bir süredir bağımsız bir devlet gibi hareket ediyordu. 1908'de Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesiyle Bulgar Prensliği'ne bir fırsat doğmuştu. Bulgarlar, rejim değişikliğinin Osmanlı idaresinde oluşturduğu kaostan yararlanarak bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Yunanistan, Osmanlı toprağı olan Yanya ve Girit'i ele geçirmek için bölgedeki Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başladı. Rumları silahlandırıyor, Müslümanlara yönelik katliamlar yaptırıyordu. Yunanistan'ın Türk ve Müslüman düşmanlığından, yayılmacı politikalarından vazgeçmemesi üzerine Osmanlı Devleti 1897'de Yunanistan'a savaş ilan etti. Osmanlı ordusu, Yunan kuvvetleri karşısında kesin başarılar elde etti. Rusya'nın Yunanistan lehine müdahil olması üzerine Osmanlı ordusu savaşı durdurmak zorunda kaldı.

Savaş meydanında (Görsel 4.78) mutlak üstünlük kuran Osmanlı Devleti antlaşma sırasında bu başarıyı gösteremedi. 1897'de imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş tazminatı ödeyecekti. Fakat Osmanlı Devleti, savaşta ele geçirdiği yerleri boşaltacak ve Girit'e özerklik verecekti. 1908'de Girit Meclisi Yunanistan'a iltihak (katılma) kararı aldı. Osmanlı Devleti bu kararı 1913 yılına kadar tanımadı fakat Balkan Savaşı'nda mağlup olunca kabul etmek zorunda kaldı. Siyasi görüşleri farklı olan alaylı subaylar ile mektepli subaylar arasında yaşanan çekişmeler cephede askerî zafiyete sebep olmuş, Edirne de dâhil Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki bütün toprakları kaybedilmişti. Osmanlı Devleti, Balkan devletleri arasında çıkan II. Balkan Savaşı'na girerek yalnızca Edirne'yi geri alabilmişti.

Görsel 4.78: *Osmanlı-Yunan savaşını tasvir eden "Hücum" adlı tablo, F. Zonaro, 1897, Dolmabahçe Sarayı Resim Müzesi, İstanbul*

1908 yılında Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi kaos, Bosna-Hersek'in (Görsel 4.79) de kaybedilmesine yol açmıştı. Bu bölge, 93 Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak kaydıyla Avusturya-Macaristan'ın himayesine bırakılmıştı. Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti'nin 1908'de içinde bulunduğu buhranı fırsat bilerek Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilan etti.

Görsel 4.79: *Mostar Köprüsü, Bosna-Hersek*

Bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devleti'nden ayrılan Balkan devletlerinin sonuncusu Arnavutluk olmuştur. İttihat ve Terakki idarecileri merkeziyetçi politikaları gereği silahlı Arnavut grupları kontrol altına almayı amaçlayınca Arnavutluk'ta isyan çıktı. Bunun üzerine Arnavutluk'a özerklik verildi. Fakat kısa bir süre sonra çıkan I. Balkan Savaş'ında Osmanlı ordusu mağlubiyetler yaşamaya başlayınca Arnavutluk da bağımsızlığını ilan etti (1912).

Sıra Sizde

"Bir Türk'ün gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır." (Yahya Kemal Beyatlı)

1. Üsküp (Makedonya) doğumlu olan şairin yukarıdaki sözünden hareketle Balkanlardaki toprak kayıplarının Osmanlı Türklerinin gönlünde bıraktığı etkiyi yorumlayınız.
2. Osmanlı Devleti'nde yaşanan darbelerin toprak kayıplarındaki etkisi nedir? Açıklayınız.

1. sorudaki analiz ve değerlendirme tablosunda boş bırakılan alanlara cevaplarınızı yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin Kırım Harbi ve I. Dünya Savaşı arifesindeki konumunu değişim ve süreklilik açısından değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti'nin İlişkide Bulunduğu Devletler	Kırım Harbi'ndeki Siyasi Konumu			I. Dünya Savaşı Arifesindeki Siyasi Konumu			Değişimin veya Sürekliliğin Sebebi
	Osmanlı Tarafında	Osmanlı Karşısında	Tarafsız	Osmanlı Tarafında	Osmanlı Karşısında	Tarafsız	
Avusturya							
Fransa							
İngiltere							
Rusya							

2-8. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

2. Büyük güçlerin Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini değişim ve süreklilik açısından analiz ediniz.

3. Osmanlı Devleti'nin iç meselelerinin uluslararası boyut kazanmasına yol açan iç ve dış faktörleri ana hatlarıyla açıklayınız.

4. Siyasi birliğini geç tamamlayan Almanya ve İtalya'nın Avrupalı büyük güçlerden biri olmak için uyguladıkları politikalar nelerdir? Açıklayınız.

5. Osmanlı merkezî otoritesinin XIX. yüzyıl başlarında karşılaştığı sorunları Kavalalı Mehmet Ali Paşa örneği üzerinden değerlendiriniz.

6. 1768'den itibaren en büyük rakibi hâline gelen Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nin uğradığı kayıpları ana hatlarıyla açıklayınız.

7. Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı arifesinde büyük güçlerle ittifak kurma çabasına iten sebepler neler olabilir? Açıklayınız.

8. Aşağıda verilen sözcükleri ve sözcük gruplarını kullanarak tarihî içeriğe sahip bir metin yazınız.

Büyük güçler Kavalalı Kütahya Antlaşması merkezî otorite Mısır Mora İsyanı

9-12. çoktan seçmeli sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

9. Büyük güçler, Osmanlı Devleti'nin muhtemel parçalanma durumunu dikkate alarak Osmanlı topraklarını ele geçirmek için çeşitli politikalar izlemiştir. Bu çerçevede bazı konularda ortak hareket etseler de kendi aralarında anlaşmazlık yaşamışlardır. Osmanlı Devleti ise büyük güçlerin kendisine yönelik uyguladığı politikalara karşı siyasi varlığını korumaya çalışmıştır.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığını korumak için uyguladığı politikalardan biri değildir?

A) Toplumsal alanda ıslahatlar yapması

B) Askerî ve idari alanda yenilikler yapması

C) İtalyan ve Alman siyasi birliğini desteklemesi

D) Büyük güçlere bazı konularda tavizler vermesi

E) Bir büyük güce karşı diğer büyük gücün desteğini istemesi

10. Osmanlı Devleti'nin Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'da kurduğu otoriteyi zamanla genişletmiş ve nihayetinde Osmanlı merkezî otoritesi karşısında Mısır'a imtiyazlı bir statü kazandırmıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da bölgesel bir güç olarak kendini kabul ettirmesinde aşağıdakilerden hangisinin etkisi olmamıştır?

A) Vehhabilik İsyanı

B) Navarin Olayı

C) Kütahya Antlaşması

D) Nizip Savaşı

E) 1840 Londra Antlaşması

11. Rum İsyanı'nın ortaya çıkmasına;

I. 1815 Viyana Kongresi,

II. Tepedelenli Ali Paşa İsyanı,

III. Rusların kışkırtması

gelişmelerinden hangileri zemin hazırlamıştır?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

12. 1768-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin en çok savaşmak zorunda kaldığı devlet Çarlık Rusya'sı olmuştu. İki devlet arasında yapılan savaşların çoğunda Çarlık Rusya'sı kazançlı çıkmıştı.

İki devlet arasında yaşanan

I. 1768-1774 Savaşı,

II. 1853-1856 Kırım Savaşı,

III. 93 Harbi

gelişmelerinden hangilerinde Çarlık Rusya'sı kazançlı çıkmamıştır?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve II

D) I ve III

E) I, II ve III

13-15. soruları aşağıda verilen metinden ve görsellerden yararlanarak cevaplayınız.

Görsel 4.80: *Üçlü İttifak tablosu, Kırım Savaşı'nda Fransa, Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin ittifakı, Louis-Emile Pinel de Grandchamp, 1855, Harbiye Askerî Müzesi, İstanbul*

Görsel 4.81: *I. Dünya Savaşı'nda Almanya, Osmanlı Devleti ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun birlikteliğini anlatan "Üç İmparator" adlı kartpostal*

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin toprakları büyük güçler arasındaki rekabete konu olmuştur. Bu rekabetler; Boğazlar üzerinde İngiliz-Rus mücadelesi, Balkanlar üzerinde Avusturya-Rusya mücadelesi, Mısır üzerinde İngiliz-Fransız mücadelesi ve Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarında İngiliz-Alman mücadelesiydi.

İşte bu durum karşısında Osmanlı Devleti dışarıdan kendisine yönelen tehdit ve tehlikelere karşı yanına bir büyük devleti almak suretiyle bir denge meydana getirerek varlığını korumaya, devletin dağılmasını ve yıkılmasını önlemeye çalışmıştır. Buna "denge politikası" denilmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu denge politikası Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiş ve günümüze kadar uygulanmıştır.

Denge politikası; 1798-1878 yılları arasında Rus tehlikesine karşı İngiltere'yle yakınlaşma, 1888-1918 yılları arasında Rus ve İngiliz tehlikelerine karşı Almanya'yla yakınlaşma şeklinde uygulanmıştı.

13. Rusya'nın büyük güç olarak ortaya çıkmasının Osmanlı Devleti'ne etkilerini, Osmanlı topraklarındaki mücadele alanları ekseninde değerlendiriniz.

.....

.....

14. Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'ndaki ve I. Dünya Savaşı arifesindeki denge politikasını mukayese ediniz.

.....

.....

15. Sizce günümüzdeki uluslararası sorunlar hakkında Türkiye nasıl bir denge politikası izleyebilir? Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar ve yaptığı askerî yatırımlar bağlamında açıklayınız.

.....

.....

Etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

Öz Değerlendirme Anketi'ni doldurmak için karekodu okutunuz.

5. ÜNİTE

XIX VE XX. YÜZYILDA DEĞİŞEN SOSYOEKONOMİK HAYAT

Bu Ünitede Öğrenecekleriniz

5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI
5.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE NÜFUS HAREKETLERİ
5.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞMENİN GÜNDELİK HAYATA YANSIMALARI

Anahtar Kavramlar

Demografi	Pazar	Metropol	Uluslaşma
Ham madde	Kamuoyu	Sanayileşme	

Ünite Karekodu

Ünite Özeti Karekodu

Ünite Kapak Görseli: *Galata Köprüsü (XIX. yüzyılın sonu-XX. yüzyılın başı) - İstanbul*

Üniteye Hazırlık

1. **Teknolojik gelişme ve sanayileşme ile siyasi ve ekonomik bağımsızlık arasında nasıl bir ilişki olabilir? Açıklayınız.**
2. **Bir devletin nüfus yapısını değiştiren etkenler neler olabilir?**
3. **Modernleşmenin gündelik yaşamdaki somut yansımaları neler olabilir?**

5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI

Beyin Fırtınası

Bir devletin yaşadığı siyasi sorunlar ile o ülkede ortaya çıkan iktisadi zafiyet arasında nasıl bir ilişki olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı ekonomisi genel olarak tarıma, küçük ölçekli imalat üretimine ve ticarete dayanıyordu. XVII. yüzyıla kadar kendi kendine yeten bir ekonomik sisteme sahip olan Osmanlı Devleti, toprakları üzerinde yaşayan insanlara belirli bir refah düzeyi sağlıyordu. Fakat zamanla toprak sisteminin bozulması, savaşlarda alınan yenilgiler ve ağır toprak kayıpları siyasi sorunları da beraberinde getirdi, iktisadi kaynakların iyi yönetilememesine yol açtı. Bu durum, Sanayi İnkılabı'nın sonucunda hızla gelişen Avrupa ülkeleri ile Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak rekabet edememesine ve zayıflamasına neden oldu.

Osmanlı Sanayileşmesinin Önündeki Engeller

Osmanlı Devleti, Avrupa ülkeleri karşısında ekonomik güç bakımından var olabilmek için XIX. yüzyılın başından itibaren birtakım çalışmalar yaptı. Bu çerçevede Avrupa'dakilere benzer sanayi tesisleri kurma (Görsel 5.1), uluslararası sergiler ve sanayi fuarları düzenleme, yerli sanayiyi koruma ve geliştirme, şirketleşme, sanayi üretimine dayalı meslek okulları açma gibi girişimlerde bulundu. Bu girişimler sonucunda endüstriyel üretime yönelik birtakım ilerlemeler kaydedilse de Osmanlı ekonomisinin sanayileşme politikaları yeterince başarılı olamadı. Bu durumun ortaya çıkmasında yeterli sermayenin olmayışı, yetişmiş personel azlığı, bilimsel ve teknolojik imkânların eksikliği ile Osmanlı idarecilerinin uzun vadeli strateji konularındaki yetersizlikleri etkili olmuştu.

Görsel 5.1: *Mavzer Fişek Fabrikası, İstanbul*

Osmanlı Devleti, zaman zaman kamu bütçesinde büyük açıklar veriyor, bunun finansmanında zorluklar yaşıyordu. Dolayısıyla sanayi ve altyapı yatırımlarını destekleyebilecek imkâna sahip değildi. Bu nedenle yatırımlar, Osmanlı mali dengesinin daha da bozulmasına ve dış kaynak ihtiyacının artmasına yol açıyordu. Bunun sonucunda dışarıdan alınan borçların geri ödenememesi, durumu içinden çıkılamaz hâle getiriyordu. Ayrıca bilimsel altyapıdan yoksun olunduğu için sanayileşmede gereken makine ve teknoloji ihtiyacının neredeyse tamamı ithal edilmekteydi. İthal edilebilen makineler de son teknoloji ürünü değildi. Bu durumda dış ticaret açığı ve kaynak gereksinimi sürekli artıyordu. Sonuç olarak sanayileşme başta olmak üzere birçok alanda yapılacak yatırımlar için sermayenin ve altyapının oluşması güç hâle geliyordu.

Bakış Açısı

Bir ülke için teknolojinin yerli ve millî imkânlarla üretilmiş olmasının ne gibi etkileri olabilir? Yorumlayınız.

Osmanlı Devleti'nde sadece maddi sermaye ve altyapı sorunu değil aynı zamanda yetişmiş personel açığı sorunu da yaşanıyordu. Dolayısıyla ustabaşılar, zanaatkârlar ve yetenekli işçilerin büyük çoğunluğu Belçika, Fransa, İtalya, Avusturya gibi sanayileşme hamlesini daha önce başlatmış olan ülkelerden getiriliyordu. Sanayinin niteliksiz iş gücü ihtiyacı ise yabancı ustaların emrinde çalışmak üzere ülke içindeki nüfustan karşılanıyordu. Batı'dan getirilen işçilerin yüksek ücret istemesi ve Osmanlı'daki istihdam edilen yerli iş gücünün verimsizliği maliyetlerin artmasına neden oluyordu.

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme çabaları genellikle devlet eliyle gerçekleşti. Sanayi tesisleri, devletin acil ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kurulduğundan yöneticiler uzun vadeli hedefler planlayamadı. Ayrıca devleti yönetenlerin, fabrikaları rekabetçi bir anlayışla işletebilecek tecrübeleri olmadığı gibi bu alanda yeterli beceriye sahip Müslüman-Türk girişimciler de yoktu. Bu nedenlerle Osmanlı Devleti, uzun vadeli stratejik hedefler doğrultusunda hareket eden Batılı devletlerle rekabet edemedi.

Metin Analizi

Yönerge: Aşağıda verilen metinden hareketle soruları cevaplayınız.

[…] aynı anda birden çok sayıda cephede savaş hâlinde olan ve zaman zaman yenilgilerle sonuçlanan savaşlardan ötürü, askerin silah ve kıyafet ihtiyacı her geçen gün artmış; buna bağlı olarak da kurulan sanayi tesislerinin pek çoğu öncelikle devletin kısa vadeli askeri ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemiştir. Bu durum, iktisat teorisinde çift tekel ya da zincirleme tekel hâli olarak bilinen Osmanlı sanayiinin hem arz (satıcı) hem de talep (alıcı) yönünden devlete mahkûm kalmasını kaçınılmaz kılarak, uzun dönemde uluslararası rekabeti esas alan özel sanayi tesislerinin kurulup gelişmesini bir miktar kısıtlamıştır (Erdem, 2017, ss. 34-35).

(Metnin aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.

   .....

2. Metinde anlatılanlardan daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.

   .....

3. Kurulan fabrikalar Osmanlı Devleti'nin sanayileşmesi için neden yetersiz kalmıştır? Açıklayınız.

   .....

Sıra Sizde

Osmanlı Devleti'nin sanayileşmesinin önündeki engelleri ve bu engellere ait özellikleri balık kılçığı diyagramı üzerinde örnekteki gibi belirtiniz.

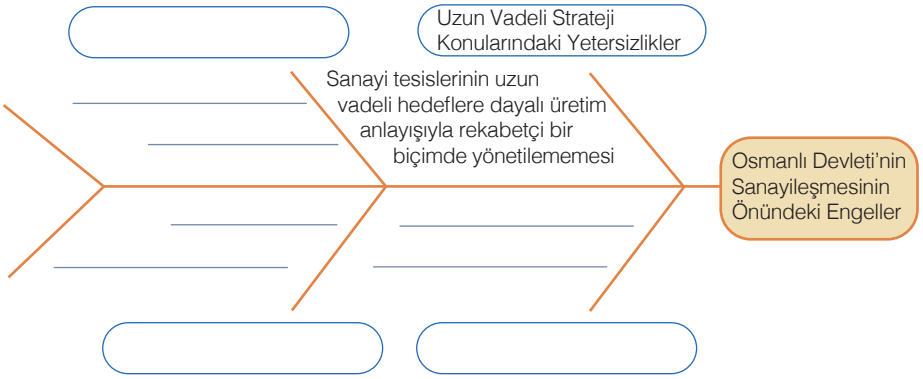

Küresel Kapitalist Güçlerin Hedefindeki Pazar: Osmanlı Ülkesi

Avrupa devletleri, Sanayi İnkılabı ile üretimlerini artırmıştı. Sanayileşmenin başlamış olduğu İngiltere, fabrikalarda (Görsel 5.2) düşük maliyetle ürettiği malları satmak ve ihtiyacı olan ham maddeyi almak için dış ticarete ağırlık vermişti. Osmanlı topraklarının geniş olması, deniz yoluyla ulaşımının kolaylığı ve Osmanlı ekonomisinin ithalata dayalı yapısı İngiltere için cazipti. Avrupa devletlerine kapitülasyonlar vermiş olan Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin uyguladığı politikalardan olumsuz etkilenmişti. Sanayi İnkılabı'na teknik ve ekonomik olarak hazırlıksız yakalanmış olan Osmanlı Devleti, Avrupalı rakipleri tarafından pazar olarak görülmekten kurtulamamıştı.

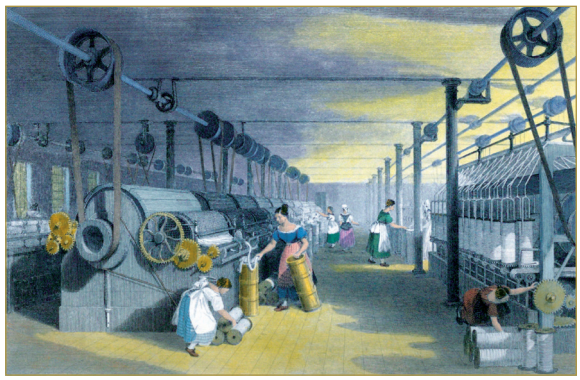

Görsel 5.2: *İngiltere'de bir iplik fabrikası, Thomas Allom, 1834, Bilim Müzesi, İngiltere*

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki gümrük vergisi tarifesini belirleyen sözleşmenin süresi 1834'te doldu. Bu sırada II. Mahmut orduda reform yapmıştı ve ortaya çıkan finansman ihtiyacını karşılamak için yeni vergiler getirmişti. Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetlerinden önemli gelirler elde eden İngiltere bu durumdan rahatsız oldu. Bütün bunlar yaşanırken Fransa ile iyi ilişkiler kuran Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ni meşgul etmekteydi. Bu durum yeni bir ticaret antlaşması yapmak için İngiltere'ye beklediği fırsatı verdi. Siyasi konjonktür hazır hâle gelince İngiltere, istediği şartlarda bir ticaret antlaşmasını Osmanlı Devleti'ne dayatmaktan geri durmadı. İngiltere, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, üzerindeki Rusya nüfuzunu kırması karşılığında İngiltere'yle ticari ayrıcalıklar içeren bir antlaşmayı 1838'de imzaladı. Bu antlaşma, Osmanlı sadrazamı Mustafa Reşit Paşa'nın (Görsel 5.3) İstanbul Balta Limanı'ndaki konağında imzalandığı için Balta Limanı Antlaşması olarak anılmaktadır.

Görsel 5.3: *Mustafa Reşit Paşa (1800-1858)*

Bakış Açısı

Osmanlı idarecilerinin Balta Limanı Antlaşması'nı imzalarken uzun vadeli planlarının olduğunu düşünüyor musunuz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Görsel 5.4: *Kapalıçarşı esnafından ok-yay loncası ustaları, Nakkaş Osman, XVI. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul*

Osmanlı Devleti, Balta Limanı Antlaşması'ndan önce ithalattan %3 gümrük vergisi alıyordu. Fakat savaş zamanlarında olağanüstü vergiler koyabildiği gibi bazı ham maddelerin ihracatını yasaklayabiliyordu. Antlaşmadan önce Osmanlı Devleti lehine olan bir diğer konu da Osmanlı topraklarında iç ticaret yapma hakkının yerli tüccar ve esnafın (Görsel 5.4) tekelinde olmasıydı. Bu tekel uygulaması gereği yabancılar, ithalat ve ihracat dışında ülke içi ticaretle uğraşamıyordu.

Ayrıca yabancılar ithalat ve ihracatlarını yalnızca devletin belirlediği kişilerle yapabiliyordu. Ülkeye getirdikleri malları farklı kentlere nakletmek istediklerinde de iç gümrük vergisi vermek zorundalardı. Osmanlı Devleti'nin yerli tüccarı korumak için uyguladığı bu tedbirler, İngiliz tüccarların kârlarını düşürmekteydi. İngiltere, Balta Limanı Antlaşması'yla kendisi için dezavantajlı bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin zor durumundan faydalandı.

Bakış Açısı

Osmanlı Devleti, yerli tüccarı koruyucu tedbirlerle neyi amaçlamış olabilir? Açıklayınız.

Balta Limanı Antlaşması sonucunda iç ticaretteki yerli esnafın ve tüccarın ayrıcalıkları kaldırıldı. Artık yabancılar da ülke içinde istedikleri gibi şirket kurabilecek ve ticaret yapabilecekti. Yerli ve yabancı tüccarlardan alınan iç gümrük vergisi İngiliz tüccarlardan kaldırılarak onların da yerli tebaa gibi serbest dolaşım hakkı elde etmesi sağlandı. Fakat Osmanlı tebaası, ülke içindeki ticaretleri için iç gümrük vergisi ödemeye devam edecekti. İngiliz tüccarlar ihraç ettikleri ürün için yalnızca %12 vergi vereceklerdi. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde yerli tüccarların aleyhine haksız rekabeti ortaya çıkardı ve yerli özel teşebbüsün gelişmesini engelledi.

Görsel 5.5: *Bir İngiliz yelkenli gemisi*

Özel teşebbüsten mahrum kalan Osmanlı Devleti, sanayileşme hamlesinin en önemli dinamiğinden de mahrum kalmış oldu. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, bazı ham maddelere ihracat yasağı getirme hakkından da feragat etti. Böylece artık İngiliz tüccarlar istedikleri malı yurt dışına çıkarabileceklerdi. Daha önce İngiltere'ye verilen kapitülasyonlar da bu antlaşmayla garanti altına alındı. İngiliz tüccarların ortağı olan farklı uyruktaki tüccarlar da bu haklardan yararlanabileceklerdi. Böylece İngilizlerle ortak olmak da ayrıcalıklı hâle geldi. İngiltere'ye verilen ayrıcalıklardan biri de İngiliz ticaret gemilerinin (Görsel 5.5) Türk Boğazlarından serbestçe geçiş hakkını elde etmesiydi. Başka bir devletle imtiyaz antlaşması yapıldığı takdirde bu imtiyazı

İngiliz tüccarların da kullanabileceği garanti altına alındı. İngiltere, Balta Limanı Antlaşması'yla daha önceki kapitülasyonlarda elde edemediği bütün haklara ulaşmış oldu.

Bakış Açısı

Uzun vadede Osmanlı Devleti'nin olumsuz açıdan en fazla etkilenmesine Balta Limanı Antlaşması'nın hangi maddesi sebep olmuş olabilir? Açıklayınız.

Balta Limanı Antlaşması İngiltere ile yapılmış olmasına rağmen diğer Avrupa devletleri de bu fırsattan istifade etti. Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu kapitülasyonlar gereği bir Avrupalı devletin Osmanlı Devleti'nden elde ettiği ayrıcalığı diğer Avrupalı devlet de talep edebiliyordu. Bu çerçevede İngiltere'den sonra diğer Avrupa devletleriyle de aynı şartları içeren birer antlaşma (Görsel 5.6) imzalandı.

Balta Limanı Antlaşması'yla yabancılara verilen yeni ayrıcalıklar yerli üretimi olumsuz etkiledi ve ülke içi imalat sanayisinin gelişmesini engelledi. Artan ithalat dolayısıyla tahsil edilen gümrük vergilerinde artış olsa bile yerli üretimin zafiyete uğraması devleti uzun vadede olumsuz etkiledi. İhracat kısıtlamaları kalktığı için Osmanlı topraklarındaki ham maddelerin fiyatları düştü. Yerli üretimin bitmesi dolayısıyla yurt dışına mamul mal satışı da olmadığından devletin verdiği dış ticaret açığı gittikçe arttı. Bu açık finanse edilemediğinden zamanla ithalat da azaldı. Devletin vergi gelirleri hızla düştüğü için devlet dış borç almak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti, üretim ve ticaret alanında olduğu gibi finansal açıdan da artık Avrupalı devletlere bağımlı hâle geldi.

Görsel 5.6: *Hollanda ile imzalanan antlaşmanın korunduğu kutu*

Sıra Sizde

1. Balta Limanı Antlaşması'ndan etkilenen bir Osmanlı tüccarı olduğunuzu düşünerek yabancı tüccarlar karşısında yaşadığınız olumsuzlukları anlatan bir günlük sayfası yazınız.
2. Balta Limanı Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'nde sanayi, siyaset ve ticaret alanındaki etkilerini aşağıdaki tabloya yazınız.

Balta Limanı Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne Etkileri		
Sanayi	Siyaset	Ticaret

Endüstriyel Üretime Geçiş

Beyin Fırtınası

"Bugün borç alan yarın emir alır." sözünün önemini devletlerin bağımsızlığı açısından nasıl yorumlarsınız? Açıklayınız.

Sanayi İnkılabı'nı gerçekleştirmiş ve üretimin birçok aşamasında makineleşmeye geçmiş Avrupa'nın ucuz ve standart kalitedeki ürünleri, Osmanlı pazarına giderek hâkim olmaya başlamıştı. Özellikle Balta Limanı Antlaşması Osmanlı topraklarındaki yerli zanaatkârları rekabet gücünden yoksun bıraktı. Öte yandan Avrupa'da makineleşen tarım üretiminin aksine Osmanlı topraklarında tarım geleneksel metotlarla yapılıyordu. Ancak bu geleneksel üretimin bile çok sınırlı bir kısmı Osmanlı Devlet'i bütçesine vergi katkısı sağlayabiliyordu. Osmanlı merkezî yönetiminin vergi toplamadaki aksaklıkları, üretilen artı değerin önemli bir kısmının yerel güç odaklarının elinde kalmasına neden oluyordu.

Tarihsel Veri Analizi

Yönerge: Tablodan yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Tablo 5.1: *Avrupa ve Osmanlı'da Kişi Başına Düşen Vergi Miktarları (1780-1909) Gram Altın (Yıllık Ortalamalar)*

(Akkuş, 2018, s. 137)

	İngiltere	Hollanda	Fransa	İspanya	Avusturya	Rusya	Prusya	Osmanlı
1780-89	11,3	14,9	5,1	3,9	2,8	1,7	2,3	0,5
1820-29	20	9,6	8,7	3,1	3,1	2,5	4,6	1,2
1850-59	16,7	11,3	12	7,8	4,6	3,6	6,3	2,5
1880-89	18,3	15,4	23,6	13,7	14,6	6,5	12,6	5
1900-09	26,1	14,8	28,9	12,3	20,6	7,5	22,8	5,6

1. Topladıkları vergi miktarına göre ülkeleri sıralayınız.
2. Yıllar içinde vergi toplama oranını en çok artıran ülkeler hangileri olmuştur?
3. Ülkeler arasındaki farklar sizce ne gibi etkenlerden kaynaklanmış olabilir? Açıklayınız.

Vergi gelirlerinin katkısının çok sınırlı kaldığı Osmanlı Devlet'i bütçesinin gider kalemleri ise zamanla daha da artış gösteriyordu. Kapitalist dünya ekonomisinin olumsuz etkisinin yanı sıra artan savaş maliyetleri ile ödenmek zorunda kalınan savaş tazminatları bütçeyi zorlayan diğer unsurlardı. Savaşlardaki üstünlüğünü geri kazanmak isteyen Osmanlı Devleti'nin yaptığı askerî modernizasyon çalışmaları da devlet bütçesi için yük oluşturuyordu. Asker maaşları ve ordu teçhizatı bütçenin ana gider kalemlerini teşkil etmekteydi.

Bütçe açıkları vermeye başlayan Osmanlı Devleti'nde bu sorun başlangıçta iç borçlanmaya gidilerek çözülmeye çalışıldı. Galata bankerleri adıyla tanınan zengin kesimden sağlanan kredilerle bütçe açıkları kapatılmaya çalışıldı. Ancak kamu harcamalarının giderek artması maliyeyi yeni krizlerle karşı karşıya getirdi. Bu sırada Avrupa'da büyük oranda birikmiş bir sermaye oluşmuştu ve bu sermaye ülke dışına çıkmak için fırsat arıyordu. Özellikle İngiltere, Fransa gibi ülkeler Osmanlı Devleti'ne borç verme konusunda istekli davranıyordu.

Osmanlı Devleti'nde bütçe açıklarının dış borç alınarak kapatılması fikri 1854 yılına gelinceye kadar kabul görmedi.1851'de bu fikir ilk kez Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından uygulamaya konmak istendiyse de Padişah Abdülmecit buna engel oldu.

Bakış Açısı

Dış borç alınması konusunda Osmanlı padişahı ile sadrazamının karşıt argümanları neler olabilir? Sorumluluk açısından ifade ediniz.

Osmanlı Devleti 1853 yılında Rusya ile başlayan Kırım Savaşı'nın masraflarını karşılamak üzere 1854'te İngiltere ve Fransa'dan borç alma yoluna gitti. Böylece ilk kez dış borç alınmış oldu. Bu tarihten itibaren Osmanlı maliyesindeki krizlerin sayısı giderek arttı. Bu süreçte krizlerin dış finansmanla çözülmesi metodu benimsendi. Öte yandan alınan dış borçların çok az bir kısmı gelir getirecek yatırımlara yönlendirildi. Çoğunluğu ise çeşitli kamu giderlerinin karşılanmasına ve önceki borçların faizlerinin ödenmesine harcandı.

Tarihsel Veri Analizi

Yönerge: Tablodan yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Tablo 5.2: *Osmanlı Lirası Cinsinden Osmanlı Devleti Dış Borçları (1854-1873)*

(Akkuş, 2018, s. 147)

	BORÇLANMA AMACI	NOMİNAL BORÇ MİKTARI (ANA-PARA)	ELE GEÇEN MİKTAR	FAİZ ORANI %	DEVLET GELİR BÜTÇESİ (TAHSİLAT)
1854	Savaş Finansmanı	3.300.000	2.640.000	6	9.004.893
1855	Savaş Finansmanı	5.500.000	5.500.000	4	11.217.012
1860	Refinansman	2.240.942	1.400.588	6	12.115.031
1863	Refinansman, Madenî Para Basımı	8.800.000	6.248.000	6	14.209.904
1865	Refinansman, Bütçe Dengesi	6.600.000	4.356.000	6	15.255.827
1869	Refinansman, Bütçe Dengesi	24.444.442	13.200.00	6	17.123.083
1870	Rumeli Demir yolu	34.848.000	11.194.920	3	16.679.578
1871	Refinansman, Bütçe Dengesi	6.270.000	4.577.100	6	18.277.006
1872	Bütçe Dengesi	5.302.220	5.222.686	9	18.836.467
1873	Bütçe Dengesi	30.555.558	16.500.000	6	19.356.769

1. Osmanlı Devleti aldığı dış borçları hangi amaçlarla kullanmıştır?
2. Borçlanılan (nominal) tutar ile devletin eline geçen gerçek tutardaki farklılık nasıl açıklanabilir?
3. Osmanlı Devleti en büyük borçlanmasını hangi yılda ve ne amaçla gerçekleştirmiştir?

Osmanlı maliyesinin girdiği borç krizleri 1875'te çok kritik bir aşamaya gelmişti. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, bir kararname yayımlayarak dış borçların taksitlerini ödemekte zorlanan Osmanlı maliyesinin iflas ettiğini duyurdu. Buna göre Osmanlı Devleti, dış borç taksitlerinin ancak yarısını ödeyebileceğini, kalan yarısını ise yüzde beş faizle beş yıl vadede ödeyebileceğini ilan etti. Bu karar Osmanlı Devleti'ne borç veren Avrupa ülkelerinde büyük tepkiyle karşılandı.

1876 yılında tahta çıkan II. Abdülhamit de borçlar meselesiyle uğraşmak durumunda kaldı. II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti'ne borç veren Avrupalıların temsilcilerini İstanbul'da görüşmeye çağırdı. Çünkü Osmanlı Devleti'ne güven yeniden tesis edilmeliydi. Bu görüşme sonucu Osmanlı borçlarının yeniden düzenlenmesiyle ilgili 1881'de "Muharrem Kararnamesi" yayımlandı ve "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi"nin (Genel Borçlar İdaresi) kurulması kararlaştırıldı.

Görsel Analizi

Yönerge: Aşağıda verilen görsellerden hareketle soruyu cevaplayınız.

Görsel 5.7: *Günümüzde İstanbul Erkek Lisesi olarak kullanılan Düyûn-ı Umûmiye binasının girişi*

Görsel 5.8: *Günümüzde İstanbul Valiliği olarak kullanılan Osmanlı Hükûmet Binası'nın (Bâbıâli) girişi*

Düyûn-ı Umûmiye binasının girişinin Osmanlı Hükûmet Binası'nın giriş kapısına benzer tarzda ve ondan daha yüksek yapılması sizce neyi sembolize etmektedir? Yorumlayınız.

Osmanlı Devleti'nin balık avı, damga, içki, ipek, tuz ve tütün vergileri gibi çeşitli vergilerini toplama yetkisini alan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, alacaklıların resmî temsilcisi oldu. II. Abdülhamit Dönemi'nde alınan borçların bir kısmı gelir getirecek yatırımlar için kullanıldıysa da dış finansman sağlama ihtiyacı tamamen ortadan kalkmadı. II. Abdülhamit Dönemi'nde hem yapılan reformların etkisi hem de alacaklıların Düyûn-ı Umûmiye İdaresi yoluyla borçlarını düzenli olarak tahsil edebilmesi sonucu Osmanlı maliyesine güven yeniden tesis edildi. Bu güvenin sonucu olarak Osmanlı Devleti 1890'dan sonra daha düşük faizle borçlanabildi. Öte yandan bu idarenin varlığı Osmanlı ekonomisi üzerindeki yabancı hâkimiyetinin uzun vadede daha da artmasına yol açtı.

Sıra Sizde

Osmanlı Devleti'nin dış borç alma yoluna sıklıkla başvurmasının temel sebepleri nelerdir? Açıklayınız.

Millî İktisat Politikası

Beyin Fırtınası

Mustafa Kemal Atatürk, "Tam bağımsızlık ancak ekonomik bağımsızlık ile mümkündür." ifadesiyle neyi kastetmiş olabilir? Sorumluluk ve vatanseverlik bağlamında ifade ediniz.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti iktisadi açıdan kalkınmak için birçok düzenleme yaptı. Bütün bu çabalar esnasında Osmanlı idarecilerinin karşısına özellikle iki konuda sorun çıktı. Bunlar, yatırımlar için gerekli sermaye birikiminin olmaması ve kalifiye eleman eksikliğiydi. Bu süreçte Osmanlı Devleti hem sermaye hem de kalifiye eleman ihtiyacını dışarıdan karşılayarak ekonomik anlamda kalkınmaya çalıştı. Ancak bu durum, Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik faaliyetlerde yabancıların ve yabancılarla ortak çalışan gayrimüslim unsurların rolünü artırdı. Böylece Osmanlı ekonomisi daha fazla dışa bağımlı hâle gelirken Müslümanların iç ekonomideki payı gayrimüslimler karşısında geriledi.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İttihat ve Terakki yönetimi, Müslümanların Osmanlı ekonomisine hâkim olmasını sağlamak için "Millî İktisat Politikası"nı uyguladı. Müslümanların özel şirketler aracılığıyla ekonomik alanda güçlenmesini sağlamaya çalıştı. Osmanlı yönetimi yayımladığı kanunlarla yabancı tüccarların ayrıcalıklarına son verdi. Vergi düzenlemeleriyle yerli üreticiyi koruyucu önlemler aldı. Şirket ve tesislerde Müslümanların istihdam edilmesini ve Türkçenin kullanımını zorunlu hâle getirdi. Staj için yurt dışına Müslüman öğrencilerin gönderilmesini sağladı. Ayrıca Osmanlı hükûmeti bazı vergi muafiyetleri getirerek Türk sanayicisini teşvik etti. Türk köylüsüne ise karşılıksız arsa tahsisi, tohum desteği verilmesi gibi ayrıcalıklar tanıdı. Millî İktisat Politikası'nın uygulandığı bu dönemde Ziraat Bankası (Görsel 5.9) önem kazandı. Türk üreticilerinin finansman sorunlarını gidermek için millî bankalar kuruldu. Ticarette de bazı tedbirler alan devlet yönetimi, ithalat ve ihracatta yabancıların tekelini kırarak Türk-Müslüman tüccarların etkinliğini artırdı.

Görsel 5.9: *Ziraat Bankası binası, Ankara*

İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı hükûmeti uyguladığı Millî İktisat Politikası'yla Osmanlı iktisat hayatında Müslüman-Türk unsurların hâkim konuma gelmesini amaçladı ve millî bir burjuvazi oluşturmaya çalıştı.

Konuyla ilgili etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Bakış Açısı

Sizce Osmanlı Devleti tarafından Müslüman öğrencilerin staj yapmaları için yurt dışına gönderilmelerinin sebepleri nelerdir? Açıklayınız.

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE NÜFUS HAREKETLERİ

Osmanlı Nüfusunun Uluslararası Rekabete Etkisi

Beyin Fırtınası

Bir devletin siyasi ve ekonomik gücü ile nüfusu arasında doğru orantı var mıdır? Tartışınız.

Osmanlı Beyliği'nin büyük bir devlete dönüşmesinde önemli etkenler vardı. Çağdaşı olan diğer devletlere göre nüfusunun fazla olması bunlardan biriydi. XVI. yüzyılda Avrupa'daki birçok devletten daha fazla nüfusa sahip olan Osmanlı Devleti yaklaşık on milyon kilometrekarelik bir coğrafyaya hükmediyordu. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren nüfus dengesi Osmanlı Devleti'nin aleyhine döndü. Osmanlı Devleti'nin nüfusu XVII ve XVIII. yüzyıllarda fazla artmazken Avrupa'nın nüfusu yüz milyondan yüz doksan milyona çıkmış, iki misline yakın artmıştı.

Bakış Açısı

Görsel 5.10: *Çiçek hastalığı aşısının seri üretimine geçilmesiyle Amerika'da halkın aşılanması, S. Eytinge, 16 Mart 1872, Yale Üniversitesi Medikal Kütüphanesi, ABD*

Sizce sağlık hizmetlerindeki gelişimin ülke nüfusuna ne gibi yansımaları olabilir? Açıklayınız.

XVI ve XVII. yüzyılda Avrupa'nın nüfusunda büyük değişimlere sebep olan en önemli etkenlerden biri vebanın kıtada etkili olmasıydı. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren ise tarımsal üretimde verimin artması ve halk sağlığı önlemlerindeki gelişmeler (Görsel 5.10) ile ölüm oranları giderek azalmıştı. 1750-1850 yılları arasında Avrupa ülkelerindeki ortalama insan ömrü artarak Fransa'da 28'den 34'e, İngiltere'de 37'den 40'a, İsveç'te ise 37'den 43'e yükseldi. Avrupa'daki nüfus oranlarının XVIII. yüzyılda artmasında yeni ele geçirilen yerlerden getirilen nüfusun da önemli katkısı oldu. Avrupa'da nüfus artışı sayesinde gelişmekte olan sanayi kollarına ucuz iş gücü temin edilebildi. Ayrıca savaşlarda asker teminindeki zorluklar aşıldı ve orduların büyüklüğü arttı.

Tarihsel Veri Analizi

Yönerge: Verilen grafikten ve bildiklerinizden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Grafik 5.1: *1700-1900 yılları arasında Fransa, İngiltere ve Almanya'da nüfus artışı*

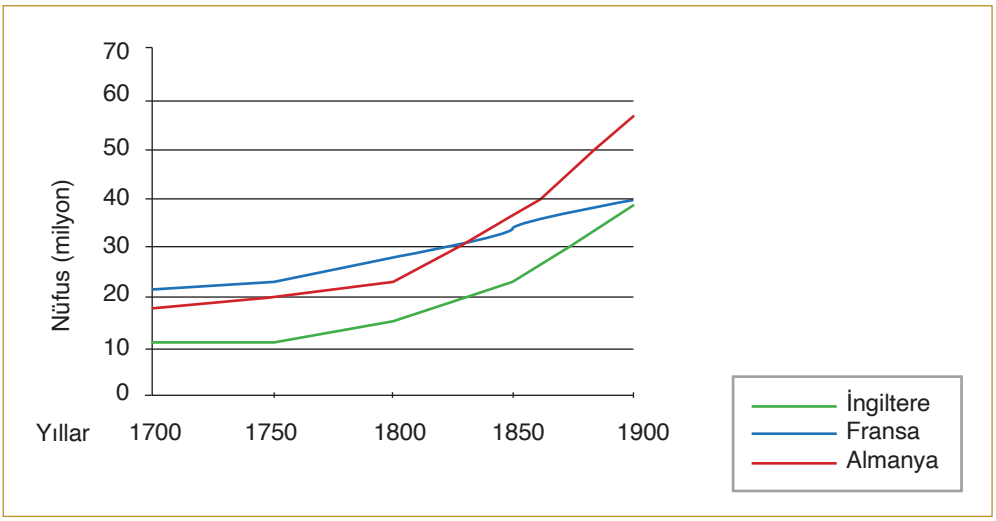

1. Belirtilen zaman zarfında nüfus artışının en çok yaşandığı ülke hangisidir?

.....

2. XX. yüzyılın başında Avrupa'daki önde gelen ülkelerin nüfus artış hızı hakkında neler söylersiniz?

.....

3. Avrupa'nın önde gelen ülkelerinde nüfus artışına sebep olan etkenler neler olabilir? Açıklayınız.

.....

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Çar I. Petro ile daha da güçlenerek Avrupa sahnesine çıkan Rusya'nın nüfusu hızla arttı. Bu artış Rusya'ya Osmanlı karşısında üstünlük sağladı. Rusya'nın nüfusu XVI. yüzyılda altı milyon iken XIX. yüzyılda doksan milyona ulaşmıştı. XVIII. yüzyılda Rusya otuz iki bin asker toplayabilirken artan nüfusu ve askere alma sisteminin gelişmesiyle birlikte XIX. yüzyılda Rusya'nın yedi yüz elli bin kişilik bir askerî gücü olmuştu. Osmanlı ordusu ise XIX. yüzyılda ancak üç yüz bin kişilik bir güce ulaşabilmişti. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında askerî teknoloji üstünlüğünün yanı sıra nüfus fazlalığı da Ruslardan yanaydı. 1711'de Prut Savaşı sırasında nüfusu Osmanlılardan daha az olan Ruslar, XIX. yüzyılda yüz milyona yaklaşan nüfuslarıyla Osmanlı nüfusundan üç dört kat daha kalabalıktı. Bu yüzden daha fazla asker çıkararak savaşlarda başarılı olabildiler. Birinci Dünya Savaşı başladığında ise Rusya'nın nüfusu yüz yetmiş beş milyona yaklaşmıştı. Ruslar bu savaşta on iki milyon asker toplamışlardı. Osmanlı Devleti'nin nüfusu ise yirmi iki milyondu ve tarihinin en büyük ordusunu oluşturmasına rağmen askerlerinin sayısı sadece iki milyon yedi yüz elli bindi. İmparatorluğun son iki asrında Osmanlı nüfusu hemen hemen aynı kalırken Rusya'nın nüfusu on kat artmıştı. Ordu büyüklükleri karşılaştırıldığında Rus ordusu, Türk ordusunun beş katına yakın bir büyüklüğe ulaşmıştı. Artmayan nüfus, Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarının kaybedilmesinde önemli bir etken olmuştu.

Görsel Analizi

Yönerge: Verilen görselden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Görsel 5.11: *1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Nikolai Dmitriev-Orenburgsky, 1883, Askerî Tarih Müzesi, Rusya*

1. Görselde gördüğünüz kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

2. Görsel XIX. yüzyıldaki savaşların yapısı ve işleyişi hakkında ne gibi ipuçları vermektedir? Açıklayınız.

   .....

3. Uzun süren bir savaşta taraflardan birinin nüfus bakımından üstün olması savaşın gidişatını ve sonuçlarını nasıl etkiler? Gerekçelendirerek açıklayınız.

   .....

Sıra Sizde

1. Osmanlı Devleti'nin XVIII ve XIX. yüzyılda çağdaşı olan Avrupa devletleri ile Rusya'ya nazaran nüfusunun az olmasının sonuçları neler olmuştur? Açıklayınız.
2. XIX. yüzyılda yaşayan Osmanlı idarecisi olsaydınız ülke nüfusunun artırılması için ne gibi politikalar geliştirirdiniz? Açıklayınız.

Ulus Devletleşme Sürecinde Demografik Değişim

Beyin Fırtınası

Bir ülkenin yönetim biçiminin değişmesi nüfus yapısında ne gibi değişimlere yol açabilir?

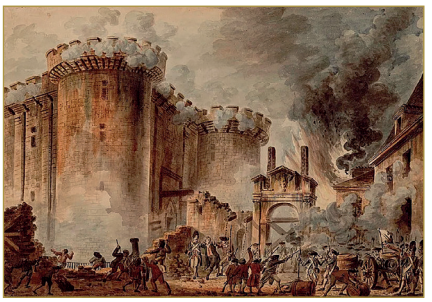

Görsel 5.12: *Fransız İhtilali, Jean-Pierre-Louis-Laurent Houel, 1789, Carnavalet Müzesi, Fransa*

Fransız İhtilali (Görsel 5.12) sonrasında devletlerin dönüşümü hız kazandı. Bu, önce Avrupa'da sonrasında dünyanın farklı coğrafyalarında imparatorlukların ulus devletlere dönüşme süreciydi. XIX. yüzyılla beraber yurttaş askerliğine dayalı ordu oluşturabilen devletler savaşta başarılı olmaya başladı. Askerî alanda yaşanan bu değişim ve ulusçuluk fikir akımı devletlerin dönüşümünü de hızlandırdı. Bu süreç ülkelerde çeşitli **demografik** hareketleri beraberinde getirdi. Ulusdevletlerin kuruluş süreçleri ve biçimlerine göre bu demografik hareketler de farklılık göstermekteydi.

Kavram Kutusu

Demografi: Bir ülke veya bölgede yaşayan insan nüfusunun yapısı ve özellikleri.

Tanımlanan kavramı kullanarak uluslararası güncel gelişmelerle ilgili bir gazete başlığı yazınız.

.....

Görsel 5.13: *Amerika kıtasına gelen Avrupalı göçmenler (temsilî), 1887, Kongre Kütüphanesi, ABD*

Ulus devletlerin kuruluş süreçleri üç farklı şekilde olmuştur. Birinci gruptakiler Avrupa merkezli olup monarşiden dönüşen Almanya, Fransa, İtalya gibi devletlerdi. İkinci gruptakiler yerli halkın etkisiz hâle getirilip yerine göçmen nüfusunun taşınmasıyla (Görsel 5.13) ortaya çıkan, Amerika kıtasındaki ABD, Arjantin ve Kanada gibi ulus devletlerdi. Üçüncü gruptakiler ise imparatorluklardan ayrılıp, bağımsızlıklarını kazanarak kurulan Arnavutluk, Bulgaristan, Sırbistan gibi ulus devletlerdi. Ulus devletlerin uluslaşma süreçleri ise iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bunların ilki toprağa dayalı olan ve vatandaşlık bağına öncelik veren Fransız uluslaşma anlayışı, ikincisi de kan bağına ve etnik temele dayalı kültür birliğini önceleyen Alman uluslaşma anlayışıdır.

Bakış Açısı

Amerikan ulus devleti kurulurken Avrupa'dan getirilen insanlarla ulus inşa edilmeye çalışılmasının sebepleri neler olabilir?

Kuruluş ve uluslaşma süreçleri farklı olsa da ulus devletlerin temel unsurlarının başında ortak kimlik vardı. Uluslaşmanın sağlanması yanında siyasal ve toplumsal yapının güçlü kılınabilmesi için ortak kimliğin sağlam temeller üzerine oturtulması gerekliydi. Ortak kimlik; dil, din, soy, kültür, düşman algısı gibi temel unsurlar kullanılarak inşa edilmişti. Bu unsurlar bakımından türdeş ve homojen bir nüfus oluşturularak devlet güçlü kılınmıştı. İmparatorluklar, ulus devlet hâline gelirken bu şekilde demografik olarak da değişime uğramıştır.

Ulus devletlerde dil, din, soy, kültür unsurlarının herhangi biri bakımından türdeş olmayanlar, ortak kimlik dışında kaldıklarından yabancı veya düşman olarak tanımlandılar. Ulus devletleşme sürecinde yabancılaşan gruplar özerklik ve bağımsızlık talebinde bulundular. Birer ulus hâline gelmekte olan bu grupların bağımsızlık kazanmaları çok uluslu imparatorlukların demografisini değiştiren bir unsur oldu. Bağımsızlık hedeflerine ulaşamayan gruplar ise azınlık statüsünde yaşamak veya kendileriyle türdeş ulusların yaşadığı topraklara göç etmek zorunda kaldılar.

Ulus devletler, halklarını homojenleştirmek (tek tipleştirmek) amacıyla farklı politikalar izlemiştir. Bunlardan biri yabancı olarak tanımladıkları topluluklara yıldırma politikası uygulayarak onların göç etmelerine sebep olmaktı. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın politikaları sonucu Balkanlardan, Rusya'nın politikaları sonucu Kafkaslardan Türkiye'ye Türkler ve Müslümanlar göç etti. Bu göçler Anadolu'nun demografik yapısını şekillendiren gelişmelerden biri olmuştur.

Görsel Analizi

Yönerge: Aşağıda verilen görsellerden hareketle soruları cevaplayınız.

Görsel 5.14: *Zeugma Mozaiği, II. yüzyıl, Mozaik Müzesi, Gaziantep*

Görsel 5.15: *Anadolu'da kullanılan bir kilim deseni*

1. Görsellere göz atınız. Görsellerde önce neyi fark ettiniz?

.....

2. Görsellerdeki mozaik ve kilim nasıl oluşturulmuş olabilir? Açıklayınız.

.....

3. Oluşturulma biçimi düşünüldüğünde görsellerdeki mozaik ve kilimden hangisi ulus devleti, hangisi imparatorluğu sembolize edebilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

.....

Sıra Sizde

Ulus devletlerin toplum yapısının toplumsal barışa ve ülke bütünlüğüne etkisi hakkında GZFT analizi yapınız.

Tablo 5.2: *GZFT Analiz Tablosu*

Güçlü Yönler	**Zayıf Yönler**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
GZFT	
Fırsatlar	**Tehditler**
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Bitmeyen Hüzün: Göç

Beyin Fırtınası

"Dörtnala gelip Uzak Asya'dan
Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan
bu memleket, bizim.
Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak
ve ipek bir halıya benziyen toprak,
bu cehennem, bu cennet bizim." (Nâzım Hikmet, Davet)

1902'de Selanik'te doğan Nâzım Hikmet'i bu şiiri yazmaya iten yaşantı ve duygular hakkındaki düşüncelerinizi vatanseverlik bağlamında ifade ediniz.

İmparatorlukların ulus devletlere dönüştüğü dönemde Osmanlı Devleti de demografik hareketliliğe maruz kaldı. Yüzyıllardır Osmanlı Devleti çatısı altında bir arada yaşayan Hristiyan unsurlar (Sırp, Yunan, Bulgar, Ermeni vs.) milliyetçilik akımının etkisi ve Avrupalı devletlerle Rusya'nın kışkırtması sonucu Osmanlı Devleti'ne isyan ettiler. Bu unsurlar Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî bakımdan en hassas, en kırılgan olduğu dönemleri fırsat bilerek isyan hareketlerine giriştiler.

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karadeniz'in kuzeyindeki ve Balkanlardaki demografik yapıyı değiştirecek savaşlar yapıldı ve antlaşmalar imzalandı. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Türk ve Müslüman ahalinin topraklarını terk etmek zorunda kalmasına neden olurken Anadolu'ya göç hareketlerini başlattı. Küçük Kaynarca Antlaşması'yla bağımsız olan Kırım kısa bir süre sonra Ruslar tarafından işgal edildi. Kafkasya'nın güneyine kadar ilerleyen Ruslar hâkim oldukları bölgeleri Ruslaştırmak için bu bölgelere Slavları yerleştirdiler. Buralardaki Müslüman

halk, baskı ve zulümle Sibirya'ya sürgün edildi veya göçe zorlandı. Osmanlı Devleti'nin himayesinden yoksun kalan Müslümanlar, uygulanan baskılarla topraklarını terk etmek zorunda kaldılar ve Osmanlı yönetimindeki yerlere göç ettiler.

Görsel Analizi

Yönerge: Aşağıda verilen görselden hareketle soruları cevaplayınız.

Görsel 5.16: *Anadolu'ya göç eden Müslüman Türkler*

1. Görseldeki kişileri, nesneleri ve eylemleri belirtiniz.

   .....

2. Kendinizi görseldeki kişilerin yerine koyarak göç eden Türklerin hissettiği duyguları ve yaşadığı acıları betimleyiniz.

   .....

3. Balkanlar veya Kafkasya'dan Anadolu'ya göç edenlerin hikâyelerinden (duyduğunuz veya okuduğunuz) birini görselle benzer ve farklı yönlerini belirterek sınıfta paylaşınız.

   .....

1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan; 93 Harbi sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile de Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlıklarını elde etti. Balkan uluslarının birer birer bağımsızlığını ilan etmesiyle Osmanlı Devleti yüzyıllardır hâkim olduğu Balkan topraklarını kaybetti. Bu durum, yüzyıllar önce iskân politikaları kapsamında Anadolu'dan Balkanlara yerleştirilen, "evlad-ı fatihân" olarak adlandırılan Türklerin bu topraklarda kurulan ulus devletlerin her türlü zulmüne ve baskısına maruz kalmasına yol açtı. Balkan topraklarında çoğunluğu sağlamak isteyen Hristiyan topluluklar tarafından çeşitli zulümlere maruz kalan Türkler ve Müslümanlar kitleler hâlinde Anadolu'ya göç ettiler.

Osmanlı Devleti'nin savaşlar ve siyasi antlaşmalar sonucunda toprak kaybetmesiyle başlayan Türk ve Müslüman ahalinin Anadolu'ya doğru zorunlu göçlerinde büyük acılar yaşandı. Özellikle 93 Harbi ve sonrasında yüz binlerce Türk ile Müslüman hayatını kaybetti. Balkanlarda Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan, Makedonya, Romanya ve Karadağ devletleri kurulunca Türk ve Müslüman ahali Osmanlı Devleti himayesinden mahrum kaldı. Bulgar ve Rus çeteleri, azınlık durumuna düşürmek için Türkleri ve Müslümanları katletti. Bu

Konuyla ilgili etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

durumdan kurtulmak için göç etmek zorunda kalan Türkler ve Müslümanlar yollarda yine katliamlara maruz kaldı (Görsel 5.17).

Görsel 5.17: *Çerkes Sürgünü, Pyotr Nikolayevich Gruzinsky (Piyotr Nikoloyeviç Gruzinski), 1872, Devlet Müzesi, Rusya*

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonrasında Balkanlardaki topraklarının ve nüfusunun çok büyük bölümünü kaybetti. Justin McCarthy (Castin Makkarti), yüz yıllık süreçte Müslümanların maruz kaldığı zulümler hakkında araştırmalar yapmıştır. McCarthy'nin tespitlerine göre "Çoğunluğu Türk olan milyonlarca Müslüman ölmüş, milyonlarcası da şimdi Türkiye dediğimiz yere kaçmışlardı. 1821-1922 arasında 5 milyondan fazla Müslüman, topraklarından sürülmüştü. Beş buçuk milyon Müslüman ölmüştü; bir kısmı savaşlar sırasında katledilmiş, geriye kalanı da mülteci olup açlık ve hastalıktan kırılmıştı." Bütün mal varlıklarını geldikleri yerde bırakan muhacirler, devlet idarecilerinin sistemli ve ciddi çalışmaları sonucu kurulan yeni yerleşim yerlerine iskân edildiler.

Sıra Sizde

Türkiye'ye Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gelen göçmenler arasında görece varlıklı gruplar vardı. Bunlar şehirlere yerleşerek yeni gelişmekte olan tüccar ve sanayici sınıflara katıldılar. Sonraki göçmenler ise genellikle tarım bölgelerindendi ve memleketlerindeyken mallarını kaybetmiş veya çok ucuza elden çıkarmışlardı. Neticede Türkiye'ye fakir gelmişlerdi. Bilimsel esaslara dayanan bir iskan planı bulunmadığından bu son gelen göçmenler maddi sıkıntı çektiler. Çoğunluğu tarım bölgelerine yerleştirildi. Geldikleri memleketin şartlarından genellikle daha zor buldukları yeni ekonomik ve toplumsal şartlara kendilerini uyduramayınca bazıları şehirlere göç edip fabrikalarda ve zanaatlarda çalışmaya başladı. Şehirlerdeki işçi sınıfının büyükçe bir kısmı bu göçmenlerden meydana gelmiştir (Karpat, 2010, s. 184).

(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. 1890'da Üsküp'te doğmuş ve 1920'de Ankara'da yaşayan bir Türk olsaydınız, Balkanlar ve Anadolu'da yaşanan demografik değişimi nasıl betimlerdiniz?
2. Balkanlar ve Kafkaslardan yapılan göçlerin ortak rotası neden Anadolu olmuştur? Müslümanların ve Türklerin bu coğrafyaya verdikleri önem açısından değerlendiriniz.
3. Müslümanların ve Türklerin Anadolu'ya göç etmelerinin siyasi, askerî, ekonomik sebeplerini ve etkilerini analiz ediniz.

5.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞMENİN GÜNDELİK HAYATA YANSIMALARI

Beyin Fırtınası

Yenilikler, gündelik yaşamımızı nasıl etkiler? Açıklayınız.

Osmanlı Metropolleri İstanbul, İzmir ve Selanik

Sanayileşme ve kentleşme birbiriyle etkileşim hâlinde gelişmeye devam etti. Bunun temel nedeni kırsal kesimden sanayi bölgelerine doğru başlayan büyük göç dalgalarıydı. Nüfusu yoğunlaşan kentlerin dokusunda yapısal dönüşümler yaşandı. İş yaşamında profesyonelleşmenin ve disiplinin önem kazandığı bu yeni şehirlerde özel alan ile kamusal alan birbirinden kesin çizgilerle ayrıldı. Böylece kentsel planlama çerçevesinde kentlerin yeniden tasarlanması gerekti. Büyük kamu binaları, hastaneler, köprüler, parklar, caddeler, bulvarlar bu yeni kent anlayışının dokusunda öne çıkan yapı unsurlarıydı. Sanayileşme ve modernleşmenin etkisiyle Avrupa'da metropoller oluştu. Bunların başında Berlin, Londra, Paris gibi büyük şehirler yer aldı.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde birçok alanda gerçekleştirilen reformlarla toplumsal bir dönüşüm yaşandı. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkilerin geliştiği bu dönemde Osmanlı şehirleri de bu ilişkileri destekleyecek şekilde değişim gösterdi. Bu değişim öncelikle her biri büyük bir liman şehri olan İstanbul, İzmir ve Selanik'te görüldü. Bu şehirler Avrupa metropolleri gibi tasarlanarak değil zamanla değişim göstererek kurulmuş oldu. Eskinin yanına yeninin eklenmesi ile oluşan bu Osmanlı metropollerinde Avrupa şehir dokusunun yansımaları da görüldü.

Görsel Analizi

Yönerge: Osmanlı Devleti'nin son dönemine ait aşağıdaki görsellerden hareketle soruları cevaplayınız.

Görsel 5.18: İstanbul

Görsel 5.19: İzmir

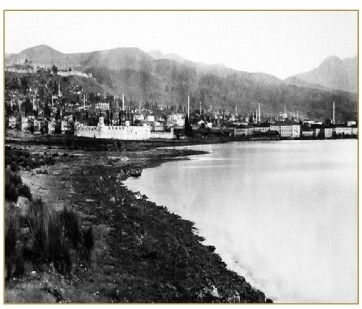

Görsel 5.20: Selanik

1. Görsellere göz atınız. Görsellerde önce neleri fark ettiniz? Osmanlı metropollerinin özellikle liman şehirleri olmasının sebebi ne olabilir?
2. Bu üç şehrin sunduğu yaşam koşullarının birbirine benzer veya birbirinden farklı olması konusunda neler söylersiniz? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Osmanlı metropollerindeki değişim kendini konut tarzlarında da gösterdi. Üç aşamada gerçekleşen bu değişimin birinci aşamasında ahşap konutlar, yerini yangına daha dayanıklı olan kâgir konutlara bıraktı. İkinci aşamada apartmanlar ortaya çıkmaya başladı. Son aşamada ise nüfusun artması sonucu şehir çevresinde öbekleşen yapılarla şehir dokusu merkezden çevreye doğru genişledi. Şehirlerde kurulan yeni ulaşım (demir yolları, tramvay) ve iletişim ağlarıyla (telgraf) şehir içinde, şehirler arasında etkileşim arttı. Bu da Osmanlı şehirlerinde değişimi sağlayan unsurlardan biri olmuştur.

Sıra Sizde

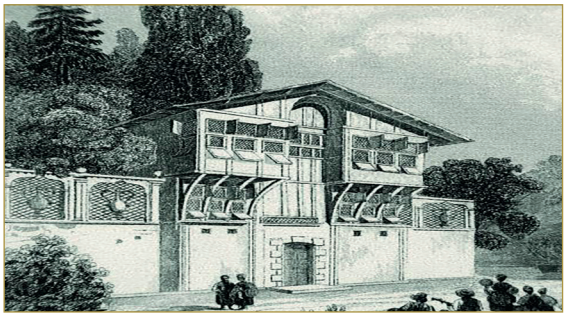

Görsel 5.21: *Ahşap bina*

Görsel 5.22: *Taş veya tuğladan yapılan kâgir bina*

1. İki yapının birbirine göre avantaj ve dezavantajları neler olabilir? Gerekçelendirerek açıklayınız.
2. Osmanlı şehir dokusunun gelişim sürecine Avrupa'nın etkisini değerlendiriniz.

Salgın Günlerinde Osmanlı

Salgın hastalıklar tarih boyunca insanlığı tehdit eden unsurlardan biri olmuştur. Etkisi ortaya çıktığı coğrafyayla sınırlı kalmayan salgın hastalıklar kamu sağlığını olumsuz etkilemiş ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde ve dünyanın geri kalanında halk sağlığını vakıflar ile dinî topluluklar korumuştu. Modern devletlerde nüfusun fazla olması savaş, üretim faaliyeti, vergi gibi konularda bu devletlere önemli bir avantaj sağlamıştı. Bu sebeple devletler, halklarını salgınların olumsuz etkilerinden korumaya çalışmışlardı. Toprakları Afrika, Asya ve Avrupa'ya yayılan Osmanlı Devleti de salgın hastalıklardan etkilendiğinden toplum sağlığı için birçok tedbir almıştı.

XIX. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devleti'nde sağlık işlerinden Hekimbaşılık kurumu sorumluydu. Özellikle vakıflar tarafından kurulan ve halka ücretsiz sağlık hizmeti sunan darüşşifalar, hekimbaşının kontrolündeydi. XIX. yüzyılda devletin kurumsallaşmasıyla kamu sağlığı da devlet eliyle yürütülmeye başlandı. 1827'de açılan Tıbhâne-i Âmire (Mekteb-i Tıbbiye) ile doktorların yetiştirilmesi merkezîleşti ve Hekimbaşılık da Tıbbiye Nezareti hâline getirilerek kurumsallaştırıldı (1850). Salgın hastalıkla mücadele için nizamnameler yayımlanarak merkezî ve yerel idarenin kamu sağlığıyla ilgili yetkileri, sorumlulukları belirlendi.

Tıbbiye Nezaretinin salgın hastalıklar için aldığı tedbirlerin başında karantina uygulaması vardı. 1817'de Hindistan'da başlayan kolera salgını, Osmanlı coğrafyasını tehdit edince 1831'de II. Mahmut tarafından ilk karantina tedbiri uygulandı. Osmanlı coğrafyasına gelen gemiler karantinaya alındı ve gerekli tedbirler Karantina Nezareti tarafından uygulandı. Ayrıca hastalığın görüldüğü yerde yaşayanların başka bölgelere gitmeleri de engellendi, seyahat zorunluluğu olanlara sıhhi pasaport verildi. Hastalık bulunan bölgelerden gelenlerin ise beş gün karantinada bekletilmesi kararlaştırılmıştı. Alınan tedbirlerle kolera salgını dört ayda sonlandırılabilmişti.

Hastalık belirtisi gösterenlerden numune alınarak vilayetin bakteriyoloji laboratuvarına gönderilmesi de salgının tespitinde önemli bir uygulamaydı. Bu uygulamaların yanında kent temizliğinin sağlanması amacıyla kanalizasyon sistemleri ile içme suyu şebekelerinin temizliği, kasapların ve lokantaların denetlenmesi gibi tedbirler alınmıştı. Hastalığın yayılmasını önlemek için salgın dönemlerinde okullar da tatil edilmişti.

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dr. Hikmet Süreyya Bey'in hazırladığı istatistiğe göre, 1918 yazından Aralık 1919'a kadar 5.000 kişi ölmüştür. Avanzade M. Süleyman ise, "bu menhus nezlenin 14.000'den fazla kardeşimizi insafsızca alıp götürdüğünü" yazmıştır. Verilen sayılar tahmini olsa da bir buçuk senede 16.000 dolayında İstanbullunun bu hastalığa kurban gittiği düşünülmektedir. [...] 1920 kışında yeniden başlayan ve İstanbul'un her tarafına yayılan İspanyol nezlesinin girmediği ev kalmamıştı. Bu hastalığa yakalanan devlet memurlarının çoğu evlerinde yatmaktaydı. Hastalığı fırsat bilen eczacılar ilaç fiyatlarını artırmıştı. Üstelik vizite ücretlerinin yüksekliğinden orta hâlli aileler bile evlerine doktor çağıramıyorlardı. Bu durumda hastalar tedavi olamıyordu. Bu yüzden Dâhiliye Nezareti, Şehremaneti'nden belediye dairelerindeki doktor sayısını artırmasını, Harbiye Nezareti'nden de 30 askerî hekimin salgın geçinceye kadar belediye doktorları refakatinde geçici olarak çalıştırılmak üzere görevlendirilmesini istedi. Harbiye Nezareti, kolorduların doktor ihtiyacı bile karşılanamadığından istenen doktorları göndermenin mümkün olmadığını bildirdi. Zengin fakir demeden herkesi tutan İspanyol nezlesi, Sultan Vahdeddin'i de yatağa sermişti. Anadolu'ya geçmeden önce bu hastalığı atlatan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri reisi olarak Ankara'dan padişaha geçmiş olsun telgrafı çekmişti (Yıldırım, 2015, s. 117).

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
2. Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıkların etkileri hakkında daha fazlasını öğrenmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.
   .....
3. Salgın hastalıkların Osmanlı Devleti'nde etkilerine verilen örneklerden hareketle salgınların günümüzdeki benzer ve farklı etkilerine örnekler veriniz.
   .....

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan önce çiçek aşısının dışında kolera, tifo, dizanteri, kuduz gibi hastalıklar için ücretsiz aşı uygulaması önleyici tedbirler arasındaydı. İnsanların yanında hayvanların da salgın hastalıklardan korunması amacıyla hayvanlara da aşı ve serum uygulamasına yer verildi. Yurt dışından aşı temini zor ve maliyetli olacağından yurt içinde telkihhaneler [aşı laboratuvarı (Görsel 5.23)] kuruldu.

Görsel 5.23: *Telkihhane-i Şâhâne, İstanbul*

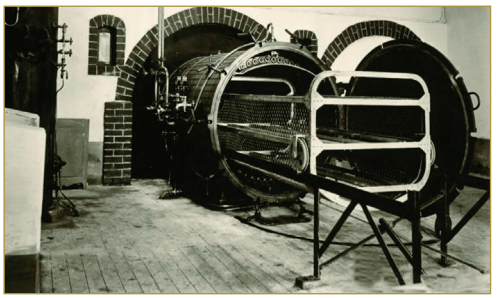

Görsel 5.24: *Üsküdar Tebhirhanesinde basınçlı buharlı kazan, İstanbul*

Telkihhaneler Cumhuriyet Dönemi'nde kapatılarak yerine Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü kuruldu. Salgına neden olan mikropların dezenfekte edilmesi için tebhirhaneler [buharlı dezenfeksiyon merkezi (Görsel 5.24)] inşa edildi.

Metin Analizi

Yönerge: Verilen metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nde kamu sağlığı için kurulmuş olan Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye tarafından sağlık müfettişleri görevlendirilmişti. Teftişler yanında ahalinin bilinçlendirilmesine de önem verilmişti. Kişinin hastalığa yakalandıktan sonra tedavi edilmesindense hastalığı önlemeye yönelik tedbirler daha önemliydi. Bu bağlamda vücudun temiz tutulması, temiz hava solunması, evlerin sürekli havalandırılması, kötü kokulardan uzak durulması, evlerin pislikten arındırılması, tuvaletlerin temiz tutulması ve evlere güneş girmesi gibi konularda halka tavsiyelerde bulunuluyordu (Yaşayanlar, 2017, s. 10).

(Metnin aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metinde anlatılan tarihî olay veya olgu ile ilgili ana noktaları belirleyiniz.
   .....
2. Osmanlı Devleti'nde salgınla mücadele konusunda daha fazla bilgi edinmek için yazara ne sorardınız? Açıklayınız.
   .....
3. Osmanlı Devleti'nde kamu sağlığı için ahaliye yapılan tavsiyelerden farklı olarak günümüzden ne gibi örnekler gösterebilirsiniz?
   .....

Modernleşen Dünyada Sosyal Bir Gerçeklik: Kamuoyu

Beyin Fırtınası

Dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmelerden haberdar olmak sizce bir ihtiyaç mıdır? Öz denetim ve sorumluluk açısından yorumlayınız.

Halkın herhangi bir konu hakkında genel olarak ortaya koyduğu fikirler ve kanaatler olarak ifade edilen **kamuoyu**, insanların toplumsallaşmasıyla birlikte oluşmuş bir olgudur. İnsanlar, toplumsal hayat içinde yer aldıkça bilgiye ulaşmak ve ulaştığı bilgiler hakkında değerlendirme yapmak istemiştir. Kamuoyunun oluşmasında kuşkusuz en önemli etken basındır. XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da çıkan gazeteler (Görsel 5.25) ve süreli yayınlar halkın bilgi edinme ihtiyacını önemli ölçüde karşılamıştır. Böylece Avrupa'da halk, basından edindiği bilgiler çerçevesinde belirli bir

kanaate sahip olmuş ve görüşlerini ifade edebilmiştir. İnsanlar gazete ve süreli yayınlar üzerinden elde ettikleri, okuyup işittikleri, gördükleri, anlamlandırdıkları bilgiler ekseninde fikir sahibi olmuştur.

Yunan İsyanı'nın uluslararası gazetelerde yer almasıyla birlikte Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhine bir etki oluştu. Bu durumu fark eden Osmanlı idarecileri, Osmanlı Devleti'nin de gazeteler çıkarmasının iyi olacağını düşündüler. Böylece 1831 yılında ilk resmî gazete olan *Takvîm-i Vekayi*, 1840 yılında ise *Ceride-i Havadis* yayım hayatına başladı. Bu gazeteler Osmanlı idaresinin yönlendirmeleri doğrultusunda haberler yaptı. 1860 yılından itibaren ise devletten destek almayan, devletin politikalarını eleştiren, bağımsız gazeteler ile süreli yayınlar yayım hayatına başladı.1860-1878 arası dönemde sadece İstanbul'da 130 yeni gazete ve dergi çıktı, günlük toplam tiraj 20.000'e ulaştı. *Tasvir-i Efkâr, Muhbir, Hürriyet*, *İbret* (Görsel 5.26) gibi bağımsız gazete ve süreli yayınların varlığıyla Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda bağımsız bir kamuoyu oluştu. Çünkü bu gazeteler; siyaset, eğitim, ekonomi, hukuk, sosyal hayat başta olmak üzere birçok konuda bağımsız haber ve değerlendirmeler yaptı. Bu gazetelerin etkisiyle kamuoyu tüm ülkede bir sosyal gerçeklik hâlini aldı. Ülke içindeki ve dışındaki tüm gelişmeleri okuyan, düşünen, eleştiren ve gelişmelerle ilgili önerilerde bulunan bir aydın kitlesi oluştu.

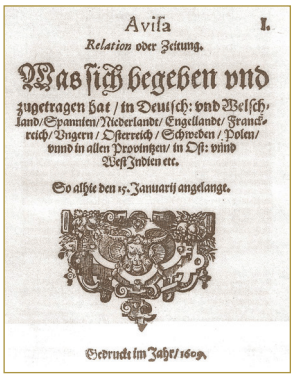
Avisa I.
Relation oder Zeitung.
Was sich begeben vnd
zugetragen hat / in Deutsch: vnd Welsch-
land/Spannien/Niederlandt/ Engellandt/ Franck-
reich/ Vngern / Oesterreich / Schweden / Polen/
vnnd in allen Provintzen/ in Ost: vnnd
West Indien etc.
So alhie den 15. Januarij angelanget.
Gedruckt im Jahr/ 1609.

Görsel 5.25: *Dünyada yayımlanan ilk gazete olarak bilinen Almanca Avisa Relation oder Zeitung (Aviza Relatyon Ude Zaytung) gazetesinin ilk sayfası, 1609*

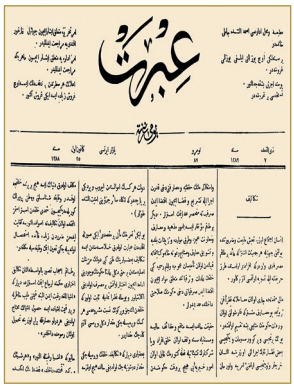
عبرت

Görsel 5.26: *İbret gazetesinin ilk sayfası, 6 Ocak 1873*

Bakış Açısı

Bağımsız basın kamuoyunun şekillenmesinde ne tür etkilere sahip olabilir?

XIX. yüzyılda gazetelerin ve süreli yayınların yayılması sonucu kamuoyunun başta devlet idaresi olmak üzere toplumsal hayatın tüm alanlarında dönüştürücü etkisi görüldü. Bu açıdan bakıldığında bireyi, toplumu ve siyasi yapıyı etkileyen özgürleşme, modernleşme, demokratikleşme gibi gelişmelerin yaşanması olağandı.

Sıra Sizde

Gazetenin ilk sayısının başyazısında Şinasi, gazetenin amacını şöyle dile getirir. Gazetenin amacı halka haber ulaştırıp, halkın kendi çıkarlarını ve yararlarını düşünerek kendi sorunlarını düşünme ve onları çözme işlevini kazandırmaktır. Şinasi'ye göre gazete halkın eğitiminin gelişmesi sorunlarını ele almalıdır. "Halk ancak, gazete aracılığıyla kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini belirtebilir. Bunun içinde gazete, her kültürlü ulus için gereklidir (Demir, 2014, s. 71)."

(Metnin aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Şinasi'ye göre gazeteler niçin var olmalıdır? Açıklayınız.
2. Şinasi'nin görüşlerine katılıyor musunuz? Bu görüşlere ne gibi eklemeler ve eleştiriler yaparsınız?
3. Kamuoyunun oluşmasında gazetelerin ve süreli yayınların etkisine güncel örnekler veriniz.

1-2. sorudaki analiz ve değerlendirme tablosunda boş bırakılan alanlara cevaplarınızı yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarını sebep ve etki açısından değerlendiriniz.

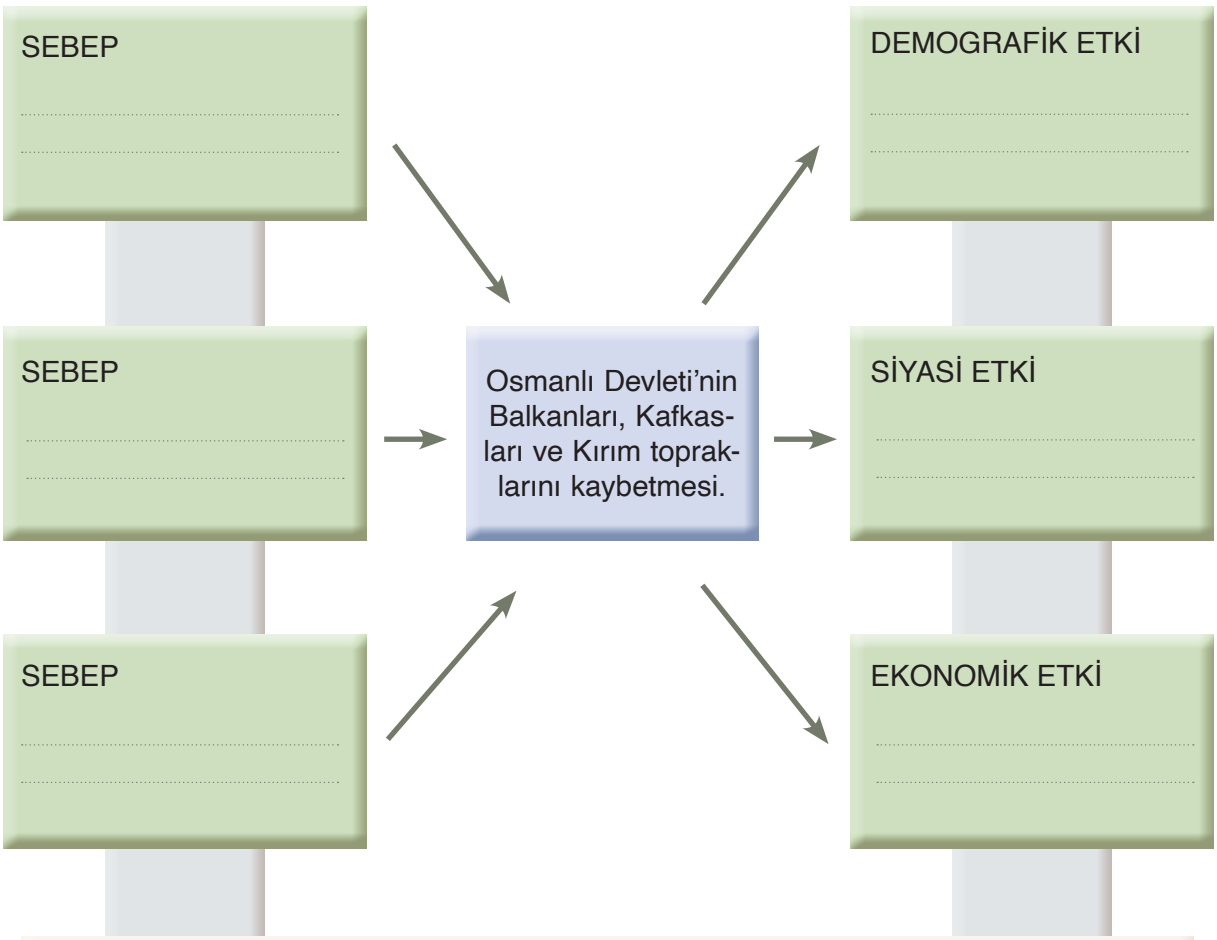

DİĞER SONUÇLAR

2. Balta Limanı Antlaşması'nı tarihî önemi açısından değerlendiriniz.

Antlaşmanın kısa açıklaması: .....
Tarihsel Önem Kriterleri
Balta Limanı Antlaşması tarihî olarak hangi açılardan önemlidir?
Balta Limanı Antlaşması'ndan hangi devletler etkilendi?
Balta Limanı Antlaşması'ndan antlaşmanın tarafı olan devletler nasıl etkilendi?
Balta Limanı Antlaşması'nın günümüze etkileri nelerdir?

3-10. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

3. Endüstriyel üretime geçiş çabaları esnasında Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı engeller nelerdir? Değerlendiriniz.

4. Balta Limanı Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ndeki yerli üreticiye etkisi bağlamında analiz ediniz.

5. I. Dünya Savaşı öncesi devletler arası bloklaşma olmasında sömürgeciliğin etkisi nedir? Açıklayınız.

6. Osmanlı Devleti'nde Millî İktisat Politikası'na geçilmesinin sebepleri nelerdir?

7. İmparatorlukların ulus devlete dönüşme süreçleri, ülkelerin nüfus yapısını nasıl etkilemiştir? Balkan coğrafyasındaki demografik hareketler bağlamında açıklayınız.

8. **Osmanlı Devleti'nin Kırım ve Balkan topraklarını kaybetmesi, bölgede yaşayan Türk ve Müslüman ahaliyi hangi kararları almak zorunda bırakmıştır? Açıklayınız.**

.....

.....

9. **XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında gazete ve yayın sayısının artmasının sosyopolitik etkilerini değerlendiriniz.**

.....

.....

10. **Aşağıda verilen sözcükleri ve sözcük gruplarını kullanarak tarihî içeriğe sahip bir metin yazınız.**

dış borç Düyûn-ı Umûmiye faiz iflas Kırım Savaşı vergi

.....

.....

.....

11-15. sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

11. **Osmanlı Devleti'nde endüstriyel üretime geçiş sürecinde**

I. ham madde eksikliği,

II. sermaye yetersizliği,

III. yetişmiş personel eksikliği

durumlarından hangileri karşılaşılan engellerden değildir?

A) Yalnız I

B) Yalnız III

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

12. 1881'de Düyûn-ı Umûmiyenin (Genel Borçlar İdaresi) kurulması ile sömürgeci güçler Osmanlı vergi gelirlerinin bir kısmına el koydular.

Bu olayın yaşanmasında Osmanlı Devleti'nin

I. mali olarak iflas etmesi,

II. savaşlarda mağlubiyet yaşaması,

III. Avrupalı devletlerden yüksek faizli borçlar alması

durumlarından hangileri doğrudan etkili olmuştur?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve II

D) I ve III

E) I, II ve III

13. İngiltere'nin Kavalalı'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması ve Osmanlı Devleti üzerinde oluşan Rusya nüfuzunu kırması karşılığında İngiltere ile Balta Limanı Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne olumsuz etkileri olmuştur.

Balta Limanı Antlaşması'nın

I. İngilizlere diledikleri miktarda ham maddeyi satın alma imkânı verilmesi,

II. İngilizlerin de Osmanlı topraklarında iç ticaret yapabilmesi,

III. İngilizlerle olan transit ticaretten alınan verginin kaldırılması

maddelerinden hangileri Osmanlı Devleti'ndeki yerli üreticiyi olumsuz etkilemiştir?

A) Yalnız II

B) Yalnız III

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

14. **Aşağıdakilerden hangisi İttihat ve Terakki hükûmetlerinin Millî İktisat Politikası çerçevesinde yaptıkları arasında gösterilemez?**

A) Kooperatifler kurmak

B) Üreticiye kredi vermek

C) Millet mektepleri açmak

D) İhracat vergilerini artırmak

E) Millî bir burjuvazi oluşturmak

15. Ulus devletleşme sürecinde azınlık durumundaki topluluklar özerklik, bağımsızlık gibi taleplerde bulundular. Bağımsızlık kazanarak birer ulus hâline gelen bu topluluklar çok uluslu imparatorlukların demografisinin değişmesine yol açmıştır. Bağımsızlık hedeflerine ulaşamayanlar da azınlık statüsünde yaşamak veya kendi uluslarının çoğunlukta olduğu topraklara göç etmek zorunda kalmışlardır.

Buna göre imparatorluklar ulus devlet hâline gelirken

I. etnik temelli sorunlar,

II. nüfusun homojenleşmesi,

III. çok uluslu devletlerin parçalanması

gelişmelerinden hangilerinin meydana geldiği söylenebilir?

A) Yalnız II

B) Yalnız III

C) I ve III

D) II ve III

E) I, II ve III

16-18. soruları aşağıda verilen metinden ve görselden yararlanarak cevaplayınız.

Görsel 5.27: *Düyûn-ı Umûmiye karikatürü (Görselde sağ arkada batmakta olan geminin bayrağında "Osmanlı İmparatorluğu", Mustafa Kemal Atatürk'ün kullandığı kayığın bayrağında "Türkiye Cumhuriyeti", sağ altta Avrupalı temsilcinin tutunduğu fıçıda "Düyûn-ı Umûmiye" yazmaktadır.), Ratip Tahir Burak, 27 Ekim 1923, Aydede Gazetesi, İstanbul*

Avrupalı alacaklılar, kendilerine tahsis edilen Osmanlı gelirlerinin idaresi için milletlerarası resmî bir komisyon kurulmasını istediler. Bâbıâli'nin bunu kabul etmemesi üzerine alacaklıların seçeceği temsilcilerden oluşacak bir meclisin kurulması kararlaştırıldı. Bunun sonucunda 1881'de kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ile Avrupalı devletler, Osmanlı vergi gelirlerinin bir kısmına el koydular. 1854-1874 yılları arasında plansız programsız yapılan aşırı borçlanmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, âdeta devlet içinde devlet hüviyetini kazandı. Dış borçlar, Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve siyasi gelişmesine darbe vurduğu gibi yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu sırasında da büyük sıkıntı doğurmuştur (Görsel 5.27). 1944'ten itibaren on yıl içinde borcun tasfiyesi için çalışmalar yapıldı ve 1954'te ödemelerin tamamlanacağı karara bağlandı. 1854'te başlayan dış borçlanma, tam 100 yıllık bir maceradan sonra böylece kapanmış oldu.

16. Osmanlı Devleti'nin tam bağımsızlığını Düyûn-ı Umûmiye İdaresi bağlamında değerlendiriniz.

.....

.....

17. Bayrağında Türkiye Cumhuriyeti yazan filika ile bayrağında Osmanlı İmparatorluğu yazan ve batmakta olan gemi arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.

.....

.....

18. Düyûn-ı Umûmiye tecrübesinden hareketle bir devletin ekonomi politikasının ülkenin geleceğine etkisini değerlendiriniz.

.....

.....

Etkileşimli bulmaca için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorular için karekodu okutunuz.

Öz Değerlendirme Anketi'ni doldurmak için karekodu okutunuz.

SÖZLÜK

A

afaki: Gereksiz, önemsiz (söz).

ahali: Aralarında aynı yerde bulunmaktan başka hiçbir ortak özellik bulunmayan kişilerden oluşan topluluk, halk.

ahrar: Hürler.

antlaşma: Devletler arasında imzalanan yazılı anlaşma, muahede, ahit.

argüman: 1. Kanıt. 2. Tez, iddia, sav.

aristokrat: Doğuştan veya hükümdar buyruğuyla, bazı ayrıcalıklara sahip olan ve özel ünvanlar taşıyan (kimse), asaletli, soylu.

âyan: 1. Osmanlılarda, bir kentin ileri gelenleri. 2. Osmanlılarda, XVIII. yüzyıldan bu yana illerin yönetiminde yetki kazanmış yerli kişiler.

azınlık: Bir ülkede ayrı soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk, ekalliyet.

B

bâbıâli: 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek yönetim organlarının bulunduğu yapı 2. Osmanlı hükûmeti.

bedevi: Çölde, çadırda yaşayan göçebe.

bertaraf etmek: Ortadan kaldırmak, gidermek.

bölük: Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik.

burjuva: Orta sınıftan olan, kent soylu.

bürokrat: Devlet kurumlarında çalışan üst düzey yönetici.

C-Ç-D

cizye: İslam ülkelerinde Müslüman olmayanlardan alınan bir vergi türü.

diplomasi: Milletlerarası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü, milletlerarası dış siyaset.

doktrin: Bilimde, felsefede bir görüşü bir sistem içinde belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olarak oluşturan ilke ve dogmalar bütünü, öğreti.

donanma: Bir devletin deniz kuvvetleri, armada.

E

empati: Aynı duyguları paylaşma, duygudaşlık.

emperyalizm: Bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık, yayılımcılık, emperyalistlik.

endüstri: Ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü, sanayi.

enflasyon: Para değerinin düşmesi ve fiyatların yükselmesi şeklinde kendini gösteren ekonomik durum.

eşraf: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler.

etfal: Çocuklar.

etnik: Aynı ırk, dil veya kültürden olan, bir topluluğa ait, kavmî.

evrensel: 1. Evrenle ilgili. 2. Bütün insanlığı ilgilendiren, âlemşümul, cihanşümul, kozmik, üniversal.

F

faiz: İşletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, ürem, nema.
feodal: Derebeylikle ilgili.
feshetmek: Kapatmak, dağıtmak.
fetva: İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan şeyhülislam veya müftü tarafından verilebilen belge.
fırka: 1. İnsan topluluğu, bölük, cemaat, tâife. 2. Parti.
finansman: Bir girişime işleyebilmesi, gelişebilmesi için gereken para ve krediyi sağlama işi.
fütuhat: Zaferler, fetihler.

G-H

garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.
güzergâh: 1. Takip edilen yol, yol boyu. 2. Yolun geçtiği yer, yol üstü.
hakir: Aşağı görülen, değersiz.
ham madde: Bir ürün elde edilmesinde kullanılan temel bileşenlerin işlenip elde edilmesinden önceki durumu.
hanedan: Hükümdar, devlet büyüğü vb. bir kişiye dayanan soy, büyük aile.
hat: Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu biçimde yazılmış yazı.
hendese: Nokta, çizgi, açı, yüzey ve cisimlerin birbiriyle ilişkilerini, ölçümlerini, özelliklerini inceleyen matematik dalı, geometri.
hiyerarşi: Mevki ve rütbe sırası.
homojen: Her tarafı aynı yapıda ve nitelikte olan, mütecanis.

I-İ-J

ıslahat: Bir şeydeki aksaklık ve eksiklikleri düzeltmek için yapılan işler, yenilikler, reform.
icazet: 1. İzin.
2. Onay, onaylama.
3. Diploma.
ihtilal: Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim.
ilhak: Egemenliği altına alma.
ilmiye: Osmanlılarda din, yargı ve öğretim işleriyle uğraşan devlet görevlileri sınıfı.
iltimas: Haksız yere, yasa ve kurallara uymaksızın kayırma, arka çıkma.
imtiyaz: Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.
inkılap: Toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan köklü değişiklik, iyileştirme; devrim: Yazı inkılabı.
iskân: Bir kimseye veya bir topluluğa yurt sağlamak, yurtlandırma.
istihdam: Bir görevde, bir işte kullanma.
istihkâm: Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.
istişare: Bir iş için bilgi veya yol sormak, görüş almak, danışma.
işgal: Bir yeri ele geçirme.
itilaf: Anlaşma, uyuşma, uzlaşma.
ittifak: Anlaşma, uyuşma, bağlaşma.
ittihat: Birleşme, birlik kurma, bir olma.
jeopolitik: Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi.
jeostrateji: Bir devletin stratejisini belirlerken coğrafyaya dayalı unsurların değerlendirilmesi.

K

kâgir: Taş veya tuğladan yapılan (yapı).
kalemiye: Osmanlı devlet teşkilatında idare adamları ve memurlar sınıfı.
kalifiye: Bir şeye ayırt edici özellik veren, nitelikli.
kamuoyu: Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu, amme efkârı, efkârıumumiye.
kapitülasyon: Bir ülkede yurttaşların zararına olarak yabancılara verilen ayrıcalık hakları.
Katolik: Roma kilisesinin kendine verdiği ad.
kıssadan hisse: Anlatılan bir hikâyeden, olaydan alınacak ders.
komite: Belli bir konuyu ele almak amacıyla bir kurul içinden birkaç kişi seçilerek oluşturulan kurul, encümen, alt kurul.
konjonktür: 1. Geçerli durum. 2. Her türlü durum ve şartın ortaya çıkardığı sonuç.
kooperatif: Ortaklarının gereksinimlerini uygun şartlarda elde etmelerini sağlamak amacıyla kurulan birlik.

L

lağımcı: Kale kuşatmalarında sur duvarlarına ulaşmak ve surlara alttan tahribat vermek için tünel kazan özel eğitimli asker.
literatür: Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi, edebiyat.
liyakat: Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırlık durumu, değim.
lojistik: Geri hizmetle ilgili.

M

mahallî: Belli bir yöre ile ilgili, yöresel.
mamul: Yapılmış, işlenmiş, imal edilmiş (eşya, yiyecek).
mecmua: Siyaset, edebiyat, teknik, ekonomi vb. konuları inceleyen ve belirli aralıklarla çıkan süreli yayın, dergi.
mehdi: Doğru yolda olan, hidayete ermiş olan.
melun: Tanrı tarafından lanetlenmiş olan, lanetli.
meşru: Yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu, yasalara uygun, yasal.
metropol: Bir ülkede büyük kentlerden herhangi biri, ana kent.
mezhep: Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri.
misyon: Dinî, ilmî, siyasi vb. alanlarda bir kimseye, bir heyet veya topluluğa verilen ve yüksek bir amaç taşıyan özel görev.
modernleşme: Çağdaşlaşma.
monarşi: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim, tek erklik.
muhacir: Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), göçmen.
muhalif: Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olan, aykırı olan kimse.
muzır: Zarar veren, zararı dokunan, zararlı.
mültezim: Devlet gelirlerinden birinin toplanması işini götürü olarak üzerine alan kimse, iltizamcı, kesenekçi, kesimci.
mütesellim: Tanzimat'tan önce vali ve mutasarrıflar tarafından kendi bölgeleri içindeki sancak ve kazalara tayin edilen kaymakam seviyesindeki idareci.
müttefik: Aralarında anlaşma veya sözleşme sağlanmış olan (kimse veya topluluk), bağlaşık.
müzakere: Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, oylaşma.

N

naip: Tahtta hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse.

nakdî: Para ile ilgili, para bakımından, parasal.

nezaret etmek: Denetlemek, bakmak.

nizamname: Herhangi bir kurumun veya kuruluşun tutacağı yolu ve uygulayacağı hükümleri sırasıyla gösteren maddelerin hepsi, tüzük.

nüfuz: Söz geçirme, güçlü olma, erk.

O-Ö

ortodoks: Hristiyanlığın Ortodoksluk mezhebine mensup kimse.

otorite: Siyasi veya idari güç.

öğreti: Bilimde, felsefede bir görüşü bir sistem içinde belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olarak oluşturan ilke ve dogmalar bütünü, doktrin.

özerklik: Bir topluluğun, bir kuruluşun ayrı bir yasaya bağlı olarak kendi kendini yönetme hakkı, muhtariyet, otonomi, otonomluk.

P

protestanlık: Hristiyanlık mezhebi

protesto: Bir davranışı, bir düşünceyi, bir uygulamayı haksız, yersiz, gereksiz bularak karşı çıkma, kabul etmeme.

protokol: Bir toplantı, oturum, soruşturma sonunda imzalanan belge.

R

reaya: Bir hükümdarın yönetimi altındaki halk.

reform: Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, düzeltme.

resmî: Devletin olan, devlete ait, devletle ilgili, özel karşıtı.

ruhban: Rahipler.

ruhsat: İzin, müsaade.

S-Ş

seküler: Laik yaşama ait, dinden bağımsız olan.

serasker: Sadrazamlık göreviyle yükümlü olmayan ve Osmanlı ordusunun komutanlığını yapan vezirin ünvanı.

seyfiye: Osmanlı Devleti'nde idari ve askerî zümre mensupları.

sınai: Sanayi ile ilgili, endüstriyel.

skolastik: İnanç ve bilgiyi kiliseyle, özellikle Aristoteles'in bilimsel sistemini uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan Orta Çağ felsefesi.

slav: Rus, Beyaz Rus, Ukraynalı, Leh, Sırp, Hırvat, Sloven, Bulgar, Slovak ve Çek halklarına dillerindeki yakınlık dolayısıyla verilen ortak ad.

soykırım: Bir insan topluluğunu ulusal, dinsel vb. sebeplerle yok etme; jenosit, genosit, pogrom.

sömürge: Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke, müstemleke, koloni.
statik: Gelişme, ilerleme göstermeyen, yerinde sayan, duruk, durağan.
statü: Bir kimsenin, bir kurum veya bir toplum içindeki durumu.
statüko: Süregelen düzenin korunması durumu, sürer durum.
strateji: Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı, sevkülceyş.
sürgün: Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse.
şayia: Yayılmış haber, yaygın söylenti; duyultu.

T

taassup: Bir kimseye veya bir şeye aşırı düşkünlük ve tutkuyla bağlılık, bağnazlık.
tahkik: Bir sorunu açıklığa kavuşturmak amacıyla bir idari veya adli makamın yönettiği, ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplama, konuyu inceleme işi, soruşturma.
tahkimat: Bir yeri düşman saldırısına karşı koyabilecek duruma getirmek için yapılan türlü haberleşme, hendek, siper vb. savunma tesisleri.
talimname: Savaşta uygulanan türlü manevraları, araç ve gereçlerin nasıl kullanılacağını, her sınıfın görev ve davranışını belirten kuralların toplandığı kitap.
tamahkâr: Mala, yiyeceğe ve içeceğe doymak bilmeyen, açgözlü.
tasfiye: Görevine son verme.
taşra: Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık.
tazminat: Zarar karşılığı ödenen para, ödence.
tebaa: Bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olma durumu, uyruk.
teçhizat: Silah dışındaki savaş gereçleri, donatı.
telif: Kitap yazma.
terakki: İlerleme, yükselme, gelişme.
tolerans: Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, hoşgörü.
transatlantik: Atlantik Okyanusu'nu aşarak Avrupa ve Amerika arasında çalışan gemi.
türdeş: Türleri bir olanlardan her biri.

U-Ü-V-Y-Z

ulak: Resmî kâğıtları ve haberleri ivedilikle götürüp getiren görevli, haberci.
vakanüvis: Osmanlı Devleti'nde zamanın olaylarını tespit etmek ve yazmakla görevli devlet tarihçisi.
vesayet: İcrai ehliyeti bulunmayanları himaye ve idare etmeye ilişkin yetki ve sorumluluk anlamındaki hukuk terimi.
zanaat: El ustalığı isteyen işler.

KAYNAKÇA

16 Temmuz 2016 TBMM ortak bildirisi. (2016, Temmuz 16). *TBMM Tutanak Dergisi, 21(114), 377-378. 19. Yüzyıldan günümüze Türkiye'de iktidara müdahaleler ve darbeler uluslararası sempozyumu bildiriler kitabı 21-23 Mart 2018. (2019)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Adorno, T. W. (2007). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi* (N. Ülner, M. Tüzel, & E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.

Afyoncu, E. (2004a). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu* (C. 3). Yeditepe Yayınevi.

Afyoncu, E. (2004b). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu* (C. 2). Yeditepe Yayınevi.

Afyoncu, E. (2004c). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu* (C. 4). Yeditepe Yayınevi.

Afyoncu, E. (2005). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu* (C. 5). Yeditepe Yayınevi.

Afyoncu, E. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri isyanlar ve darbeler*. Yeditepe Yayınevi.

Afyoncu, E. (2011). *Fransa'ya Osmanlı tokadı*. Yeditepe Yayınevi.

Afyoncu, E. (2018). *Tanzimat öncesi Osmanlı tarihi araştırma rehberi*. Yeditepe Yayınevi.

Afyoncu, E. (2021). *Geleceği anlamak için yakın tarih dersleri*. Yeditepe Yayınevi.

Ağaoğulları, M. A. (1996). *İmparatorluktan Tanrı devletine*. İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kral devlet ya da ölümlü Tanrı*. İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. A. (2013). *Tanrı devletinden kral devlete*. İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. A. (2005). *Kral devletten ulus devlete*. İmge Kitabevi.

Akçura, Y. (2014). *Üç tarz-ı siyaset*. Türk Tarih Kurumu.

Akdag, M. (2010). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.

Akdağ, M. (1963). *Celali isyanları: 1550-1603*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.

Akkuş, Y. (2018). Modern dönem Osmanlı maliyesine analitik bir bakış. *İstanbul İktisat Dergisi*, *LXVIII*(1), 113-160.

Aksan, V. H. (2010). *Kuşatılmış bir imparatorluk Osmanlı harpleri 1700-1870* (G. Ç. Güven, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Akyol, E. D. (2013). Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *7*(31), 33-47.

Alatlı, A. (Ed.). (2010). *Batıya yön veren metinler: Rönesans, Protestan Reformu, Erken Modern Dönem, Bilim Çağı (1570-1815)*. İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksek Okulu.

Alkan, M. Ö. (2017). *Osmanlı'dan günümüze darbeler*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Amittay, J. B. (1983). *Siyasal düşünceler tarihi* (M. A. Kılıçbay & L. Köker, Çev.). Savaş Yayınları.

Anbar, A. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla finansal entegrasyonu: 1800-1914. *Maliye ve Finans Yazıları*, *84*(1), 17-37.

Armaoğlu, F. (2005). *20. Yüzyıl siyasi tarihi: 1914-1995*. Alkım Yayınları.

Artıkoğlu, P. (2011). Batılılaşma'nın Osmanlı aile yaşamındaki izleri. *38. ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.2007, Ankara, Bildiriler, Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik*, *I*, 47-57.

Artuk, M. E. (2013). Tanzimat Dönemi Osmanlı ceza kanunlarından 1840 ve 1851 tarihli kanunlarının incelenmesi. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, *16*, 5-20.
Aster, E. von. (2003). *Fransız İhtilali'nin siyasi ve içtimai fikirleri* (Ş. Şenel, Çev.). Berikan Yayınları.
Aydın, M. (2008). *Yapay sorun "Ermeni meselesi"*. İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü.
Ayverdi, İ. (2010). *Asırlar boyu tarihi seyri içinde misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Neşriyat.
Bayly, C. A. (2014). *Modern dünyanın doğuşu: Küresel bağlantılar ve karşılaştırmalar, 1780-1914* (M. N. Şellaki, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
Berkes, N. (2003). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
Beryy, A. (1996). *Bilimin arka yüzü* (R. L. Aysever, Çev.). TÜBİTAK.
Beydilli, K. (2013a). Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 31, ss. 515-516). Türkiye Diyanet Vakfı.
Beydilli, K. (2013b). Yeniçeri. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 43, ss. 450-462). Türkiye Diyanet Vakfı.
Bostan, İ., & Özbaran, S. (Ed.). (2009). *Türk denizcilik tarihi: Başlangıçtan XVII. yüzyılın sonuna kadar*. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
Bulut, M. (2005). Merkez, Akdeniz'den Atlantik'e kayarken Avrupalılar ve Osmanlılar. *Doğu Batı: Düşünce Dergisi*, *IX*(34), 223-230.
Bulut, M. (Ed.). (2019). *Sultan II. Abdülhamid dönemi: Siyaset-iktisat-dış politika-kültür-eğitim*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
Bulut, N. (2001). Sosyal devletin düşünsel temelleri ve çağdaş sosyal devlet anlayışı. *Prof. Dr. Turhan Tûfan Yüce'ye Armağan*, 321-335.
Burke, P. (2003). *Avrupa'da Rönesans: Merkezler ve çeperler* (U. Abacı, Çev.). Literatür.
Cipolla, C. M. (1998). *Silahlar ve Avrupa Sömürgeciliği.* Yöneliş Yayınları.
Cipolla, C. M. (2003). *Fatihler, korsanlar, tüccarlar: İspanyol gümüşünün efsanevi öyküsü* (T. Altınova, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Crosby, A. W. (2004). *Dünya benimdir: Avrupa ekolojik emperyalizmi 900-1900* (B. Altınok, Çev.). Kitap Yayınevi.
Çiğdem, A. (2006). *Aydınlanma düşüncesi*. İletişim Yayınları.
Davies, N. (2006). *Avrupa tarihi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.
Delanty, G. (2004). *Avrupa'nın icadı* (H. İnanç, Çev.). Adres Yayınları.
Delibaş, H. (2020). Transatlantik köle ticaretine dair bir analiz: Gorée ve Saint Louis köle ticareti. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, *2*(1), 32-42.
Demir, K. (2014). Osmanlı'da basının doğuşu ve gazeteler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*, 57-88.
Demir, K. A. (2020). Coğrafi Keşiflerin ekonomi ve kamu yönetimi sistemine katkıları: Merkantilizm ve kameralizm. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *29*(1), 118-135.
Demir, M. (2016). Osmanlı kadınları arasında modanın yaygınlaşmasında bir araç olarak biçki-dikiş. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *I*(2), 71-90.

Demirarslan, D. (2006). Osmanlı'da modernleşme/batılılaşma sürecinin iç mekân donanımına etkileri. *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, *XV*(45-46-47), 35-66.
Demirarslan, D. (2011). Batılılaşma sürecinde Türk barınma kültüründeki değişim ve konuttaki yansımaları. *38. ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.2007, Ankara, Bildiriler, Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik*, *I*, 209-220.
Demiroğlu, H. (2015). Fransız İhtilali sonrası Çarlık Rusyası'nın Balkan siyaseti. *Yeni Türkiye*, *68*, 2807-2817.
Demirtaş, M. (2009). Kırım Savaşı ve 93 Harbi sürecinde Osmanlı memleketine gelen göçmenlerin sevk ve iskânları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *XVI*(41), 215-238.
Diamond, J. (2002). *Tüfek, mikrop ve çelik: İnsan topluluklarının yazgıları* (Ü. İnce, Çev.). TÜBİTAK.
Dönmez, A. (2019). Tanzimat, Islahat Fermanları ve Avrupa devletleri: İçerik, ortaya çıkış ve tepkiler (1839-1856). *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, *XI*(22), 37-65.
Dumrul, Y., & Dumrul, C. (2014). Osmanlı İmparatorluğunun kapitalist paternde sanayileşmesinin önündeki engeller üzerine bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *23*(12), 146-170.
Dündar, O. (2017). Merkantilizme karşı Osmanlı İmparatorluğu. *International Journal of Disciplines In Economics and Administrative Sciences Studies*, *3*(6), 239-247.
Emecen, F. M., & Afyoncu, E. (2018). *Savaşın sultanları: Osmanlı padişahlarının meydan muharebeleri*. Bilge Yayım Habercilik ve Danışmanlık.
Engels, F., & Marx, K. (2008). *Komünist manifesto* (C. Üster & N. Deriş, Çev.). Can Yayınları.
Eraslan, C. (Ed.). (2017). *Objektiften yansıyanlarla sultan II. Abdülhamid döneminde eğitim*. Üsküdar Belediyesi.
Eraslan, C. (Ed.). (2018). *Fotoğraflarla sultan II. Abdülhamid dönemi sağlık müesseseleri: Hastaneler*. Üsküdar Belediyesi.
Erdem, E. (2017). Sanayi Devriminin ardından Osmanlı sanayileşme hamleleri: Sanayi politikalarının dinamikleri ve zaafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17-44.
Ergin, K. (2017). İttihat ve Terakki döneminde milli iktisat anlayışı (1913-1918). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(1), 114-127.
Erözden, O. (1997). *Ulus-devlet*. Dost Kitabevi.
Ertuna, İ. Ö. (2005). *Kapitalizmin son direnişi*. Alfa Basım Yayım.
Genç, M. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. Ötüken Neşriyat.
Giddens, A. (1998). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdili, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
Goff, J. L. (2008). *Avrupa'nın doğuşu* (M. T. Binder, Çev.). Literatür Yayıncılık.
Gökberk, M. (1980). *Felsefe tarihi*. Remzi Kitabevi.
Gökpınar, B. (2019). Rusya'ya Karşı Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de tahkimat faaliyetleri: Yenikale inşaatı (1702-1707). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, *38*, 38-57.
Gözübenli, B. (1997). Türk hukuk tarihinde kanunlaştırma faaliyetleri ve Mecelle. *Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895), Sempozyum: 9-11 Haziran 1995*, 285-299.
Gurbetoğlu, A. (2020). II. Mahmut'un temel eğitimin zorunluluğuna ilişkin 1824 tarihli talim-i sıbyan fermanının çocuk hakları açısından incelenmesi. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları:*

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, *XV*(5), 2333-2356.
Gülsoy, U. (2010). *Cizyeden vatandaşlığa Osmanlı'nın gayrimüslim askerleri*. Timaş Yayınları.
Gülsoy, U., & Ochsenwald, W. (1998). Hicaz demiryolu. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 17, ss. 441-445). Türkiye Diyanet Vakfı.
Gümüş, M. (2013). Osmanlı Devleti'nde kanunlaştırma hareketleri, ideolojisi ve kurumları. *Tarih Okulu*, *14*, 163-200.
Gündüz, A. (2006). 1789 Fransız İhtilali fikirleri ve Osmanlı Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılması ve Balkanlardaki isyanlar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, *160*, 67-82.
Güneş, H. (2019). XVI ve XVII. Asırlarda Akdeniz'in iktisadi yapısı ve Osmanlı Devleti. *İçtimaiyat*, *3*(1), 47-52.
Güneş, H. H. (2014). İktisat tarihi açısından nüfus teorileri ve politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(8), 126-138.
Güngör, E. (1992). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat.
Gürcan, F. (2021). Osmanlı-Avusturya rekabetinde Çasarlık imgesi ve Zitvatorok antlaşması. *Mavi Atlas: Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *IX*(2), 182-190.
Gürsoy, B. (1984). 100. Yılında Düyun-u Umumiye idaresi üzerinde bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, *XL*(1-4), 17-59.
Güzel, H. C. (2002). *Türkler* (C. 6). Yeni Türkiye Yayınları.
Halaçoğlu, Y. (2006). *Sürgünden soykırıma Ermeni iddiaları*. Babıali Kültür Yayıncılığı.
Hammer-Purgstall, J. F. von. (1990). *Osmanlı tarihi* (M. Ata, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı.
Hasan ACAR. (2019). Boğazlar sorunu üzerine jeopolitik bir değerlendirme: İstanbul'un fethinden Montrö boğazlar sözleşmesine. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, *2*(1), 107-132.
Heinzelmann, T. (2009). *Cihaddan vatan savunmasına: Osmanlı İmparatorluğu'nda genel askerlik yükümlülüğü 1826-1856* (T. Noyan, Çev.). Kitap Yayınevi.
Heywood, A. (2010). *Siyasi ideolojiler: Bir giriş* (A. K. Bayram, Çev.). Adres Yayınları.
Hobsbawm, E. (2003a). *İmparatorluk Çağı: 1875-1914* (V. Aslan, Çev.). Dost Kitabevi.
Hobsbawm, E. (2003b). *Sermaye Çağı: 1848-1875* (B. S. Şener, Çev.). Dost Kitabevi.
Hobsbawm, E. J. (1998). *Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848* (B. S. Şener, Çev.). Dost Kitabevi.
Hocaoğlu, D. (1989). Yeni bir dünya'nın alt-yapısına dair. *Türkiye Günlüğü*, *4*, 4-12.
Hocaoğlu, D. (1995). *Laisizm'den millî sekülerizm'e: Laiklik sorununun felsefî çözümlemesi*. Selçuk Yayınları.
Hocaoğlu, D. (1999). Elitler ve halk; kültür ve siyâset. *Köprü*, *7*, 47-80.
Hof, U. I. (1995). *Avrupa'da aydınlanma* (Ş. Sunar, Çev.). AFA Yayıncılık.
İbn Haldun. (2004). *Mukaddime* (Halil Kendir, Çev.; C. 1). İstanbul.
İlgen, F. (2020). Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçiş süreci: İç ve dış siyasette yaşanan gelişmelerin genel değerlendirmesi. *Journal of Universal History Studies*, *3*(1), 126-147.
İnalcık, H. (2000). *Osmanlı'da devlet, hukuk, adalet*. Eren Yayıncılık.
İnalcık, H. (2022). Kırım. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 25, ss. 449-457).

Türkiye Diyanet Vakfı.
İnalcık, H., & Quataert, D. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi: 1600-1914* (S. Andıç, S. Alper, & A. Berktay, Çev.; C. 1). Eren Yayıncılık.
İnalcık, H., & Seyitdanlıoğlu, M. (Ed.). (2011). *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
İpşirli, M. (2013). Naîmâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 316-318). Türkiye Diyanet Vakfı.
Kanberoğlu, N. (2018). Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet dönemi demiryolu politikaları 1908-1914. *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, *III*, 158-187.
Karaman, M. A. (2018). Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *44*, 62-79.
Karataşer, B. (2017). İkinci Abdülhamid dönemi eğitim politikası. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *4*(Number: 57), 423-434.
Karpat, K. H. (2010a). *Osmanlı nüfusu* (Bahar Tırnakçı, Çev.). Timaş Yayınları.
Karpat, K. H. (2010b). *Türk demokrasi tarihi: Sosyal, ekonomik, kültürel temeller*. Timaş Yayınları.
Keegan, J. (1995). *Savaş sanatı tarihi* (F. Doruker, Çev.). Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları A.Ş.
Keleş, E. (2008a). Kırım Savaşında (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar meselesi. *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *23*, 149-194.
Keleş, E. (2008b). Rusya'nın panslavizm politikasının Balkanlarda uygulanmasına dair bir layiha. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi = Mugla University Journal of Social Sciences*, *21*, 123-140.
Kennedy, P. (1991). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri: 1500'den 2000'e ekonomik değişme ve askeri çatışmalar* (B. Karanakçı, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.
Kent, M. (Ed.). (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu ve büyük güçler* (A. Fethi, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Keskin, Ö., & Sönmez, A. (2009). Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılması: Çanakkale telgraf hattı örneği. *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *25*, 67-81.
Keskinkılıç, E. (1998). Dış borçlar sürecinde Düyun-ı Umumiye Dairesi. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, *20*, 52-62.
Keyder, Ç. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. ve XIX. yüzyıllarda imalat sanayii. İçinde *Osmanlı: C. III*. Yeni Türkiye Yayınları.
Kılıç, R. (2000). Osmanlı-İran arasında Kasr-ı Şirin barış antlaşması (1639). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *5*, 265-283.
Kıranlar, S. (2015). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e sosyal yardım ve kurumları. İçinde *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Toplum*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş #Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
Kodaman, B. (1988). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Türk Tarih Kurumu.
Kolbaşı, A. (2014). Tanzimat'tan Kanun-ı Esasi'ye Osmanlı'da anayasal vatandaşlık ve eğitim ilişkisi.

I. Uluslararası Eğitim Sosyolojisi Sempozyumu Bildiri Kitabı, 10-11 Mayıs 2012, 497-510.
Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı'da kamuoyu*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.
Köprülü, O. F. (1992). Bayrak. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (C. 5, ss. 247-254). Türkiye Diyanet Vakfı.
Küçük, C. (1991). Bâbıâli baskını. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 389-390). Türkiye Diyanet Vakfı.
Küçük, C., & Ertüzün, T. (1994). Düyûn-ı Umûmiyye İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 58-62). Türkiye Diyanet Vakfı.
Küreli, İ. (Ed.). (2014). *I. Mahmud-Nadir Şah mektuplaşmaları*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
Kütükoğlu, M. S. (2013). *Balta Limanı'na giden yol: Osmanlı-İngiliz iktisadi münasebetleri (1580-1850)*. Türk Tarih Kurumu.
Martal, A. (1999). Osmanlı sanayileşme çabaları (XIX. yüzyıl). İçinde *Osmanlı*. Yeni Türkiye Yayınları.
McCarty, J. (2003). *Kim başlattı? Ermeni sorununa bir bakış*. TERİG.
McRobbie, A. (1999). *Postmodernizm ve popüler kültür* (A. Özdek, Çev.). Sarmal Yayınevi.
Meriç, C. (2006). *Kırk ambar: Lehçe-t-ül hakayık* (C. 2). İletişim Yayınları.
Merriman, J. (2018). *Rönesans'tan bugüne modern Avrupa tarihi* (Ş. Alpagut, Çev.). Say Yayınları.
Montagu, M. M. (t.y.). *Türkiye mektupları: 1717-1718*. Tercüman Gazetesi.
Mutlu, Ş. (2015). İstanbul'da faaliyet gösteren yabancı misyoner okulları. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Eğitim, Bilim ve Teknoloji*, *IX*, 192-196, 198-200.
Turan, N.S. (2015). Modernleşmeyi semboller üzerinden okumak: Son dönem Osmanlı kadın kıyafetinde değişim ve toplumsal tartışmalar. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, *12*.
Olgun, K. (2008). *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın faaliyetleri ve demokrasi tarihimizdeki yeri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İletişim Yayınları.
Öğün, S. S. (1995). *Modernleşme, milliyetçilik ve Türkiye*. Bağlam Yayınları.
Ökten, K. H. (2003). *Reformasyon dönemi siyasal ve dinsel düşünce tarihine giriş*. Alfa Basım Yayım.
Örs, H. B. (2007). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
Özcan, A., & Ochsenwald, W. (2007). Otuzbir mart vak'ası. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 9-11). Türkiye Diyanet Vakfı.
Özensoy, A. U. (2019). 15 ve 16. Yüzyıllarda sömürgecilik hareketleri, fiyat devrimi ve sömürgecilik ideolojisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi: Uluslararası Hakemli Tarih Araştırma Dergisi*, *V*(3), 819-834.
Özkul, Y. E. (2021). Osmanlı Devleti'ndeki güç ilişkileri üzerinden Senedi-i İttifak'a dair bir değerlendirme. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(1), 1-15.
Özlü, Z., & Çay, M. M. (2020). Birinci dünya savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nde demiryolu politikaları ve inşaatları. *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *48*, 109-146.
Öztay, O. H. (2020). Osmanlı'nın siyasal hayatında basının rolü: 19. Yy örneği. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, *6*(29), 235-246.

Öztürk, C. (2000). İdâdî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 464-466). Türkiye Diyanet Vakfı.
Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı.
Paker, E. B. (2014). *Küresel siyasete giriş: Uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçleri*. İletişim Yayınları.
Roberts, J. M. (2017). *Avrupa tarihi* (F. Aytuna, Çev.). İnkılap Kitabevi.
Sander, O. (1987). *Anka'nın yükselişi ve düşüşü: Osmanlı diplomasi tarihi üzerine bir deneme*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
Sander, O. (2003). *Siyasi tarih*. İmge Kitabevi.
Savaş, A. İ. (2007). *Osmanlı diplomasisi*. 3F Yayınevi.
Seçim, seçim sistemleri ve Türkiye'deki uygulamalar. (1982). TBMM Basımevi.
Simmel, G. (1996). Metropol ve zihinsel yaşam (B. Ö. Düzgören, Çev.). *Cogito*, *8*, 81-89.
Smith, P. (2001). *Rönesans ve Reform çağı: Bir sosyal arkaplan çalışması* (S. Çağlayan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Spengler, O. (1997). *Batının çöküşü* (G. Scognamillo & N. Sengelli, Çev.). Dergah Yayınları.
Suna, M., & Özcan, Ö. (2019). Westphalian devletler sistemi ve modernleşmenin geleneksel dünyanın büyük güçleri olan imparatorluklara etkisi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *1*(5), 49-62.
Suvla, R. Ş. (1940). Tanzimat devrinde istikrazlar. *Tanzimat I: Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, 263-288.
Şeyhanlıoğlu, H. (2019). *Türkiye'nin siyasal hayatı*. Divan Kitap.
Şimşek, A. (2018). *Tarih nasıl yazılır? Tarih için çağdaş bir metodoloji*. Türk Tarih Kurumu.
Şimşir, B. N. (2005). *Ermeni meselesi 1774-2005*. Bilgi Yayınevi.
Şirokorad, A. B. (2009). *Rusların gözünden 240 yıl kıran kırana Osmanlı-Rus savaşları: Kırım-Balkanlar-93 harbi ve Sarıkamış*. Selenge Yayınları.
Tabakoğlu, A. (2000). İmdâdiyye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 221-222). Türkiye Diyanet Vakfı.
Tamçelik, S. (2000). Osmanlı dönemi demiryollarının tarihi gelişimi içerisinde siyasi ve iktisadi sosyal etkileri. *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, *XII*(35), 483-535.
Tatar, T. (2011). Sömürgecilik ve kızıl – kara katliam. *Journal of Economy Culture and Society*, 195-220.
Tekeli, İ. (2015). İstanbul'un modernleşme öyküsü. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri, Dünya Ölçeğinde İstanbul, Topoğrafya ve Yerleşim*, *I*, 182-215.
Tilly, C. (2001). *Zor, sermaye ve Avrupa devletlerinin oluşumu 990-1992* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Kitabevi.
Toprak, S. (2020). Anglo-Rus ilişkilerinin yapılandırılması bağlamında 1908 Reval görüşmesi. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, *2*(2), 55-67.
Toprak, Z. (1995). *Türkiye'de ekonomi ve toplum: 1908-1950, milli iktisat, milli burjuvazi*. Tarih

Vakfı Yurt Yayınları.
Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de milli iktisat 1908-1918*. Türkiye İş Bankası.
Toulmin, S. (2002). *Kozmopolis modernitenin gizli gündemi* (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları.
Tuncer, E. (2003). *Osmanlı'dan günümüze seçimler: 1877-1999*. Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı.
Tunçay, M. (1985). *Batı'da siyasal düşünceler tarihi: Seçilmiş yazılar yakın çağ*. Teori Yayınları.
Türkçe sözlük (11. bs). (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları.
Türkmen, Z. (1995). Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların uygulanışına toplu bir bakış. *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *6*, 325-341.
Uyar, M. (2014). *Osmanlı askeri tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Uyar, M. (2020). *Dünya askeri tarihi*. Doğu Kütüphanesi.
Kocabaşoğlu, U. (2002). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Modernleşme ve batıcılık*. İletişim Yayınları.
Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi: İstanbul'un fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar*. Türk Tarih Kurumu.
Ünal, U. (2009). 20. Yüzyıl başlarında Osmanlı askerî mektepleri. *Belleten*, *73*(267), 581-604.
Ünal, U. (2012). *Osmanlı belgelerinde Kafkas göçleri*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
Ünal, U. (2014). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı eğitiminde modernleşme*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
Virilio, P. (1998). *Hız ve politika: Dromoloji üzerine bir deneme* (M. Cansever, Çev.). Metis Yayınları.
Wallerstein, I. (2011). *Modern dünya sistemi: Kapitalist dünya ekonomisinin büyük yayılımının ikinci evresi 1730-1840* (L. Boyacı, Çev.). Yarın Yayıncılık.
Weber, M. (2013). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu* (M. Köktürk, Çev.). BilgeSu Yayıncılık.
Wiesner-Hanks, M. E. (2012). *Erken modern dönemde Avrupa 1450-1789* (H. Çalışkan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Williams, R. (2017). *Kültür ve toplum 1780-1950* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
Yaşayanlar, İ. (2017). Osmanlı devleti'nde kamu sağlığının kurumsallaşmasında koleranın etkisi. İçinde B. Kurt & İ. Yaşayanlar (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e salgın hastalıklar ve kamu sağlığı* (Birinci basım, ss. 2-24). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Yetim, F. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde Balkan milliyetçiliği ve büyük güçler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *25*, 285-296.
Yıldırım, N. (2010). Hastane tarihimizde bir kutup yıldızı Hamidiye etfal hastanesi. Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi.
Yıldırım, N. (2015). İstanbul'da sağlık hayatı. İçinde C. Yılmaz (Ed.), *Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi: Toplum* (C. 4, ss. 92-137). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş #Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
Yıldız, G. (2009). *Neferin adı yok: Zorunlu askerliğe geçiş sürecinde Osmanlı Devleti'nde siyaset, ordu ve toplum, 1826-1839*. Kitabevi.

Yıldız, G. (2013). *Dünya savaş tarihi: Osmanlı askeri tarihi: Kara, deniz ve hava kuvvetleri 1792-1918*. Timaş Yayınları.
Yılmaz, C. (2010). *II. Mahmud: Yeniden yapılanma sürecinde İstanbul*. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti.
Yılmaz, C. (2015a). *Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi: İktisat, ulaşım ve haberleşme*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş #Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
Yılmaz, C. (2015b). *Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi: İstanbul'un emperyal dönüşümleri, dünya ölçeğinde İstanbul, topografya ve yerleşim*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş #Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.Yıldırım, N. (2010). *Hastane tarihimizde bir kutup yıldızı Hamidiye etfal hastanesi*. Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi.
Yüksel, S. (2013). 1781 Rus-Avusturya ittifakı ve Grek projesi. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *23*, 99-122.
Zengin, Z. S. (2007). II. Abdülhamit döneminde yabancı ve azınlık mekteplerinin faaliyetleri. *Belleten*, *LXXI*(261), 613-652.
Zürcher, E. J. (2003). *Devletin silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da zorunlu askerlik 1775-1925* (M. T. Akad, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
Zürcher, E. J. (2017). *Askerlik "işi": Askerî işgücünün karşılaştırmalı tarihi (1500-2000)* (D. Şendil, Çev.). İletişim Yayınları.

11. Sınıf Tarih Ders Kitabı Kaynakçası (APA7) atıf sistemine göre düzenlenmiştir.

Ölçme ve Değerlendirme Soruları ile Yapılandırılmış Gridlerin Cevap Anahtarları için karekodu okutunuz.

Görsel ve E-İçerik Kaynakçaları için karekodu okutunuz.

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
YUNANİSTAN
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Sinop
Samsun
AGARA Ö.C.
Artvin
Ardahan
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Rize
Trabzon
Ordu
Giresun
Kars
Erivan
MARMARA DENİZİ
Kocaeli
Düzce
Karabük
Sakarya
Yalova
Bolu
Çankırı
Amasya
Çorum
Tokat
Gümüşhane
Bayburt
Gökçeada
Bozcaada
Çanakkale
Bursa
Bilecik
Ankara
Balıkesir
Eskişehir
Kırıkkale
Yozgat
Sivas
Erzincan
Erzurum
Ağrı
Iğdır
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
EGE DENİZİ
Kütahya
Kırşehir
Tunceli
Bingöl
Muş
Manisa
Afyonkarahisar
Uşak
Atina
İzmir
Nevşehir
Kayseri
Elâzığ
Malatya
Bitlis
Van
Aydın
Aksaray
Konya
Diyarbakır
Siirt
Batman
Hakkâri
Şırnak
Denizli
Isparta
Burdur
Niğde
Kahramanmaraş
Adıyaman
Mardin
İ R A N
Muğla
Karaman
Osmaniye
Gaziantep
Şanlıurfa
Antalya
Adana
Mersin
Kilis
Hatay
S U R İ Y E
I R A K
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
A K D E N İ Z
LÜBNAN
Beyrut
Şam
Bağdat
L İ B Y A
Tel Aviv
FİLİSTİN Batı Şeria
FİLİSTİN Gazze Şeridi
Doğu Kudüs
İSRAİL
M I S I R
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

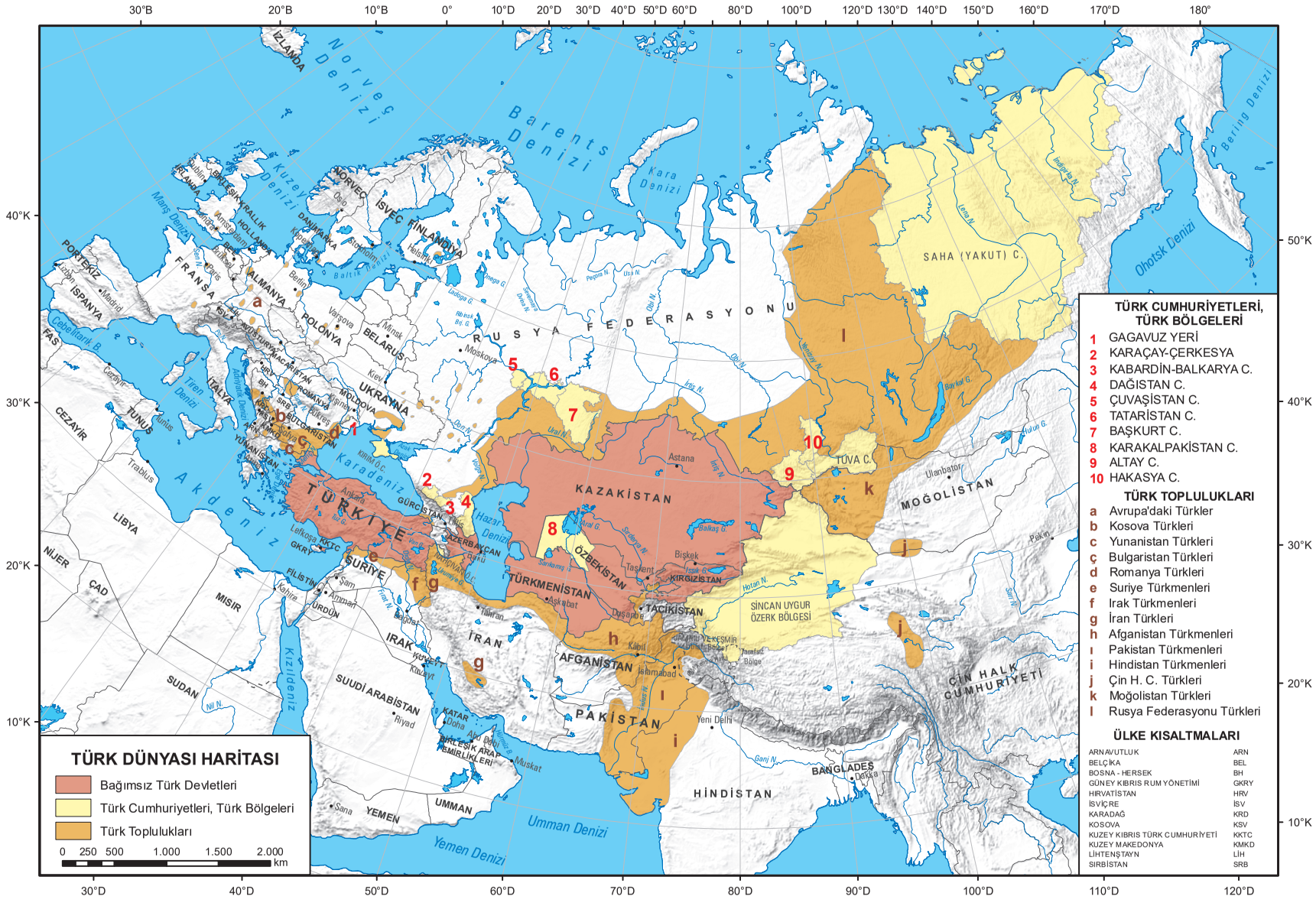
TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
ÖZBEKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
KIRGIZİSTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
İRAN
IRAK
SURİYE
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
UKRAYNA
BELARUS
POLONYA
ALMANYA
FRANSA
İSPANYA
PORTEKİZ
İTALYA
YUNANİSTAN
ROMANYA
BULGARİSTAN
GÜRCİSTAN
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
SUUDİ ARABİSTAN
MISIR
LİBYA
CEZAYİR
TUNUS
FAS
NİJER
ÇAD
SUDAN
YEMEN
UMMAN
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
KATAR
HİNDİSTAN
BANGLADEŞ
İZLANDA
NORVEÇ
İSVEÇ
FİNLANDİYA
Norveç Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Bering Denizi
Ohotsk Denizi
Kuzey Denizi
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kızıldeniz
Umman Denizi
Yemen Denizi
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
40°K 30°K 20°K 10°K
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D